

Πρόλογος της εκδοτικής ομάδας

Κρίση, Αναδιάρθρωση και Ταξική Πάλη στα Πανεπιστήμια

*Με λίγα λόγια στη ζωή μου είχα κάνει όλες τις δουλειές.
Οικοδόμος, αχθοφόρος, λαντζέρης, εργάτης γης, μέχρι και σπουδαστής,
κι αυτό άλλωστε δουλειά είναι.*

Νάνι Μπαλεστρίνι, *Τα Θέλουμε Όλα*

Το 2006-2007 ζήσαμε δύο σημαντικούς κοινωνικούς αγώνες στο χώρο της εκπαίδευσης: το φοιτητικό κίνημα των καταλήψεων και την απεργία των δασκάλων. Οι τελευταίοι ειδικά, που βγήκαν ξανά με μαζικούς όρους στο δρόμο μετά από δέκα χρόνια, πραγματοποίησαν τη μεγαλύτερη σε διάρκεια και έκταση απεργία της εργατικής τάξης των τελευταίων ετών. Από την άλλη, οι φοιτητές, αποδιοργανώνοντας για έναν περίπου χρόνο τη λειτουργία της πλειοψηφίας των ανώτατων ιδρυμάτων της χώρας, έδωσαν μια κοινωνική μάχη που τόσο με ποσοτικούς όσο και με ποιοτικούς όρους αποτέλεσε τη σημαντικότερη των τελευταίων δύο δεκαετιών στα πανεπιστήμια (ούτε το '91 ούτε το '98 ούτε το 2001 οι φοιτητικοί αγώνες δεν έλαβαν τέτοια έκταση). Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι αυτός ο χρόνος ήταν πλούσιος, για όσους τουλάχιστον ψάχνουν τον πλούτο αυτού του κόσμου στην ίδια του την άρνηση.

Οι αγώνες αυτοί, παρόλο που δε συναντήθηκαν παρά μόνο αποσπασματικά (αν και οι φοιτητικές κινητοποιήσεις του Μάη και Ιούνη του 2006 αποτέλεσαν σημαντική έμπνευση για τους απεργούς δασκάλους), κατάφεραν, μπλοκάροντας την εκπαιδευτική διαδικασία, να δημιουργήσουν ρήγματα στην κανονικότητα και να προσφέρουν έτσι τις προϋποθέσεις σε όσους συμμετείχαν να διοχετεύσουν επιτέλους τη ζωντανή τους δραστηριότητα στο χτίσιμο νέων σχέσεων, μιας νέας κοινωνικότητας, μιας κοινότητας αγώνα. Εκκινώντας απ' την αυθόρμητη έκφραση της αγανάκτησης απέναντι στην εντατικοποίηση των σπουδών και τη χειροτέρευση των συνθηκών εργασίας, και διεκδικώντας τη *ζωή που καθημερινά μας κλέβουν*, οι αγώνες αυτοί άνοιξαν αναπόφευκτα μια μεγάλη συζήτηση σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης, των εκπαιδευτών και των εκπαιδευόμενων εντός του καπιταλιστικού καταμερισμού της εργασίας. Με την παρούσα έκδοση επιθυμούμε καταρχήν να συμβάλουμε σε αυτήν ακριβώς τη συζήτηση, περιοριζόμενοι όμως στην ανώτατη εκπαίδευση. Στην κατεύθυνση της απομυστικοποίησης της παρούσας επίθεσης του κεφαλαίου, παρουσιάζουμε τρία κείμενα, τα οποία δείχνουν όχι μόνον τον τρόπο με τον οποίο οι μεταρρυθμίσεις που επιχειρούνται στα ελληνικά πανεπιστήμια έχουν ήδη πραγματοποιηθεί στα πανεπιστήμια των ΗΠΑ και του Ηνωμένου Βασιλείου εδώ και χρόνια, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο η ταξική πάλη τις τροφοδοτεί ή τις αναχαίτζει, δημιουργώντας μέσα στην καθημερινότητα μορφές άρνησης άλλοτε ανοιχτές και άλλοτε άρρητες.

Επιπλέον, επιθυμούμε η έκδοση αυτή να αποτελέσει αφορμή για την πυροδότηση νέων, πιο ουσιαστικών συζητήσεων στο εσωτερικό του κινήματος, μιας και μέσα από την έρευνα αντίστοιχων μεταρρυθμίσεων σε άλλες χώρες και την κυκλοφορία των διεθνών εμπειριών αγώνα μπορούμε να αντλήσουμε συμπεράσματα για το περιεχόμενο και τα όρια του δικού μας αγώνα.

Εν αρχή ην η κρίση...

«Τα Πανεπιστήμια και τα άλλα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας δεν έχουν μόνο ηγετικό ρόλο να παίξουν, έχουν άλλο ρόλο πολύ σημαντικότερο, έχουν το ρόλο να προετοιμάσουν για αύριο την ηγέτιδα τάξη της ελληνικής κοινωνίας... Και ερωτάται, κύριοι συνάδελφοι, αυτός ο προορισμός, αυτός ο στόχος των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων επιτυγχάνεται και είναι δυνατόν να επιτευχθεί σήμερα; Δυστυχώς όχι μόνον δεν επιτυγχάνεται ο στόχος, αλλά προετοιμάζεται η υποβάθμιση της ελληνικής νεολαίας. Προετοιμάζεται η διάλυση του Κράτους. Διότι πώς είναι δυνατόν να υπάρξει σύγχρονο Κράτος, χωρίς διακεκριμένους επιστήμονες; (...)

Αλλά κύριοι συνάδελφοι, αυτή η κατάσταση στα Πανεπιστήμια σε τι οφείλεται; Οφείλεται μήπως στην έλλειψη υποδομής όπως ισχυρίζονται πολλοί; (...) Θα μπορούσαν όσοι επιτίθενται κατά της υποδομής να δικαιωθούν αν ουρά φοιτητών συνωστίζετο προ αιθουσών απολύτως πλήρων και δεν είχαν έδρανα να καθίσουν. Πηγαίνετε στα Πανεπιστήμια, σε μάθημα οποιουδήποτε καθηγητή και του πιο νέου και του πιο δημοκρατικού και αν είναι περισσότερα από τα 20% των εδράνων κατειλημμένα δέχομαι να παραιτηθώ αυτή τη στιγμή (...) Κατελήφθη η Βιομηχανική Σχολή. Γιατί; Διότι εξετάστηκαν οι φοιτητές στη Στατιστική και βρήκαν ότι τα θέματα τους ήταν πολύ δύσκολα και είπαν να δώσουν σε άλλα θέματα και με την άρνηση της Σχολής κατέλαβαν την Ανωτάτη Βιομηχανική. Και υπάρχει και συνέχεια στη Βιομηχανική. Παρουσιάστηκαν ορισμένοι φοιτητές αντί άλλων και εξετάστηκαν. Ανεκάλυφθη η πλαστοπροσωπεία, η οποία τιμωρείται από τον Ποινικό νόμο και παραπέμφθηκαν στην εισαγγελία. Αίτημα: “Να ανακληθούν οι 11 αποβολές από τις πλαστοπροσωπίες, να σταματήσει η ποινική δίωξη, να τοποθετηθούν κατά της εισαγγελικής παρέμβασης που καταλύει κάθε έννοια ασύλου” (...)

Για ποιο άσυλο μιλάμε; Για το πανεπιστημιακό βέβαια. Για την ελεύθερη δι-

ακίνηση των ιδεών. Για τη δυνατότητα να παρακολουθεί ο φοιτητής το μάθημα και ο καθηγητής να διδάσκει. Είναι αυτό που ισχύει σήμερα; Μόνο αυτό δεν είναι. Όλα τα άλλα είναι. Είναι άσυλο για μικρεμπόρους, είναι άσυλο για τον Κελαηδόνη, είναι άσυλο για τις συνεδριάσεις του Κομμουνιστικού Κόμματος, είναι άσυλο για προσωπικά αιτήματα (...) Αλλά κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, τα πράγματα είναι ακόμα πιο επικίνδυνα από ό,τι σας τα περιέγραφα. Διότι δεν υπάρχει κανένας κλητήρας που να τολμά να ζητήσει την ταυτότητα εκείνου που εισέρχεται στο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Οποιοσδήποτε μπορεί να εισέλθει. Και σας ερωτώ. Είναι άσυλο αυτό όταν ο οποιοσδήποτε κακοποιός μπορεί να εύρει καταφύγιο;»

Γεώργιος Ράλλης, από την ομιλία του στη Βουλή σχετικά με την κατάσταση που επικρατεί στα πανεπιστήμια της χώρας, 20.12.1980
[σαν να μην πέρασε μια μέρα!]

«Χρειάζεται μια καινούργια σύνθεση για τον ρόλο του πανεπιστημίου. Πώς θα συνταιριάξει η παραγωγή της γνώσης – η έρευνα με τη μετάδοση στη φοιτήτρια και τον φοιτητή, τη διάχυση στην κοινωνία και τη χρήση της από τον παραγωγικό τομέα, η μόρφωση με την επαγγελματική κατάρτιση, η αριστεία με τη μαζικότητα, η δημόσια χρηματοδότηση με την ανεξαρτησία από το κράτος, και, προπάντων ίσως, πως το Πανεπιστήμιο θα ακούσει ξανά την κοινωνία συνδιαμορφώνοντας την συγχρόνως. Παντού, ή σχεδόν, αναζητούνται, δοκιμάζονται και συχνά πετυχαίνουν καινούργιες συνθέσεις. Κοινός παρονομαστής η μαγική λέξη “ποιότητα”, που δεν την εξασφαλίζει βέβαια η προστασία και το κρατικό “σφιχταγκάλιασμα”, αλλά η αυτονομία σε συνδυασμό με την αξιολόγηση όλων και ως προς όλα, αλλά και η λογοδοσία των υπευθύνων. Σύγχρονο πανεπιστήμιο είναι το ανοικτό, εξωστρεφές πανεπιστήμιο, χωρίς φοβικά σύνδρομα, που το εμπιστεύεται το κράτος, εμπιστεύεται την κοινωνία και εμπνέει εμπιστοσύνη στον πολίτη».

Α. Μητσός, πρόεδρος του Παρατηρητηρίου για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, πρώην γενικός διευθυντής της ΕΕ για την έρευνα, Καθημερινή,
20.1.2008

«Τρία συμπεράσματα ΔΕΝ πρέπει να αντλήσουμε από την περσινή κρίση: ότι το πανεπιστήμιο δεν χρειάζεται θεσμικές αλλαγές, ότι η πλειονότητα των μελών του (διδάσκοντες και φοιτητές) δεν τις επιθυμούν και ότι η βία των μειοψηφιών θα καταφέρει να τις ακυρώσει. Αυτό είναι το τρίπτυχο της αποτελμάτωσης του δημόσιου πανεπιστημίου, που εκατοντάδες πανεπιστημιακοί προσπαθήσαμε πέρυσι και προσπαθούμε ξανά φέτος να διαφεύσουμε».

Γ. Παγουλάτος, αναπληρωτής καθηγητής της ΑΣΟΕΕ, μέλος της Πρωτοβουλίας «Μεταρρύθμιση για την αναβάθμιση του Δημόσιου Πανεπιστημίου» και της περυσινής «Κίνησης των χιλίων» [sic], *Καθημερινή*, 20.1.2008

«Ένα φάντασμα πλανιέται πάνω από τα Πανεπιστήμια. Το φάντασμα του αυταρχισμού. Αυτός δεν προέρχεται από το κράτος, ούτε από τους διδάσκοντες. Μικρές ομάδες αριστερών φοιτητών διαφεντεύουν την καθημερινότητα των ΑΕΙ. Εισβάλλουν και απαγορεύουν στην εκλεγμένη Σύγκλητο να συζητήσει θέματα που δεν είναι της αρεσκείας τους. Καταλαμβάνουν κτίρια και απαγορεύουν την έρευνα. Καθίστανται δια της βίας και με την ανοχή μας αφέντες των ΑΕΙ. Υποβαθμίζουν διαρκώς την Ανώτατη Παιδεία».

Καθημερινή, 14.12.2007

Για να μπορέσει κανείς να αντιληφθεί τη σημασία των γεγονότων που διαδραματίστηκαν τη διετία 2006-07 στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης χρειάζεται πρώτα απ' όλα να τα θέσει στο σωστό πλαίσιο τους: την κοινωνική ιστορία της πάλης των τάξεων. Είναι αλήθεια ότι και η αριστερά και η δεξιά του κεφαλαίου στην Ελλάδα μιλάνε για κάποιου είδους «κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος» και με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο τη συνδέουν με κάποιου είδους ευρύτερη «κοινωνική κρίση», την οποία όμως, στις περισσότερες περιπτώσεις, αδυνατούν να την προσδιορίσουν αφού την αντιμετωπίζουν μέσα από το στρεβλωτικό πρίσμα της ιδεολογίας που παρουσιάζει την εκπαιδευτική πολιτική ως υποστασιοποιημένη μορφή κοινωνικής ορθολογι-

κότητας. Για εμάς, αυτό που εμφανίζεται ως **κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος**, κρίση που από ένα σημείο και μετά αρχίζει να τροφοδοτείται και από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές και τους αγώνες ενάντια σε αυτές, δεν είναι παρά **μια μόνο όψη της κρίσης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων συνολικά**. Με αυτό εννοούμε την κρίση τόσο των σχέσεων εκμετάλλευσης όσο και των πολιτικών και ιδεολογικών μορφών που τις νομιμοποιούν. Προσδιορίζοντας τα χαρακτηριστικά που η κρίση παίρνει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση θα λέγαμε ότι είναι **διαρκής**, μιας και διαρκεί πάνω από τριάντα χρόνια στον ελλαδικό χώρο, ότι συνυφάινεται τόσο με την **αδυναμία** (πλήρους) **σύνδεσης** του πανεπιστημίου με την παραγωγή όσο και με την **αδυναμία** (πλήρους) **ικανοποίησης** των κοινωνικών προσδοκιών της εργατικής τάξης. Στο κέντρο της κρίσης βρίσκονται κυρίως οι φοιτητές, οι σπουδαστές και το διδακτικό προσωπικό των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, οι οποίοι σε γενικές γραμμές δεν είναι διατεθειμένοι να λιώσουν στη δουλειά για να πετύχουν αυτό που θέλουν είτε αυτό λέγεται πτυχίο, είτε αυτό λέγεται μισθός.

Αν μπορούμε να πούμε ότι η αντίληψη της ένταξης της κρίσης του εκπαιδευτικού συστήματος μέσα στη γενικότερη κρίση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων έλκει την καταγωγή της από κάποιο χώρο, τότε δικαιωματικά αυτός είναι ο χώρος της άκρας αριστεράς. Ήδη από τη δεκαετία του '80, οι αριστερές συσπειρώσεις μέσα στα πανεπιστήμια – ίσως το πιο προωθημένο τότε κομμάτι του αριστερού φοιτητικού κινήματος – είχαν μια τέτοια αντίληψη – αν και περιορισμένη στα προβλήματα σύνδεσης του πανεπιστημίου με την παραγωγή: *«Υπάρχει μια στενή σχέση μεταξύ της κρίσης που μαστίζει το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων, των «λύσεων» που προτείνουν και εφαρμόζουν για το ξεπέρασμά της και του πανεπιστημίου. Το αυτοματοποιημένο εργοστάσιο, η αναδιάρθρωση των οπλικών συστημάτων, η μεγαλύτερη στράτευση των λεγόμενων κοινωνικών επιστημών αποτελούν σημείο κλειδί της καπιταλιστικής ανασύνθεσης που έχουν επιπτώσεις στο πανεπιστήμιο»*.⁽¹⁾ Άλλωστε, ακόμα και ο όρος «επιχειρηματικό πανεπιστή-

(1) *Πανεπιστήμιο και φοιτητικό κίνημα 1984*, εκδ. Α/συνέχεια, σελ. 107. Οι αναρχικοί, λίγα χρόνια νωρίτερα, είχαν προτείνει μια πιο «αφηρημένη» κριτική της λειτουργίας του πανεπιστημίου ως του «κατεξοχήν χώρου που η διαχωρισμένη εκπαίδευση και η γνώση φετιχοποιούνται», σωστή άποψη που δε δουλεύτηκε στη συνέχεια. Η μεγάλη πλειοψηφία του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου στάθηκε περισσότερο στην κριτική της πολιτικής και τη λαιδορία των φοιτητών και του φοι-

μιο» την ίδια περίοδο πρωτοχρησιμοποιήθηκε για να εκφράσει τις ήδη από τότε επιχειρούμενες αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας του πανεπιστημίου, ενώ από τους ίδιους κύκλους προέρχεται και η άρθρωση της πρώτης κινηματικής κριτικής της επιστήμης. Αν δίπλα στην ιστορική καταγωγή ορισμένων θεωρητικών απόψεων συνυπολογίσουμε και το γεγονός ότι σε μεγάλο βαθμό η βάση των περισσότερων οργανώσεων της άκρας αριστεράς προέρχεται από το χώρο της εκπαίδευσης, τότε η άκρα αριστερά το τελευταίο πράγμα για το οποίο θα μπορούσε να κατηγορηθεί θα ήταν για έλλειψη «άποψης» πάνω στο ρόλο και την αναδιάρθρωση του πανεπιστημίου.

Πώς, όμως, φτάσαμε καθ' όλη τη διάρκεια του κινήματος το 2006-2007 να βλέπουμε σύσσωμη σχεδόν την αριστερά να διαρρηγγύνει τα μάτια της για την κατάργηση του άρθρου 16 και να υπερασπίζεται το «δημόσιο» πανεπιστήμιο πιο φανατικά και από τους αστούς δημοκράτες; Το ίδιο πανεπιστήμιο, το οποίο τουλάχιστον από το κίνημα του 1994-1995 ενάντια στην κατάργηση του ΕΣΥΠ και των πρωτοεμφανιζόμενων τότε πιστωτικών μονάδων καταγγέλλει ως «Επιχειρηματικό» με έψιλον κεφαλαίο; Ένα μέρος της απάντησης αφορά σίγουρα τη λενινιστική λογική που χαρακτηρίζει όλες σχεδόν τις οργανώσεις της άκρας αριστεράς και η οποία συνοψίζεται στη διάκριση της αριστερής πρωτοπορίας από τις μάζες: η πρωτοπορία πρέπει να απευθύνεται στις μάζες με ένα επίπεδο λόγου πολύ κατώτερης κριτικής αξίας, γιατί οι μάζες «δεν καταλαβαίνουν» άλλη γλώσσα και χρειάζεται απλά να ακολουθούν την πρωτοπορία που «ξέρει»... Όμως αν μείνουμε σε αυτό το σκέλος της απάντησης, τότε κινδυνεύουμε να εγκλωβιστούμε μέσα σε μια ανιστορική κριτική της λενινιστικής άκρας αριστεράς και απλά να διαπιστώνουμε ότι «η αριστερά είναι ίδια και απαράλλακτη», αποσιωπώντας τις σημαντικές αλλαγές στη σύνθεση και το λόγο των πρόσφατων κοινωνικών κινημάτων· των οποίων, ας μην ξεχνάμε, η αριστερά επιδιώκει να είναι συνάμα εκφραστής και καθοδηγητής.

Ένα από τα αρνητικότερα κληροδοτήματα του λεγόμενου «κινήματος

ητικού συνδικαλισμού. Έθεσαν για πρώτη φορά το ζήτημα της κρίσης του πανεπιστημίου ως κρίση πειθάρχησης των φοιτητών – μια άποψη κεντρική για μας, όπως θα φανεί από την ανάγνωση όλων των κειμένων του βιβλίου που κρατάτε στα χέρια σας– αλλά η περιφρόνηση που έβγαζαν προς τη μεγάλη μάζα των φοιτητών τους ωθούσε να βλέπουν «φοιτητές» αντάρτες μόνο στις αντιεξουσιαστικές μειοψηφίες. Για μια ενδεικτική άποψη από τον α/α χώρο της εποχής, βλ. *Ο κόκκορας που λαλεί στο σκοτάδι*, #2, περίοδος β', άνοιξη 1981.

ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» –όσο μη ενιαίο και να ήταν και όσες ριζοσπαστικές φωνές και αν περιέκλειε– είναι η απώθηση της κριτικής της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης στο περιθώριο: ο καπιταλισμός είναι ένα κοινωνικό σύστημα που **δε χρειάζεται να καταργηθεί**. Το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» ήταν προϊόν της ανόδου της ταξικής πάλης (αγώνες ενάντια στη μεταρρύθμιση του κοινωνικού κράτους και την προσωρινότητα στην Ευρώπη και την Αμερική, κίνημα καταλήψεων γης στην καπιταλιστική περιφέρεια) από τα μέσα της δεκαετίας του '90 μέχρι τις αρχές αυτής της δεκαετίας. Ωστόσο, οι αγώνες αυτοί δεν κατάφεραν να ανατρέψουν τον ταξικό συσχετισμό ισχύος και έμειναν συνολικά αδύναμοι και κατακερματισμένοι χωρίς να οδηγήσουν σε μια νέα προλεταριακή ανασύνθεση. Το «κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» (το οποίο υπήρξε η έκφραση της αδυναμίας τους) δημιούργησε έναν νέο τύπο πολιτικής διαμεσολάβησης και ενοποίησης αυτών των αγώνων. Σε αντίθεση με την αριστερά του παρελθόντος, αυτός ο νέος τύπος πολιτικής δεν αξιώνει την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας ούτε αναφέρεται στην κατάργηση του καπιταλισμού μέσω ενός «σοσιαλιστικού» (κρατικοκαπιταλιστικού δηλαδή) μεταβατικού σταδίου αλλά παρουσιάζεται ως «πολύμορφο κοινωνικό κίνημα», ως το «κίνημα των κινημάτων» (ΜΚΟ, κοινωνικά κέντρα, κοινωνικά φόρα, ζαπατίστας, κ.ο.κ.). Η πιο μετριοπαθής τάση του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση» μιλούσε πάντα για τον περιορισμό των «υπερβολών του νεοφιλελευθερισμού» και την επάνοδο σε πιο «κεϋνσιανές» πολιτικές διαχείρισης του καπιταλισμού. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι δεν χρησιμοποιεί καν τον όρο καπιταλισμός. Από την άλλη μεριά, οι πιο ριζοσπαστικές φωνές εντός του «κινήματος» μιλούσαν για μια απονέκρωση του κράτους, για ένα «θρυμματισμό της καπιταλιστικής σχέσης» που θα επέλθει αυτόματα μέσω των «κινήματων που αναπτύσσονται παντού και δημιουργούν ρωγμές», χωρίς να είναι απαραίτητη η επανάσταση.⁽²⁾ Πάντως, είτε μιλάμε για τη μετριοπαθή είτε για τη ριζοσπαστική τάση του «κινήματος» το σίγουρο είναι ότι η προοπτική της επαναστατικής αλ-

(2) Αυτή η ρητορική εκφράστηκε θεωρητικά με τον πιο σαφή τρόπο στο πρόσφατο βιβλίο του John Holloway *As αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2006. Σύμφωνα με το Ζιλ Ντωβέ (*What it's all about? Questions and answers*, (<http://troploino.free.fr>) η ρητορική αυτή αποτελεί απομίμηση ή ακόμη και «επαναφομοίωση» της κομμουνιστικής κριτικής της «πολιτικής επανάστασης» και, γενικότερα, της κομμουνιστικής κριτικής της πολιτικής ως διαχωρισμένης σφαίρας.

λαγής της κοινωνίας, δηλαδή η δυνατότητα κατάργησης του καπιταλισμού, είναι απύσχα από το λόγο του «κινήματος ενάντια στην παγκοσμιοποίηση». Αυτό μεταφράζεται στην πράξη ως επιδίωξη επιμέρους αλλαγών που είναι «εφικτές» μέσα στο υπάρχον σύστημα. Έτσι, η αριστερά, έχοντας αντιληφθεί την αδυναμία των ταξικών αγώνων και τον κατακερματισμό τους, μετατοπίζει αντίστοιχα και τις δικές της θέσεις προς τα δεξιά «για να μπορεί», φυσικά, «να κρατηθεί μια επαφή με τις μάζες», για να μπορεί δηλαδή πρωτίστως να αναπαραχθεί η ίδια ως διαχωρισμένος πολιτικός χώρος. Γι' αυτό και η κριτική όλων των αριστερών κομμάτων και των οργανώσεων που έχουν μια δυναμική παρουσία στο σύγχρονο πανεπιστήμιο εμφανίζεται καταρχήν ως επιθετική φρασεολογία εναντίον του νεοφιλελευθερισμού σε επίπεδο διακηρύξεων και συνθηματολογίας· όχι μόνο παραλείπει σκόπιμα κάθε αναφορά στην αναγκαιότητα κατάργησης του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος αλλά φτάνει ακόμα και στο σημείο να παρουσιάζει μια παλιότερη φάση του καπιταλισμού που ήθελε την εκπαίδευση να είναι **δημόσια επένδυση** ως... προεμπορευματική περίοδο της ανθρώπινης ιστορίας. Εξαιτίας της αντινεοφιλελεύθερης ιδεολογίας και του ακτιβιστικού χαρακτήρα του κινήματος, η συζήτηση γύρω από την κρίση των κοινωνικών σχέσεων, την πραγματικότητα του καπιταλιστικού πανεπιστημίου και το ρόλο του κινήματος μέσα σ' αυτό παρέμεινε περιορισμένη και υποβαθμισμένη.

Δε μας ενδιαφέρει εδώ το σύνθετο εγχείρημα της ανάδειξης των πολιτικοθεωρητικών καταβολών της κάθε οργανωμένης τάσης μέσα στην κινηματική διαλεκτική της ταύτισης-διαφοροποίησης. Σε κάθε περίπτωση κάτι τέτοιο προϋποθέτει πολύ καλή γνώση του τι συμβαίνει σε κάθε πόλη και σε κάθε σχολή. Αυτό, όμως, που μπορεί να ειπωθεί με σιγουριά είναι ότι κάθε οργανωμένη τάση χρησιμοποιεί την αντινεοφιλελεύθερη ιδεολογία που βρίσκεται πίσω από τα κεντρικά συνθήματα «όχι στην κατάργηση του άρθρου 16 – όχι στα ιδιωτικά πανεπιστήμια» και «έξω οι εταιρείες από τις σχολές» με διαφορετικό τρόπο: για παράδειγμα, ο ΣΥΝ είναι σαφές ότι δεν επιδιώκει να έχει καμία αντικαπιταλιστική αναφορά και συχνά η επιχειρηματολογία του βασίζεται στην υποτιθέμενη αυταξία της γνώσης που παρέχεται μέσα στο πανεπιστήμιο, την οποία έρχεται να μετατρέψει σε εμπόρευμα ο νεοφιλελευθερισμός· το ΚΚΕ ασκεί «επιστημονική» κριτική σε ο,τιδήποτε «διαστρέφει» την επιστημονική γνώση και την «αποστολή» της επιστήμης γενικότερα – στον ιμπεριαλισμό, την πλουτοκρατία και τα μονοπώλια (και όχι φυσικά

στον καπιταλισμό)– ενώ παράλληλα είναι υπέρ της σύνδεσης του κρατικού πανεπιστημίου με τη σχεδιοποιημένη παραγωγή. Από τις υπόλοιπες δυνάμεις που έχουν σαφείς θέσεις, η ΑΡ.ΑΝ. θεωρεί το πανεπιστήμιο «πολιτικοϊδεολογικό μηχανισμό του κράτους», ο οποίος έχει ως σκοπό τη διαμόρφωση αυτών που θα καλύψουν θέσεις διανοητικής εργασίας, ενώ παράλληλα δε θεωρεί ότι η επιστήμη μπορεί να είναι ουδέτερη, για να αναφέρουμε ενδεικτικά κάποιες απόψεις αυτής της οργάνωσης.⁽³⁾ Τέλος, όσον αφορά τις απόψεις της ΑΚ, αυτές κυμαίνονται από μια λεκτική καταδίκη του καπιταλισμού και της «πλαστής αντιπαλότητας αριστεράς-δεξιάς για τη φύση του καπιταλισμού» σε συνδυασμό με πιο φιλελεύθερες αντιλήψεις για την αυταξία της γνώσης «στην υπηρεσία των τοπικών-κοινωνικών αναγκών».

(3) Η κριτική στην επιστήμη δεν μπορεί από μόνη της να οδηγήσει σε ριζοσπαστικές θέσεις· η κριτική της επιστήμης έχει νόημα μόνο αν γίνεται από προλεταριακή σκοπιά. Αξίζει να σταθούμε λίγο περισσότερο στην περίπτωση της ΑΡ.ΑΝ. για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε το εύρος του πολιτικαντισμού και της λενινιστικής αθλιότητας που χαρακτηρίζει λίγο-πολύ όλη την άκρα αριστερά στο φοιτητικό χώρο, και όχι μόνο. Στην παράγραφο 118 των *Θέσεων του κεντρικού συντονιστικού Οργάνου για τη Γ' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη* [της ΑΡ.ΑΝ.] 8-9 Οκτώβρη 2005 διαβάζουμε: «Δεν πρέπει να αντιμετωπίζουμε το πανεπιστήμιο ως χώρο που παράγει απλώς γνώση και πτυχία αλλά ως ένα μηχανισμό του αστικού κράτους με σημαντικές πολιτικοϊδεολογικές και καταναλωτικές λειτουργίες σε σχέση καθορισμού με τις τάσεις στην καπιταλιστική παραγωγή. Ως μηχανισμό που αναπαράγει τη διάκριση διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας (...)», ενώ στην παράγραφο 120 λέγεται το εξής: «Γι' αυτό το λόγο και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα στρατηγικά συμφέροντα της εργατικής τάξης ταυτίζονται όχι με την αναβάθμιση αλλά με την καταστροφή του πανεπιστημίου σαν ιδεολογικού μηχανισμού, την πλήρη κοινωνικοποίηση της γνώσης και της τεχνογνωσίας (...)». Θα ήταν τραγικό λάθος να πάρει κανείς τους συντάκτες των παραγράφων αυτών στα σοβαρά, γιατί στην παράγραφο 92 της ίδιας έκδοσης, αναφερόμενοι στα «στρατηγικά αιτήματα που μπορεί να περιλαμβάνει ένα τέτοιο πρόγραμμα πάλης [για το εργατικό κίνημα]» γράφουν: «κλιμάκωση του μισθού με βάση: 1) την προϋπηρεσία, 2) την εκπαίδευση/ειδίκευση εργασίας. Αυτό θα μπορούσε να πάρει και τη μορφή του πάγιου στόχου του εργατικού κινήματος για μέγιστη μισθολογική ψαλίδα 1:2 ανάμεσα σε ανειδίκευτη και ειδικευμένη εργασία και 1:2 ανάμεσα σε εισαγωγικές και καταληκτικές απολαβές». Με απλά λόγια, οι ακροαριστεροί συντάκτες του κειμένου μας ενημερώνουν ότι η εργατική τάξη έχει συμφέρον να καταστρέψει το πανεπιστήμιο, ταυτόχρονα όμως έχει και ως στρατηγικό αίτημα να αναπαράγει το χάσμα διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας μέσω των μισθολογικών ανισοτήτων! Η εργατική τάξη πρέπει επιτέλους να κατανοήσει ότι οι επίδοξοι καθοδηγητές της κουράζονται διπλά αφού πέρα από τα καθήκοντα εποπτείας της εργασίας των άλλων πρέπει επιπλέον να γράφουν τέτοια «στρατηγικά» κείμενα, γι' αυτό και πρέπει να αμείβονται διπλά μέχρι την ώρα που θα την οδηγήσουν στο σπάσιμο των δεσμών της...

Η επαναστατική κριτική στο διαχωρισμό διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας

Ας γίνουμε όμως ακόμα πιο σαφείς σε σχέση με το τι εννοούμε όταν λέμε ότι η σύγχρονη αριστερά απώθησε την κριτική της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης στο περιθώριο. Εννοούμε, εφόσον αναφερόμαστε στη σφαίρα της εκπαίδευσης, ότι εγκατέλειψε την κριτική ενός βασικότατου χαρακτηριστικού του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής: του διαχωρισμού διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας. Ο μηχανισμός στον οποίο έχει ανατεθεί η αναπαραγωγή και διαίωσιση αυτού του διαχωρισμού στο εσωτερικό της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι η εκπαίδευση και για αυτό το λόγο η αστική εκπαίδευση δέχθηκε ήδη από τον 19^ο αιώνα τα βέλη της κριτικής όσων επιθυμούσαν την αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων προς κομμουνιστική κατεύθυνση.

Ο Κροπότκιν στο κείμενό του *Διανοητική και χειρωνακτική εργασία*⁽⁴⁾ [1890] θα προτείνει την «ολοκληρωμένη εκπαίδευση» (*éducation intégrale*) ως μέσο για το ξεπέρασμα του διαχωρισμού διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας. Στην οπτική του Κροπότκιν, η γνώση θα πρέπει να μεταδίδεται αρχικά, στις μικρότερες ηλικίες, μέσω του παιχνιδιού και, στη συνέχεια, μέσω πρακτικών δραστηριοτήτων, εξοβελίζοντας την απομνημόνευση και συνδυάζοντας τις θεωρητικές σπουδές με την πρακτική εφαρμογή. Όπως χαρακτηριστικά θα γράψει, η αληθινή αρχή της διδασκαλίας θα πρέπει να είναι «από τα μάτια και τα χέρια στο νου». Για τον Κροπότκιν πέρα από τα ηθικά οφέλη που θα επιφέρει η ολοκληρωμένη εκπαίδευση στη ζωή των ανθρώπων, θα συνεισφέρει σημαντικά και στην επιστημονική πρόοδο καθώς πολλές εφευρέσεις που βελτίωσαν τις συνθήκες διαβίωσης των ανθρώπων δεν πραγματοποιήθηκαν από επιστήμονες με θεωρητική κατάρτιση, αλλά από χειρωνακτές που βασίστηκαν στην παρατήρηση και τη συλλογική εμπειρία.

Ο Μπακούνιν στο κείμενό του *Η καθολική εκπαίδευση*⁽⁵⁾ [1869], αφού επισημάνει το ρόλο που παίζει η εκπαίδευση στην αναπαραγωγή των κοι-

---

(4) Εμπεριέχεται στο *Αναρχοκομμουνισμός: η διερεύνηση του μέλλοντος στο παρόν*, εκδ. Κόκκινο Νήμα, Αθήνα 2004.

(5) Εμπεριέχεται στο *Για έναν αντιξουσιαστικό σοσιαλισμό*, εκδ. Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα χ.χ.

νωνικών ανισοτήτων και τη διαιώνιση της κυριαρχίας της αστικής τάξης και του κράτους πάνω στην εργατική τάξη, θα προβάλλει το αίτημα για ολοκληρωμένη εκπαίδευση (πλήρη εκπαίδευση) «για το λαό» ώστε να μη βρεθεί καμία τάξη που θα μπορέσει στο εξής να μάθει περισσότερα και μ' αυτό τον τρόπο να εξουσιάσει και εκμεταλλευτεί τις εργατικές μάζες. Ο Μπακούνιν χώριζε τη διδασκαλία σε δύο μέρη: το γενικό και το ειδικό. Το γενικό μέρος αποτελούσαν στοιχεία όλων των επιστημών, τα οποία θα βοηθούσαν τους μαθητές να αναπτύξουν το πνεύμα τους ώστε να μπορέσουν αργότερα να επιλέξουν την ειδικότητα που ταίριαζε περισσότερο στην κλίση τους. Το ειδικό συνίστατο στην ειδίκευση σε ορισμένα επιστημονικά πεδία που αλληλοσυμπληρώνονται. Η θεωρητική διδασκαλία θα έπρεπε να συνοδεύεται απαραίτητα από τη βιομηχανική ή πρακτική διδασκαλία για τη δημιουργία πραγματικά ολοκληρωμένων ανθρώπων. Για την εφαρμογή της ολοκληρωμένης εκπαίδευσης θεωρούσε απαραίτητη την οικονομική χειραφέτηση της εργατικής τάξης, προϋπόθεση που θα μπορούσε να προάγει και την πολιτική και διανοητική χειραφέτησή της.

Ο Μαρξ δεν άφησε ένα ολοκληρωμένο κείμενο με τις απόψεις του για την εκπαίδευση στην κομμουνιστική κοινωνία και την υπέρβαση του διαχωρισμού χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας. Κάποιες απόψεις του μπορούμε να βρούμε στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*, στις παρατηρήσεις του πάνω στις διατάξεις της εργοστασιακής νομοθεσίας στην Αγγλία σχετικά με την υγεία και την εκπαίδευση. Ο Μαρξ, ξεκινώντας από την παρατήρηση ότι τα παιδιά που εργάζονταν είχαν εξίσου καλές επιδόσεις με τους μαθητές που δεν εργάζονταν κατέληγε ότι: *«από το εργοστασιακό σύστημα βλάστησε το φυτό της αγωγής του μέλλοντος, που θα συνδυάζει για όλα τα παιδιά πέρα από μίαν ορισμένη ηλικία την παραγωγική εργασία με την εκπαίδευση και τη γυμναστική, όχι μόνο σαν μέθοδο για την αύξηση της κοινωνικής παραγωγής, μα και σαν μοναδική μέθοδο για τη δημιουργία ολόπλευρα ανεπτυγμένων ανθρώπων»*.⁽⁶⁾ Πίστευε ότι η ανάπτυξη των αντιφάσεων του καπιταλιστικού βιομηχανικού συστήματος θα οδηγούσε στη διάλυσή του και στο σχηματισμό μιας νέας μορφής παραγωγικών σχέσεων, στην *«αντικατάσταση του μερικού ατόμου, του απλού φορέα μιας κοινωνικής μερικής λειτουργίας, με το ολόπλευρα αναπτυγμένο άτομο, για το οποίο οι διάφορες κοινωνικές*

---

(6) Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2005, σελ. 501.

λειτουργίες δεν είναι παρά διαδοχικοί τρόποι δραστηριότητας».⁽⁷⁾

Κάποιες πρακτικές προτάσεις του Μαρξ για την εκπαίδευση μπορούμε να βρούμε σε κείμενα που έγραψε στα πλαίσια των συζητήσεων της Α' Διεθνούς. Στις *Οδηγίες προς τους Αντιπροσώπους του Προσωρινού Κεντρικού Συμβουλίου για Διάφορα Ζητήματα*, 4. *Εργασία Νέων και Παιδιών (και των δύο φύλων)* [1866] αναγνωρίζει ως «προοδευτική, υγιή και δικαιολογημένη τάση, την τάση της σύγχρονης βιομηχανίας να εντάσσει τα παιδιά και τους νέους και των δύο φύλων στο μεγάλο έργο της κοινωνικής παραγωγής», έστω κι αν το κεφάλαιο την έχει «διαστρέψει», και ισχυρίζεται ότι «σε μια ορθολογική κατάσταση της κοινωνίας κάθε παιδί από την ηλικία των 9 ετών θα πρέπει να γίνεται παραγωγικός εργάτης».

Τα παιδιά θα χωρίζονταν σε τρεις ηλικιακές κατηγορίες: από τα 9 μέχρι τα 12, από τα 13 μέχρι τα 15 και από τα 16 μέχρι τα 17. Τα παιδιά της πρώτης κατηγορίας θα έπρεπε να εργάζονται δύο ώρες, της δεύτερης τέσσερις και της τρίτης έξι ώρες. Κανένα παιδί δε θα έπρεπε να απασχολείται σε νυχτερινές και ανθυγιεινές εργασίες και κανένας γονιός ή εργοδότης δε θα έπρεπε να απασχολεί παιδιά εάν η εργασία δε συνδυαζόταν με την παροχή εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση που θα έπρεπε να λαμβάνουν τα παιδιά γινόταν αντιληπτή ως «διανοητική/σωματική εκπαίδευση» και ως «τεχνική κατάρτιση», η οποία θα έπρεπε να παρέχει «τις γενικές αρχές κάθε παραγωγικής διαδικασίας και ταυτόχρονα να εισάγει το παιδί και τον νέο στην πρακτική χρήση και το χειρισμό των στοιχειωδών εργαλείων όλων των κλάδων». Τα έξοδα για την εκπαίδευση των παιδιών θα καλύπτονταν από την πώληση των προϊόντων της εργασίας τους στα τεχνικά σχολεία, που δε διευκρινιζόταν αν θα ήταν δημόσια ή ιδιωτικά. Η Α' Διεθνής ευελπιστούσε ότι «ο συνδυασμός αμειβόμενης παραγωγικής εργασίας, διανοητικής εκπαίδευσης, σωματικής άσκησης και τεχνικής κατάρτισης θα ανύψωνε την εργατική τάξη πολύ πιο πάνω από το επίπεδο των ανώτερων και μεσαίων τάξεων».

Οι απόψεις αυτές που καταγράφηκαν στα ντοκουμέντα της Α' Διεθνούς σήμερα είναι βέβαιο ότι ακούγονται αναχρονιστικές και ίσως αντιδραστικές. Στις μέρες μας η κυρίαρχη αντίληψη για την παιδική ηλικία είναι τελείως διαφορετική από αυτή που κυριαρχούσε το 19^ο αιώνα, ενώ η συλλογική εργατική εμπειρία –που πάνω της στηρίζονταν οι διάφορες ιδεολογίες αυτοπραγμάτωσης μέσω της εργασίας εκείνη την εποχή– έχει πάψει πλέον

---

(7) Ό.π., σελ. 505.

να αποτελεί κτήμα των ίδιων των εργατών. Άλλωστε και το ντοκουμέντο της Α' Διεθνούς στο οποίο αναφερθήκαμε αναγνώριζε ότι οι προτάσεις αυτές αποτελούσαν «μόνο τα πιο απαραίτητα αντίδοτα στις τάσεις ενός κοινωνικού συστήματος που υποβαθμίζει τον εργάτη σε απλό εργαλείο για τη συσσώρευση του κεφαλαίου». Ο συνδυασμός εργασίας και εκπαίδευσης, στην οπτική του οργανωμένου εργατικού κινήματος εκείνης της εποχής, εξυπηρετούσε δύο σεβαστούς σκοπούς: ο πρώτος ήταν η υπέρβαση του διαχωρισμού που είχε αρχίσει να δημιουργείται ανάμεσα στην εργασία και το σχολείο, ανάμεσα στη σφαίρα της κουλτούρας και της παιδείας και την οικονομική σφαίρα. Τα παιδιά θα μπορούσαν να συμμετάσχουν στην παραγωγική διαδικασία και οι ενήλικες να συνεχίσουν να μαθαίνουν στο χώρο εργασίας τους ή έξω από αυτόν. Ο δεύτερος ήταν η υπέρβαση του διαχωρισμού διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας. Οι εργαζόμενοι θα απελευθερώνονταν από τις μονοδιάστατες και ανιαρές εργασίες τους, είτε χειρωνακτικές είτε διανοητικές, και θα τους δινόταν η δυνατότητα να αναπτύξουν πληρέστερα όλες τις πτυχές της προσωπικότητάς τους.

Το προβληματικό στοιχείο των απόψεων αυτών όμως είναι η απουσία οποιασδήποτε κριτικής στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης και της εργασίας. Τόσο η εκπαίδευση όσο και η εργασία αντιμετωπίζονται ως ουδέτερες. Ο θετικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης εμφανίζεται ως δεδομένος –ενώ το εκπαιδευτικό σύστημα εκείνης της εποχής κάθε άλλο παρά θετικά αντιμετωπιζόταν από το προλεταριάτο– και δε γίνεται καμία συγκεκριμένη αναφορά στον κριτικό χαρακτήρα που θα έπρεπε να έχει. Στη νεωτερική εποχή που η εκπαίδευση ως διαχωρισμένη σφαίρα προσανατολίζεται σταθερά στο να προσαρμόσει τα παιδιά στην αυριανή εργασιακή πειθαρχία, από μια κριτική της εκπαίδευσης δε θα μπορούσε να λείπει η κριτική της εργασίας. Αντίθετα, ο Μαρξ σε αυτά τα αποσπάσματα φαίνεται να εγκαταλείπει ακόμα και την κριτική της επιστήμης που είχε διατυπώσει στα *Grundrisse*, υιοθετώντας μια καθαρά θετικιστική οπτική.

Την ίδια οπτική υιοθετεί ο Μαρξ και απέναντι στην εργασία. Από τα αποσπάσματα που παραθέσαμε, απουσιάζει η άρνηση της εργοστασιακής εργασίας που είχε εκφράσει ένα κομμάτι τουλάχιστον του προλεταριάτου της εποχής του, αλλά και ο ίδιος ο Μαρξ στο σημαντικότερο κομμάτι του έργου του. Εάν, από τη μια η εργασία κοινωνικοποιεί τον άνθρωπο αφού διδάσκει τη συνεργασία και προσφέρει τις απαραίτητες πρακτικές γνώσεις

για τον έλεγχο της παραγωγής, από την άλλη είναι αλλοτριωμένη και παράγει πνευματική και σωματική εξαθλίωση. Το βιομηχανικό σύστημα, «*φύτρο της αγωγής του μέλλοντος*» κατά τον Μαρξ, προκαλούσε την αντίδραση της εργατικής τάξης και σε πολλές περιπτώσεις χρειάστηκε η ωμή βία για να προσαρμοστεί σε αυτό. Όλα αυτά φυσικά ήταν γνωστά στον Μαρξ ο οποίος αφιέρωσε το έργο του στην κριτική της καπιταλιστικής κοινωνίας. Πώς εξηγείται τότε αυτή η αντίφαση; Το λάθος του Μαρξ εδώ είναι ότι δεν έχει ως αφετηρία την ταξική πάλη της εποχής του. Η αντίληψή του ότι κομμουνισμός είναι «*το πραγματικό κίνημα που καταργεί την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων*» –σε αυτή την περίπτωση το εργατικό κίνημα της εποχής του Μαρξ, το οποίο θα έπρεπε να δώσει τις δικές του απαντήσεις στα προβλήματα που θα εμφάνιζε η μετάβαση από την καπιταλιστική στη σοσιαλιστική κοινωνία– αντικαθίσταται σταδιακά από μια **προγραμματική** αντίληψη και η δημιουργικότητα της εργατικής τάξης δίνει τη θέση της στην πολιτική έμπνευση των διανοούμενων. Αυτή η αντίληψη έθρεψε τον κρατικίστικο ρεφορμισμό της σοσιαλδημοκρατίας και οδήγησε στο λενινισμό και το σταλινισμό. Με τα γνωστά τραγικά αποτελέσματα για την κομμουνιστική κριτική της εκπαίδευσης και της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη αναφορά στην πρώιμη κριτική του διαχωρισμού διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας, ξαναγυρίζουμε σ'αυτό που δείξαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο: η κριτική αυτή, που επανεμφανίστηκε για ένα σύντομο διάστημα μετά το '68, έχει εξαφανιστεί από το λόγο της σημερινής αριστεράς· και ακόμα χειρότερα, οι πολιτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις της αριστεράς αναπαρήγαγαν στο εσωτερικό τους αυτόν το διαχωρισμό. Αυτό οφείλεται στο ότι η υπέρβαση του διαχωρισμού αυτού δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την κατάργηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, τον οποίο η αριστερά έχει πάψει να αρνείται στην πράξη. Ένα αίτημα που θα αμφισβητούσε το διαχωρισμό αυτό σήμερα θα ήταν η κατάργηση της υπάρχουσας ιεραρχίας των μισθών και η αύξηση των μισθών των ανειδίκευτων προς τα πάνω.

Είναι η επιστήμη ουδέτερη;

Μέσα στη σχέση κεφάλαιο δεν είναι δυνατό να υπάρξει «αγνή γνώση», «γενική μόρφωση», «συνολική παιδεία» και «έρευνα για τις ανάγκες της κοινωνίας». Πίσω από την επιφάνεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας ως «αυτόνομης» σφαίρας κρύβεται η επεξεργασία και συστηματική ανάλυση της απαλλοτριωμένης από το κεφάλαιο πρακτικής εργατικής εμπειρίας· το κεφάλαιο έπρεπε να διαχωρίσει τον έλεγχο της οργάνωσης της παραγωγής από την πρακτική εμπειρία των άμεσων παραγωγών για να μπορέσει να οργανώσει την παραγωγική διαδικασία προς όφελός του. Μέσα σ' αυτήν την «αυτόνομη σφαίρα», η απαλλοτριωμένη εμπειρία απογυμνώνεται σχεδόν από κάθε στοιχείο άρνησης της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης και στη συνέχεια παίρνει τη μορφή της «αντικειμενικής» επιστημονικής γνώσης, δηλαδή της γνώσης που παράγεται και αναπαράγεται σύμφωνα με την ορθολογικότητα του κεφαλαίου.

Η μορφή και το περιεχόμενο της επιστημονικής γνώσης προκύπτουν ως αποτέλεσμα μιας διπλής διαδικασίας: αρχικά, ως απόσπαση της πρακτικής εργατικής εμπειρίας που διαμορφώνεται στο επίπεδο της παραγωγής και, στη συνέχεια, ως αφαίρεση και επανακωδικοποίηση της εμπειρίας αυτής, η οποία πλέον αναδιοργανώνεται και μετατρέπεται σε αφηρημένο προϊόν της καπιταλιστικής ορθολογικότητας⁽⁸⁾· ο ίδιος ο χώρος του εργαστη-

(8) «[...] Η ατμομηχανή, ακόμη και στις θεμελιώδεις αρχές της, το τρένο, το ατμόπλοιο, το τηλέφωνο, ο φωνόγραφος, η ηλεκτρική μηχανή, η κλωστική μηχανή, ο φάρος, οι σκυροστρωμένοι δρόμοι, η ασπρόμαυρη και η έγχρωμη φωτογραφία και χιλιάδες λιγότερο σημαντικά πράγματα, δεν έχουν εφευρεθεί από επαγγελματίες επιστήμονες [...] Ανθρωποι που έλαβαν μόνο στοιχειώδη εκπαίδευση, που μάζεψαν απλά τα ψίχουλα της γνώσης από τα τραπέζια των πλουσίων και που έκαναν τα πειράματά τους με τα πιο πρωτόγονα μέσα –ο δικαστικός υπάλληλος Smeaton, ο κατασκευαστής εργαλείων Watt, ο χειριστής πέδης Stephenson, ο μαθητευόμενος αργυροχρυσοχόος Fulton, ο μυλωνάς Rennie, ο χτίστης Telford και εκατοντάδες άλλοι που τα ονόματά τους παραμένουν άγνωστα ήταν, όπως δικαίως λέει ο κος Smeaton, “οι πραγματικοί δημιουργοί του νεότερου πολιτισμού”». Π. Κροπότκιν, *Διανοητική και χειρωνακτική εργασία*, ό.π. Χρειάζεται να τονίσουμε εδώ ότι η διαδικασία της απόσπασης της εργατικής εμπειρίας δεν περιορίστηκε για πολύ στην απλή ιδιοποίηση των τελικών (τεχνολογικών) προϊόντων της εργασίας από τους ατομικούς καπιταλιστές και ότι αυτή η διαδικασία απόσπασης σύντομα ακολουθήθηκε από την εντονότατη μαθηματικοποίηση όχι μόνο των παραγωγικών αλλά και των φυσικών διαδικασιών από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά. Επιπλέον, από την εποχή αυτή και μετά, θα αναπτυχθούν περιοχές των μαθηματικών που δεν έχουν τις ρίζες τους στη Φυσική –όπως για παράδειγμα η θεωρία πιθανοτήτων, η θεωρία παιγνίων, η θεωρία πληροφορίας και η μοντέρνα άλγεβρα, οι οποίες θα προσανατολιστούν στην

ρίου συμπυκνώνει αυτή τη διπλή διαδικασία αφού είναι ο κατεξοχήν χώρος αναπαραγωγής των συνθηκών από τις οποίες προκύπτει η ελεγχόμενη από το κεφάλαιο και τον ορθολογισμό του πρακτική εμπειρία. Είναι το ιστορικό αποτέλεσμα μιας σειράς ηττών των άμεσων παραγωγών μέσα στη συγκρουσιακή διαδικασία της αέναης πρωταρχικής συσσώρευσης: με τη σταδιακή επιβολή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, οι άμεσοι παραγωγοί διαχωρίζονται από τα μέσα για την παραγωγή της ζωής τους. Είναι αναγκασμένοι πλέον για να επιβιώσουν να πουλάνε την εργατική τους δύναμη στον ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής (είτε αυτός είναι ιδιώτης είτε το κράτος), να μετατραπούν σε μισθωτούς εργάτες. Μέσω αυτής της αγοραπωλησίας, οι σωματικές και πνευματικές δημιουργικές δυνατότητές τους, που έχουν διαχωριστεί από αυτούς σε τέτοιο βαθμό ώστε να γίνουν εμπόρευμα, περνούν στον έλεγχο του κεφαλαίου, χρησιμοποιούνται για την αξιοποίησή του, γίνονται με λίγα λόγια παραγωγικές δυνάμεις του κεφαλαίου. Η πιο χειροπιαστή πτυχή αυτής της απαλλοτρίωσης είναι η μηχανή: *«Εδώ λοιπόν ο συγκεκριμένος τρόπος εργασίας εμφανίζεται άμεσα να μεταφέρεται από τον εργάτη στο κεφάλαιο με τη μορφή της μηχανής, κι αυτή η μετάθεση να απαξιώνει το εργατικό δυναμικό του εργάτη. Γι' αυτό και η πάλη των εργατών ενάντια στα μηχανήματα. Αυτό που ήταν δραστηριότητα του ζωντανού εργάτη γίνεται δραστηριότητα της μηχανής. Έτσι παρουσιάζεται στον εργάτη χειροπιαστά η ιδιοποίηση της εργασίας από το κεφάλαιο, το κεφάλαιο να απορροφά τη ζωντανή εργασία – 'σαν ερωτοχτυπημένο'»*.⁽⁹⁾

Αυτή η διπλή ιστορική διαδικασία παραγωγής της επιστημονικής γνώσης έχει καταστεί αμφίδρομη ήδη από τις απαρχές του βιομηχανικού καπιταλισμού με αποτέλεσμα τη διαρκή συσσώρευση και πρόοδό της, έστω και με ασυνέχειες, και έχει οδηγήσει στο διαρκή μετασχηματισμό της πρακτικής εργατικής εμπειρίας, την ανάπτυξη παραγωγικών εφαρμογών (για παράδειγμα, οι θετικές επιστήμες) και τον έλεγχο συνολικά της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης (για παράδειγμα, η ιατρική, η ψυχολογία και η κοινωνιολογία): *«Όλες οι επιστήμες έχουν αιχμαλωτιστεί στην υπηρεσία του κεφαλαίου [...] Η εφεύρεση γίνεται επιχείρηση και η εφαρμογή της επιστήμης στην ίδια την άμεση παραγωγή γίνεται σκοπιά που την καθορίζει και την παρακινεί»*.⁽¹⁰⁾ Έτσι, η τεχνολογική πρόοδος, η οποία εμφανίζεται ως φυσι-

---

προσομοίωση όχι μόνο φυσικών αλλά και κοινωνικών διαδικασιών.

(9) Καρλ Μαρξ, *Grundrisse*, τόμος Β', εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1990.

(10) Καρλ Μαρξ, ό.π.

κή διαδικασία, είναι ουσιαστικά η ανάπτυξη των αλλοτριωμένων παραγωγικών δυνάμεων προς όφελος της διευρυμένης αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Η επιστημονική γνώση είναι η γνώση που απαλλοτριώθηκε από την άμεση πρακτική εμπειρία του συλλογικού εργάτη και κατέληξε να έχει τη δική της ανάπτυξη και εννοιολογική αυτονομία κάτω από τον έλεγχο του κεφαλαίου. Η χωροταξική αυτονόμηση του χώρου μέσα στον οποίο παράγεται η επιστημονική γνώση (το εργαστήριο), η απόσπαση εργάσιμου χρόνου από την παραγωγή και η μεταμόρφωσή του σε χρόνο εκπαίδευσης και η εννοιολογική αυτονομία της επιστήμης συνιστούν τον πυρήνα της υποτιθέμενης αντικειμενικότητας της γνώσης που παράγεται «ανεξάρτητα» από την παραγωγική διαδικασία. Για το κεφάλαιο, η επιστημονική γνώση πρέπει να θεωρείται ταξικά ουδέτερη, γιατί παράγεται με έναν «αντικειμενικό», υπεράνω πάσης αμφισβήτησης, τρόπο.⁽¹¹⁾

Αφού λοιπόν η συλλογική, πρακτική γνώση διαχωρίστηκε σε επιστήμη, έγινε απαραίτητη η δημιουργία ενός διακριτού θεσμού ο οποίος να την αναπτύσσει και ταυτόχρονα να παράγει εκείνη την ειδικευμένη εργατική δύναμη που θα ενσωματώσει ξανά παραγωγικά την επιστημονική γνώση μέσα στο συνολικό κύκλο αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Αυτός ο θεσμός είναι το πανεπιστήμιο, το οποίο, ως ανώτερη βαθμίδα της καπιταλιστικής εκπαίδευσης, επεξεργάζεται, παρέχει και πιστοποιεί την αντικειμενοποιημένη γνώση. Το πανεπιστήμιο προσφέρει την ιεραρχημένη γνωσιακή βάση για την αναπαραγωγή του διαχωρισμού διανοητικής-χειρωνακτικής εργασίας μέσω των διαβαθμισμένων πτυχίων που χορηγεί -πάντα εντός των ορίων που του θέτουν οι κυκλικές φάσεις απο-ειδίκευσης και επανειδίκευσης που επιβάλλει ο αέναος κύκλος της καπιταλιστικής συσσώρευσης- ενσωματώνει στην καπιταλιστική διαδικασία αξιοποίησης δυο μορφές εργασίας: αυτή που

(11) Είναι φανερό από τα παραπάνω ότι δεν έχει νόημα να μιλάμε για «προλεταριακή» επιστημονική γνώση· και μόνο η ιστορική προέλευση και χρήση της επιστημονικής γνώσης αρκούν για να απορριφθεί ένα τέτοιο σχέδιο. Αυτό δε σημαίνει, όμως, ότι αρνούμαστε την ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας και τη δυνατότητα γνώσης αυτής, που οι διαφόρων αποχρώσεων μεταμοντέρνοι θέλουν να μας κάνουν να πιστέψουμε ότι δεν υπάρχει. Για μας, γνώση της αντικειμενικής πραγματικότητας σημαίνει κατανόηση και ανάδειξη των αντιφάσεων και των στιγμών άρνησής της. Γι' αυτό και η πλήρης μελέτη και ερμηνεία του κόσμου μπορεί να γίνει μόνο στα πλαίσια του πρακτικού αγώνα για την αλλαγή του. Απορρίπτοντας το κυρίαρχο μοντέλο παραγωγής της επιστημονικής γνώσης, το θετικιστικό μοντέλο, με όποιες μορφές και αν εμφανίζεται, δεν αποποιούμαστε και τη δυνατότητα θεωρητικής κριτικής του κόσμου, γιατί αυτή είναι αναπόσπαστο κομμάτι της αλλαγής του.

απαιτεί τη λεγόμενη επιστημονική κατάρτιση και αυτή που βασίζεται στις τεχνικές γνώσεις. Με τον τρόπο αυτό επιτελείται η διαίρεση της εργατικής τάξης και, καθώς η μια μορφή εργασίας (η διανοητική) παρουσιάζεται ανώτερη από την άλλη (την τεχνική-χειρωνακτική), τα κομμάτια της εργατικής τάξης που επιτελούν την αντίστοιχη εργασία εμφανίζονται ως το ένα ανώτερο κοινωνικά από το άλλο.⁽¹²⁾

Θα ήταν λάθος, όμως, να θεωρήσουμε ότι εδώ εδράζεται η πραγματική βάση για τη διαίρεση της εργατικής τάξης και τη διάσπαση της ενιαίας εργασιακής διαδικασίας στη διανοητική, χειρωνακτική ή συναισθηματική όψη της. Η πραγματική βάση αυτής της διαίρεσης δε βρίσκεται στο επίπεδο της γνώσης, αλλά στο επίπεδο των σχέσεων παραγωγής· από εκεί ξεκινάει και εκεί καταλήγει η διαίρεση της εργασίας σε διανοητική και χειρωνακτική: μέσα στην πραγματικότητα της κεφαλαιακής σχέσης και σε αυτό το επίπεδο, εν τέλει, είναι που θα ανατραπεί. Το ίδιο λάθος θα ήταν να θεωρήσει κανείς ότι η διπλή ιστορική διαδικασία παραγωγής της «αυτονομημένης» επιστήμης, στην οποία αναφερθήκαμε, θα μπορούσε να είχε έρθει εις πέρας χωρίς τη διαμεσολάβηση του κράτους. Ακόμα και οι αντιλήψεις των ίδιων των εργατών και των εργατριών για τη φύση της εργασίας, ο τρόπος με τον οποίο υποβιβάζουν ή αναβαθμίζουν τη «χειρωνακτική» ή τη «διανοητική» πλευρά της εργασίας αντίστοιχα, αναπαράγοντας έτσι την καπιταλιστική ιδεολογία συνδέονται άμεσα με τον τρόπο με τον οποίο απαιτούν από το κράτος την ικανοποίηση των προσδοκιών τους, όπως και με τον τρόπο με τον οποίο το κράτος τους κοινωνικοποιεί ως πολίτες μέσω της εκπαιδευτικής λειτουργίας.

---

(12) Η πρόσφατη πάντως διαδικασία διανοητικοποίησης ενός μεγάλου τμήματος της χειρωνακτικής εργασίας, μέσω της πανεπιστημιοποίησης της κατάρτισης, έρχεται να μας θυμίσει ότι η διάκριση διανοητικής και χειρωνακτικής εργασίας ήταν και θα είναι πάντα σχετική, καθώς σ'αυτές τις δύο μορφές εργασίας δεν μπορεί ποτέ να αντιστοιχεί ένα ομοιογενές και μονόπλευρο περιεχόμενο.

Μαζικοποίηση, κρίση και αναδιάρθρωση του πανεπιστημίου

Η μορφή λοιπόν την οποία λαμβάνει το πανεπιστήμιο έχει άμεση σχέση με τις εκάστοτε ανάγκες της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων, άρα με την ιστορικότητα της ταξικής πάλης. Το μαζικό, δημόσιο πανεπιστήμιο αρχίζει να αναπτύσσεται στη Δύση κυρίως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μέσα στο πλαίσιο του σοσιαλδημοκρατικού «συμβιβασμού» ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργατική τάξη. Το κράτος –πολιτική μορφή της καπιταλιστικής κοινωνίας και ταυτόχρονα συλλογικός καπιταλιστής-αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου την ευθύνη της οργάνωσης και λειτουργίας του πανεπιστημίου, προσπαθώντας να το εντάξει, στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, στην υπηρεσία των αναγκών της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης και της νομιμοποίησης των εκμεταλλευτικών σχέσεων. Η σοσιαλδημοκρατική διαχείριση, που επιλέχθηκε από το παγκόσμιο κεφάλαιο για να προληφθεί το ξέσπασμα μιας νέας κοινωνικής κρίσης μετά τον πόλεμο, επέτρεπε την αύξηση των μισθών (και άρα του βιοτικού επιπέδου της εργατικής τάξης) στο βαθμό που διασφαλιζόταν η συνεχής αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, ώστε να επιτυγχάνεται η απαιτούμενη κερδοφορία. Ακόμα και ο λεγόμενος «ψυχρός πόλεμος» πρέπει να ιδωθεί υπό αυτό το πρίσμα: ως ανταγωνισμός για την επικράτηση του καταλληλότερου για την αστική τάξη μοντέλου διαχείρισης του παγκόσμιου προλεταριάτου. Έτσι, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στις διαδικασίες άντλησης σχετικής υπεραξίας από τους εργαζόμενους με την ανάπτυξη τεχνολογικών καινοτομιών που να εφαρμόζονται στην παραγωγική διαδικασία. Η απαίτηση, λοιπόν, του κεφαλαίου για γρήγορους ρυθμούς τεχνολογικής ανανέωσης έκανε το πανεπιστήμιο να αναπτύξει περισσότερο την εφαρμοσμένη έρευνα και οδήγησε στην ενσωμάτωση των τεχνικών κλάδων στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση.

Αυτή, όμως, ήταν μόνο η μία όψη της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής, ως υποσυνόλου της ευρύτερης κρατικής μακροοικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, που οδήγησε σε μια πρώτη μαζικοποίηση του πανεπιστημίου. Η άλλη όψη της εκπαιδευτικής πολιτικής ήταν η προσπάθεια του κράτους να προλάβει και να απορροφήσει τις κοινωνικές εντάσεις που θα μπορούσε

να προκαλέσει η εμφάνιση μιας μεγάλης μάζας άνεργων πρώην βετεράνων. Έχοντας «πικρή» πείρα από τις κινητοποιήσεις των βετεράνων μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η κυβέρνηση των ΗΠΑ –για να εστιάσουμε στην πιο ανεπτυγμένη βιομηχανική χώρα της εποχής– προώθησε την ψήφιση του G. I. Bill, ενός νόμου που παρείχε σε όλους τους βετεράνους τη δυνατότητα να σπουδάσουν, προσφέροντάς τους υποτροφίες που κάλυπταν τα δίδακτρα και τα βιβλία, ακόμα και χαμηλότοκα δάνεια για την αγορά κατοικιών. Υπολογίζεται ότι περίπου το 50% των βετεράνων του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (7,8 εκ. βετεράνοι) έκαναν χρήση των δυνατοτήτων που πρόσφερε ο νέος νόμος. Η πρώτη αυτή διόγκωση του φοιτητικού πληθυσμού οδήγησε στην επέκταση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των νέων φοιτητών. Ωστόσο, παρά αυτή την πρώτη θεαματική αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού, το μαζικό πανεπιστήμιο με τη σημερινή μορφή του διαμορφώνεται τη δεκαετία του '60. Η σύνδεση των σπουδών με την ανεύρεση καλύτερων θέσεων εργασίας που πρόσφεραν υψηλότερους μισθούς και μεγαλύτερη ασφάλεια, δημιούργησε το αίτημα για διευκόλυνση της πρόσβασης στα πανεπιστημιακά ιδρύματα. Τα κινήματα της δεκαετίας του '60 ενίσχυσαν αυτήν την τάση απαιτώντας την ευκολότερη πρόσβαση των μειονοτήτων στα αμερικάνικα πανεπιστήμια και την κατάργηση του «πανεπιστημίου της ελίτ» στην Ευρώπη. Στην Ελλάδα η μαζικοποίηση του πανεπιστημίου ξεκίνησε τη δεκαετία του '70 με την ίδρυση των περιφερειακών πανεπιστημίων και την αύξηση του αριθμού των εισακτέων στο πανεπιστήμιο κάτω από την κοινωνική πίεση η οποία συνεχίζεται αμείωτη μέχρι σήμερα. Με τη μαζικοποίηση του πανεπιστημίου αυτή την περίοδο, το σημαντικό δεν είναι πια η ταξική καταγωγή των φοιτητών αλλά η διαμόρφωση και η ένταξή τους στους κοινωνικούς ρόλους που απαιτεί ο καπιταλιστικός καταμερισμός της εργασίας. Με το κεφάλαιο να έχει έναν όλο και περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα, οι υπεύθυνοι για τη χάραξη των πολιτικών του αντιλήφθηκαν ότι για να βελτιωθεί η απαιτούμενη για την ανάπτυξη τεχνολογία, απαιτούνταν και η **επένδυση** (μέσω του κράτους, του συλλογικού καπιταλιστή) **στον ανθρώπινο παράγοντα** της παραγωγικής διαδικασίας, στο εργατικό δυναμικό. Οι απόφοιτοι του πανεπιστημίου αποτελούσαν την ειδικευμένη και αναβαθμισμένη εργατική δύναμη, με άμεσο αντίκτυπο στο ύψος του μισθού και τις δυνατότητες κοινωνικής ανέλιξης.

Ο κύκλος των ταξικών αγώνων (και μέσα στις πανεπιστημιούπολεις)

που αναπτύχθηκε κατά τη δεκαετία του '60 στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ (αλλά και σε πολλές άλλες χώρες, από την Ιαπωνία μέχρι το Μεξικό) έφερε σε κρίση το σοσιαλδημοκρατικό «συμβιβασμό» και μαζί μ' αυτόν και τον κρατικό σχεδιασμό του εργατικού δυναμικού και της έρευνας στα πανεπιστήμια. Η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση και μέσω αυτής η υπαγωγή της διαδικασίας λήψης αποφάσεων μέσα στα πανεπιστήμια στη λογική της αγοράς, με τη μορφή του επιχειρηματικού πανεπιστημίου, άρχισε να αποτελεί βασικό στόχο των νέων σχεδιασμών του κράτους.

Το πρώτο μέτρο που πήρε το κεφάλαιο για να αντιμετωπίσει αυτή την **κρίση πειθάρχησης** –έναν από τους βασικούς παράγοντες του ξεσπάσματος της κρίσης υπερσυσώρευσης τη δεκαετία του '70– ήταν η διαχείριση των προσδοκιών «προς τα κάτω», περικόπτοντας τα κονδύλια που προορίζονταν για τα πανεπιστήμια, επιβάλλοντας τον εξορθολογισμό των δαπανών, την επιβολή διδάκτρων και τη μείωση του φοιτητικού πληθυσμού. Όλα μέτρα που στόχευαν στην επιβολή εντατικοποιημένης φοιτητικής εργασίας. Ταυτόχρονα, το κράτος επιχειρεί να συνδέσει την επιστήμη, τη διδασκαλία και την έρευνα άμεσα με τις ανάγκες ανανέωσης του κύκλου αξιοποίησης του κεφαλαίου. Αυτό γίνεται με την αναπροσαρμογή του εκπαιδευόμενου εργατικού δυναμικού στις νέες μεθόδους παραγωγής μέσω συμμετοχικών σχημάτων και της αναβάθμισης της κατάρτισης. Στη συνέχεια, με την ανάδυση της αξιολόγησης και την αύξηση της ιδιωτικής και στρατιωτικής χρηματοδότησης, το πανεπιστήμιο δε στρέφει απλώς την εκπαιδευτική και ερευνητική διαδικασία προς τις άμεσες ανάγκες των επιχειρήσεων αλλά αρχίζει να αναπτύσσει και το ίδιο επιχειρηματικές δραστηριότητες με σκοπό την άμεση άντληση υπεραξίας. Για το λόγο αυτό κύρια κατεύθυνσή του τείνει να είναι η διεξαγωγή εφαρμοσμένης έρευνας –σε αντίθεση με τη βασική έρευνα που συγκριτικά υποβαθμίζεται– με στόχο την άμεση επιχειρηματική της αξιοποίηση, δηλαδή τη δημιουργία ολοκληρωμένων προϊόντων τα οποία μπορούν να πουληθούν άμεσα. Ως επακόλουθο, χρηματοδοτούνται και αναπτύσσονται οι επιχειρηματικά προσοδοφόροι κλάδοι, όπως η μηχανική, η διοίκηση επιχειρήσεων, η βιοτεχνολογία και τα νομικά, σε βάρος παραδοσιακών επιστημονικών κλάδων όπως οι ανθρωπιστικές σπουδές και οι κοινωνικές επιστήμες. Η σταδιακή αλλαγή του χαρακτήρα και των στόχων της πανεπιστημιακής έρευνας καθιστά πιο στενή τη σχέση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων με ιδιωτικά και κρατικά επιχειρηματικά συμφέροντα. Σε μεγα-

λύτερη πλέον κλίμακα οι επιχειρήσεις υπογράφουν ερευνητικά συμβόλαια με τα πανεπιστήμια και συχνά πανεπιστημιακές υποδομές εκχωρούνται, με νομοθετικές ρυθμίσεις, για ιδιωτική έρευνα.

Με τον τρόπο αυτό, το κράτος επιτυγχάνει να εξορθολογίσει ακόμη περισσότερο την πανεπιστημιακή λειτουργία, διαθέτοντας μεγάλο κομμάτι των χρηματοδοτήσεων προς κατευθύνσεις άμεσης παραγωγής αξίας, δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο θύλακες επιχειρηματικότητας μέσα στα πανεπιστήμια. Η νέα κρατική εκπαιδευτική πολιτική δε συμβάλλει μόνο στη διαμόρφωση της αγοράς εργασίας αλλά πετυχαίνει να αναδιρθρώσει τις εργασιακές σχέσεις και εντός του πανεπιστημίου. Μια μεγάλη μάζα ερευνητικού προσωπικού, πτυχιούχοι ερευνητές, μεταπτυχιακοί και προπτυχιακοί φοιτητές, επιτελεί έμμισθη, κακοπληρωμένη ή άμισθη εργασία εντός του πανεπιστημίου. Παράλληλα, κυρίως στις αγγλοσαξονικές χώρες, μαζί με το ερευνητικό προσωπικό μαζικοποιείται και το μερικής απασχόλησης διδακτικό προσωπικό. Το παραδοσιακό μοντέλο των ιεραρχικών σχέσεων εντός του πανεπιστημίου μετασχηματίζεται και δημιουργούνται συνθήκες εντατικοποίησης, μηδαμινής ασφαλιστικής κάλυψης και επισφάλειας. Επιπλέον, στα πλαίσια αυτής της διαδικασίας εξορθολογισμού, το ίδιο το ακαδημαϊκό έργο κρίνεται με καπιταλιστικά κριτήρια, στη βάση μετρήσιμων στόχων, ποσοτικοποιώντας τις επιδόσεις των φοιτητών και το διδακτικό και ερευνητικό έργο των διδασκόντων.

Παράλληλα, τα παραδοσιακά επιστημονικά γνωστικά αντικείμενα κρίνονται μη λειτουργικά για τις ανάγκες του καπιταλισμού, με συνέπεια να κατακερματίζονται και να δημιουργούνται καινούρια πανεπιστημιακά τμήματα που προωθούν τη μεγαλύτερη εξειδίκευση. Δεν εννοούμε ότι η διαδικασία αυτή αναιρεί τη βασική αποστολή του πανεπιστημίου, που είναι η προώθηση της κινητικότητας της εργατικής δύναμης μέσω της παροχής βασικών δεξιοτήτων στους αποφοίτους του. Εννοούμε ότι βασική πλέον τάση είναι η κατάρτιση των φοιτητών σε περιορισμένους γνωστικούς τομείς ώστε να μπορούν να εργαστούν άμεσα σε περιορισμένο φάσμα εργασιών καλύπτοντας έτσι τις μεσοπρόθεσμες ανάγκες της καπιταλιστικής παραγωγής. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός υποτιμημένου εργατικού δυναμικού, το οποίο για να συνεχίσει να εργάζεται έρχεται συνεχώς αντιμέτωπο με την ανάγκη επανακατάρτισης, γεγονός που αντικατοπτρίζεται τόσο στο μισθό του όσο και στα εργασιακά του δικαιώματα. Η επιβολή ελαστικών

εργασιακών σχέσεων στο φοιτητικό πληθυσμό έχει μεγάλη σημασία για την τρέχουσα στρατηγική του ελληνικού και διεθνούς κεφαλαίου. Σε κάθε περίοδο αναδιάρθρωσης είναι πολύ σημαντική η πειθάρχηση της νεολαίας, πόσο μάλλον στη σημερινή εκδοχή της καπιταλιστικής επίθεσης η οποία βασίζεται στους άξονες φιλελευθερισμός-ασφάλεια. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο έχουν πολύ μεγάλη σημασία για την εξέλιξη της ταξικής πάλης στην Ελλάδα οι πρόσφατοι αγώνες των φοιτητών.

Η ελληνική περίπτωση

Η διαδικασία μαζικοποίησης του πανεπιστημίου, με τον ταυτόχρονο εξορθολογισμό της λειτουργίας του και τη μεγαλύτερη σύνδεσή του με την αγορά εργασίας (μέσω της παραγωγής και κατανομής ειδικευμένης εργατικής δύναμης), που στις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη εμφανίζεται βασικά μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, στην Ελλάδα λαμβάνει χώρα κυρίως μετά τη μεταπολίτευση.

Τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, περίοδο αγωνιώδους σταθεροποίησης του αστικού κράτους, το φοιτητικό κίνημα, που λειτουργεί ως παράρτημα των νέων πολιτικών κομμάτων, αγωνίζεται για την αποχουντοποίηση του πανεπιστημίου, για «δημοκρατικές θεσμικές αλλαγές», για ένα «Δημοκρατικό Καταστατικό Χάρτη των ΑΕΙ». Ο εθνικός-δημοκρατικός-αντιιμπεριαλιστικός χαρακτήρας του μαζικού φ.κ. και η αδυναμία της δεξιάς να ελέγξει ιδεολογικά τον αυξανόμενο φοιτητικό πληθυσμό αφήνουν χώρο για την ανάπτυξη δυναμικών μειοψηφιών, οι οποίες εκμεταλλεύονται την αδυναμία του αυταρχικού κράτους να ενσωματώσει τα δημοκρατικά αιτήματα για να θέσουν ζητήματα που αφορούν το ρόλο της εκπαίδευσης σε μια αναπτυσσόμενη καπιταλιστική κοινωνία. Η δεξιά κυβέρνηση αντιδρά στην άνοδο του φ.κ. με την απομαζικοποίηση των ΑΕΙ, την επέκταση της τεχνικής εκπαίδευσης και τη ψήφιση του νόμου 815 που προβλέπει την εντατικοποίηση των σπουδών (v+2), την ενίσχυση της καθηγητικής έδρας κ.ά. Η προσπάθειά της αυτή αποτυγχάνει και το κίνημα των καταλήψεων του 1979 εγκαινιάζει μια τριαντάχρονη ιστορία κοινωνικών αγώνων μέσα στα πανεπιστήμια που μπλόκαραν ή καθυστέρησαν τις απανωτές μεταρρυθμίσεις και προκάλεσαν μια διαρκή εκπαιδευτική κρίση.

Με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, μαζί με τη συγκρότηση ενός υποτυπώδους «κοινωνικού κράτους» και την εφαρμογή μιας κεννσιανής πολιτικής στο δημόσιο τομέα ψηφίζεται και ο νόμος 1268/82 που έρχεται να ικανοποιήσει χρόνια αιτήματα του κατώτερου ΕΔΠ, εισάγει τα μεταπτυχιακά και τα εξάμηνα και θεσμοθετεί τη φοιτητική συμμετοχή στα πανεπιστημιακά όργανα. Ταυτόχρονα, στα ίδια πλαίσια της «λαϊκής» πολιτικής, αυξάνεται ο αριθμός των εισακτέων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η επιβολή του κράτους των κομμάτων μέσα στο πανεπιστήμιο και οι «δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις» δεν αρκούν για να εξορθολογίσουν την ανώτατη εκπαίδευση και να τη συνδέσουν με την παραγωγή, αφού αυτή εξαρτάται άμεσα από τη συγκυρία του κύκλου καπιταλιστικής συσσώρευσης. Ως τα μέσα της δεκαετίας του '80, η εκπαίδευση πανεπιστημιακού επιπέδου, με όλα όσα αυτή συνεπαγόταν (απόκτηση ενός «ισχυρού» πτυχίου που με τη σειρά του θα οδηγούσε στην κατάληψη μιας μη απαξιωμένης, κοινωνικά και οικονομικά, θέσης εργασίας στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα) φάνταζε, και ως ένα σημείο ήταν, στα πλαίσια του παραδοσιακού μικροαστισμού και του κρατικού καπιταλισμού, το μέσο εξασφάλισης της επαγγελματικής αποκατάστασης και της κοινωνικής ανέλιξης. Το γεγονός αυτό με τη σειρά του υπέθαλψε μια πληθωριστική έκρηξη των προσδοκιών για κοινωνική άνοδο, η οποία σε συνδυασμό βέβαια με άλλες εκφάνσεις του ταξικού ανταγωνισμού δε θα μπορούσε παρά να οδηγήσει στην **όξυνση της αντίφασης μεταξύ των δύο βασικών λειτουργιών του καπιταλιστικού κράτους**: της αναπαραγωγής/κατανομής/διαίρεσης/κυκλοφορίας της εργατικής δύναμης που πρέπει να εισαχθεί στη διαδικασία αξιοποίησης από τη μια και της νομιμοποίησης των εκμεταλλευτικών κοινωνικών σχέσεων από την άλλη.

Η ηγεμονία της διανοητικής σε σχέση με τη χειρωνακτική εργασία είχε εδραιωθεί τόσο στο ιδεολογικό επίπεδο όσο και υλικά με τη διαφοροποίηση των μισθών και των αντίστοιχων συνθηκών εργασίας.⁽¹³⁾ Αυτό αρχικά απο-

---

(13) Η κεννσιανή πολιτική περιορίστηκε στο δημόσιο τομέα (κυρίως στις ΔΕΚΟ) από τη δεκαετία του '70 και μετά. Στον ιδιωτικό τομέα ο μισθός αντιμετωπίζεται ως κόστος, καθώς οι ελληνικές βιομηχανίες στηρίζονται στο χαμηλό κόστος εργασίας. Οι κινητοποιήσεις της δεκαετίας του '70 στα εργοστάσια ήταν κυρίως απεργίες ενάντια σε απολύσεις καθώς η άνοδος του κόστους εργασίας δημιουργούσε τις λεγόμενες «προβληματικές». Με λίγα λόγια, ο μισθός δεν αντιμετωπίζεται στον ιδιωτικό τομέα ως παράγοντας «ενεργού ζήτησης» και ανάπτυξης. Το μόνο μισθολογικό μέτρο που αφορούσε και τον ιδιωτικό τομέα ήταν η ΑΤΑ που εφαρμόστηκε για λίγα χρόνια τη δεκαετία του '80.

τελούσε μια στρατηγική επιλογή του ελληνικού κράτους για τη δημιουργία ενός σώματος διανοουμένων δημόσιων υπαλλήλων, για περισσότερη και ποιοτικότερη εκπαίδευση στα πλαίσια της μεταπολιτευτικής κρατικά ελεγχόμενης καπιταλιστικής ανάπτυξης. Σιγά-σιγά όμως, με το ξέσπασμα της κρίσης, όλο και μεγαλύτερα κομμάτια της εργατικής τάξης άρχισαν να βλέπουν τους πανεπιστημιακούς ή άλλους τίτλους που κατείχαν να μην έχουν πλέον υλικό αντίκρισμα. Η στιγμή κατά την οποία οι γενικευμένες απαιτήσεις για μια εξασφαλισμένη θέση εργασίας θα έρχονταν σε πλήρη αναντιστοιχία με τις ανάγκες μιας αγοράς εργασίας που «απελευθερωνόταν» και άλλαζε επί το ελαστικότερον δε θα αργούσε. Η επιλεκτική/κατανεμητική λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος σύντομα θα βρισκόταν σε κρίση και στα μάτια του κεφαλαίου και του κράτους του αυτό θα εμφανιζόταν ως ανεπαρκές και παρωχημένο.

Ταυτόχρονα, με την κρίση της σοσιαλδημοκρατίας καταρρέει και η συμμαχία των «προοδευτικών, δημοκρατικών δυνάμεων» μέσα στο φοιτητικό κίνημα. Η ΕΦΕΕ λειτούργησε σχετικά ενιαία τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης όταν την ΠΑΣΠ και την ΠΣΚ ένωνε το όραμα της μεγάλης «δημοκρατικής αλλαγής», όταν δηλ. τα στελέχη τους αποσκοπούσαν στην επάνδρωση του κρατικού μηχανισμού που θα αντικαθιστούσε τη δεξιά. Η άνοδος της ΔΑΠ τη δεκαετία του '80 εκφράζει με στρεβλό τρόπο τη νίκη της κριτικής της πολιτικής που αρθρώθηκε στις καταλήψεις του '79 από τους αυτόνομους και με πολύ ξεκάθαρο τρόπο τη σταδιακή απόσυρση στην ιδιωτική σφαίρα.

Με τη στροφή προς το μονεταρισμό για να αντιμετωπιστεί η κρίση αναπαραγωγής του κεφαλαίου από το 1985 και μετά, συντελείται επίσης μια στροφή από τις «δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις» προς την «αναβάθμιση των ΑΕΙ»: διάσπαση σχολών, απομαζικοποίηση των αθηναϊκών ΑΕΙ, χρήση του ERASMUS για επιλεκτική προώθηση στα μεταπτυχιακά. Πίσω από την ανερχόμενη φιλολογία περί της «δημοσιονομικής κρίσης» των ΑΕΙ και του «φάσματος της ανεργίας» που αντιμετωπίζουν οι πτυχιούχοι βρίσκεται η **κατανεμητική κρίση** της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης λόγω της έκρηξης του φοιτητικού πληθυσμού που είχε προηγηθεί. Στις καταλήψεις του 1987 διαμορφώνονται τα χαρακτηριστικά που θα κυριαρχήσουν τα επόμενα είκοσι χρόνια μέσα στο φ.κ.: άμαζες καταλήψεις, μαζικότερες διαδηλώσεις, «ελεγχόμενη σύγκρουση» με τα ΜΑΤ υπό την καθοδήγηση της μειοψηφικής

νέας αριστεράς του φ.κ., μετατροπή της ΔΑΠ σε απεργοσπαστικό μηχανισμό μέσα στα ΑΕΙ. Το αποτέλεσμα του κινήματος του '87 ήταν η επιβράδυνση της αναδιάρθρωσης και η ανάδυση νέων δυναμικών μειοψηφιών που εστιάζουν στην επισφάλεια των νέων εργασιακών σχέσεων στον ιδιωτικό τομέα.⁽¹⁴⁾

Η οικουμενική-διακομματική συναίνεση του 1989-90 ανοίγει το δρόμο προς την πραγματική «εκσυγχρονιστική» αναδιάρθρωση στην εκπαίδευση. Ο νόμος Σουφλιά του 1992 –που προβλέπει κατάτμηση των ΑΕΙ σε δύο κύκλους σπουδών, κρατική επιτροπή αξιολόγησης του έργου των ΑΕΙ, θέσπιση εσωτερικών κανονισμών (με φωτογραφικές διατάξεις εναντίον των καταλήψεων), μείωση κοινωνικών παροχών, ενίσχυση της εξουσίας των τακτικών καθηγητών, δημιουργία Ερευνητικών Πανεπιστημιακών Ινστιτούτων ως ΝΠΙΔ- αποτελεί το σημείο καμπής των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Παρά το γεγονός ότι μένει ανεφάρμοστος λόγω των φοιτητικών κινητοποιήσεων, οι καθηγητές που έχουν υπό την εποπτεία τους ερευνητικά προγράμματα και ευρωπαϊκά κονδύλια προωθούν μέσα στη δεκαετία του '90 την «αθόρυβη επιχειρηματοποίηση των ΑΕΙ». Η εξέλιξη αυτή ευνοείται από τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί στη σφαίρα της οικονομίας -αναδιάρθρωση ή ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων, ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας, επέκταση της υπερεργασίας καθώς και της μαύρης ή επισφαλούς εργασίας στο δημόσιο τομέα, υποτίμηση μισθών, αποβιομηχάνιση των αστικών κέντρων, αύξηση των επενδύσεων στον τριτογενή τομέα, γενικευμένη απορρύθμιση του «κοινωνικού κράτους» - και από τη γενική απαίτηση για ένα «νέου τύπου» εργατικό δυναμικό.

Η σημαντικότερη εξέλιξη από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μετά ήταν η τεράστια αύξηση του φοιτητικού πληθυσμού (το 1993 φοιτούσε το 26,7% των νέων από 18 έως 21 ετών και το 2004 φτάνει το 60,3%, χωρίς να υπολογίσουμε τους σπουδαστές των ΙΕΚ, των ΚΕΣ και των πανεπιστημίων του εξωτερικού).⁽¹⁵⁾ Η εντυπωσιακή αυτή αύξηση οφείλεται σε τέσσερις κυ-

---

(14) Περισσότερες λεπτομέρειες σε σχέση με τις αλλαγές στην αγορά εργασίας και το πανεπιστήμιο από το 1985 και μετά μπορεί να βρει κανείς στην μπροσούρα της Συνέλευσης ενάντια στην Επισφάλεια με τίτλο *Εργασία, Κίνημα στα Πανεπιστήμια, Επισφάλεια*, Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2007.

(15) Να σημειωθεί ότι τα ποσοστά αυτά αφορούν τους Έλληνες πολίτες. Οι μεταναστευτικές ροές από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και μετά είχαν ως αποτέλεσμα το σχηματισμό ενός κομματιού της εργατικής τάξης που ασκεί αποκλειστικά χειρωνακτικές εργασίες και φυσικά έχει ελάχιστη πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση μέχρι σήμερα.

ρίως λόγους:

α) στις φανερές και υπόγειες αντιδράσεις που ακολούθησαν τη ψήφιση του νόμου Αρσένη το 1997· νόμος ο οποίος ήθελε να ρυθμίσει την εισροή στα ΑΕΙ-ΤΕΙ, εισάγοντας αυστηρές διαδικασίες επιλογής και διαχωρισμού των εκπαιδευόμενων από το Λύκειο

β) στην ανάγκη απορρόφησης των ευρωπαϊκών κοινοτικών πόρων για την ίδρυση νέων πανεπιστημιακών τμημάτων. Τα τμήματα αυτά στήθηκαν στην επαρχία και τόνωσαν το τοπικό εισόδημα

γ) στους σχεδιασμούς της κρατικής διαχείρισης της ανεργίας για τη συγκρότηση μιας δεξαμενής εφεδρικής, σύνθετης και φθηνής –λόγω πληθωρισμού των πτυχίων- εργατικής δύναμης και

δ) στις απαιτήσεις του τριτογενή τομέα για ειδικευμένο προσωπικό που να προέρχεται από αυτήν τη δεξαμενή.

Με την προσπάθεια εφαρμογής της διακήρυξης της Μπολόνια, οι τάσεις εξορθολογισμού θα επανέρθουν δριμύτερες, ως κομμάτι ενός πιο ολοκληρωμένου νεοφιλελεύθερου σχεδίου αναδιάρθρωσης της ανώτατης εκπαίδευσης, σηματοδοτώντας παράλληλα τη σύμπλευση του ελληνικού κεφαλαίου με τη συνολικότερη καπιταλιστική αναδιάρθρωση σε παγκόσμια κλίμακα. Φυσικά, αυτή η αναδιάρθρωση δεν αφορά μονάχα την εκπαίδευση αλλά και το στενά συνδεδεμένο με αυτήν χώρο της αγοράς εργασίας και της κοινωνικής ασφάλισης.

Ο νέος νόμος-πλαίσιο για την ανώτατη εκπαίδευση, ο οποίος αρχικά είχε κατατεθεί ως προσχέδιο από την κυβέρνηση στα μέσα του 2006 και τελικά ψηφίστηκε εν μέσω του δεύτερου γύρου φοιτητικών κινητοποιήσεων το Μάρτη του 2007, έρχεται να κατοχυρώσει νομικά και να ενισχύσει τις πραγματικές τάσεις επιχειρηματοποίησης και φιλελευθεροποίησης του πανεπιστημίου. Με μια σειρά διατάξεων προωθείται η εντατικοποίηση (για παράδειγμα, επιβολή ανώτατου χρονικού ορίου σπουδών, προαπαιτούμενων μαθημάτων, κλπ) και η όλο και πιο έντονη επιβολή της εργασίας (για παράδειγμα, χορήγηση φοιτητικών δανείων και ανταποδοτικών υποτροφιών στους φοιτητές με υποχρέωση να εργαστούν ως μερικώς απασχολούμενοι εντός του εκάστοτε πανεπιστημιακού ιδρύματος): προωθούνται επίσης ειδικότερα μέτρα πειθαρχησης των φοιτητών και των εργαζόμενων μέσα στο πανεπιστήμιο (για παράδειγμα, αύξηση του ελάχιστου αριθμού διδακτικών εβδομάδων με στόχο την αποτροπή καταλήψεων επί ποινή απώλειας του

εξαμήνου, εισαγωγή εσωτερικού κανονισμού με πληθώρα πειθαρχικών διατάξεων). Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι νόμοι για τα ΙΔΒΕ (Ινστιτούτα Δια Βίου Εκπαίδευσης) και την αξιολόγηση που ψηφίστηκαν το 2005. Επιπλέον, προκειμένου να προωθηθεί η νέα εκπαιδευτική πολιτική σχεδιασμού του εργατικού δυναμικού, σύμφωνα με την οποία η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο απαιτεί τη συνυπευθυνότητα του εξατομικευμένου επενδυτή, επιχειρήθηκε η αναθεώρηση του άρθρου 16, η οποία, πέρα από τη φιλολογία που αναπτύχθηκε γύρω από την εισβολή των ιδιωτικών πανεπιστημίων στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης, στοχεύει κατά κύριο λόγο στην αναδιάρθρωση των δημόσιων ιδρυμάτων και στη λειτουργία τους με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια. Με βασικό όπλο τη σχετική υποχρηματοδότηση,⁽¹⁶⁾ το κράτος αναγκάζει τα πανεπιστήμια να επιβιώσουν σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον, επιχειρηματοποιώντας όποιο κομμάτι των δραστηριοτήτων τους είναι δυνατό. Για την ακρίβεια, μαζί με την υποχρηματοδότηση, μέσω του ψηφισθέντος νόμου-πλασίου προωθείται και η επιλεκτική χρηματοδότηση, η οποία θα καθορίζεται μέσω των τετραετών ακαδημαϊκών-αναπτυξιακών προγραμμάτων που όλα τα ΑΕΙ είναι υποχρεωμένα να συντάσσουν. Ανάλογα με το βαθμό «συμμόρφωσης [του κάθε ΑΕΙ] προς τα αποτελέσματα της διαδικασίας αξιολόγησης», όπως αυτή προβλέπεται από το νόμο περί αξιολόγησης της εκπαιδευτικής και ερευνητικής διαδικασίας των ΑΕΙ που αναφέραμε παραπάνω, κάθε πανεπιστημιακό ίδρυμα θα κατατάσσεται ιεραρχικά στη λίστα (επομένως και τα πτυχία των αποφοίτων θα ιεραρχούνται αντίστοιχα στην αγορά εργασίας). Αν θέλουμε να δούμε τι πραγματικά κρύβεται πίσω από το γράμμα του νόμου, εύκολα συμπεραίνουμε ότι το κριτήριο πλέον για επαρκή ή μη-χρηματοδότησή τους αποτελεί το μέγεθος των επενδύσεων και των ερευνητικών δραστηριοτήτων που αυτά διεξάγουν.

Έτσι, λοιπόν, ενώ ο βασικός ρόλος τους δεν έχει φυσικά αλλάξει, τα

---

(16) Ενώ, όπως είπαμε, ο αριθμός των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση έχει αυξηθεί δραματικά, οι δημόσιες δαπάνες μειώνονται (το 1993 η κρατική δαπάνη ανερχόταν στο 3,94% και το 2004 στο 3,61% του ΑΕΠ). Τα στοιχεία προέρχονται από το βιβλίο των Χρήστου Κάτσικα και Κώστα Θεριανού, *Τα πανεπιστήμια φλέγονται*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2007. Το εν λόγω βιβλίο είναι χρήσιμο για όποιον θέλει να μελετήσει παραπέρα τη νέα ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική γιατί εμπεριέχει ορισμένα βασικά τεκμήρια: από τη Μεγάλη Χάρτα των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων (1988) και τη Διακήρυξη της Μπολόνια για τον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης (1999) ως το Ανακοινωθέν του Μπέργκεν (2005) και το Προσχέδιο του νέου νόμου-πλασίου, τον οποίο συζητάμε εδώ.

πανεπιστήμια καλούνται τώρα να επανορίσουν τις στρατηγικές τους για να μπορέσουν να επιτελέσουν το καθήκον της αναπαραγωγής (και ταυτόχρονα πειθάρχησης/διαίρεσης/κατανομής) του εργατικού δυναμικού.

Από την ύπαρξη διδάκτρων για την παρακολούθηση σεμιναρίων κατάρτισης ή μεταπτυχιακών προγραμμάτων οργανωμένων στη βάση συγκεκριμένων εμπορευματικών προδιαγραφών, μέχρι την εντατικοποίηση των σπουδών και την επιβολή κατά βάση απλήρωτης (ή έστω υποπληρωμένης) εργασίας στους φοιτητές (προπτυχιακού ή μεταπτυχιακού/ διδακτορικού επιπέδου) διαγράφεται μια σειρά μέτρων που τελικό σκοπό έχουν τη δημιουργία ενός ευέλικτου, εξατομικευμένου, πειθαρχημένου και υποτιμημένου εργατικού δυναμικού που, να μην το ξεχνάμε, θα κληθεί να αναλάβει ένα όλο και μεγαλύτερο κομμάτι των εξόδων της κοινωνικής του αναπαραγωγής (σε αυτό το πλαίσιο άλλωστε εντάσσεται και ο περιορισμός των δωρεάν συγγραμμάτων που προβλέπεται από το νέο νόμο). Σε καμιά περίπτωση βέβαια δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι η υποτίμηση είναι καθολική, καθώς οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές στοχεύουν κυρίως στην **όξυνση των διαχωρισμών** και στην **εξατομικευμένη επένδυση** σε ανθρώπινο κεφάλαιο μέσω ενός ανταγωνιστικού μοντέλου: τμήματα της εργατικής τάξης απολαμβάνουν μεγαλύτερο μισθό, αν ανήκουν στους «επιτυχημένους» του εκπαιδευτικού συστήματος -έστω και αν πρέπει να δουλεύουν από το πρωί μέχρι το βράδυ. Το καπιταλιστικό κράτος καλείται να διαχειριστεί τις προσδοκίες ενός αναπόφευκτα αυξανόμενου, μορφωμένου και ειδικευμένου προλεταριάτου, όχι μόνο την ανεργία/προσωρινότητά του.

Στην κατεύθυνση αυτή αλλάζει και το νομοθετικό πλαίσιο που ορίζει την έννοια του άσυλου. Το άσυλο αποτελεί τη νομική αποτύπωση των αποτελεσμάτων μιας παλιότερης επίθεσης του προλεταριάτου στο έδαφος της πόλης και έως τώρα διασφάλιζε ως ένα βαθμό μια δυνατότητα κοινωνικής χρήσης του πανεπιστημίου. Με τη νέα ρύθμιση αναγνωρίζεται ως το μέσο για την κατοχύρωση και την προστασία του «δικαιώματος στην εργασία». Με τον τρόπο αυτό, *«οι απεργίες του διδακτικού ή διοικητικού προσωπικού, καθώς και οι καταλήψεις από μέρους των φοιτητών χαρακτηρίζονται πλέον – στο βαθμό που παρακωλύουν την εκπαιδευτική και ερευνητική διαδικασία – ως ενέργειες που παραβιάζουν το πανεπιστημιακό άσυλο! Η ρύθμιση αυτή σημαίνει την ποινικοποίηση των φοιτητικών καταλήψεων αλλά και των απεργιών των καθηγητών ή των διοικητικών υπαλλήλων των πανεπιστημίων»*

ων».⁽¹⁷⁾ Γι' αυτό, ο νέος νόμος προβλέπει τον περιορισμό του ασύλου «στους χώρους των ΑΕΙ που γίνεται εκπαίδευση και έρευνα» με στόχο τη νομιμοποίηση της επέμβασης της αστυνομίας σε εστίες, αίθρια, δρόμους γύρω από τα κτίρια κλπ όταν συμβαίνει κάποια κινητοποίηση ή άλλη «παράνομη» εκδήλωση. Ωστόσο, ακριβώς επειδή κάθε καινούριο κρατικό νομοθέτημα αντανακλά ένα συγκεκριμένο, ιστορικά διαμορφωμένο συσχετισμό κοινωνικών δυνάμεων, μένει ανοιχτό το στοίχημα του πώς θα εξελιχθεί από εδώ και πέρα η χρήση και συνεπώς η έννοια του ασύλου.⁽¹⁸⁾

Σημαντική πτυχή του νέου νόμου είναι επίσης η κατάρτιση εσωτερικού κανονισμού στα πανεπιστήμια βάσει ενός προτύπου που εκδίδεται από το Υπουργείο Παιδείας. Ο πρότυπος εσωτερικός κανονισμός δόθηκε στη δημοσιότητα στις αρχές του Μάρτη του 2008 και μεγάλο μέρος του αφορά την εισαγωγή μέτρων πειθάρχησης των φοιτητών μέσω της θεσμοθέτησης διάφορων πειθαρχικών αδικημάτων, ποινών, διαδικασιών και οργάνων. Είναι χαρακτηριστικό ότι ως πειθαρχικό παράπτωμα ορίζεται η «διατάραξη της λειτουργίας και η προσβολή του κύρους του πανεπιστημίου», με άλλα λόγια οι καταλήψεις και οι κινητοποιήσεις. Επιπλέον, ο πρότυπος εσωτερικός κανονισμός εξειδικεύει τις ρυθμίσεις του νέου νόμου-πλαίσιο, όπως π.χ. τη νέα διαδικασία διεξαγωγής εκλογών για την ανάδειξη των πρυτανικών αρχών, τα καθήκοντα του μάνατζερ (ή αλλιώς «γραμματέα») του ΑΕΙ, κλπ. Σύμφωνα με τον πρότυπο εσωτερικό κανονισμό, ο μάνατζερ είναι υπεύθυνος για την οικονομική διαχείριση του πανεπιστημίου, την τήρηση του εσωτερικού κανονισμού, τη σύνταξη των τετραετών αναπτυξιακών προγραμμάτων, την εισήγηση και το συντονισμό της αναδιάρθρωσης των διοικητικών, οικονομικών και τεχνικών υπηρεσιών του ιδρύματος, κ.α. Προκειμένου να επιβληθεί η σύνταξη εσωτερικών κανονισμών και η εκπόνηση τετραετών αναπτυξιακών προγραμμάτων, να επιβληθεί δηλαδή η εφαρμογή του νόμου-πλαίσιο,

---

(17) Από το κείμενο *Ο νέος νόμος-πλαίσιο: Η επανανοματοδότηση της έννοιας του πανεπιστημιακού ασύλου*, Πριονιστήριο «το χρυσό χέρι».

(18) Το πρώτο δείγμα εφαρμογής του νέου νόμου στο θέμα του πανεπιστημιακού ασύλου, παρουσιάστηκε στη Θεσσαλονίκη στην πορεία της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 2007 στα εγκαίνια της ΔΕΘ. Αστυνομικές δυνάμεις από την προηγούμενη μέρα είχαν αποκλείσει την είσοδο στους χώρους του πανεπιστημίου, ενώ κατά τη διάρκεια της πορείας κλούβες και μπάτσοι παρατάχθηκαν στην πλατεία Σιντριβανίου αποκλείοντας την πιθανότητα η πορεία ή μέρος της να καταλήξει στα πανεπιστήμια. Το βράδυ της ίδια μέρας αστυνομικοί συνέλαβαν μια 19χρονη εντός του πανεπιστημίου με αφορμή κάποια μικροεπισόδια.

προβλέπεται η διακοπή της χρηματοδότησης σε περίπτωση μη συμμόρφωσης ενός ιδρύματος.⁽¹⁹⁾

Το φοιτητικό κίνημα του 2006-2007

Ενάντια στις στρατηγικές κινήσεις του καπιταλιστικού κράτους που περιγράφηκαν παραπάνω και με αφορμή την επικείμενη τότε κατάθεση του νόμου-πλαίσιο, ξέσπασε τον Μάη του 2006 το φοιτητικό κίνημα των καταλήψεων.⁽²⁰⁾ Είδαμε τις σχολές να κλείνουν η μία μετά την άλλη μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα και οι λόγοι για τους οποίους το κίνημα έλαβε τόσο μαζικές διαστάσεις δεν αρκεί να αναζητηθούν μόνο στην αλλαγή του θεσμικού πλαισίου για την ανώτατη εκπαίδευση, αφού ορισμένες μεταρρυθμίσεις αφορούσαν κυρίως τους μελλοντικούς φοιτητές. Αντίθετα, οφείλουμε να αφουγκραστούμε τη γενικευμένη έκφραση της συσσωρευμένης οργής μιας προλεταριακής γενιάς, η οποία ήδη από το λύκειο με το νόμο Αρσένη βίωνε όλο και περισσότερο εντατικοποιημένους ρυθμούς καθημερινότητας. Αυτό έδειξαν οι δύο γύροι των καταλήψεων που πραγματοποιήθηκαν εν μέσω εξεταστικής περιόδου. Ενώ είναι γεγονός ότι το κίνημα δεν απεγκλωβίστηκε ποτέ από τη συζήτηση για τη διασφάλιση της εξεταστικής μετά τις καταλήψεις, πράγμα που ενισχύθηκε και από την πίεση αυτών που ήθελαν να σπάσουν την απεργία, οι καταλήψεις, κυρίως αυτές του Μαΐου και Ιουνίου, είχαν ένα χαρακτήρα «εξεταστικής απεργίας», καθώς πολλοί από τους ενεργούς συμμετέχοντες ή από αυτούς που παθητικά στήριζαν την κατάληψη **δεν ήθελαν** να δώσουν εξετάσεις πριν το καλοκαίρι. Επιπλέον, μέσω του γενικόλογου και αφηρημένου αιτήματος για «δημόσια και δωρεάν παιδεία» οι καταληψίες φοιτητές έθεσαν (έστω και αντιφατικά) το ζήτημα της δωρεάν αναπαραγωγής τους. Πιο ξεκάθαρα και συγκεκριμένα αυτή η απαίτηση εκφράστηκε από

(19) Τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές φαίνεται ότι ξεκινάει μια νέα σύγκρουση με τη ψήφιση φοιτητικών καταλήψεων ενάντια στην εφαρμογή του νόμου-πλαίσιο καθώς επίκειται η σύνταξη των εσωτερικών κανονισμών, η διεξαγωγή πρωτανικών εκλογών σύμφωνα με τις νέες διαδικασίες κλπ.

(20) Για μια λεπτομερειακή εξιστόρηση του κινήματος ενάντια στην αναδιάρθρωση των πανεπιστημίων, βλ. την έκδοση *Φοιτητικές καταλήψεις – Απεργία δασκάλων: μια συνάντηση που (δεν) έγινε*, Αιώνιοι καταληψίες - Αμετανόητοι απεργοί και άλλοι προλετάριοι σύντροφοι, Αθήνα, Απρίλιος 2008.

μειοψηφικές τάσεις του κινήματος μέσα από αιτήματα για «δωρεάν σίτιση και στέγαση» και «δωρεάν μετακινήσεις για όλους», που προωθήθηκαν με μπλοκάρισμα των συγκοινωνιών και σαμποτάζ στην κυκλοφορία άψυχων και έμψυχων εμπορευμάτων.

Μια γενιά που για κάποια χρόνια ο νόμος Αρσένη κατάφερε να τη κρατήσει πειθαρχημένη, δεν άργησε τελικά να εκφράσει τη δυσαρέσκειά της για ένα μέλλον που διαγράφεται γεμάτο ανασφάλεια και φόβο. Οι φοιτητές και οι φοιτήτριες διαπίστωσαν ότι οι υποσχέσεις για μια επιτυχημένη καριέρα μέσα από την κατάκτηση του πολυπόθητου πτυχίου είναι ψεύτικες. Ταυτόχρονα, εξεγέρθηκαν απέναντι σε μια καθημερινή δραστηριότητα που τείνει να μοιάζει όλο και περισσότερο με κάθε άλλη δουλειά. Αυτή η **ανταρσία ενάντια στη φοιτητική εργασία** –που για τους περισσότερους είναι άρρητη και βιωματική και για κάποιους πιο ρητή και συγκεκριμένη- ενισχύθηκε από το γεγονός ότι αρκετοί φοιτητές βίωναν ήδη την εκμετάλλευση και την αλλοτρίωση ως εργαζόμενοι και εκτός πανεπιστημίου. Το ότι ένα μεγάλο κομμάτι φοιτητών εργάζεται παράλληλα με τις σπουδές του για να τα βγάλει πέρα είναι κάτι που οφείλουμε να λάβουμε σοβαρά υπόψη στην ερμηνεία αυτού του κινήματος σε σχέση με φοιτητικά κινήματα του παρελθόντος. Έτσι, η κοινή καθημερινότητα των εργαζόμενων φοιτητών στα τηλεφωνικά κέντρα του ΟΤΕ αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία κάποιοι καταληψίες προσπάθησαν να ενωθούν με τους συναδέλφους τους και να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες εργασίας εκεί. Σε αντίθεση με τα καλέσματα προς τα εργατικά συνδικάτα για απεργία, πρακτικές σαν την παραπάνω ήταν κατά τη γνώμη μας πιο ουσιαστικές στην προσπάθεια του φοιτητικού κινήματος να ανοιχτεί έστω και αποσπασματικά σε κάποια άλλα κομμάτια της εργατικής τάξης.

Η συζήτηση γύρω από τη φοιτητική δραστηριότητα ως εργασία («*Αναπαράγουμε την εργατική μας δύναμη εδώ. Εργαζόμαστε. Η αναδιάρθρωση είναι σαφώς επίθεση των αφεντικών*»⁽²¹⁾) εστιάστηκε σε μεγάλο βαθμό στην πρακτική άσκηση, η οποία είτε είναι υποχρεωτικό μέρος των σπουδών, όπως σε πολλά ΤΕΙ ή στην Ιατρική, είτε εντάσσεται προαιρετικά σ' αυτές, όπως για παράδειγμα στο τμήμα Ναυπηγών του Πολυτεχνείου, είτε τις ακολου-

---

(21) Από τοποθέτηση καταληψία φοιτητή σε εκδήλωση για την πρακτική άσκηση και τη φοιτητική εργασία που έγινε στο Πολυτεχνείο στις 27/1/2007 κατά τη διάρκεια του κινήματος.

θεί υποχρεωτικά για την έκδοση άδειας άσκησης επαγγέλματος, όπως στους απόφοιτους Νομικής ή Δημοσιογραφίας. Το ζήτημα της πρακτικής άσκησης ήταν ευκολότερο να αναδειχτεί, καθώς οι ασκούμενοι βιώνουν πιο άμεσα την εκμετάλλευση και «βγάζουν» αρκετή δουλειά ρουτίνας άμισθα ή με πάρα πολύ χαμηλή αμοιβή («Δεν υπάρχει ανάγκη επιβολής μιας CPE. Έτσι δουλεύουμε τα πρώτα χρόνια, απλήρωτοι, ανασφάλιστοι ή κακοπληρωμένοι»,⁽²²⁾ σύμφωνα με τα λόγια των ίδιων των καταληψιών), σε αντίθεση με τη φοιτητική εργασία γενικά (δηλ. τις σπουδές), όπου η φιλολογία περί απόκτησης εφοδίων για τη μελλοντική επαγγελματική αποκατάσταση συγκαλύπτει το χαρακτήρα της ως άμισθης εργασίας. Σ' αυτό το πλαίσιο, τέθηκε και το αίτημα για κανονικό μισθό για την πρακτική άσκηση. Από την άλλη, το αίτημα του «μισθού για τις σπουδές», παρόλο που με έναν έμμεσο τρόπο υπήρχε στο κίνημα μέσω τις διεκδίκησης για «δωρεάν παιδεία», άμεσα τοποθετήθηκε εντελώς μειοψηφικά σε Θεσσαλονίκη και Αθήνα.

Οι πρακτικές που αυτή η λογική συνεπάγεται δεν κυριάρχησαν στο κίνημα, καθώς οι περισσότεροι καταληψίες αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους ως εργαζόμενο μονάχα σε μια μελλοντική προβολή (και όχι φυσικά με έναν ενιαίο τρόπο). Έτσι, οι «εργαζόμενοι» αναζητούνταν ως οι «άλλοι» που βρίσκονταν έξω από τον αγώνα, κυρίως με την ιδιότητα του γονέα-συμπαράστατη. Βέβαια, η σύνδεση με την υπόλοιπη εργατική τάξη εξαρτάται άμεσα από το αν λαμβάνουν χώρα κινητοποιήσεις και άλλων κομματιών, εκτός του πανεπιστημίου. Η ανάπτυξη, για παράδειγμα, ενός τοπικού αγώνα στο Κέντρο Υγείας Ζαγκλιβερίου στο νομό Θεσσαλονίκης για καλύτερες συνθήκες εργασίας και περίθαλψης συνέβαλε προς την κατεύθυνση αυτή και συνάντησε την αλληλεγγύη των κατοίκων και καταληψιών φοιτητών γενικά αλλά και ειδικότερα της Ιατρικής. Οι τελευταίοι είδαν αυτόν τον αγώνα ως μια υπόθεση που αφορά άμεσα το εργασιακό τους μέλλον αλλά και το παρόν που αντιμετωπίζουν ως τελειόφοιτοι εκπαιδευόμενοι στα νοσοκομεία. Επιπλέον, οι καταληψίες δεν αναζήτησαν τους εργαζόμενους μέσα στο ίδιο το πανεπιστήμιο, στο χώρο δηλαδή που καθημερινά κινούνται και βιώνουν κοινά προβλήματα και ανησυχίες. Έτσι, προσπάθειες να έρθουν σε επαφή με το προσωπικό του πανεπιστημίου -λέκτορες, διδακτορικούς, συμβασιούχους εργαζόμενους σε ερευνητικά προγράμματα, μεταπτυχιακούς- ήταν περιορισμένες και πάλι. Βέβαια, και η πλειοψηφία των μεταπτυχιακών/διδακτορι-

(22) Από την ίδια εκδήλωση.

κών που συμμετείχαν στο κίνημα, συμμετείχε με τη μορφή του εξωτερικού συμπαρασάτη κυρίως.

Το φοιτητικό κίνημα δέχτηκε την καταστολή του κράτους τη στιγμή που είχε φτάσει τα όρια που έθεταν τα αιτήματά του. Την ψήφιση του νόμου πλαισίου ακολούθησε μια επανασυγκρότηση του κινήματος στη βάση της αλληλεγγύης απέναντι στην ωμή βία της αστυνομίας και την ποινικοποίηση της αντίστασης, αλλά δεν κράτησε αρκετά ώστε να καταφέρει την άμεση αποφυλάκιση όλων των διωκόμενων. Στις φοιτητικές εκλογές οι αριστερές παρατάξεις προσπάθησαν ως συνήθως να εξαργυρώσουν την πολιτική υπεραξία αυτού του κύκλου αγώνων, με αμφίβολα αποτελέσματα. Το κίνημα κάποια στιγμή τελείωσε· τί σημαίνει όμως πραγματικά αυτό;

Οι φοιτητές στην Ελλάδα ξεκίνησαν τον αγώνα τους το Μάη του 2006, αμέσως μετά το τέλος των αγώνων του νεανικού προλεταριάτου στη Γαλλία ενάντια στη CPE. Η εμπειρία των Γάλλων φοιτητών κυκλοφόρησε αρκετά στις καταλήψεις των σχολών και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση μιας τάσης εντός του κινήματος που ασκούσε κριτική στην αλλοτριωμένη εργασία. Το Νοέμβριο του 2007 και πάλι στη Γαλλία, η κυβέρνηση του νεοεκλεγέντα Σαρκοζύ προσπάθησε να εφαρμόσει μεταρρυθμιστικά μέτρα για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, αντίστοιχα με αυτά που περνούν και στην Ελλάδα. Οι φοιτητές στη Γαλλία ξαναβγήκαν στους δρόμους. Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας θέλει να συμβάλει στην καταγραφή παρόμοιων αγώνων σε άλλα σημεία του πλανήτη και να δείξει ότι οι εχθροπραξίες στο χώρο της εκπαίδευσης συνεχίζονται.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα τρία κείμενα του βιβλίου.

Τα κείμενα του βιβλίου ⁽¹⁾

Το κείμενο **Να γκρεμίσουμε τη σκάλα της κοινωνικής ανόδου: τα πανεπιστήμια σε κρίση** του Τζωρτζ Καφφέντζις δημοσιεύτηκε στο πρώτο τεύχος του περιοδικού Zerowork, το Δεκέμβριο του 1975. Αποτελεί ένα από τα πρώτα, και πιο σημαντικά κατά τη γνώμη μας, κείμενα που όχι μόνο αναλύουν την ιστορική εξέλιξη της ανώτατης εκπαίδευσης από τη σοσιαλδημοκρατική στη νεοφιλελεύθερη εκδοχή της, αλλά παράλληλα αναφέ-

---

(1) Νομίζουμε ότι στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να πούμε δυο λόγια για την προϊστορία αυτού του βιβλίου. Έχοντας ως αφετηρία τους αγώνες εκπαιδευτικών, μαθητών και φοιτητών ενάντια στο νόμο Αρσένη και το διαγωνισμό του ΑΣΕΠ το 1998, και ένα θεωρητικό λόγο που βγήκε μέσα από αυτούς –αναφερόμαστε ειδικότερα στο περιοδικό *Τα Παιδιά Της Γαλαρίας Νο 7* και την μπροσούρα *Νέες εργασιακές σχέσεις και το ζήτημα του κοινωνικού μισθού*– τέθηκε καταρχήν στις εσωτερικές συζητήσεις του προλεταριακού κύκλου από τον οποίο θα προέκυπταν αργότερα οι εκδόσεις *Κόκκινο Νήμα* το ζήτημα του μισθού για τη φοιτητική εργασία, χωρίς όμως να μπορέσει να υπάρξει συμφωνία τόσο στο εσωτερικό της ομάδας, όσο και με τον κόσμο γύρω από αυτήν. Αυτό συνέβη καθώς από τη μια υπήρχαν διάφοροι προβληματισμοί για αυτή καθεαυτή τη φύση της εργασίας των φοιτητών και από την άλλη το αίτημα για κοινωνικό μισθό θεωρήθηκε από ορισμένους ως «ρεφορμιστικό», «οικονομιστικό» ή/και «αριστεριστικό». Ο κόσμος ειδικά που προερχόταν από την αριστερά, αναπαράγοντας την παραδοσιακή άποψη ότι υπεραξία αποσπάται μόνο στο εργοστάσιο, δε συμφωνούσε σε καμία περίπτωση ότι οι φοιτητές ήταν εργαζόμενοι, εκτός κι αν εργαζόνταν, παράλληλα με τις σπουδές τους, στην «κανονική» (επίσημη ή άτυπη) αγορά εργασίας.

Η αρχική ιδέα για μια έκδοση των τριών κειμένων που ακολουθούν προέρχεται από ελαφές και συζητήσεις που έγιναν το 2003 με ένα σύντροφο, ο οποίος συμμετείχε στις αρχές αυτής της δεκαετίας στην Αντιεξουσιαστική Κίνηση στα Πανεπιστήμια (ΑΚΠ) στη Θεσσαλονίκη και ο οποίος είχε διακινήσει αυτά τα κείμενα μέσα στην ομάδα του προκαλώντας τις γνωστές, όπως και στην Αθήνα, αντιπαραθέσεις. Εκείνη την περίοδο, η ΑΚΠ συσπείρωνε κόσμο από διάφορες ομάδες της πόλης, κυρίως από την (τότε) Πρωτοβουλία Αναρχικών Θεσσαλονίκης και την (τότε) κατάληψη της Μαύρης Γάτας, αλλά και ανένταχτους φοιτητές. Στόχος της ΑΚΠ ήταν η δραστηριοποίηση στο χώρο των πανεπιστημίων, όπου ένας συγκροτημένος αντιεξουσιαστικός λόγος, τόσο για τα λεγόμενα «εκπαιδευτικά θέματα», όσο και για ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα, απουσίαζε σχεδόν ολοκληρωτικά.

Ό,τι απέμεινε από εκείνες τις συζητήσεις και αντιπαραθέσεις τόσο εντός της παλιάς ομάδας στην Αθήνα όσο και εντός της ΑΚΠ γύρω από τη φοιτητική εργασία είναι μια αρθρογραφία στην αντιεξουσιαστική εφημερίδα *Βαβυλωνία Νο 3* (2004) –όπου δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά αποσπάσματα από το κείμενο του Χάρβι– και η σταθερή απόφασή μας να βγουν τα σημαντικά κείμενα που ακολουθούν, πέντε χρόνια μετά τα αρχικά σχέδια για την έκδοσή τους στα ελληνικά.

ρονται στην άμισθη μορφή της εργασίας των φοιτητών.⁽²⁾ Ξεκινώντας την ανάλυσή του από τα τέλη της δεκαετίας του '50, ο Καφφέντζις διατρέχει τις

---

(2) «Οι περιστάσεις κάτω από τις οποίες έγραψα το **Να γκρεμίσουμε τη σκάλα** ήταν οι εξής: πρώτον, γράφτηκε όταν ήμουν νεαρός καθηγητής στο Κολλέγιο Μπρούκλιν του Δημοσίου Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης (C.U.N.Y.) μεσούσης της “Δημοσιονομικής Κρίσης της Πόλης της Νέας Υόρκης”. Η κρίση αυτή, και η απάντηση που δόθηκε σε αυτήν, θεωρείται συχνά ως η αφετηρία εφαρμογής των προγραμματιζόμενων δομικής προσαρμογής και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στις επονομαζόμενες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Από δημοσιονομική άποψη, η Νέα Υόρκη το 1975 ήταν η Χιλή της Βόρειας Αμερικής. Η ανικανότητα της κυβέρνησης της πόλης να αποπληρώσει τα χρέη της οδήγησε στη δημιουργία ενός εποπτικού συμβουλίου που ανέλαβε τον έλεγχο των οικονομικών της πόλης, αφαιρώντάς τον από τα χέρια των εκλεγμένων λειτουργών και αναθέτοντάς τον στα χέρια αξιωματούχων διορισμένων από την Ομοσπονδιακή κυβέρνηση και ειδικότερα από το Υπουργείο Οικονομικών. Ο κύριος στόχος του προϋπολογισμού λιτότητας που επιβλήθηκε στην πόλη ήταν το C.U.N.Y., ο προϋπολογισμός του οποίου περικόπηκε δραστικά. Οι περικοπές αυτές επέσυραν τον κίνδυνο μαζικών απολύσεων κι έτσι η πλειοψηφία των συναδέλφων μου στο σωματείο του Πανεπιστημίου κατέληξε να υποστηρίζει την επιβολή διδάκτρων στους φοιτητές για πρώτη φορά στην ιστορία του C.U.N.Y. Εγώ δεν το έκανα. Η αντίθεσή μου σε αυτήν την απόφαση ήταν τόσο ισχυρή, ώστε, στη διάρκεια της συνέλευσης που ακολούθησε την υπερψήφιση της πρότασης για την επιβολή διδάκτρων στους φοιτητές μας, έσκισα τη συνδικαλιστική μου ταυτότητα. Ωστόσο η επιβολή διδάκτρων αντί να διασώσει τις θέσεις εργασίας του διδακτικού προσωπικού, οδήγησε τα επόμενα χρόνια σε μια μαζική διαρροή των φοιτητών, οι οποίοι δεν μπορούσαν να πληρώσουν (περίπου οι μισοί φοιτητές παράτησαν το C.U.N.Y.), και αυτό έδωσε στις αρχές την ευκαιρία να επιβάλλουν τις απολύσεις που η επιβολή των διδάκτρων, σύμφωνα με το σωματείο, θα απέτρεπε! Το αποτέλεσμα ήταν να τερματιστεί το μεγάλο εργατικό πείραμα του C.U.N.Y. στις αρχές της δεκαετίας του '70. Όταν το σκέφτομαι, ακόμα και σήμερα, εξαγριώνομαι.

Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο γράφτηκε το κείμενο ήταν πως ορισμένοι σύντροφοι κι εγώ θέλαμε να θέσουμε (μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της δημοσιονομικής κρίσης) το αίτημα για φοιτητικό μισθό που θα συνδυαζόταν με την εκστρατεία υπέρ του Μισθού για την οικιακή εργασία. Το **Να γκρεμίσουμε τη σκάλα** προσπάθησε να θέσει τις θεωρητικές βάσεις της εκστρατείας αυτής, η οποία δεν μπόρεσε να “απογειωθεί” πολιτικά εκείνη την εποχή.

Η ανάλυση των ταξικών δυνάμεων που διαμόρφωσαν τα πανεπιστήμια των Η.Π.Α. μέχρι τη δεκαετία του '70 όπως υπάρχει στο κείμενο, πιστεύω ότι δεν είναι λανθασμένη. Ωστόσο η εκστρατεία για το φοιτητικό μισθό συνέπεσε με τη δυσμενέστερη δυνατή πολιτική συγκυρία, επειδή ήταν ένα πολύ προωθημένο κεϋνσιανό αίτημα ενάντια σε ένα κράτος που άρχιζε να εγκαταλείπει την κεϋνσιανή πολιτική. Τα αποτελέσματα αυτής της αποτυχίας είναι ορατά διά γυμνού οφθαλμού: η υπερχρέωση των φοιτητών που τελειώνουν τις προπτυχιακές ή μεταπτυχιακές σπουδές τους». (Από επιστολή του Καφφέντζις στους εκδότες του Κόκκινου Νήματος στις 16/10/2007).

μεταρρυθμίσεις του αμερικάνικου εκπαιδευτικού συστήματος και τους καπιταλιστικούς σχεδιασμούς που κρύβονταν πίσω από αυτές, ενώ παράλληλα αναλύει τους ταξικούς αγώνες που προέκυψαν ενάντια σε αυτές τις αλλαγές. Έτσι, από την κεϋνσιανή στρατηγική της δημιουργίας «ανθρώπινου κεφαλαίου», που ήρθε να απαντήσει στη αναπτυσσόμενη «δομική ανεργία» και τη γενικότερη απειθαρχία της εργατικής τάξης, δηλ. την απροθυμία της να ακολουθήσει τις επενδύσεις σταθερού κεφαλαίου της περιόδου, περνά στην άρνηση της ανάπτυξης, δηλ. στην ανάπτυξη αγώνων στο εσωτερικό των πανεπιστημιούπολεων τη δεκαετία του '60 και από εκεί στην αντεπίθεση του κεφαλαίου με την επιβολή της **πολιτικής του χρήματος**. Μια πολιτική που χρησιμοποίησε ως όπλο τη δημοσιονομική κρίση που προκάλεσαν τη δεκαετία του '70 οι αγώνες του προλεταριάτου γύρω από το κοινωνικό κράτος.

Η αξία του κειμένου, όμως, δεν περιορίζεται μονάχα στην ανάλυση της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης στο χώρο της εκπαίδευσης, μιας αναδιάρθρωσης που θα αποτελέσει την πηγή έμπνευσης για τις αντίστοιχες αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν ή επιχειρούνται να πραγματοποιηθούν σχεδόν παντού στον κόσμο, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας. Ο Καφφέντζις παρουσιάζει επίσης τους λόγους για τους οποίους το φοιτητικό κίνημα παρέμεινε ένας ειδικά φοιτητικός αγώνας και δεν κατάφερε να επεκταθεί εκτός πανεπιστημίου: καθοδηγημένο από μια αριστερά που ταύτιζε (και συνεχίζει να ταυτίζει) το πανεπιστήμιο και την άμισθη εργασία μέσα σε αυτό με την ιδεολογική σφαίρα (εν αντιθέσει με την «πραγματική» μισθωτή εργασία που παράγει υπεραξία και ανήκει στην οικονομική βάση) προσπαθούσε να συνδεθεί με έναν εξωτερικό τρόπο με τους αγώνες των «πραγματικών» εργατών, της «πραγματικής» εργατικής τάξης. Ο Καφφέντζις, επηρεασμένος από τις θεωρίες του ιταλικού εργατισμού περί «κοινωνικού εργοστασίου» και κυρίως από την τάση του *Μισθού για την Οικιακή Εργασία*, αντιλαμβάνεται τη σημασία της κρατικής επόπτευσης και οργάνωσης του κυκλώματος του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς και τις επιπτώσεις αυτής της στρατηγικής επιλογής. Γι' αυτό το λόγο εστιάζει στον άμισθο χαρακτήρα της εργασίας που επιτελείται στο εσωτερικό των πανεπιστημίων. Οι φοιτητές δε χρειάζεται να ψάχνουν ένα σύνδεσμο με μια εξωτερική εργατική τάξη, όπως ήθελε η αριστερά, καθώς είναι και οι ίδιοι εργάτες. Και λέγοντας αυτό, ο Καφφέντζις δεν εννοούσε μονάχα την άμισθη εργασία των φοιτητών υπό μορφή διπλωματικών, πρότζεκτ, πρακτικών ασκήσεων ή κάτι παρόμοιο. Εν-

νοούσε την εργασία της ίδιας της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, δηλ. τις σπουδές, την «εργασία που γίνεται για να προετοιμαστεί η εκτέλεση περισσότερης εργασίας», άρα και η παραγωγή υπεραξίας στο μέλλον. Με αυτήν ακριβώς την ξεκάθαρη σύνδεση της εργασίας που επιτελείται στα πανεπιστήμια με τη μισθωτή εργασία έξω από αυτά είναι που επιτυγχάνεται τόσο η πειθαρχική όσο και η κατανεμητική λειτουργία του νέου μαζικού πανεπιστημίου. Και τελικά αυτός ο νέος τρόπος λειτουργίας των πανεπιστημίων μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο καθιστά τουλάχιστον ανεπαρκείς τις όποιες αναλύσεις περί «ιδεολογικού μηχανισμού» ή περί χρήσιμης, υποτίθεται, «γενικής παιδείας» που δύναται να προσφέρει τα εφόδια για τη χειραφέτηση της εργατικής τάξης. Αντιθέτως, λέει ο Καφφέντζις, το αίτημα του μισθού για τη φοιτητική εργασία δύναται όχι μόνο να αποκαλύψει τον πραγματικό χαρακτήρα της δραστηριότητας των φοιτητών μέσα στα πανεπιστήμια, ότι δηλαδή είναι κι αυτή κανονική εργασία και μάλιστα άμισθη, αλλά αποτελεί επίσης επιθετικό αίτημα, που μπορεί από τη μια να εμποδίσει τη διαίρεση ανάμεσα στους φοιτητές και να τους συνδέσει με τους υπόλοιπους προλεταριακούς αγώνες, και από την άλλη να περιορίσει την απόσπαση υπεραξίας σε αυτό το, πολύ σημαντικό για το κεφάλαιο, κομμάτι του καπιταλιστικού κύκλου.

Το κεφάλαιο υπάγοντας το σύνολο της ζωής στην αξιοποίηση και αναπαραγωγή του έχει την τάση να οργανώνει όλο και περισσότερες ανθρώπινες δραστηριότητες με τη μορφή της αλλοτριωμένης εργασίας (είτε αυτή είναι έμμισθη είτε άμισθη). Η φοιτητική δραστηριότητα αποκτά όλο και περισσότερο χαρακτηριστικά **πρακτικά αφηρημένης εργασίας** από τη στιγμή που **παράγει ένα εμπόρευμα προς πώληση** (την εργατική δύναμη), **είναι ομογενοποιημένη και μετρήσιμη, επιβάλλεται από τις ανάγκες του κεφαλαίου** (άρα «από τα πάνω») και **συνεχώς εντατικοποιείται**. Παρόλη την κυρίαρχη ιδεολογία των σπουδών ως «προσωπική επιλογή καριέρας», οι φοιτητές αντιλαμβάνονται τη δραστηριότητά τους ως ξένη προς αυτούς και τις ανάγκες τους –πράγμα που εντείνεται από το γεγονός ότι η μετάβαση από τη φοιτητική στη μισθωτή εργασία γίνεται όλο και περισσότερο με όρους επισφάλειας και χαμηλών αμοιβών. Έτσι, μέσα από αυτό το πρίσμα μπορούμε να αντιληφθούμε το κίνημα των καταλήψεων στην Ελλάδα ή το κίνημα κατά της CPE στη Γαλλία ως ανταρσίες ενάντια στην εργασία και ως δυνάμενα να προκαλέσουν ρήξεις στο συνολικό κύκλο της αναπαραγωγής

του κεφαλαίου. Όσον αφορά το φοιτητικό κίνημα στην Ελλάδα, είδαμε και παραπάνω ότι το ζήτημα της φοιτητικής εργασίας τέθηκε εκ των πραγμάτων στο εσωτερικό του αλλά με έναν αποσπασματικό τρόπο.⁽³⁾

Πού οφείλεται όμως αυτό; Γιατί η ανταρσία ενάντια στην απλήρωτη πρακτική άσκηση, την άμισθη ή κακοπληρωμένη εργασία των μεταπτυχιακών και των διδακτορικών είναι τόσο περιορισμένη; Είναι απλά θέμα οργάνωσης και προβολής εργατικών αιτημάτων, όπως ισχυρίζεται ο Καφφέντζις; Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το πανεπιστήμιο δεν είναι μόνο τόπος παραγωγής καταρτισμένων προλητάριων, είναι επίσης τόπος παραγωγής διευθυντικών στελεχών.⁽⁴⁾ Επειδή το πανεπιστήμιο, όπως και κάθε θεσμός υπό την εποπτεία του κράτους, δε συμβάλλει μόνο στη διευρυμένη αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης αλλά και στη νομιμοποίησή της, διατηρεί ανοιχτούς τους μηχανισμούς κοινωνικής κινητικότητας (ικανοποιώντας, εν μέρει, τις προσδοκίες κοινωνικής ανόδου). Εξηγήσαμε γιατί στο πανεπιστήμιο μεταφέρονται όλες οι κοινωνικές συγκρούσεις και αντιφάσεις σε μυστικοποιημένη μορφή: «ουδέτερη γνώση», «προσωπική επιλογή και προσπάθεια», «ισότητα ευκαιριών». Σαφώς, λοιπόν, το πανεπιστήμιο είναι **και** ιδεολογική μηχανή. Γι' αυτό στο μυαλό πολλών φοιτητών η πρακτική άσκηση, η απλήρωτη εργασία κλπ. φαίνονται απλά σαν προϋπόθεση των «εργασιακών προσόντων» που απαιτεί η καριέρα, η οποία μπορεί στις περισσότερες περιπτώσεις να είναι χίμαιρα (εξ ου και η δυνατότητα εργατικής διάστασης των φοιτητικών αγώνων) αλλά όχι μόνον. Η οπτική του Καφφέντζις –σε αντί-

(3) Το γεγονός ότι το ζήτημα της εργασίας γενικότερα και της μισθωτής εργασίας πιο συγκεκριμένα αποτέλεσε το κεντρικό σημείο του κινήματος κατά της CPE έχει να κάνει με μια σειρά παραγόντων που διαφοροποιούν τα δυο κινήματα. Οι έλληνες φοιτητές στην πλειοψηφία τους στηρίζονται στην οικογενειακή οικονομική βοήθεια για την περάτωση των σπουδών τους, σε αντίθεση με τους γάλλους φοιτητές οι οποίοι λαμβάνουν υποτροφίες. Ωστόσο, ακριβώς επειδή οι υποτροφίες πολλές φορές δεν επαρκούν αναγκάζονται να δουλέψουν εκτός πανεπιστημίου, πράγμα που με τη σειρά του δεν τους επιτρέπει να είναι συνεπείς ως προς τις σπουδές τους, με αποτέλεσμα να «κόβονται» οι υποτροφίες και τελικά να σταματούν οριστικά τη φοίτηση. Πρόκειται δηλαδή για μια αδιέξοδη κατάσταση, η οποία «ρίχνει» τους γάλλους φοιτητές στην αγορά εργασίας πολύ πιο νωρίς απ' ό,τι τους έλληνες και η οποία φανερώνει τους λόγους για τους οποίους το κίνημα κατά της CPE εναντιώθηκε πιο ρητά και συγκεκριμένα –σε σύγκριση με το κίνημα εδώ– στη μισθωτή εργασία.

(4) « Όλοι οι ηγέτες του παλιού κόσμου, σε οποιοδήποτε επίπεδο της επικρατούσας ιεραρχίας και αν βρίσκονται, είναι πρώην φοιτητές». Επαναστάτες «φοιτητές» της Νάντης πριν από σαράντα χρόνια.

θεση με τις απόψεις των αλτουσερικών και των νεοαριστεριστών– είναι η μόνη που μπορεί να δώσει μια αντικαπιταλιστική προοπτική στο φοιτητικό κίνημα, αλλά δεν διευκρινίζει γιατί ποτέ δε δημιουργήθηκε ένα πλειοψηφικό κίνημα Μισθού για τη Φοιτητική Εργασία σε κάποιο μέρος του πλανήτη. Κι αυτό γιατί δεν είναι σε θέση να διευκρινίσει τα όρια που προκύπτουν όταν προσπαθείς να δραστηριοποιηθείς σε ένα χώρο όπου όχι μόνο η κυρίαρχη ιδεολογία της ατομικής επιτυχίας, αλλά και η ιδεολογία των αλτουσερικών και των νεοαριστεριστών είναι ακόμα πολύ ισχυρές.

*

Το κείμενο του Ρόμπερτ Όβετζ, **Μετατρέποντας την αντίσταση σε εξέγερση: φοιτητικά κινήματα και επιχειρηματοποίηση των πανεπιστημίων** δημοσιεύτηκε στο 58ο τεύχος του περιοδικού *Capital & Class*, την άνοιξη του 1996. Όπως φαίνεται ξεκάθαρα και από τον τίτλο του, το κείμενο αυτό αποτελεί μια ανάλυση της επιχειρηματοποίησης των πανεπιστημίων ως μέρους μιας δυναμικής διαδικασίας παγκόσμιου μετασχηματισμού της ανώτατης εκπαίδευσης. Δίνει μάλιστα ιδιαίτερη προσοχή στα φοιτητικά κινήματα που αναπτύσσονται παράλληλα και εναντιώνονται έμμεσα ή άμεσα στην εξέλιξη των επιβαλλόμενων από το κεφάλαιο μετασχηματισμών. Περιγράφει τη δεύτερη φάση του νεοφιλελευθερισμού από τη λιτότητα στην επιχειρηματοποίηση του πανεπιστημίου ως μια διαδικασία που μπορεί μεν να προωθεί με καλύτερο τρόπο τους διαχωρισμούς εντός της εργατικής τάξης αλλά η οποία δημιουργεί νέες αντιφάσεις, όπως και κάθε λύση που επιχειρεί να δώσει το κεφάλαιο στο κοινωνικό ζήτημα. Και τελικά, αυτό που δείχνει είναι ότι το κεφάλαιο αποτυγχάνει να επιβάλει τους όρους της κερδοφορίας του στα πανεπιστήμια με ένα σταθερό και τετελεσμένο τρόπο. Για να γειώσει τη σύγκρουση αυτή στον ιστορικό χωρόχρονο, ο Όβετζ επικεντρώνει στα αμερικάνικα ιδρύματα και μελετά τις αλλαγές και τους αγώνες από τις αρχές της δεκαετίας του '80 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90.

Παράλληλα, αποκαλύπτει ότι το μεγαλύτερο μέρος των χρημάτων που δαπανούνται στα αμερικάνικα πανεπιστήμια για έρευνα και ανάπτυξη τεχνολογίας προέρχεται από τα κρατικά ταμεία και όχι από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Οι τελευταίες, σε πολλές περιπτώσεις, εκμεταλλεύονται απλά προς όφελός τους τις εγκαταστάσεις των πανεπιστημίων, συμπεριλαμβανο-

μένων και των «ανθρώπινων πόρων» τους. Ο ρόλος του κράτους σε όλη αυτή τη διαδικασία αναδεικνύεται καθαρότερα όταν ο Όβετς μας περιγράφει τον κομβικό ρόλο του στρατού μετά την υποχώρηση των αγώνων του '60 και του '70 ενάντια στο милитарισμό. Το υπουργείο άμυνας και η στρατιωτική βιομηχανία στις ΗΠΑ (σε συνεργασία με τα νέα ιδιωτικά επιχειρηματικά ινστιτούτα) ήταν το βαρόμετρο για την επιτυχία της επιχειρηματοποίησης καθώς αποτελούσαν το βαρύ χαρτί της χρηματοδότησης για έρευνα και ανάπτυξη οπλικών συστημάτων και τεχνολογίας που μετά θα χρησιμοποιούνταν στην «ειρηνική» καπιταλιστική παραγωγή.⁽⁵⁾ Οι νέοι αντιμικταριστικοί αγώνες,

(5) Μια από τις βασικές ελλείψεις του κινήματος του 2006-2007 ήταν ακριβώς ότι δεν προχώρησε σε συγκεκριμένη κριτική της επιχειρηματοποίησης μέσα στα πανεπιστήμια δημοσιοποιώντας ό,τι μπορούσε να γνωρίζει γύρω από τους σκοπούς και τη χρηματοδότηση της έρευνας, σπάζοντας με τον τρόπο αυτόν το κλίμα αλληλοκάλυψης, αδιαφάνειας και οικογενειοκρατίας που σε μεγάλο βαθμό επικρατεί στους καθηγητικούς κύκλους. Αναμένοντας την εμφάνιση ενός έλληνα Όβετς, θα περιοριστούμε προς το παρόν να συστήσουμε την ανάγνωση της μπροσούρας *that's WHY!*, η οποία κυκλοφόρησε από τη *συνέλευση ενάντια στην ειρήνη* τον οκτώβριο του 2007 και η οποία αποτελεί μια πρώτη σημαντική απόπειρα καταγραφής της ροής των ερευνητικών κονδυλίων στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, το Πάντειο, την ΑΣΟΕΕ (+Πανεπιστήμιο Αιγαίου) και το ΕΜΠ. Σε αντίθεση, όμως, με την οπτική του Όβετς, ο οποίος παρουσιάζει τη ροή κονδυλίων από το υπουργείο εθνικής άμυνας ως μοχλό της αναδιάρθρωσης της λειτουργίας του πανεπιστημίου **που τα κοινωνικά κινήματα την είχαν μπλοκάρει**, οι συγγραφείς της μπροσούρας δεν μπορούν να δουν ότι η πραγματικότητα αυτή αφορά και το ελληνικό πανεπιστήμιο και τον τρόπο που αυτό (δεν) έχει λειτουργήσει τα τελευταία είκοσι χρόνια. Λόγω της στενά πολιτικής (αντιμικταριστικής και αντιεθνικιστικής) τους αντίληψης, διαγράφουν την ιστορία του κινήματος μέσα στα πανεπιστήμια και τα πραγματικά εμπόδια που κατά καιρούς προέβαλε στην υλοποίηση ερευνητικών προγραμμάτων και παρουσιάζουν ένα πανταχού παρόν «σύμπλεγμα της ασφάλειας» να καθοδηγεί τις εξελίξεις όχι μόνο εντός του πανεπιστημίου, αλλά και στην κοινωνία ολόκληρη. Επειδή οι συγγραφείς δεν αντιλαμβάνονται τα δημόσια έξοδα για το «σύμπλεγμα της ασφάλειας» ως «κοινωνικά έξοδα», δηλ. ως εμμέσως παραγωγικά έξοδα νομιμοποίησης των εκμεταλλευτικών κοινωνικών σχέσεων, καταλήγουν στη λανθασμένη αντίληψη ότι «*οι μη-πολεμικοί τομείς της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης (δηλαδή: η δημόσια υγεία, η δημόσια εκπαίδευση και η κοινωνική πρόνοια) χρεωκοπούν σχεδιασμένα*» επειδή οργανώνεται από το κράτος η «*εκτροπή των χρηματικών ροών απ' τις κοινωνικές ανάγκες στις милитарιστικές απαιτήσεις*». Όπως όμως δείχνουν τα αποσπάσματα από τα προγράμματα του ΝΑΤΟ που παραθέτουν, δε γίνεται «*ανακατανομή του δημόσιου πλούτου υπέρ του 'σμπλέγματος της ασφάλειας'*» αλλά το δημόσια χρηματοδοτούμενο «σύμπλεγμα της ασφάλειας», ως ένας από τους βραχίονες του παρεμβατικού κοινωνικού κράτους, εργάζεται για την «ενδυνάμωση των βιομηχανικών υποδομών». Η καθοδήγηση των ερευνητικών κονδυλίων από το υπουργείο εθνικής άμυνας και το ΝΑΤΟ είναι ο επί του παρόντος ασφαλέστερος τρόπος να

στο βαθμό που συνδέθηκαν με οικολογικούς ή γενικά «πολιτιστικούς» αγώνες, όπως τους ονομάζει ο συγγραφέας, κατάφεραν να θέσουν ορισμένα εμπόδια σ' αυτά τα σχέδια του κεφαλαίου. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται και στις μορφές με τις οποίες εκφράζεται η καθημερινή αντίσταση των φοιτητών που προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν τον κατακερματισμένο χρόνο και χώρο του πανεπιστημίου και να τον στρέψουν προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης των δικών τους αναγκών. Για το συγγραφέα, η σύνδεση όλων αυτών των αρνήσεων είναι το στοίχημα για το αν θα καταφέρουμε να περάσουμε από την αντίσταση στην εξέγερση.

Όπως φαίνεται και από τα παραπάνω, σε αντίθεση με την επικρατούσα αντίληψη περί κυριαρχίας της ιδιωτικής εκπαίδευσης έναντι της δημοσίας-κρατικής, το κράτος συνεχίζει να αποτελεί τον κύριο ρυθμιστή-οργανωτή της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Και δε θα μπορούσε να είναι αλλιώς, αφού είναι ο μόνος εγγυητής της εύρυθμης λειτουργίας του καπιταλιστικού ανταγωνισμού. Ένα εργατικό δυναμικό πλήρως προσαρμοσμένο στις βραχυπρόθεσμες απαιτήσεις του ιδιωτικού κεφαλαίου θα προκαλούσε αγκύλωση στην αγορά της εργατικής δύναμης και μπλοκαρίσματα στη συνολική καπιταλιστική αναπαραγωγή. Αντίθετα, το συμφέρον του συνολικού κεφαλαίου είναι το εργατικό δυναμικό να συνδυάζει την εξειδίκευση με την πλήρη κινητικότητα που απαιτεί η καπιταλιστική αναπαραγωγή. Μόνο η παρέμβαση του κράτους μπορεί να επιλύει, έστω και προσωρινά, την αντίφαση κινητικότητας-εξειδίκευσης. Εξάλλου, το κάθε μεμονωμένο κεφάλαιο αδυνατεί να επωμιστεί το κόστος της βασικής έρευνας, γιατί δεν είναι άμεσα αποδοτική⁽⁶⁾.

επιτευχθεί η μεταφορά τεχνολογίας και τεχνογνωσίας (technology transfer) από το στρατό προς τις επιχειρήσεις με στόχο την ανανέωση του εξοπλισμού και την αύξηση των επενδύσεων σε σταθερό κεφάλαιο, την τόνωση της επιχειρηματικότητας κ.α. Όπως και ο ίδιος ο στρατός ως κρατική υπηρεσία, έτσι και οι ερευνητικές δραστηριότητες του καθορίζονται σε τελική ανάλυση από τη χρησιμότητα που έχουν για την ανάπτυξη της κεφαλαιακής σχέσης· και όχι το αντίστροφο. Επειδή οι συγγραφείς της προσούρας υποτιμούν τη σημασία των κινηματικών διαδικασιών δεν αντιλαμβάνονται ότι η διαχείριση του δημόσιου χρήματος που χρησιμοποιείται για την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης βρίσκεται σε μεγαλύτερο βαθμό σήμερα στα χέρια του στρατιωτικού βραχίονα του κράτους απ' ό,τι στο παρελθόν επειδή οι προηγούμενοι μη καραβανάδες διαχειριστές του είχαν αποτύχει να αντιμετωπίσουν τα «στενόμυαλα» φοιτητικά και κοινωνικά κινήματα στην Ελλάδα και αλλού· κινήματα που είχαν καταφέρει να αυξήσουν τον κοινωνικό μισθό και να μετακυλίσουν το κόστος αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης στο κεφάλαιο.

(6) Για το λόγο αυτό όσα ιδιωτικά πανεπιστήμια έχουν δημιουργηθεί σχετίζονται

Έτσι, ανεξάρτητα από το αν υπάρχουν ιδιωτικά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα σε μια χώρα και πόσα, το κράτος ως συλλογικός καπιταλιστής είναι ο βασικός ρυθμιστής της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

*

Το κείμενο του Ντέιβιντ Χάρβι, **Αλλοτριώση, τάξεις και περιφράξεις στα πανεπιστήμια του Ηνωμένου Βασιλείου** δημοσιεύτηκε το 2000 στο 71ο τεύχος του περιοδικού *Capital & Class*. Ο Χάρβι χρησιμοποιεί το παράδειγμα του Ηνωμένου Βασιλείου για να δείξει πώς μεταβάλλονται οι εργασιακές σχέσεις στο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης και πώς επηρεάζονται οι συνθήκες εργασίας του προσωπικού που απασχολείται στον τομέα της έρευνας λόγω της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης. Το πιο ενδιαφέρον στοιχείο του κειμένου είναι ότι απομυστικοποιεί τις ιδέες της αξιολόγησης και της αξιοκρατίας, οι οποίες στη γλώσσα των σχεδιαστών της πολιτικής του κεφαλαίου παρουσιάζονται ως τα μέσα που –μεταξύ άλλων– θα «εξυγιάνουν» το εκπαιδευτικό σύστημα και θα διασφαλίσουν την «ποιότητα» της παραγόμενης έρευνας, της παρεχόμενης γνώσης και των συνθηκών διδασκαλίας.

Ο Μαρξ περιέγραψε τη γέννηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής –τη λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση– στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*. Ο Χάρβι χρησιμοποιώντας παρόμοια μεθοδολογία δείχνει πώς η αξιολόγηση δρα αντίστοιχα με τις περιφράξεις της κοινοτικής γης, εδραιώνοντας την εκμεταλλευτική σχέση μέσα στο ίδιο το σώμα των ακαδημαϊκών. Έτσι, βλέπουμε από τη μία το σχηματισμό της «τάξης» των καπιταλιστών ερευνητών που –έχοντας επιτύχει υψηλή βαθμολογία στην αξιολόγηση του ερευνητικού τους έργου– έχουν πρόσβαση σε κονδύλια και ερευνητικό εξοπλισμό και άρα είναι σε θέση να οργανώσουν τη διεξαγωγή νέων ερευνητικών προγραμμάτων, και από την άλλη το σχηματισμό της «τάξης» των προλετάριων ερευνητών που αναγκάζονται να πουλούν την ερευνητική εργατική τους δύναμη στους καπιταλιστές ερευνητές. Είναι σημαντικό να προσθέσουμε ότι στην «τάξη» των προλετάριων ερευνητών, όπως δείχνει ο Χάρβι, ανήκουν τόσο ακαδημαϊκοί (κυρίως των χαμηλότερων βαθμίδων με ανεπαρκές ερευ-

---

με αντικείμενα των οποίων το κόστος σε τεχνικό εξοπλισμό είναι μικρό, για παράδειγμα διοίκηση επιχειρήσεων.

νητικό έργο, δηλαδή οι αντίστοιχοι στην Ελλάδα λέκτορες και επίκουροι), όσο και διδακτορικοί, μεταπτυχιακοί ή προπτυχιακοί φοιτητές που, όντας χαμηλότερα στην ιεραρχική σκάλα, δεν έχουν άλλη επιλογή από το να εργαστούν για λογαριασμό του καπιταλιστή ερευνητή. Επιπλέον, όσον αφορά τις συνθήκες και το περιεχόμενο της εργασίας των προλετάρων ερευνητών, ο Χάρβι δείχνει ότι η επιχειρηματοποίηση των πανεπιστημίων αυξάνει το φόρτο εργασίας, την επισφάλεια (καθώς αυξάνεται συνεχώς ο αριθμός των προσωρινών ερευνητών) και την αποξένωσή τους από την παραγωγική διαδικασία και το προϊόν της δραστηριότητάς τους.⁽⁷⁾

Καθώς το κείμενο του Χάρβι προσφέρει μια λεπτομερή περιγραφή της εφαρμογής της αξιολόγησης στην ανώτατη εκπαίδευση είναι χρήσιμο για να γίνουν κατανοητές οι κατευθύνσεις των τελευταίων νομοθετικών μεταρρυθμίσεων σχετικά με την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα –ας μη ξεχνάμε ότι το σύστημα αξιολόγησης που εφαρμόστηκε στο Ηνωμένο Βασίλειο αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία θεμελιώθηκαν όλες οι μετέπειτα προσπάθειες εφαρμογής της αξιολόγησης στον ευρωπαϊκό και βορειοαμερικανικό χώρο. Έτσι, τα τετραετή ακαδημαϊκά-αναπτυξιακά προγράμματα

---

(7) Υπολογίζεται ότι οι καθηγητές στα κολέγια αποτελούν αυτή τη στιγμή μια από τις μεγαλύτερες ομάδες εργαζομένων στις Η.Π.Α. Από τους 630.000 καθηγητές πλήρους απασχόλησης υπολογίζεται ότι το 55,1% έχουν συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Οι καθηγητές μερικής απασχόλησης υπολογίζονται στους 543.000, δηλαδή, το 45% του εργατικού δυναμικού στα πανεπιστήμια. Οι καθηγητές μερικής απασχόλησης μαζί με τους καθηγητές που έχουν σύμβαση ορισμένου χρόνου αποτελούν το 76% του συνολικού διδακτικού προσωπικού. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι συμβάσεις τους ανανεώνονται ανά εξάμηνο, παρατείνοντας την «προσωρινότητά» τους επ' αόριστον. Αυτό το γεγονός εξαναγκάζει πολλούς καθηγητές είτε να αναζητήσουν μια δεύτερη απασχόληση (περίπου το 31% απασχολείται και σε έναν άλλο ακαδημαϊκό θεσμό και το 73% των καθηγητών μερικής απασχόλησης κάνει και δεύτερη δουλειά) είτε να αλλάζουν συχνά τόπο διαμονής για να εξασφαλίσουν μια θέση σε ένα από τα εκατοντάδες κολέγια των Η.Π.Α. Υπό μία έννοια, οι απόφοιτοι των πανεπιστημίων και των κολεγίων στις Η.Π.Α. έχουν περισσότερες πιθανότητες να βρουν μια καλή εργασιακή θέση από όσους δεν έχουν λάβει ανώτερη εκπαίδευση. Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι τα πράγματα είναι ρόδινα. Οι μισθοί ενός μεγάλου τμήματος της λεγόμενης μεσαίας τάξης έχουν μειωθεί και οι εργασιακές συνθήκες τους έχουν επιδεινωθεί. Αρκετά διαφορετική είναι η εικόνα στην Ευρώπη. Με εξαίρεση τη Βρετανία (όπου το 42% του διδακτικού προσωπικού έχει συμβάσεις ορισμένου χρόνου, το 3% είναι ωρομίσθιοι και το 55% είναι μόνιμο), το διδακτικό προσωπικό των πανεπιστημίων είναι σχετικά εξασφαλισμένο, με τη Γαλλία, την Ιρλανδία και την Ιταλία να κατέχουν τις πρώτες θέσεις στην εργασιακή εξασφάλιση.

που περιλαμβάνει ο νέος νόμος-πλαίσιο (δες παραπάνω) είναι αντίστοιχα με τα τριετή ή τετραετή προγράμματα αξιολόγησης της έρευνας που καθιερώθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο από το 1986 και μετά. Επιπλέον, τόσο η αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων μεγάλου μέρους του ερευνητικού προσωπικού προς το μοντέλο της επισφαλούς και προσωρινής εργασίας όσο και η όλο και μεγαλύτερη εξάρτησή του από τις ανάγκες και τα συμφέροντα των επιχειρήσεων αποτελούν υπαρκτές τάσεις στα ελληνικά ανώτατα ιδρύματα τα τελευταία χρόνια, τουλάχιστον σε τομείς που είναι άμεσα συνδεδεμένοι με τη βιομηχανία και την αγορά, όπως οι σχολές θετικών επιστημών και τα πολυτεχνεία. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι αυτή η πτυχή της αναδιάρθρωσης δεν αναδείχτηκε ιδιαίτερα μέσα στο κίνημα των καταλήψεων παρόλο που η ΠΟΣΔΕΠ έχει εκδώσει πληθώρα κειμένων και ψηφισμάτων. Οι κινητοποιήσεις των επισφαλών και των προσωρινών εργαζόμενων στα πανεπιστήμια δεν ήταν τόσο ισχυρές ώστε να συναντηθούν με το κίνημα των φοιτητικών καταλήψεων, εκτός από ορισμένες μεμονωμένες περιπτώσεις.

Όσον αφορά το μόνιμο διδακτικό και ερευνητικό προσωπικό, αυτό παρουσιάστηκε διχασμένο μπροστά στην αναθεώρηση του άρθρου 16 και το νέο νόμο-πλαίσιο, γεγονός που αντανακλά αφενός την ύπαρξη ταξικών αντιθέσεων μέσα στο στρατόπεδο των ακαδημαϊκών και αφετέρου την εξάρτηση των καπιταλιστών ή μη ακαδημαϊκών από τα κόμματα, το κράτος, τους ιδιώτες επιχειρηματίες κλπ. Στη μία όχθη βρίσκονταν οι ακαδημαϊκοί που είδαν στο νέο θεσμικό πλαίσιο την ευκαιρία να απελευθερωθούν και να επεκταθούν οι επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Στην άλλη όχθη βρίσκονταν οι ακαδημαϊκοί που συντάχθηκαν με την ΠΟΣΔΕΠ (Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού) –τουλάχιστον όσον αφορά το περιεχόμενο της αντίθεσής της στη μεταρρύθμιση, καθώς η απεργία που κάλεσε η Ομοσπονδία δεν είχε ιδιαίτερα μεγάλη συμμετοχή– υπερασπιζόμενοι το δημόσιο και δωρεάν χαρακτήρα της ανώτατης εκπαίδευσης από τη σκοπιά της ελεύθερης ανάπτυξης και κυκλοφορίας της ακαδημαϊκής γνώσης. Το γεγονός ότι ακόμα και από τους τελευταίους δεν τέθηκε ποτέ σε αμφισβήτηση (παρά μόνο σε μεμονωμένες ίσως περιπτώσεις) η καθηγητική εξουσία που ο καπιταλιστικός καταμερισμός της εργασίας επιβάλλει, σε συνδυασμό με την αρνητική στάση που κράτησαν άλλοι συνάδελφοί τους απέναντι στο μπλοκάρισμα του ερευνητικού κυρίως έργου εξαιτίας των καταλήψεων, δημιούργησε μια «ισοπεδωτική», αρνητική εικόνα για το σώμα

των ακαδημαϊκών που πολλές φορές οδήγησε τους καταληψίες φοιτητές σε μια εχθρική στάση απέναντί τους. Το προσωρινό ερευνητικό και διδακτικό προσωπικό συμμετείχε και αυτό στις κινητοποιήσεις, έστω και μειοψηφικά. Π.χ. το προσωρινό διδακτικό προσωπικό του πανεπιστημίου Πελοποννήσου (στην πλειοψηφία τους λέκτορες και επίκουροι υπό το καθεστώς που προβλέπει το Π.Δ. 407) απείχε από τις παραδόσεις και τις εξετάσεις στο τέλος του χειμερινού εξαμήνου του έτους 2006-7 με αίτημα την πληρωμή των δεδουλευμένων και τη συμμετοχή εκπροσώπων των φοιτητών και των ιδίων στην προσωρινή διοικούσα επιτροπή του πανεπιστημίου.⁽⁸⁾ Το ίδιο ισχύει για τους υποψήφιους διδάκτορες και τους μεταπτυχιακούς φοιτητές (που εργάζονται πολλές φορές άμισθα σε ερευνητικά προγράμματα). Σε ορισμένα τμήματα, όπως π.χ. στο ΕΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών και στο Πολιτικό της Νομικής, οι μεταπτυχιακοί φοιτητές αρνήθηκαν να καταβάλουν τα διδάκτρα. Στην Πληροφορική του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο σύλλογος πήρε απόφαση ενάντια στην απλήρωτη εργασία και την επιβολή διδάκτρων. Όταν το κίνημα πλέον πλησίαζε το τέλος του (23/3/2007) πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση μεταπτυχιακών φοιτητών και υποψηφίων διδασκόντων έξω από το υπουργείο παιδείας με αίτημα την κατάργηση των διδασκόντων σε όλα τα μεταπτυχιακά. Σχετικές αποφάσεις είχαν παρθεί από τους συλλόγους μεταπτυχιακών στο Πάντειο, το Χημικό, το ΕΜΜΕ, το Πολιτικό της Νομικής και την Πληροφορική του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Τελειώνοντας, πρέπει να σημειώσουμε ότι θεωρούμε κάποια σημεία της προσέγγισης του Χάρβι αρκετά αδύναμα. Καταρχήν, απουσιάζει πλήρως μια ανάλυση για το ρόλο που παίζει το καπιταλιστικό κράτος στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, το σχηματισμό κοινωνικού κεφαλαίου και τη νομιμοποίηση των καπιταλιστικών σχέσεων. Η κρατική εκπαιδευτική πολιτική εντάσσεται σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο και είναι αδύνατο να γίνουν κατανοητές έξω από αυτό οι αντιφάσεις που είναι εγγενείς στην ιστορική διαδικασία μετασχηματισμού της ανώτατης εκπαίδευσης σε παγκόσμιο επίπεδο από την εποχή που κυριαρχούσε η σοσιαλδημοκρατική ρύθμιση μέχρι σήμερα.

---

(8) Στο πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, όπως και σε άλλα νεοϊδρυθέντα ΑΕΙ, η πλειοψηφία του διδακτικού προσωπικού είναι προσωρινοί και οι χρηματοδοτήσεις είναι πενιχρές με αποτέλεσμα πολύ συχνά να δουλεύουν απλήρωτοι για πολλούς μήνες ή ακόμα και να εργάζονται άμισθα ενώ δεν έχουν δικαίωμα συμμετοχής στα προσωρινά όργανα διοίκησης.

Λόγω αυτής της έλλειψης ο συγγραφέας καταλήγει να θεωρεί ότι οι εργασιακές σχέσεις στα πανεπιστήμια πριν τη νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση ήταν «φεουδαρχικές» και ότι οι μεταρρυθμίσεις αποτελούν μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Η διαδικασία όμως των αλλαγών που υφίστανται οι εργασιακές σχέσεις του ερευνητικού και διδακτικού προσωπικού είναι πιο σωστό να χαρακτηριστεί ως **μετάβαση από την τυπική στην πραγματική υπαγωγή της ακαδημαϊκής εργασίας στο κεφάλαιο**. Άλλωστε, αυτό που περιγράφει είναι ουσιαστικά η απώλεια της αυτονομίας των «τεχνιτών» ερευνητών και του ελέγχου που είχαν πάνω στην εργασιακή διαδικασία λόγω της νέας ερευνητικής αξιολόγησης και της οργάνωσης της ερευνητικής εργασίας που της αντιστοιχεί. Όπως έχει γίνει φανερό από αυτά που γράφονται παραπάνω και όπως δείχνει, μεταξύ άλλων, και ο Καφφέντζις, την περίοδο της τυπικής υπαγωγής του πανεπιστημίου στο κεφάλαιο, το πρώτο ήταν εξίσου καπιταλιστικό με το σημερινό. Ο ίδιος ο συγγραφέας άλλωστε τονίζει το **διαρκή** χαρακτήρα των περιφράξεων ως αναπόσπαστου κομματιού της συσσώρευσης του κεφαλαίου. Έτσι, προεκτείνοντας τη σκέψη του, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στην εποχή του νεοφιλελευθερισμού οι περιφράξεις παίρνουν τη μορφή της μετακύλισης του κόστους αναπαραγωγής και εκπαίδευσης της εργατικής δύναμης στους ίδιους τους εκπαιδευόμενους/εργαζόμενους μέσω α) της εμπορευματοποίησης των «κοινών αγαθών» που είχαν σχηματισθεί στα πλαίσια της σχετικής αποεμπορευματοποίησης που είχε προωθήσει το κοινωνικό κράτος και β) του προσανατολισμού ενός μέρους της έρευνας προς την άμεση παραγωγή υπεραξίας. Αυτό έχει ως στόχο τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των «κοινωνικών δαπανών», την απελευθέρωση «ανεργών» κεφαλαίων προς άμεση αξιοποίηση, την προλεταριοποίηση μιας μεγάλης μερίδας ακαδημαϊκών και τη δημιουργία ιεραρχικών διαχωρισμών ανάμεσά τους. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι σημαντική η περιγραφή της διπλής διαδικασίας του σχηματισμού της τάξης των εργατών ερευνητών και της τάξης των καπιταλιστών ερευνητών.

Παρατέρα, μια άλλη σημαντική έλλειψη του κειμένου είναι ότι δεν ασκείται καμία κριτική στην επιστήμη, δεν αναδεικνύεται δηλαδή το περιεχόμενο της ως αλλοτριωμένης κοινωνικής γνώσης και διαχωρισμένου τομέα της κοινωνικής πρακτικής ούτε διατυπώνεται κάποια κριτική στο ρόλο του «επιστήμονα». Με αυτή την έννοια η κριτική της αλλοτρίωσης είναι ανεπαρκής, καθώς αναφέρεται κυρίως στην απώλεια της αυτονομίας του επι-

στήμονα. Επιπλέον, ο Χάρβι αναφέρει ότι οι ερευνητές εργάζονται πλέον με στόχο την μεγιστοποίηση της ερευνητικής ανταλλακτικής αξίας του ερευνητικού τους έργου και δεν εργάζονται για την ικανοποίηση της «ανθρώπινης ανάγκης για δημιουργία». Όμως, ούτε πριν τη νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση των πανεπιστημίων οι ερευνητές παρήγαγαν για να ικανοποιήσουν την «ανθρώπινη ανάγκη τους για δημιουργία» αλλά αντιθέτως πωλούσαν την εργατική τους δύναμη λαμβάνοντας ένα μισθό. Αυτό που αλλάζει είναι ότι μέσω της επιβολής της ερευνητικής ανταλλακτικής αξίας χάνουν τον έλεγχο πάνω στην εργασιακή διαδικασία η οποία ομογενοποιείται και αξιολογείται από το κεφάλαιο. Αλλά ακόμη κι αν ο Χάρβι αναφέρεται στον «αριστοκράτη» επιστήμονα-φιλόσοφο του παρελθόντος που δεν ήταν εξαρτημένος από την πώληση της εργατικής του δύναμης για να ζήσει, κι αυτός αποτελεί σύμφωνα με τον Μαρξ «μια αφηρημένη μορφή αποξενωμένου ανθρώπου» που «ορθώνει τον εαυτό του σαν μέτρο του αποξενωμένου κόσμου» καθώς «η μόνη εργασία που ξέρει και αναγνωρίζει είναι η **αφηρημένη πνευματική εργασία**».⁽⁹⁾

Επιπλέον, παρόλο που η ανάλυσή του σχετικά με την παραγωγή από το ερευνητικό προλεταριάτο ερευνητικής ανταλλακτικής αξίας είναι αρκετά χρήσιμη για την κατανόηση της κατάστασης που δημιουργείται λόγω της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης στις επιστήμες «θεωρητικής κατεύθυνσης», αναδεικνύει μόνο μία πλευρά της δυναμικής. Δεν ξεκαθαρίζει ότι αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία για την αξιοποίηση και τη συσσώρευση του κεφαλαίου μέσω της αναδιοργάνωσης και αύξησης της εφαρμοσμένης έρευνας είναι ότι μπορεί να παράγεται (και) άμεσα υπεραξία. Φυσικά, όλες οι δραστηριότητες υπάγονται –είτε άμεσα, είτε έμμεσα– στην παραγωγή υπεραξίας γι’ αυτό και ποσοτικοποιούνται-εντατικοποιούνται-εξορθολογίζονται. Ωστόσο, μέρος των δραστηριοτήτων του πανεπιστημίου μπορεί να παράγει πλέον άμεσα κέρδος επειδή παράγει κάτι που έχει ανταλλακτική αξία –κι’ αυτό είναι κάτι καινούργιο.

Τέλος, το κεφάλαιο «*Ένδεια της αντίστασης*» δεν είναι ικανοποιητικό καθώς αναφέρεται μόνο σε ακαδημαϊκές κριτικές που έχουν γίνει ενάντια στη μεταρρύθμιση της ανώτατης εκπαίδευσης και όχι σε απεργίες ή κινητοποιήσεις φοιτητών (όπως κάνει ο Όβελτζ). Επιπλέον, οι τρόποι πάλης που

(9) Καρλ Μαρξ, *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*, εκδ. Γλάρος, 1975, σελ. 174, 177.

προτείνει είναι προβληματικοί καθώς η *Απεργία στο Χώρο της Τέχνης* στην οποία αναφέρεται είχε συμβολικό χαρακτήρα και είχε προταθεί από αφερέγγυους καλλιτέχνες όπως ο Stewart Home και η ομάδα Fluxus. Δεν επρόκειτο δηλαδή για πραγματική απεργία.

*

Σήμερα, στον απόηχο της περιπέτειας του 2006-2007, οι συμμετοχοί αυτής της γιορτής δε κρύβουμε ότι αναπολούμε τις ζωντανές στιγμές του αγώνα. Τότε που ήρθαμε κοντά με τους άλλους ανθρώπους και εξερευνήσαμε τη δύναμή μας, τον πλούτο της κοινότητας και των συντροφικών μας σχέσεων. Ωστόσο, τίποτα δεν έχει τελειώσει πραγματικά. Η εφαρμογή του νόμου-πλαίσιο είναι ένα πεδίο καθημερινής πάλης. Ήδη έχει ξεκινήσει η προσπάθεια της κυβέρνησης με τη συνεργασία των πρυτάνεων των σχολών για να τεθούν σε εφαρμογή οι μεταρρυθμίσεις που ψηφίστηκαν την περασμένη χρονιά. Οι φοιτητές έχουν τη δύναμη να τις μπλοκάρουν στην πράξη. Παραδείγματα τέτοιων κινήσεων είδαμε στην Ιατρική και στο Πολυτεχνείο Θεσσαλονίκης, στην Πάντειο Αθήνας και το Πανεπιστήμιο Πατρών. Προφανώς τέτοιες πρακτικές είναι σημαντικές για τη διαμόρφωση ενός αγωνιστικού κλίματος μέσα στην καθημερινότητα του πανεπιστημίου, αλλά η έλλειψη ενός κινήματος θέτει πολύ σημαντικά όρια. Δυστυχώς, τέτοιες ενέργειες είναι καταδικασμένες να φθίνουν με το χρόνο όταν πραγματοποιούνται μόνο από τις πολιτικές οργανώσεις ή από ενεργές μειοψηφίες που δημιουργήθηκαν μέσα στο κίνημα και διατήρησαν σχέσεις συντροφικότητας και φιλίας μετά τη λήξη του. Η πλειοψηφία των φοιτητών παραμένει θεατής σε τέτοιες πρακτικές είτε λόγω της απέχθειάς της απέναντι στην πολιτική διαμεσολάβηση είτε λόγω μιας καθημερινότητας που δεν την αφήνει να σηκώσει κεφάλι. Ριζοσπαστικό αίτημα στην περίοδο που διανύουμε, με το θέμα της εφαρμογής του νέου ασφαλιστικού νόμου να έχει ήδη προκαλέσει μεγάλη κοινωνική δυσαρέσκεια –ο νόμος στην πράξη αφορά και τους σημερινούς φοιτητές– δεν είναι το αμυντικό «ο νέος νόμος-πλαίσιο να μείνει στα χαρτιά» αλλά «απόσυρση του νόμου-πλαίσιο και των νόμων για την ασφαλιστική μεταρρύθμιση». Αυτό το αίτημα μόνο μέσα από ένα νέο κύκλο καταλήψεων μπορεί να αποκτήσει υλικότητα. Στόχος μας με αυτήν την έκδοση είναι να συμβάλουμε στον αγώνα με τέτοιο τρόπο ώστε την επόμενη φορά που θα διαταράξουμε την κανονικότητα να κάνουμε την επιστροφή σε αυτήν ακόμη πιο δύσκολη.

Μάϊος 2008

Τζωρτζ Καφφέντζις

να γκρεμίσουμε τη
σκάλα της κοινωνικής
ανόδου: τα πανεπιστήμια
σε κρίση

Απεργίες, καταλήψεις, μαζικές διαδηλώσεις. Οι πρακτικές της δεκαετίας του '60 εμφανίζονται πάλι στις πανεπιστημιούπολεις των ΗΠΑ τον τελευταίο χρόνο. Αλλά όπως έχουν επισημάνει τα μέσα ενημέρωσης, οι κινητοποιήσεις αυτές έχουν έναν «πρακτικό» οικονομικό χαρακτήρα. Στη θέση των άλλοτε ψυχεδελικών ανταρτών που έριχναν αίμα γουρουνιού στον πρόεδρο του κολεγίου, έχουμε εργαζόμενους φοιτητές που κάνουν «απεργίες» στην Αθήνα του Οχάιο ή καταλήψεις ενάντια στην αύξηση των διδασκτρων στο Cornell και καθηγητές κολεγίων που κάνουν απεργία στο New Jersey, για πρώτη φορά σε όλη την έκταση της πολιτείας. Έχουμε απεργίες και διαδηλώσεις ενάντια στην περικοπή των δαπανών για τους φοιτητές και τις απολύσεις καθηγητών στο Δημόσιο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης. Τα «πολιτικά» αιτήματα του τέλους της δεκαετίας του '60 - «*Να σταματήσει η συμμετοχή των πανεπιστημίων στην υποχρεωτική στρατολόγηση και στην έρευνα για την πολεμική βιομηχανία*», «*Κατάργηση της βαθμολόγησης και των περιορισμών στην "ελευθερία του λόγου"*», «*Θέσπιση "εναλλακτικών" μαθημάτων*», «*Ανοικτή πρόσβαση σε όλους τους φοιτητές ("κατάργηση των ταξικών φραγμών")*» - μετατράπηκαν σε «οικονομικά» αιτήματα στα μέσα της δεκαετίας του '70: «*Καμία αύξηση των διδασκτρων*», «*Όχι στη σύνδεση μισθού-παραγωγικότητας*», «*Καμία απόλυση*», «*Μισθό για τη φοιτητική εργασία*». Πώς, μέσα σε τέσσερα χρόνια, από τη λάμψη της πολιτικής, οδηγηθήκαμε στα βαρετά καθημερινά οικονομικά αιτήματα;

Η διάκριση, όμως, των κινημάτων των φοιτητών και των μελών του διδακτικού προσωπικού στις πανεπιστημιούπολεις σε «πολιτικά» και «οικονομικά» δε μας πείθει. Αναμφίβολα, υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στο 1965 και το 1975 αλλά αυτές δεν μπορούν να ταξινομηθούν με μια διάκριση πολιτικού/οικονομικού, διότι μια τέτοιου είδους διάκριση σε κάθε περίπτωση αποπροσανατολίζει οποιαδήποτε προσπάθεια ανάλυσης της ταξικής πάλης στην καπιταλιστική κοινωνία. Στην κοινωνία που ζούμε οι οικονομικές σχέσεις είναι σχέσεις εξουσίας, άρα είναι πολιτικές. «*Όλα αυτά μπορεί να είναι ορδά για τον καπιταλισμό γενικά*», μπορεί να πουν κάποιοι, «*αλλά δεν υπάρχει ταξική πάλη στα πανεπιστήμια. τα κινήματα στα πανεπιστήμια μπορεί να αντανακλούν και να ενδυναμώνουν τους αγώνες της εργατικής τάξης, αλλά...*». Πίσω από τις ενστάσεις αυτού του είδους βρίσκεται ο γνωστός, παλιός διαχωρισμός μεταξύ οικονομικής βάσης και ιδεολογικού εποικοδομηματος. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, το πανεπιστήμιο ανήκει, βεβαίως, στη σφαίρα της ιδεολογίας κι έτσι φαίνεται να είναι έξω από τη βασική δυναμική της ταξικής πάλης στην καπιταλιστική κοινωνία. Δε θα ασχοληθούμε εδώ με ό,τι περιλαμβάνει η έννοια «ιδεολογία» αλλά κάτι πρέπει να πούμε, δεδομένου ότι η διάκριση μεταξύ οικονομίας και ιδεολογίας μπορεί να περιορίσει σημαντικά την πολιτική δράση στα πανεπιστήμια. *Η αριστερά συνήθως ταυτίζει την οικονομική βάση με τη σφαίρα της μισθωτής εργασίας ενώ κατατάσσει την*

άμισθη εργασία στη σφαίρα της ιδεολογίας. Με όρους επαναστατικής οργάνωσης αυτό σημαίνει ότι το έμμισθο κομμάτι της εργατικής τάξης θεωρείται πρωτεύον και ενεργό, ενώ το άμισθο κομμάτι δευτερεύον και στην καλύτερη περίπτωση υποστηρικτικό [των αγώνων του έμμισθου κομματιού]. Ωστόσο, αυτές οι κατηγοριοποιήσεις απλώς αποδέχονται την καπιταλιστική διαίρεση της εργατικής τάξης και αναπαράγουν τη βασική ψευδαίσθηση (ή αλλιώς, την ιδεολογία) του μισθού!!! Ο μισθός είναι η πιο απατηλή σχέση ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργατική τάξη καθώς αποκρύπτει την άμισθη εργασία, με άλλα λόγια εκείνο το μέρος του χρόνου εργασίας που το κεφάλαιο οικειοποιείται χωρίς κάποιο αντίτιμο. Σίγουρα, η αριστερά έχει δώσει έμφαση σε εκείνο το μέρος του χρόνου εργασίας που είναι άμισθο μέσα στο εργοστάσιο αλλά αγνόησε σταθερά την άμισθη εργασία έξω από αυτό.⁽¹⁾ Στην πραγματικότητα, σήμερα που το κεφάλαιο εξαρτιέται όλο και περισσότερο από την ιδιοποίηση άμισθης εργασίας έξω από το εργοστάσιο η αριστερά όχι μόνο δεν αμφισβητεί την εξουσία του αλλά στην πράξη συνεργάζεται μαζί του.

Στα πανεπιστήμια το κεφάλαιο ιδιοποιείται δυο μορφές άμισθης εργασίας:

- την ανάπτυξη νέων «παραγωγικών δυνάμεων» μέσω της επιστημονικής έρευνας και μέσω αυτού που ο Μαρξ αποκαλούσε «αντικειμενοποιημένη δύναμη της γνώσης»⁽²⁾
- την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης και άρα την αναπαραγωγή της ιεραρχίας μεταξύ των διαφορετικών τύπων εργατικής δύναμης (κατανομή, διαίρεση, διαστρωμάτωση της εργατικής δύναμης).

---

(1) Η γενική ανάλυση της άμισθης εργασίας και η κριτική της αριστεράς [που παρουσιάζονται σ' αυτό το άρθρο] οφείλουν πολλά στο κίνημα του Μισθού για την Οικιακή Εργασία. Για γόνιμα σχόλια πάνω στο ρόλο του σχολείου στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, βλ. Mariarosa Dalla Costa και Selma James, *The Power of Women and the Subversion of the Community* (Falling Wall Press, 1972), σ. 23-25 και Selma James, *Sex, Race and Class* (Falling Wall Press, 1975). [στυμ. Μια ελληνική μετάφραση του δεύτερου κειμένου με τίτλο *Φύλο, Φυλή και Τάξη* δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Midnight Rebel* #6 (Μάιος-Ιούνιος 2004). Για μια γενική εισαγωγή στο κίνημα του Μισθού για την Οικιακή Εργασία, βλ. *Τα Παιδιά της Γαλαρίας* #9 (Νοέμβριος 2001)].

(2) (στυμ.) «*Η φύση δεν κατασκευάζει μηχανές, ατμομηχανές, σιδηροδρόμους, ηλεκτρικούς τηλεγράφους, αυτόματες κλωστικές μηχανές κλπ. Αυτά είναι προϊόντα της ανθρώπινης βιομηχανίας- φυσική ύλη που μετατράπηκε σε όργανο της ανθρώπινης βούλησης πάνω στη φύση ή της ανθρώπινης δραστηριοποίησης μέσα στη φύση. Είναι όργανα του ανθρώπινου μυαλού δημιουργημένα με το ανθρώπινο χέρι- αντικειμενοποιημένη δύναμη της γνώσης. Η ανάπτυξη του πάγιου κεφαλαίου δείχνει σε ποιο βαθμό η γενική κοινωνική γνώση, έχει γίνει άμεση παραγωγική δύναμη, και άρα οι όροι της κοινωνικής βιοτικής διαδικασίας έχουν οι ίδιοι υπαχθεί στον έλεγχο της γενικής νόησης και έχουν μετασχηματιστεί αντίστοιχα. Σε ποιο βαθμό οι κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις έχουν παραχθεί όχι μόνο με τη μορφή της γνώσης, αλλά σαν άμεσα όργανα της κοινωνικής πρακτικής- της πραγματικής βιοτικής διαδικασίας».* Κ.Μαρξ, *Grundrisse*, σ.539,τ.Β, Στοχαστής

Έτσι το κεφάλαιο ιδιοποιείται χωρίς κόστος την επιστήμη και την εκπαίδευση σαν μέρος του κύκλου της δικής του αναπαραγωγής. Το αμερικανικό κεφάλαιο, που είναι από τα πλέον ανεπτυγμένα στον κόσμο, αναγνώρισε τη σημασία αυτών των μορφών [άμισθης] εργασίας πολύ νωρίς. Έτσι, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ιδρύθηκαν εκπαιδευτικοί θεσμοί, τα land-grant colleges,⁽³⁾ για να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της γεωργικής έρευνας, ενώ το 1847 στο εμπορικό και μεταφορικό κέντρο της Νέας Υόρκης ιδρύθηκε ένα «ελεύθερο» πανεπιστήμιο με σαφή στόχο: να εκπαιδεύσει υπαλλήλους γραφείου και άλλους εργαζόμενους για την τοπική αγορά εργασίας. Ήδη από τον 19^ο αιώνα λοιπόν το κεφάλαιο είχε καταλάβει ότι το πανεπιστήμιο δεν ήταν απλώς ένα φεουδαρχικό κατάλοιπο ή μια ιδεολογική μηχανή.

Σε αυτό το άρθρο θα προσπαθήσω να σκιαγραφήσω την ανάπτυξη της ταξικής πάλης στα αμερικάνικα πανεπιστήμια από το 1960 και μετά. Το άρθρο χωρίζεται σε τέσσερα μέρη που αντιστοιχούν σε τέσσερις περιόδους: τη στρατηγική του ανθρώπινου κεφαλαίου της κυβέρνησης Κένεντυ (1960-1965)· την άρνηση της ανάπτυξης (1965-1970)· τη «δημοσιονομική» αντεπίθεση (1970-1975)· τον αγώνα για το μισθό και το ρόλο της αριστεράς (1975).

1960-1965: Η στρατηγική του ανθρώπινου κεφαλαίου

Αμέσως μετά τη λήξη του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, τα εκπαιδευτικά επιδόματα που προέβλεπε ο G.I.Bill⁽⁴⁾ στα πλαίσια της στρατηγικής του αφοπλισμού της εργατικής τάξης

---

(3) (στμ) Land-grant colleges ονομάστηκαν τα πρώτα αμερικάνικα ΤΕΙ. Ιδρύθηκαν βάσει του νόμου Morrill Act του 1862, σύμφωνα με τον οποίο το ομοσπονδιακό κράτος χορηγούσε σε κάθε πολιτεία εκατό περίπου χιλιάδες στρέμματα δημόσιας γης με σκοπό να χρησιμοποιηθούν για την ανέγερση ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που θα παρείχαν στα παιδιά των «παραγωγικών τάξεων» τη δυνατότητα να αποκτήσουν τεχνική εκπαίδευση. Μέχρι τότε τα πανεπιστήμια προορίζονταν για τη μόρφωση της αριστοκρατίας και της αστικής τάξης. Η ανάγκη ενσωμάτωσης των κατώτερων τάξεων και οι αυξανόμενες ανάγκες του κεφαλαίου σε τεχνολογική έρευνα και εφαρμογή νέων παραγωγικών τεχνικών στη γεωργία και τη βιομηχανία βρίσκονται πίσω από αυτήν την κρατική πρωτοβουλία. Τις επόμενες δεκαετίες αυτό το σύστημα κρατικής εκπαίδευσης επεκτάθηκε στις μειονότητες και σήμερα υπάρχουν πάνω από εβδομήντα παρόμοια ιδρύματα σε όλη τη χώρα.

(4) (στμ) Ο νόμος G.I.Bill (το επίσημο όνομα του οποίου ήταν Servicemen's Readjustment Act –Νόμος για την Επανάταξη Όσων Υπηρέτησαν στις Ένοπλες Δυνάμεις) ψηφίστηκε το 1944 και προέβλεπε εκπαιδευτικά επιδόματα για τους βετεράνους που επέστρεφαν από τον πόλεμο και ήθελαν να σπουδάσουν στα πανεπιστήμια και τα τεχνικά κολέγια της χώρας. Προέβλεπε επίσης επιδόματα ανεργίας για ένα χρόνο και χαμηλότοκα δάνεια για όσους βετεράνους ήθελαν να αγοράσουν σπίτι ή να ξεκινήσουν μια δική τους επιχείρηση. Ο νόμος, που αφορούσε εξίσου τους μαύρους και τις γυναίκες, θεωρείται ως η τελευταία και σημαντικότερη νομοθετική ρύθμιση του New Deal. Δεν προκάλεσε μόνο την πρώτη μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην ιστορία αλλά απέτρεψε επίσης την πιθανότητα μιας μεταπολεμικής οικονομικής ύφεσης και συνέβαλε στη δημιουργία μιας νέας μικροδιοικτητικής τάξης στα προάστια των πόλεων. Οι διατάξεις του νόμου διατηρήθηκαν και επεκτάθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Βιετνάμ. Με τη ψήφιση του Readjustment Assistance Act το 1972 τα μηνιαία επιδόματα αυξήθηκαν και το

και της «αναπροσαρμογής» της οικονομίας αύξησαν τα μερίδια του Ομοσπονδιακού προϋπολογισμού για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Με τα χρήματα αυτά δημιουργήθηκε ένας «νέος τύπος» φοιτητή ο οποίος σαφώς λάμβανε μισθό για την εργασία του στα πλαίσια της κατάρτισης που ήταν απαραίτητη για τη στελέχωση της νέας μεταπολεμικής αγοράς εργασίας. Ωστόσο, αυτό το πείραμα σχεδιασμού ανθρώπινου δυναμικού αποδείχθηκε προσωρινό κι έτσι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 η Ομοσπονδιακή χρηματοδότηση των πανεπιστημίων παρέμεινε στάσιμη, γύρω στο ένα δισεκατομμύριο δολάρια το χρόνο. Στη δεκαετία του '60 υπήρξε μια έκρηξη των κρατικών επενδύσεων από το 1 δις του 1960 σε περίπου 7 δις το 1970. Πού οφείλεται αυτό; Αυτή η μεταβολή στην κατανομή των κρατικών δαπανών εμφανίστηκε τα πρώτα χρόνια της διακυβέρνησης του Κένεντυ και αποσκοπούσε στην ικανοποίηση δυο βασικών στόχων της δεκαετίας του '50, όπως αυτοί εκφράστηκαν από πολιτικούς και οικονομολόγους του κεφαλαίου: την ανάπτυξη και τη μείωση της ανεργίας. Κατά τη διάρκεια των κύκλων ύφεσης της δεκαετίας του '50 υπήρχαν φόβοι στασιμότητας εξαιτίας των χαμηλών ρυθμών συσσώρευσης του εγχώριου κεφαλαίου. Επιπλέον, καθώς έκλεινε η δεκαετία, το ποσοστό της ανεργίας αυξανόταν σταθερά, κυρίως στις κατηγορίες εργατών που μπορούσαν να αντικατασταθούν από μηχανές. Τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας σημειώθηκαν στο νότο (εργάτες γης) και στην περιοχή των Αππαλαχιών (ανθρακωρύχοι). Εάν όλα πήγαιναν κανονικά για το κεφάλαιο, αυτοί οι «εκτοπισμένοι» εργάτες θα έπρεπε να κατευθυνθούν προς τις πόλεις και να σχηματίσουν μια καινούρια δεξαμενή εργατικής δύναμης για τα εργοστάσια των αστικών περιοχών, ρίχνοντας τους μισθούς μέσω του εντατικοποιημένου ανταγωνισμού για εύρεση εργασίας, όπως συνέβη κατά την πρωταρχική συσσώρευση. Ωστόσο, η συνήθης αυτή αλληλουχία γεγονότων δε συνέβη αυτή τη φορά, εξαιτίας της πολύπλευρης δύναμης της εργατικής τάξης, κάτι που αξίζει να σχολιάσουμε. Από τη μια πλευρά, η δύναμη των συνδικάτων στους σημαντικότερους βιομηχανικούς τομείς κατέστησε δύσκολη τη χρησιμοποίηση του κλασικού ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας για να μειωθούν οι μισθοί και να αυξηθεί ο έλεγχος. Από την άλλη, οι «πλεονάζοντες» εργάτες άρχισαν να προβάλλουν αιτήματα για παροχή εισοδήματος από το κράτος, όπως για παράδειγμα με τους αγώνες τους για την κοινωνική πρόνοια. Προκειμένου να περιγράψουν αυτή την ανάπτυξη της ταξικής πάλης, οι καπιταλιστές οικονομολόγοι αποκαλούσαν αυτό το κομμάτι της εργατικής τάξης δομικά άνεργο. Ισχυρίζονταν δηλαδή ότι αυτό το κομμάτι των

1976 εκατομμύρια βετεράνοι του Βιετνάμ σπούδαζαν στα κολέγια και τα πανεπιστήμια. Είχε μεσολαβήσει βέβαια η δεκαετία του '60 και η στρατηγική της δημιουργίας ανθρώπινου κεφαλαίου, που περιγράφεται παρακάτω σ' αυτό το κεφάλαιο του άρθρου, και έτσι ο αντίκτυπος του δεύτερου G.I.Bill στην εκπαίδευση δεν μπορεί να συγκριθεί μ' αυτόν του πρώτου. Η σημασία του έγκειται αλλού. Σε συνδυασμό με τη στροφή προς την εθελοντική επαγγελματική θητεία το 1973, κατάφερε να ενσωματώσει τους αντάρτες εφέδρους του Βιετνάμ και να αμβλύνει, στα μάτια των φοιτητών και των εφέδρων, την αρνητική εικόνα της αναγκαστικής θητείας που είχε προηγηθεί. Ακόμη και σήμερα ισχύουν ευνοϊκές διατάξεις για τους στρατιωτικούς που θέλουν να σπουδάσουν (βλ. το άρθρο G.I.Bill στο δικτυακό τόπο Wikipedia).

εργατών θα περίσσευε στην «αγορά εργασίας», όποιο κι αν ήταν το επίπεδο των συνολικών επενδύσεων, και συνεπώς δεν θα μπορούσε να μετατραπεί σε εργατικό δυναμικό ακόμη και σε περίοδο οικονομικής άνθισης. Η ύπαρξη του εφεδρικού στρατού των ανέργων υπήρξε ανέκαθεν υπομόχλιο της καπιταλιστικής συσσώρευσης, ωστόσο η δομική ανεργία έδινε την εντύπωση ότι προκαλούσε μια νέα και κατά κάποιον τρόπο «μυστηριώδη» ακαμψία στην αγορά εργασίας, ξεγλιστρώντας από τους σχεδιασμούς του κεφαλαίου. Καθώς μεγάλο μέρος αυτής της δομικής ανεργίας είχε συγκεντρωθεί κυρίως στις πόλεις, στο τέλος της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60, ελλόχευε ένας εμφανής κίνδυνος ή, με άλλα λόγια, μια «αστική κρίση».

Ποια ήταν όμως η σχέση του πανεπιστημίου με τα ζητήματα της ανάπτυξης και της ανεργίας; Ο συνδετικός τους κρίκος στη στρατηγική του κεφαλαίου ήταν η έννοια του ανθρώπινου κεφαλαίου. Όσον αφορά το πρώτο ζήτημα, υποστηρίχθηκε από τους θιασώτες του προγράμματος «New Frontier» [Νέα Σύνορα]⁽⁵⁾ ότι η βασική πηγή της αύξησης του ΑΕΠ δεν ήταν η αύξηση του πληθυσμού ούτε η επένδυση σε «υλικό» κεφάλαιο (παραγωγικές υποδομές και φυσικούς πόρους) αλλά οι τεχνικές αλλαγές που επιταχύνθηκαν από την έρευνα και ανάπτυξη (κυρίως κατά τη διάρκεια των παγκοσμίων πολέμων) και, ακόμα περισσότερο, από την υψηλότερου επιπέδου εκπαίδευση και κατάρτιση του «εργατικού δυναμικού». Έτσι, στο έργο του Dennison⁽⁶⁾, με τον χαρακτηριστικό τίτλο *The Source of Economic Growth in the US and the Alternatives Before Us (Η Πηγή της Οικονομικής Ανάπτυξης στις ΗΠΑ και οι Εναλλακτικές Δύσεις που Διαθέτουμε)*, παρουσιάστηκαν μια σειρά από απατηλά αλλά την εποχή εκείνη ευρέως διαδεδομένα στατιστικά επιχειρήματα που υποτίθεται ότι αποδείκνυαν ότι το 40% του ρυθμού ανάπτυξης της περιόδου 1929-1956 θα μπορούσε να αποδοθεί στην καλύτερη εκπαίδευση των εργατών. Παρά τις συνήθειες, επιμελώς διατυπωμένες και τεκμηριωμένες προειδοποιήσεις και επιφυλάξεις ως προς την ορθότητα των συμπερασμάτων, οι σχεδιαστές στρατηγικής της κυβέρνησης Κένεντυ συμφωνούσαν στο εξής: εάν η μεγαλύτερη «ανάπτυξη», και άρα τα αυξημένα ποσοστά κερδοφορίας και εκμετάλλευσης, ήταν το ζητούμενο, τότε έπρεπε να αυξη-

(5) (στμ) Ο όρος New Frontier (Νέα Σύνορα) χρησιμοποιήθηκε από τον Τζον Κένεντυ την ημέρα της αναγόρευσής του ως υποψήφιου του Δημοκρατικού Κόμματος στις εκλογές του 1960. Αναφέρεται στο «λαμπρό μέλλον» που υπόσχονταν τόσο οι νομοθετικές μεταρρυθμίσεις του (πολιτικά δικαιώματα για τους μαύρους, αναβάθμιση των γειτονιών και των κατοικιών, κοινωνική πρόνοια, μαζικοποίηση της δημόσιας εκπαίδευσης) όσο και η εξωτερική πολιτική του (προγράμματα εκπαίδευσης και υγείας για τον «εκσυγχρονισμό» της Λατινικής Αμερικής, αντιμετώπιση της επέκτασης της επιρροής της ΕΣΣΔ). Ο όρος αντανάκλα επίσης την αισιοδοξία του αμερικάνικου κεφαλαίου κατά τη διάρκεια της προεδρίας του.

(6) (στμ) Επιφανές μέλος της Αμερικάνικης Οικονομικής Ένωσης (American Economic Association). Η ΑΟΕ ιδρύθηκε το 1885 και είναι η αρχαιότερη επαγγελματική ένωση στον τομέα των οικονομικών. Εκδίδει 3 περιοδικά: *American Economic Review*, *Journal of Economic Literature* και *Journal of Economic Perspectives*. Επίσης εκδίδει την *EconLit*, μια βάση δεδομένων που περιέχει οικονομικά άρθρα από διάφορες πηγές.

θούν οι επενδύσεις και οι δαπάνες για το πανεπιστήμιο· τόσο για Έρευνα και Ανάπτυξη όσο και για την κατάρτιση της εργατικής τάξης σε μαζική κλίμακα. Επίσης υπήρχε το ζήτημα της δομικής ανεργίας. Αυτή η κατάσταση εξηγήθηκε ως αποτέλεσμα της αναντιστοιχίας ανάμεσα στην έλλειψη ειδίκευσης (ή τη βαθμιαία αχρήστευση των ειδικοτήτων όσων «μετατράπηκαν» σε ανέργους, λόγω της αυξανόμενης μηχανοποίησης της εργασίας) και τα νέα προσόντα που απαιτούσε η αγορά εργασίας εξ' αιτίας της μετατόπισης των αναγκών σε εργατική δύναμη από τη γεωργία και τη βιομηχανία στις υπηρεσίες. Έτσι, από την οπτική γωνία του κεφαλαίου αυτό που απαιτείτο ήταν η επανεκπαίδευση και, ακόμα περισσότερο, η γενικότερη αναβάθμιση του «εργατικού δυναμικού» ώστε να αποφευχθεί η δημιουργία μαζικής δομικής ανεργίας στο μέλλον. Σε μια, μάλλον καθυστερημένη ως προς τις εξελίξεις, μελέτη πάνω στο ζήτημα (1965), ο Killingsworth καταλήγει:

...η αυτοματοποίηση και το μεταβαλλόμενο υπόδειγμα των καταναλωτικών αναγκών [με άλλα λόγια, η αυξημένη ζήτηση για «υπηρεσίες», Τ.Κ.] έχουν αυξήσει κατά πολύ τη σπουδαιότητα της επένδυσης στον άνθρωπο ως παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης. Περισσότερες επενδύσεις σε εργοστάσια και εξοπλισμό δίχως μεγάλες αυξήσεις των επενδύσεών μας σε ανθρώπους είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα μεγεθύνουν το πλεόνασμα υπανάπτυκτου εργατικού δυναμικού που απαιτείται για να σχεδιαστούν, να εγκατασταθούν και να επανδρωθούν οι μοντέρνες μονάδες παραγωγής.⁽⁷⁾

«Επένδυση σε ανθρώπους», «σχεδιασμός ανθρώπινου δυναμικού» και άρα «ανθρώπινο κεφάλαιο», μια εύλωτη φράση που συνιστά την καπιταλιστική εκδοχή της ακόμη πιο εύλωτης φράσης του Μαρξ: μεταβλητό κεφάλαιο. Το σημαντικό σε αυτή την έννοια δεν είναι η ανθρωπιά του κεφαλαίου (ένα μάλλον συναισθηματικό κατάλοιπο) αλλά η ικανότητά του να αυξάνει, κατά μεταβλητή ποσότητα, την αξία. Η έννοια αυτή αποτελεί την αναγνώριση από την πλευρά των καπιταλιστών ότι ο σχεδιασμός μόνο στο επίπεδο του σταθερού κεφαλαίου δεν οδηγεί αυτόματα στις απαραίτητες αλλαγές στη σύνθεση της εργατικής τάξης. Η εργατική τάξη δεν ακολουθεί απλώς το επίπεδο και το είδος των επενδύσεων, όπως αξιώνει η κεύσσιανη υπόθεση, αλλά πρέπει να σχεδιαστεί λεπτομερώς η σύνθεσή της. Έτσι λοιπόν, η επένδυση στο πανεπιστημιακό σύστημα προωθήθηκε μέσω του Κογκρέσου ως μέρος μιας γενικότερης στρατηγικής για την αντιμετώπιση αυτής της νέας όψης της ταξικής πάλης. Μιλώντας με ταξικούς όρους, το ζήτημα της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο αναδύθηκε όταν το κεφάλαιο υποχρεώθηκε να λάβει σοβαρά υπ' όψη του το συνολικό κύκλωμα της καπιταλιστικής κοινωνίας μέσα στο οποίο η εργατική δύναμη παράγεται, αποκτά τα προσόντα της και αναπαράγεται. Κατά την προσπάθεια σχεδιασμού τόσο των σταθερών όσο και των μεταβλητών μερών του

---

(7) C. C. Killingsworth, *The Effects of Automation on Jobs*, στο B. R. Cosin, *Education: Structure and Society*, Penguin Books, 1972, σ. 94.

κοινωνικού κεφαλαίου, οι σχέσεις και οι θεσμοί της καπιταλιστικής κοινωνίας, που προηγουμένως θεωρούνταν «μη παραγωγικοί», έπρεπε να αναγνωριστούν ως παραγωγικοί. Η κεινσιανή ενσωμάτωση των εργατικών συνδικάτων στην παραγωγική διαδικασία ήταν ένα μόνο μέρος μιας ευρύτερης ενσωμάτωσης του συνολικού κύκλου αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, η οποία δεν μπορούσε πλέον να αφεθεί στην τύχη, τις «αυτόματες» δυνάμεις της αγοράς ή την ιδεολογία. Συνεπώς, για το κοινωνικό κεφάλαιο πλέον άρχισε να αλλάζει η σημασία της παλιότερα θεωρούμενης «δίχως κόστος» (για το κεφάλαιο) και «άμισθης» (για την εργατική τάξη) εργασίας.

Ωστόσο, εάν η εργατική τάξη έπρεπε να αναδιαρθρωθεί και να αναβαθμιστεί συνολικά μέσω της ποσοτικής επέκτασης του πανεπιστημιακού συστήματος, ποιο θα ήταν εκείνο το στοιχείο που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως απαραίτητος μηχανισμός διαίρεσης της εργατικής τάξης; Οι παραδοσιακές διαστρωμάτωσεις και διαιρέσεις εντός του πανεπιστημίου φαινόταν να ταιριάζουν μια χαρά στην περίπτωση. Αν και αυτή η πολιτική επενδύσεων στο πανεπιστήμιο φαντάζει σήμερα μάλλον απλοϊκή, καθώς ταύτιζε χονδροειδώς τις μεγάλες επιχορηγήσεις προς τα πανεπιστήμια με την καλύτερη «απόδοση» των τελευταίων, τότε θεωρείτο αναμφισβήτητο ότι οι πανεπιστημιακές λειτουργίες βαθμολόγησης, εξέτασης, κατανομής και διαλογής του φοιτητικού δυναμικού θα έκαναν, για λογαριασμό της αγοράς εργασίας, «τη δουλειά» της κατανομής του σε διάφορες ειδικότητες και επαγγελματικές ιεραρχίες. Οι παραδοσιακές εξουσίες του καθηγητή όσον αφορά την αξιολόγηση του πόσο πειθαρχημένη είναι η εργατική δύναμη (τα «πρότυπα») και ο ανταγωνισμός μεταξύ των φοιτητών για την εξασφάλιση μιας καλύτερης θέσης εντός της δεδομένης διαστρωμάτωσης που να οδηγεί αβίαστα στην αγορά εργασίας φάνταζαν σε πολλούς ως σχεδόν φυσικά επακόλουθα της λειτουργίας των πανεπιστημίων. Έτσι, αν και το πανεπιστήμιο κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου μετασχηματίστηκε σε πολυ-πανεπιστήμιο, η δομή του ήταν τέτοια ώστε να μαζικοποιεί και να διαιρεί την εργατική νεολαία που προοριζόταν για τη νέα αγορά εργασίας (ο φοιτητικός πληθυσμός τριπλασιάστηκε από δυο σε έξι εκατομμύρια στα δημόσια πανεπιστήμια ανάμεσα στο 1960 και το 1970).

1965-1970: Η άρνηση της ανάπτυξης

Αυτή ακριβώς η λειτουργία του πανεπιστημιακού συστήματος -να συγκεντρώνει, να διαιρεί και να επιλέγει για την αγορά εργασίας- αποδείχτηκε αποτυχημένη από το 1965 ως το 1970. Το γενικό περιεχόμενο των σύγχρονων ταξικών αγώνων (η άρνηση της εργασίας), αντί να ηττηθεί από την αύξηση του ανθρώπινου κεφαλαίου, μεταφέρθηκε στις πανεπιστημιόπολεις. Από το ένα εξάμηνο στο άλλο, από το Berkeley ως την Πολιτεία του Kent, το πανεπιστημιακό

σύστημα που προοριζόταν να οργανώσει και να συγκροτήσει τη «νέα εργατική τάξη» βρέθηκε αντιμέτωπο με μια αποφασιστική άρνηση της ανάπτυξης. Η ειρωνεία είναι ότι τα χρήματα που επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν για να μετατρέψουν τους φοιτητές σε ανθρώπινο κεφάλαιο χρησιμοποιήθηκαν ενάντια σε αυτό το σχέδιο ανάπτυξης. Τους οικονομικούς υπαλλήλους που ήταν υπεύθυνοι για τη διανομή των χρημάτων που προοριζόνταν για τους φοιτητές τους γελιοποιούσαν. Τους καθηγητές που έπρεπε να καθοδηγούν και να επιβάλλουν την πειθαρχία στους «ταλαντούχους» φοιτητές τους χλεύαζαν ή τους αγνοούσαν. Η πιο εμφανής αποτυχία της προσπάθειας διαστρωμάτωσης του φοιτητικού πληθυσμού στο πανεπιστήμιο παρατηρήθηκε στο θέμα της σύνδεσης των μαζικών τεστ και της μέσης βαθμολογίας με την υποχρεωτική κατάταξη στο στρατό. Αυτό το μέτρο εισήχθη την άνοιξη του 1966 και αντί να πετύχει το στόχο του έκανε εμφανή την ταύτιση της πανεπιστημιακής διοίκησης με τον κρατικό μηχανισμό στρατολόγησης. Προφανώς, εάν αυτό το μέτρο είχε πετύχει, το φοιτητικό κίνημα θα είχε διασπαστεί εξαιτίας του έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των φοιτητών στην προσπάθεια τους να αποφύγουν την επιστράτευση. Αλλά αποδείχτηκε η μεγαλύτερη γκάφα του κράτους, καθώς όλο το βαθμολογικό σύστημα έγινε αντικείμενο άρνησης με έναν τρόπο που οι προηγούμενες ιδεολογικές επιθέσεις δε θα το είχαν πετύχει ποτέ. Από τη στιγμή το «F»⁽⁸⁾ άρχισε να σημαίνει θάνατο στη ζούγκλα, καμία μπουρδα περί «ακαδημαϊκής κοινότητας» δε χρειαζόταν ως δικαιολογία για να επιτεθεί κανείς στη διαδικασία βαθμολόγησης. Από τη στιγμή που η βαθμολόγηση φανέρωσε τον άμεσο χαρακτήρα της ως μισθού στην ακολουθία του κοινωνικού εργοστασίου (σχολείο-στρατός-δουλειά), η πάλη ενάντια σε αυτή έλαβε πανεθνικές διαστάσεις. Αντίθετα με τα γεγονότα στο Berkeley⁽⁹⁾, μετά από τα οποία οι συζητήσεις συνεχίστηκαν υπόγεια, η πρώτη κατάληψη στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο ενάντια στη συνεργία πανεπιστημίου και στρατολογίας γρήγορα διαδόθηκε ως πρακτική και σε άλλα πανεπιστήμια και το φθινόπωρο ακόμα περισσότερα μπήκαν στις κινητοποιήσεις με τους φοιτητές να προχωρούν σε καταλήψεις, απεργίες και βίαιες συγκρούσεις με τις αρχές. Μέσα στο ίδιο έτος η κυβέρνηση του Τζόνσον αναγκάστηκε να υποχωρήσει, αφού βέβαια το φοιτητικό κίνημα είχε πια αποκτήσει τη μορφή ενός πανεθνικού οργανωτικού δικτύου. Έτσι κατέστη σαφές στο κεφάλαιο ότι το πανεπιστημιακό σύστημα είχε αποτύχει στην πρώτη απόπειρα «οργάνωσης του ανθρώπινου δυναμικού» σε μεγάλη κλίμακα. Μάλιστα στα τέλη της δεκαετίας του '60 εμφανίζεται όχι μόνο μια εντατική προσπάθεια κοινωνιολογικής μελέτης των «ακτιβιστών», με χρήση της κατάλληλης επιφανειακής ψυχολογικής μπουρδολογίας, αλλά και μια φρενήρης διερεύνηση «εναλλακτικών πανεπιστημιακών δομών»

(8) F, δηλ. Fail, ο χαμηλότερος βαθμός που σημαίνει την απόρριψη του εξεταζόμενου.

(9) (στμ) Ο συγγραφέας αναφέρεται στην πορεία 15.000 ανθρώπων ενάντια στον πόλεμο του Βιετνάμ, που διοργανώθηκε στο Berkeley το Νοέμβριο του 1965.

η οποία χρηματοδοτείται από τα μεγάλα ιδρύματα και τις κυβερνητικές υπηρεσίες .

Αυτή η υπερδραστηριότητα από την πλευρά του κεφαλαίου ήταν απολύτως δικαιολογημένη, γιατί αυτό που υποτίθεται ότι αποτελούσε έναν από τους κύριους καταλύτες της συσσώρευσης αποδείχθηκε ανεπίδεκτο διαχείρισης στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Στατιστικές έρευνες σχετικά με την « κρίση στα πανεπιστήμια » έδειξαν ότι η δράση ενάντια στη σύνδεση πανεπιστημίου-στρατού, αλλά και ενάντια στις συνθήκες εργασίας μέσα στα πανεπιστήμια (π.χ. σίτιση, περιορισμοί λόγω φύλου, στέγαση, φόρτος εργασίας), ήταν ευρέως διαδεδομένη, όπως και οι επιθέσεις στους φυλετικούς διαχωρισμούς που οφείλονταν στις περιοριστικές διατάξεις για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο και την πολιτική των χρηματοδοτήσεων. Επιπλέον, η οργανωτική μορφή του φοιτητικού κινήματος αποδείχθηκε τόσο αποτελεσματική όσο και μυστηριώδης καθώς δεν είχε τη δομή ενός κόμματος ή ενός συνδικάτου. Από τη μια, διαλύθηκε ο ισχυρισμός ότι μια οργάνωση σαν την *Εθνική Φοιτητική Ένωση (NSA)* θα μπορούσε να διαπραγματευτεί με το κράτος ή μεμονωμένα με τη διοίκηση κάποιων πανεπιστημίων, λόγω των αποκαλύψεων της συνεργασίας της με τη CIA⁽¹⁰⁾. Από την άλλη, η οργάνωση *Φοιτητές για μία Δημοκρατική Κοινωνία (SDS)*⁽¹¹⁾, με όλο το παραμύθι της περί συμμετοχικής δημοκρατίας, έμοιαζε να έχει, στην καλύτερη περίπτωση, μια κατ' ευφημισμόν σχέση με τους κατά τόπους αγώνες («*Όποτε κάποιος έκανε κάτι λέγαμε ότι το έκανε η SDS*»). Μάλιστα το 1969-70, όταν η SDS διαλύθηκε, το φοιτητικό κίνημα άρχισε να έχει μια ακόμη πιο άμεση σχέση με τους αγώνες άλλων κομμα-

(10) (στμ) Το 1967 έρευνες, που αρχικά διεξήγαγαν συντάκτες του περιοδικού *Ramparts*, αποκάλυψαν την ανάμιξη της CIA στη μεγαλύτερη εθνική φοιτητική ένωση των ΗΠΑ, τη *National Student Association (NSA)*. Η NSA ιδρύθηκε το 1947 διακηρύσσοντας τη θέλησή της να αντιπροσωπεύσει την αμερικάνικη φοιτητική κοινότητα σε διεθνές επίπεδο. Οι σχέσεις της CIA με την NSA χρονολογούνται από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Η CIA την χρηματοδοτούσε από το 1952 μέσω των ανθρώπων της, που διατηρούσαν ηγετικές θέσεις στην NSA. Η χρηματοδότηση γινόταν στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του « διεθνούς κομμουνιστικού κινδύνου ». Οι χρηματικοί πόροι που δίνονταν στην NSA χρησιμοποιούνταν για διάφορα σχέδια που κατέστρωναν αξιωματικοί της CIA. Για παράδειγμα, αντιπρόσωποι της NSA, που συνεργάζονταν με τη CIA, συνέλεξαν στοιχεία για ηγετικές φυσιογνωμίες του φοιτητικού κινήματος σε εθνικό και διεθνές επίπεδο καθώς και γύρω από τα σχέδια και την πολιτική άλλων φοιτητικών οργανώσεων.

(11) (στμ) Η *Students for a Democratic Society (SDS)* προήλθε από τη νεολαία μιας σοσιαλιστικής οργάνωσης στο χώρο της εκπαίδευσης που ήταν γνωστή ως *LID (League for Industrial Democracy-Συνασπισμός για τη Βιομηχανική Δημοκρατία)*. Η SDS δημιουργήθηκε το 1960 στο *Ann Arbor* της πολιτείας *Michigan*. Το πολιτικό της μανιφέστο, γνωστό ως *Διακήρυξη του Port Huron*, υιοθετήθηκε το 1962 στο πρώτο συνέδριό της. Στο μανιφέστο αυτό ασκείτο κριτική στο αμερικάνικο πολιτικό σύστημα για την αποτυχία του να επιτύχει τη διεθνή ειρήνη και να λύσει τα κοινωνικά προβλήματα της σύγχρονης κοινωνίας. Επίσης, συνηγορούσε υπέρ της μη-βίαιης πολιτικής ανυπακοής ως το μέσο με το οποίο η φοιτητική νεολαία θα πραγματοποιούσε τη « συμμετοχική δημοκρατία ». Διασπάστηκε σε τρεις αντίπαλες τάσεις το Μάρτιο του 1969, στο Σικάγο, κατά τη διάρκεια του ετήσιου συνεδρίου της: *Συμμαχία Φοιτητών-Εργατών (με μαοϊκές επιρροές)*, *Επαναστατικό Κίνημα Νεολαίας-1 (Revolutionary Youth Movement-1)/Weathermen* και *RYM-2*.

τιών της εργατικής τάξης στα γκέτο, το στρατό και τις φυλακές. Έτσι, η φοιτητική απεργία το Μάιο του 1970 σηματοδότησε όχι μόνο την αποτυχία του πανεπιστημιακού συστήματος να δημιουργήσει ανθρώπινο κεφάλαιο αλλά και τη συνολική κατάρρευση της στρατηγικής αυτής υπό το βάρος ενός όλο και πιο συντονισμένου κινήματος. Δεν επρόκειτο για κάποια ήδη γνωστά αδύνατα σημεία του συστήματος· αντιθέτως ήταν σημαντικό το γεγονός ότι η απεργία φαινόταν να εκτείνεται παντού:

Χίλια τριακόσια πενήντα κολέγια και πανεπιστήμια της χώρας, δηλ. πάνω από τα μισά, αναστατώθηκαν τελικά από τις διαδηλώσεις διαμαρτυρίας, στις οποίες ενεπλάκη περίπου το 60% του φοιτητικού πληθυσμού –περίπου 4.350.000 άτομα- από κάθε είδους ίδρυμα και σε κάθε πολιτεία της χώρας. Υπήρξαν βίαιες διαδηλώσεις σε τουλάχιστον 73 πανεπιστημιούπολεις (αυτό το νούμερο αποτελούσε μόνο το 4% όλων των ιδρυμάτων αλλά χονδρικά περιλάμβανε το ένα τρίτο των μεγαλύτερων ιδρυμάτων της χώρας) και σε 26 σχολές οι διαδηλώσεις ήταν παρατεταμένες και σηματοδεύτηκαν από σκληρές συγκρούσεις μεταξύ των φοιτητών και της αστυνομίας, με χρήση δακρυγόνων, σπασμένα παράθυρα, φωτιές, χτυπήματα με κλομπ, τραυματισμούς και πολλαπλές συλλήψεις. Συνολικά, πάνω από 1800 άτομα συνελήφθησαν στο διάστημα μεταξύ 1^{ης} και 15^{ης} Μαΐου.⁽¹²⁾

Η σφαγή των φοιτητών στα πανεπιστήμια του Kent και του Jackson⁽¹³⁾ απέδειξε σε ποιο βαθμό ο αγώνας είχε γενικευθεί, καθώς αυτά τα πανεπιστήμια δεν ήταν ποτέ πριν κέντρα αγώνα. Το βαθμολογικό σύστημα κατέρρευσε παντού και ο μόνος τρόπος με τον οποίο τα πανεπιστήμια θα μπορούσαν να συνεχίσουν τη λειτουργία τους ήταν μέσω της ένοπλης επέμβασης του κράτους. Αυτό που διατήρησε την τάξη στις σχολές εκείνη την άνοιξη δεν ήταν η βασική υπόσχεση για μια καλή θέση στην αγορά εργασίας, ήταν το όπλο που κρατούσε ένας κατά κάποιον τρόπο αναξίπιστος στρατιώτης. Η σφαγή συνεχίστηκε το καλοκαίρι στα διάφορα «νεανικά γκέτο» γύρω από τα πανεπιστήμια. Παράδειγμα αποτελεί η δολοφονία των Rick Dowdell και Harry Rice στο Lawrence του Κάνσας.⁽¹⁴⁾ Το φθινόπωρο πολλοί επέστρεψαν έχο-

(12) Kirkpatrick Sale, *SDS*, Random House, 1973, σ. 636-637.

(13) (στμ) Στις 4 Μαΐου του 1970, στο πανεπιστήμιο του Kent της πολιτείας Οχάιο, η εθνοφυλακή ανοίγει πυρ ενάντια σε φοιτητές. Αναφέρονται 4 νεκροί και 9 τραυματίες. Σε ένδειξη συμπαράστασης 350 πανεπιστημιούπολεις ακινητοποιούνται και 536 σχολεία κλείνουν. Παρόμοια, στο πανεπιστήμιο του Jackson πυροβολισμοί της εθνοφυλακής έχουν σαν αποτέλεσμα 2 νεκρούς.

(14) (στμ) Το 1970 ήταν η χρονιά που το Lawrence –όπως και εκατοντάδες άλλες πόλεις των ΗΠΑ- συγκλονίστηκε από ένα πλήθος «νέων κοινωνικών κινήματων»: οργανώσεις μαύρων φοιτητών που ζητούσαν την αλλαγή του προγράμματος σπουδών και έπαιρναν στις γειτονιές τα όπλα ενάντια στους μπάτσους· φοιτητές που έκλειναν τα γραφεία στρατολόγησης μέσα στις σχολές· νεαροί οικολόγοι που οργάνωναν ανοικτές δημόσιες συνελεύσεις και δράσεις ενάντια στη λεηλασία της φύσης από το κεφάλαιο· φεμινιστικές και ομοφυλοφιλικές ομάδες που φρικάραν τους συντηρητικούς όχι μόνο με τα αιτήματά τους (ελεύθερες εκτρώσεις, γάμοι μεταξύ ομοφυλοφίλων κλπ.) αλλά και με τα «τρελαμένα» ονόματά τους.

ντας στο νου τους πολλά και διάφορα σχέδια για δράση και μετά... τίποτα. Όταν ξεκίνησε η προεκλογική εκστρατεία του McGovern⁽¹⁵⁾ το 1972 το κίνημα είχε ως επί το πλείστον «εξαφανιστεί» και παντού μιλούσαν για «επιστροφή στη δεκαετία του '50». Γιατί συνέβη αυτό; Προκειμένου να καταλάβουμε το γιατί πρέπει να δούμε πρώτα τη φύση της οργάνωσης του φοιτητικού κινήματος κατά την περίοδο της άρνησης της ανάπτυξης και μετά την απάντηση του κεφαλαίου σε αυτή.

Το θεμελιώδες όριο του φοιτητικού κινήματος αποδείχτηκε ότι ήταν η αδυναμία του να θέσει το ζήτημα του εισοδήματος στην πιο γενική του μορφή· η αδυναμία του να συνδεθεί με τους άμεσους αγώνες για το μισθό που γίνονταν σε άλλα σημεία του κυκλώματος [του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου]. Είναι αλήθεια ότι πολλοί αγώνες αποδείχτηκαν αρκετά επιτυχημένοι: για παράδειγμα, η επίθεση στο βαθμολογικό σύστημα είχε οδηγήσει σε ένα γενικευμένο «πληθωρισμό βαθμών» που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, οι επιθέσεις στον αυταρχισμό και τη γραφειοκρατία οδήγησαν σε μια εμφανή μείωση της διάρκειας και της έντασης της εργάσιμης μέρας στις σχολές, οι συνθήκες εργασίας βελτιώθηκαν, συγκεκριμένες μορφές ιεραρχικών διαιρέσεων καταργήθηκαν κλπ. Αλλά οι αγώνες αυτοί αντιμετώπισαν τη μισθωτή σχέση με ένα μερικό και έμμεσο τρόπο κι έτσι διευκόλυναν την αναδιάρθρωση του πανεπιστημίου. Για να αντιληφθούμε αυτόν τον περιορισμό πιο καθαρά, ας αναλογιστούμε την ανάπτυξη της SDS κατά το διάστημα μεταξύ της Διακήρυξης του Port Huron το 1962 και του τελικού εθνικού συνεδρίου της το 1969. Σε όλη τη διάρκεια της ύπαρξής της, η SDS αντιλαμβανόταν την κατάσταση των φοιτητών ως πολιτικά ετεροκαθοριζόμενη. Οι φοιτητές βρίσκονταν πάντοτε σε αναζήτηση εργατών, είτε για να τους καθοδηγήσουν είτε για να τους ακολουθήσουν. Πράγματι, η SDS έμοιαζε με τη νεολαία ενός ανύπαρκτου σοσιαλιστικού κόμματος που βρισκόταν στις απαρχές του. Οι πρώτες οργανώσεις πολιτών στις γειτονιές του Newark, οι δραστηριότητες υπέρ των πολιτικών δικαι-

---

νώσεις ενοικιαστών που ζητούσαν τη μείωση των ενοικίων· «λευκοί πάνθηρες» που παρέδιδαν μαθήματα ανταρτοπολέμου και εργάτες χασισοφυτειών που οργάνωναν τα πρώτα δημόσια pot burn-in (είναι ορισμένα πράγματα που δε μεταφράζονται). Τρεις εξεγέρσεις στις γειτονιές που κατοικούσαν οι «παραβατικοί» νεολαίοι και οι μαύροι γνώρισε το Lawrence εκείνη τη χρονιά. Η δεύτερη απ' αυτές ξεκίνησε το βράδυ της 16ης Ιουλίου όταν κατά τη διάρκεια μιας καταδίωξης αυτοκινήτου και μετά από ανταλλαγή πυροβολισμών η τοπική αστυνομία σκότωσε ένα 19χρονο μαύρο φοιτητή, τον Rick «Tiger» Dowdell. Ακολούθησε μια εβδομάδα ταραχών με ένοπλες επιθέσεις κατά των μπάτσων και εκτόξευση εμπρηστικών βομβών κατά κτιρίων. Κατά τη διάρκεια οδομαχιών με την αστυνομία στις 20 Ιουλίου ο 18χρονος λευκός φοιτητής Harry «Nick» Rice δολοφονήθηκε εν ψυχρώ από τους μπάτσους.

(15) (στμ) Πριν από τις προεδρικές εκλογές του 1972 ο υποψήφιος του Δημοκρατικού Κόμματος George McGovern δεσμευόταν στην προεκλογική του εκστρατεία να αποσύρει τα αμερικάνικα στρατεύματα από το Βιετνάμ με αντάλλαγμα τους αμερικανούς αιχμαλώτους πολέμου, να δώσει αμνηστία στους λιποτάκτες που εγκατέλειψαν την χώρα, να μειώσει τις αμυντικές δαπάνες και να καθιερώσει ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα για τους αμερικάνους πολίτες, το οποίο στη συνέχεια αποσύρθηκε από το προεκλογικό του πρόγραμμα. Έχασε τις εκλογές από τον Νίξον.

ωμάτων συμβαδίζαν με τις απαρχές του σχεδίου για την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου που επεξεργάστηκαν οι κυβερνήσεις Κένεντυ - Τζόνσον. Ωστόσο, οι πρώτοι ακτιβιστές της SDS έβλεπαν τα πανεπιστήμια μόνο σαν κέντρα για τη στρατολόγηση ενός πυρήνα καθοδηγητών και υποστηρικτών των «καταπιεσμένων». Στην τελευταία της περίοδο, οι αντιπαράθεσεις εντός της SDS κατέληξαν σε ερωτήματα όπως: ποια είναι η εργατική τάξη και που είναι η επανάστασή της; Η μια πλευρά απαντούσε σαν παιδί του Μπαράν και του Σουήζυ⁽¹⁶⁾: στον τρίτο κόσμο. Η άλλη πλευρά έλεγε: στη σφαίρα της άμεσης παραγωγής. Η λογική και των δυο πλευρών οδηγούσε πέρα από το πανεπιστήμιο και έξω από αυτό: η μια στην παρανομία και η άλλη στο εργοστάσιο, με ό,τι αυτά συνεπάγονται. Αυτό που δεν είδαν ποτέ τα μέλη της SDS ήταν ότι ο αγώνας ενάντια στο κεφάλαιο διαξαγόταν ακριβώς εκεί όπου βρίσκονταν. Πράγματι, ακόμα και την περίοδο που το όνομα της SDS χρησιμοποιείτο σαν παρατσούκλι του φοιτητικού κινήματος που αγωνιζόταν μέσα στις πανεπιστημιούπολεις, η ηγεσία της SDS ήταν αρκετά διστακτική στο να υιοθετήσει ανοιχτά τα αιτήματα του κινήματος. Έτσι, οι διαμαρτυρίες ενάντια στην υποχρεωτική κατάταξη στο στρατό ξεκίνησαν σε τοπικό επίπεδο από κόσμο που κινούταν ανεξάρτητα και υποστηρίχτηκαν με διστακτικότητα από την εθνική επιτροπή της SDS. Μόνο εάν ο ενεργός ρόλος του πανεπιστημίου στον καπιταλιστικό καταμερισμό της εργασίας γινόταν το επίκεντρο της άρνησης θα μπορούσε να ξεκινήσει ένας ισχυρός αγώνας. Και ακόμα περισσότερο, μόνο εάν καταδεικνυόταν η άμεση σχέση εισοδήματος και εργασίας θα γινόταν δυνατό

---

(16) (στμ) Paul Sweezy (1910-2004) και Paul Baran (1910-1964). Αμερικάνοι οικονομολόγοι που συνδύασαν τη μαρξιστική «οικονομική θεωρία» με τις θεωρίες του Κένυς, του οποίου τη γλώσσα και τις κατηγορίες υιοθέτησαν εν μέρει. Ακολούθησαν ένα νέο ρεύμα ακαδημαϊκών οικονομολόγων που επαναξιολογούσαν των Μαρξ ως «θεωρητικό της οικονομίας» και θεωρούσαν πως τα όρια της μαρξιστικής «οικονομικής θεωρίας» μπορούσαν να ξεπεραστούν με την ανάλυση του Κένυς. Χρησιμοποίησαν με έναν ιδιοσυγκρασιακό τρόπο τις μαρξικές έννοιες της αξίας και της υπεραξίας και διαμόρφωσαν μια θεωρία της κρίσης της καπιταλιστικής σχέσης ως κρίσης υποκατανάλωσης. Επηρεασμένοι από το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο έζησαν - άνοδος του φασισμού και του κεϋνσιανισμού, δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, ήττα και «ενσωμάτωση» της εργατικής τάξης στο κεφάλαιο και ανάπτυξη μιας εποχής καπιταλιστικής ανάπτυξης και σταθερότητας- ανέπτυξαν μια ερμηνεία για την «οπισθοχώρηση» της εργατικής τάξης (την οποία ταύτιζαν με τους εργάτες της βιομηχανίας) με βάση την ιμπεριαλιστική άντληση «πλεονάσματος» από τις υπανάπτυκτες χώρες. Θεωρούσαν πως η εργατική τάξη των μητροπόλεων ηττήθηκε και στη συνέχεια ξεπουλήθηκε στο κεφάλαιο και ότι οι αγώνες της στην παραγωγή δεν είχαν πλέον κανένα βάρος. Η μόνη επαναστατική ελπίδα βρισκόταν στον τρίτο κόσμο και στα «μη-εργαζόμενα» κοινωνικά κομμάτια των αναπτυγμένων χωρών, όπως οι φοιτητές και οι μαύροι. Με την άνοδο του εργοστασιακού εργατικού κινήματος στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '70 ο Σουήζυ μετρίασε τη στάση του, όπως φαίνεται μέσα από τις σελίδες του περιοδικού που εξέδιδε, του *Monthly Review*. Κύρια έργα τους: *Η Θεωρία της Καπιταλιστικής Ανάπτυξης* (Σουήζυ), *Πολιτική Οικονομία της Ανάπτυξης* (Μπαράν), *Μονοπωλιακό Κεφάλαιο* (Μπαράν και Σουήζυ). Για μια σύντομη και περιεκτική κριτική παρουσίαση του έργου τους και της επιρροής τους στη Νέα Αριστερά, η οποία βρίσκεται κοντά στις απόψεις του Καφφέντζις, βλ. Harry Cleaver, *Reading Capital Politically*, Harvester Press, 1979, σ. 19-22.

να αντιμετωπιστούν τα σχέδια αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου. Ωστόσο, δε δόθηκε προσοχή σε αυτά που βρίσκονταν στην ημερήσια διάταξη κι έτσι το κίνημα, ενώ συνέβαλε στην καταστροφή της στρατηγικής του Κένεντυ για την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου, δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει την καπιταλιστική απάντηση.

1970-1975: Η δημοσιονομική κρίση και η σκάλα

Η καπιταλιστική απάντηση στην άρνηση της ανάπτυξης του ανθρώπινου κεφαλαίου δεν ήταν απλά μια αλλαγή τακτικής αλλά μια σημαντική αλλαγή στρατηγικής: μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την «ανάπτυξη και τη μείωση της ανεργίας» στην αναγκαία επαναφορά του ελέγχου της εργατικής τάξης μέσω της πιο άμεσης επιβολής της εργασίας. Η κυβέρνηση του Νίξον κατάλαβε ότι υπήρχε ένα βασικό πρόβλημα στην προηγούμενη πολιτική κρατικών επενδύσεων: αυτή η πολιτική επιδίωξε με ένα χοντροκομμένο τρόπο να αυξήσει την «παραγωγή» αυξάνοντας τη συνολική επένδυση [στα πανεπιστήμια], στηριζόμενη ωστόσο σε μια πανεπιστημιακή δομή η οποία δεν μπορούσε να διαμεσολαβήσει τους φοιτητικούς αγώνες. Δείγματα αυτής της αλλαγής στρατηγικής μπορούν να βρεθούν στα κείμενα μερικών οικονομολόγων που υποστήριζαν ότι η στατιστική μελέτη του Dennison ήταν πλέον εντελώς παρωχημένη και ότι ήταν λάθος να επενδύεται μεγάλο ποσοστό του ΑΕΠ στην «εκπαίδευση, την Έρευνα και την Ανάπτυξη», καθώς η ύφεση του 1970 άρχισε να δείχνει ότι οι νέοι απόφοιτοι των κολεγίων ήταν κι αυτοί δομικά άνεργοι! Τα πτώματα των νεκρών φοιτητών δεν είχαν αρχίσει καλά-καλά να αποσυντίθενται και το σκηνικό άλλαζε

Καθώς η πορεία της ανάπτυξης [του ανθρώπινου κεφαλαίου] έφτανε στο τέλος της, ήταν αναγκαίο να καταστρωθεί μια καινούρια στρατηγική. Η πρώτη κίνηση ήταν η κατασκευή της «δημοσιονομικής» κρίσης των πανεπιστημίων. Η ανικανότητα ισοσκελισμού των λογιστικών ισολογισμών δεν υποδηλώνει κακούς λογιστικούς χειρισμούς αλλά την αδυναμία αντιμετώπισης της ταξικής πάλης. Τα πανεπιστήμια που βρίσκονταν σε κακή οικονομική κατάσταση το 1970 και το 1971 ήταν οι αδύναμοι κρίκοι της προηγούμενης αναπτυξιακής στρατηγικής. Κανείς δεν προσπάθησε να κρύψει αυτό το προφανές γεγονός. Για παράδειγμα, στο κείμενο του Erl Fl. Cheit, *The New Depression in Higher Education (Η Νέα Ύφεση στην Ανώτατη Εκπαίδευση)*, το πολιτικό και το οικονομικό στοιχείο ταυτίστηκαν. Το 1971 ο Cheit μελέτησε 41 κολέγια και πανεπιστήμια και τα κατέταξε σε αυτά που «δεν αντιμετώπιζαν οικονομικό πρόβλημα», σε αυτά που «όδευαν προς την οικονομική αστάθεια» και σε αυτά που, για κακή τους τύχη, «αντιμετώπιζαν οικονομικό πρόβλημα». Ορίστε, κατά σειρά σημαντικότητας, τα χαρακτηριστικά που παρουσίαζαν εκείνα τα ιδρύματα που δεν αντιμετώπιζαν οικονομικό πρό-

βλημα:

- Αναστατώθηκαν λιγότερο από τις ταραχές στις πανεπιστημιούπολεις
- Υπήρξε σε μεγάλο βαθμό συσχέτιση μεταξύ των φιλοδοξιών [των φοιτητών τους] και του προγράμματος [σπουδών]
- Απολάμβαναν την υψηλή εκτίμηση της τοπικής κοινότητας
- Είχαν μικρότερες δαπάνες για την οικονομική ενίσχυση των φοιτητών
- Είχαν καθορισμένο πρόγραμμα σπουδών και η ανάπτυξή τους ήταν ελεγχόμενη
- Κατέβαλαν μικρότερες, κατά μέσο όρο, αμοιβές στο προσωπικό
- Ήταν [οικονομικά] αποδοτικά

Το μήνυμα ήταν σαφές: τα ιδρύματα που θα επιβίωναν θα ήταν εκείνα που δε θα υπέκυπταν στις επιθέσεις των φοιτητών, εκείνα που θα έσπευδαν να καλέσουν την αστυνομία, εκείνα που θα ασκούσαν ασφυκτικό έλεγχο στο προσωπικό, εκείνα που θα δε θα ικανοποιούσαν τα μισθολογικά αιτήματα σε οποιοδήποτε τομέα τους. Διαχειριστείτε τον ισολογισμό της ταξικής πάλης, αλλιώς... Αυτό φυσικά δεν ήταν παρά μια ελαφρώς καθυστερημένη επαλήθευση όσων το κράτος και οι ομοσπονδιακοί πολιτικοί ήδη πρότειναν: «*κόψτε τα κονδύλια μέχρις ότου αυτά τα παιδιά θελήσουν να επιστρέψουν στις σπουδές τους*» (όπως είχε πει ο Πρόεδρος της Επιτροπής για τα Στεγαστικά Κονδύλια της Πολιτείας του Michigan κατά τη διάρκεια της θύελλας του 1970). Κατ' αρχήν έπρεπε να γίνει εκκαθάριση των πανεπιστημίων και να ασκηθεί η κατάλληλη κριτική στους «δειλούς πρυτάνεις», όπως γράφτηκε αναλυτικά στην *Έκθεση για τις Ταραχές στις Πανεπιστημιούπολεις*. Ήταν προφανές πως επρόκειτο για εκδίκηση, αναμφίβολα μια γλυκιά εκδίκηση. Όλα αυτά όμως δεν ήταν αρκετά, δεν ήταν απλώς ζήτημα αποπομπής ορισμένων άτολων πρυτάνεων και κάποιων ακτιβιστών ώστε να αποκατασταθεί η τάξη στα πανεπιστήμια. Έπρεπε να δημιουργηθεί μια ολοκληρωτικά καινούργια σχέση μεταξύ των κρατικών επενδύσεων, του πανεπιστημιακού συστήματος και της αγοράς εργασίας και παράλληλα να γίνει μια ευρύτερη αναδιάρθρωση του κεφαλαίου που διέρχεται κρίση, καθώς η προηγούμενη σχέση δεν μπορούσε να εγγυηθεί τον έλεγχο της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης.

Η κατασκευή της «δημοσιονομικής» κρίσης δεν είναι μόνο μια διαδικασία τιμωρίας (όπως είναι η χρεοκοπία). είναι επίσης μια διαδικασία αναδιάρθρωσης, όπου η άμεση επιβολή του χρήματος εμφανίζεται τόσο αποτελεσματική όσο μια φυσική δύναμη. Κατά τη διάρκεια του εν λόγω δημοσιονομικού πανικού υπήρξε μια αξιοσημείωτη αλλαγή στην πολιτική των κρατικών επενδύσεων που προορίζονταν είτε για την κατασκευή πανεπιστημιακών κτιρίων είτε για την οικονομική βοήθεια προς τους φοιτητές: υπήρχε πλέον απαίτηση για περισσότερη «υπευθυνότητα» όσον αφορά την κατανομή και χρήση των κρατικών πόρων από κάθε πανεπιστημιοειδικότερα, περιορίστηκαν τα κονδύλια βοήθειας προς τους φοιτητές. Την ίδια στιγμή, η εξουσία

λήψης αποφάσεων σχετικά με το γενικότερο σχεδιασμό της εκπαιδευτικής διαδικασίας αφαιρέθηκε από τα μεμονωμένα πανεπιστήμια, όπως γίνεται πάντα σε περιόδους συνολικής αναδιάρθρωσης. Ύστερα από τις «ταραχές στις πανεπιστημιούπολεις», ο Frank Newton έγραφε εκ μέρους του Υπουργείου Υγείας, Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Πρόνοιας:

Η στροφή προς τη ρύθμιση ενισχύθηκε από μια γενικότερη πολιτική τάση σύμφωνα με την οποία οι κυβερνητικοί φορείς είναι αυτοί που φέρουν την κύρια, αν όχι την αποκλειστική, ευθύνη για την επιβολή της υπευθυνότητας σε όλη την κοινωνία. Ωστόσο, υπάρχουν δυο πολύ διαφορετικές στρατηγικές για να επιτευχθεί αυτή η υπευθυνότητα. Η πρώτη συνηγορεί υπέρ της ενίσχυσης των τάσεων κεντρικού ελέγχου, με στόχο τον εξορδολογισμό και την επιβολή της τάξης στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η δεύτερη συνηγορεί υπέρ της ενίσχυσης των κινήτρων για αυτορρύθμιση, μέσω της προσφοράς καλύτερης πληροφόρησης και της αύξησης των διαθέσιμων επιλογών των φοιτητών όσον αφορά τα ιδρύματα. Η αποφασιστικότητα των κυβερνητικών φορέων να ασκήσουν πιο άμεσα την εξουσία τους πηγάζει, εν μέρει, από την αποτυχία να τεθούν υπό έλεγχο τα προβλήματα της ανώτατης εκπαίδευσης και τη δυσκολία των κολεγίων και των πανεπιστημίων να ανταποκριθούν στις δημόσιες ανάγκες.

Με άλλα λόγια, η παλιά πανεπιστημιακή δομή έπρεπε να εγκαταλειφθεί και να αντικατασταθεί από επιτροπές ελέγχου των πολυ-πανεπιστημιούπολεων, οι οποίες θα αναλάμβαναν το σχεδιασμό σε ευρεία κλίμακα. Την ίδια στιγμή, έπρεπε να θεσμοθετηθεί ένας εκλεπτυσμένος έλεγχος των φοιτητών που δε θα βασιζόταν στη βαθμολόγηση, την «τήρηση των προτύπων» κλπ.. Αυτές ήταν οι δυο στρατηγικές που περιέγραφε ο κ. Newton, οι οποίες συνιστούν ένα μείγμα φασιστικής αντιμετώπισης του διοικητικού προσωπικού, σοσιαλιστικής διαχείρισης των φοιτητών και προσφοράς ενός σοσιαλδημοκρατικού συμβολαίου παραγωγικότητας στο διδακτικό προσωπικό.

Πλέον, η «ενίσχυση των κινήτρων για αυτορρύθμιση» παραπέμπει σε μια νέα σχέση μεταξύ του φοιτητή και της αγοράς εργασίας. Οι χοντροκομμένες προσεγγίσεις της δεκαετίας του '60 σχετικά με την οργάνωση του ανθρώπινου δυναμικού έπρεπε να εγκαταλειφθούν, εξαιτίας του μπλοκαρίσματος της συσσώρευσης που προέκυψε λόγω των διεθνών αγώνων γύρω από το μισθό. Όπως σημειώνει ο κ. Newton, το κεφάλαιο έπρεπε να πραγματοποιήσει μια «επανάσταση μείωσης των προσδοκιών», ώστε η ομοσπονδιακή κυβέρνηση και τα πανεπιστήμια να μην μπορέσουν «να υποτάξουν ξανά τις ευρέως διαδεδομένες προσδοκίες μιας άμεσης σχέσης μεταξύ της εκπαίδευσης που λαμβάνει κάποιος και της πιθανότητας βελτίωσης της κοινωνικής θέσης και του εισοδήματός του». Έτσι, το ποσοστό απόδοσης για κάθε έτος επένδυσης στο πανεπιστήμιο (πόσα περισσότερα χρήματα πληρώνεται κατά τη διάρκεια της ζωής σου για κάθε χρόνο που σπουδάζεις στο πανεπιστήμιο) μειώθηκε - ή εγκαταλείφθηκε κάθε συσχέτιση του χρόνου σπουδών με την αμοιβή. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι τα πανεπιστήμια καταργούνται.

Αντιθέτως, το πανεπιστήμιο έγινε μέρος της αγοράς εργασίας. Η αγορά εργασίας περιλαμβάνει την επαγγελματική θέση, η οποία έχει ως απαραίτητη προϋπόθεση μια «εκπαιδευτική σκάλα» ή αλυσίδα που οδηγεί σ' αυτή. Το πανεπιστήμιο έγινε η βάση αυτής της «σκάλας» και δεν είναι πια ένας χώρος στον οποίο πραγματοποιείται μια γενική αναβάθμιση της εργατικής δύναμης, με στόχο αυτή να βγει σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη αλλά πάντως αναβαθμισμένη αγορά εργασίας. Η πιο σημαντική πτυχή της «ήρεμης δεκαετίας του '70» στα πανεπιστήμια ήταν η φεουδοποίηση των επιστημονικών κλάδων. Σε μια περίοδο κατά την οποία η εύρεση εργασίας έχει γίνει κάτι αβέβαιο, υπάρχει συνωστισμός φοιτητών σε εκείνα τα επιστημονικά πεδία που προσφέρουν τα περισσότερα «επαγγελματικά προσόντα» και συχνά συμπεριλαμβάνουν μια μορφή μαθητείας η οποία -τι ειρωνεία!- αποκαλείται «workstudy». Η πειθάρχηση των φοιτητών δεν επιτυγχάνεται πλέον με τους παλιούς δασκαλιστικούς τρόπους (π.χ. βαθμολόγηση) αλλά μέσω της ξεκάθαρης σύνδεσης της εργασίας στα πανεπιστήμια με τη μισθωτή εργασία: την προσφορά μιας θέσης εργασίας. Η «νέα έμφαση στην επαγγελματική παιδεία» δεν εντοπίζεται μόνο στα δημόσια κολέγια αλλά και στα ανώτερα επίπεδα του εκπαιδευτικού συστήματος, σε τμήματα που κυριαρχούν πια όπως η νομική, η ιατρική, η ψυχολογία, η διοίκηση επιχειρήσεων. Τα επαγγέλματα που σχετίζονται με τον κοινωνικό έλεγχο χρησιμοποιούνται τα ίδια ως μέσο κοινωνικού ελέγχου: ελέγχου μέσω της εργασίας.

Το ζήτημα που θέτει πλέον ο σχεδιασμός της εκπαίδευσης (με έναν όλο και πιο ξεκάθαρο τρόπο) είναι η καταρτισσιμότητα. Και το ερώτημα που τίθεται παντού είναι: πόσο ευέλικτος-προσαρμόσιμος είσαι; Ο στόχος του πανεπιστημίου, σύμφωνα με τον κ. Lester C. Thurow, είναι να «κατατάξει τα υπό κατάρτιση άτομα στις διάφορες εκπαιδευτικές σκάλες».⁽¹⁷⁾ Τώρα πλέον μπορεί κανείς εύκολα να καταλάβει πώς η αλλαγή στη σχέση μεταξύ κρατικών επενδύσεων - πανεπιστημιακού συστήματος - αγοράς εργασίας κατάφερε να νικήσει το φοιτητικό κίνημα της δεκαετίας του '60. Πρώτον, το κράτος εξαφανίζεται από τις πανεπιστημιούπολεις, καθώς πλέον δεν είναι απαραίτητο κομμάτι της στρατηγικής του η διασφάλιση της σύνδεσης των φοιτητών με το στρατό και την αγορά εργασίας. Δεύτερον, οι λειτουργίες του πανεπιστημιακού συστήματος, π.χ. η βαθμολόγηση, χάνουν όλο και περισσότερο τη σημασία τους ως μέσα ελέγχου. Τρίτον, η νέα στρατηγική επιτρέπει πειραματισμούς στις συνθήκες εργασίας. Έτσι, καταργούνται οι φραγμοί για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο και οι περιοριστικοί κανονισμοί που αφορούσαν τα δύο φύλα ενώ γενικότερα επικρατεί ένα κλίμα «αυτοδιεύθυνσης». Τέλος, ενώ ο απροκάλυπτος ρατσισμός υποχωρεί στους χώρους των πανεπιστημίων και οι πολιτικές ελεύθερης πρόσβασης επεκτείνονται, το εισόδημα γίνεται ο νέος τρόπος διαίρεσης του φοιτητι-

---

(17) Lester C. Thurow, *Measuring the Economic Benefits of Education*, στο Margaret S. Gordon, *Higher Education and the Labor Market*, McGraw-Hill, 1974, σ. 391. Ολόκληρος αυτός ο τόμος, που χρηματοδοτήθηκε από την Επιτροπή Carnegie για την Ανώτατη Εκπαίδευση, βάζει σε μεγάλο βαθμό το πλαίσιο του νέου καπιταλιστικού σχεδιασμού για το πανεπιστήμιο.

κού πληθυσμού. Καθώς το φοιτητικό κίνημα δεν έθεσε το ζήτημα του μισθού στην πιο γενική του μορφή -μισθός για τη φοιτητική εργασία- επέτρεψε στο κεφάλαιο από τη μια να συναινεί στα μερικά αιτήματά του και από την άλλη να χρησιμοποιεί την επιβολή της εργασίας για να το αναγκάσει να σιωπήσει. Το κεφάλαιο πρώτο αναγνώρισε τις σπουδές ως μορφή εργασίας και ξεκίνησε να τις αποτιμά με τους δικούς του όρους.

1974: Ο αγώνας για το μισθό

Τον τελευταίο χρόνο εμφανίστηκαν τα πρώτα σημάδια της απάντησης, από τη μεριά των φοιτητών, στην αλλαγή στρατηγικής του κεφαλαίου. Οι διαμαρτυρίες αυτές είχαν έναν «οικονομικό» χαρακτήρα, καθώς τα κύρια αιτήματα τους περιστρέφονταν γύρω από τη «δημοσιονομική» κρίση: όχι στις περικοπές των δαπανών για τα πανεπιστήμια, όχι στις αυξήσεις των διδάκτρων, οικονομική βοήθεια στους φοιτητές κλπ. Αυτές οι διαμαρτυρίες δεν ήταν σποραδικές· την άνοιξη του 1975 είχαμε ένα κύμα απεργιών, καταλήψεων και διαδηλώσεων με παρόμοια αιτήματα, το οποίο μάλιστα χαρακτηριζόταν από κάποιας μορφής συντονισμό στις βορειοανατολικές πολιτείες.

Καθόλου τυχαία, διάφορες αριστερές ομάδες κυκλοφόρησαν πρόσφατα μπροσούρες στα πανεπιστήμια. Σε αυτές τις μπροσούρες προσπαθούν να συνδέσουν τον αγώνα στα πανεπιστήμια με τη γενικότερη πολιτική στρατηγική της αριστεράς απέναντι στην κρίση: την υπεράσπιση της εργατικής τάξης απέναντι στις επιθέσεις που δέχεται από το κεφάλαιο στην προσπάθεια του τελευταίου να αντιμετωπίσει την κρίση. Αυτή η οπτική, αντίθετα από τη στρατηγική της SDS τη δεκαετία του '60, θεωρεί το πανεπιστήμιο ως μια σημαντική πολιτική βάση και συνεπώς ως κάτι άξιο υπεράσπισης. Ουσιαστικά, η υπεράσπιση του δημόσιου πανεπιστημίου απέναντι στις δημοσιονομικές επιθέσεις θεωρήθηκε αναγκαία διότι η καταναγκαστική ένταξη της «εργατικής τάξης» στο στρώμα των «φτωχών» φοιτητών στα τέλη της δεκαετίας του '60 ανέδειξε, για πρώτη φορά, την πιθανότητα ύπαρξης μιας εργατικής τάξης με υψηλό επίπεδο μόρφωσης. Από τη στιγμή που η μόρφωση συνεπάγεται την ικανότητα να διαμορφώνεις μια καλύτερη αντίληψη για την κοινωνική σου κατάσταση, η εκπαίδευση σε καθιστά πιο συνειδητοποιημένο. Έτσι, θέτοντας τις βάσεις για μια πιο μορφωμένη εργατική τάξη, τα δημόσια πανεπιστήμια θα μπορούσαν να διαμορφώσουν μια πιο συνειδητοποιημένη εργατική τάξη, μια εργατική τάξη που θα ενδιαφερόταν πια για το πολιτικό έργο της «οικοδόμησης του σοσιαλισμού» αντί να προσκολλάται σε οικονομίστικα αιτήματα. Εάν το εμπόδιο για την επανάσταση είναι η έλλειψη συνειδητοποίησης της εργατικής τάξης τότε, ασφαλώς, η μόρφωση είναι ο Πήγασος που θα τη βοηθήσει να υπερπηδήσει αυτό το εμπόδιο.

Αυτή η πολιτική οπτική όχι μόνο υπερασπίζεται το πανεπιστήμιο αλλά επιπλέον παρέχει μια ανάλυση της νέας κρίσης των πανεπιστημίων. Παραθέτουμε την ακόλουθη ανάλυση από την μπροσούρα *Κρίση στο C.U.N.Y.*, η οποία κυκλοφόρησε από μια συλλογικότητα «σοσιαλιστών» καθηγητών στο City University of New York (Δημόσιο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης):

...οι καπιταλιστές δεν μπορούν πια να χρησιμοποιούν το εκπαιδευτικό σύστημα επ' αόριστο για την αύξηση της παραγωγικότητας και την ίδια στιγμή να περιμένουν από αυτό να διαιωνίζει και να επικυρώνει τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες. Όσο πιο πολύ μορφώνονται οι άνθρωποι και όσο πιο καλά τους εκπαιδεύουν τόσο πιο δύσκολο είναι να διατηρηθούν οι τάξεις, φυλετικές και έμφυλες ανισότητες που συνιστούν τη βάση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι μορφωμένοι εργάτες είναι συχνά επικίνδυνοι εργάτες, διότι μαθαίνουν περισσότερα από όσα θα έπρεπε... οι μορφωμένοι άνθρωποι έχουν την τάση να θέτουν πιο έξυπνες ερωτήσεις και να απαιτούν καλύτερες απαντήσεις. Και καλύτερη ζωή... Πάρα πολλοί άνθρωποι εκπαιδεύονται όλο και περισσότερο, λέει η άρχουσα τάξη. Έτσι ερμηνεύεται η επιμονή της να περικόψει την πρόσβαση στο πανεπιστήμιο, η επιθυμία της να θεσπίσει δίδακτρα και, κατ' ουσίαν, η παρούσα «κρίση» στην ανώτατη εκπαίδευση. Η αντίφαση έχει ξεφύγει από τον έλεγχο.⁽¹⁸⁾

Έτσι, [σύμφωνα με την παραπάνω οπτική] η εκπαίδευση είναι έμφυτα απελευθερωτική και οι καπιταλιστές είναι εγκλωβισμένοι στην εξής αντίφαση: ενώ χρειάζονται την εκπαίδευση, η τελευταία αποτελεί την πηγή της «δυσαρέσκειας» της εργατικής τάξης. Συμπερασματικά, θα κλείσουν τα δημόσια πανεπιστήμια και θα στείλουν την εργατική τάξη πίσω στο σκοταδιστικό βούρκο.

Πέρα από το ότι όλα τα παραπάνω είναι μάλλον ιδεαλιστικά, μια τέτοια οπτική δεν εκκινεί από το θεμελιώδες γεγονός ότι αυτό που συμβαίνει στο πανεπιστήμιο είναι εργασία, δηλαδή φοιτητική εργασία. Είναι εργασία που γίνεται για να προετοιμαστεί η εκτέλεση περισσότερης εργασίας. Η ουσία της είναι η αυτοπειθαρχία τόσο συγκεκριμένα όσο και γενικά. Η συγκεκριμένη πλευρά του να είσαι φοιτητής συνίσταται στην απόκτηση συγκεκριμένων τεχνικών δεξιοτήτων που μπορούν να οδηγήσουν σε αύξηση της παραγωγικότητας σε συγκεκριμένες θέσεις εργασίας που απαιτούν αυτές τις δεξιότητες. Η γενική πλευρά του να είσαι φοιτητής είναι ασύγκριτα πιο σημαντική: έγκειται στο να είσαι αυτορρυθμιζόμενος, αυτοπειθαρχημένος κλπ. Για παράδειγμα, τι αξία μπορεί να έχει για το κεφάλαιο ένας μηχανικός που μιλάει κινέζικα και μπορεί να λύνει διαφορικές εξισώσεις εάν δεν εμφανίζεται ποτέ στη δουλειά; Αυτό που είναι κρίσιμο για το κεφάλαιο δεν είναι απλώς η ικανότητά σου να προγραμματίζεις αλλά ακόμη πιο σημαντική είναι η ικανότητά σου να επαναπρογραμματίζεις. Επομένως, οι υπεύθυνοι διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού που παίρνουν τις συνεντεύξεις δε νοιάζονται στην πραγματικότητα

(18) *Crisis at CUNY*, The Newt Davidson Collective, 1974.

για το πόσες πολλές ειδικές γνώσεις έχει κανείς αλλά όλη τους η πονηριά εξαντλείται στην ερώτηση: είσαι αρκετά ευέλικτος ώστε να προσαρμόζεσαι στις νέες απαιτήσεις της δουλειάς, δηλ. πόσο καλά εκπαιδευμένος είσαι; Έτσι, το πρόβλημα της δεκαετίας του '60 για το κεφάλαιο δεν ήταν ότι «οι άνθρωποι που διάβαζαν μπορούσαν να διαβάσουν παράλληλα με τα εγχειρίδια του μάνατζμεντ και τον Μαρξ», όπως οι σοσιαλιστές φίλοι μας υποστηρίζουν. Αντίθετα, αυτό που τρόμαξε το κεφάλαιο ήταν η αποτελεσματική άρνηση της φοιτητικής εργασίας, η μαζική απόρριψη της εκπαίδευσης. Υπήρχε πολύ λίγη εκπαίδευση, όχι παρά πολύ. Η μεγαλύτερη εκπαιδευτική εμπειρία ήταν ο αγώνας ενάντια στην εκπαίδευση!

Ωστόσο, αυτό που διευκολύνει το κεφάλαιο να επιβάλλει και, εάν συναντήσει εμπόδια, να επανεπιβάλλει τη φοιτητική εργασία είναι το γεγονός ότι πρόκειται για *άμισθη εργασία*. Ο άμισθος χαρακτήρας της την κάνει να φαίνεται σαν προσωπική επιλογή και η άρνησή της εμφανίζεται σαν αποτέλεσμα προσωπικών, ακόμα και «ψυχολογικών», αιτιών. Αν και κατά καιρούς οι φοιτητές θεωρούν τον εαυτό τους το πιο προηγμένο κομμάτι της εργατικής τάξης, η ειρωνεία είναι ότι ανήκουν ακόμη στις τάξεις των άμισθων εργατών. Αυτή η άμισθη κατάσταση έχει έντονες συνέπειες στο φοιτητικό κίνημα και την ταξική πάλη τη δεδομένη στιγμή. Πρώτον, επειδή είναι άμισθοι εργάτες, οι φοιτητές μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν φθηνοί εργαζόμενοι έξω από τις σχολές και τα πανεπιστήμια για να μειωθούν τα επίπεδα των μισθών. Δεύτερον, το κεφάλαιο μπορεί να αναδιαρθρώσει τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και να αυξήσει τις απαιτήσεις του για εντακτικότητα και παραγωγικότητα με μικρό κόστος. Έτσι, τα Σώματα Εκπαίδευσης Έφεδρων Αξιωματικών (ROTC)⁽¹⁹⁾ επιστρέφουν στις πανεπιστημιούπολεις επειδή οι Ένοπλες Δυνάμεις πληρώνουν τους εκπαιδευόμενους 100 δολάρια το μήνα, και αυτό είναι απλώς το πιο εξόφθαλμο παράδειγμα των δυνατοτήτων διαίρεσης του φοιτητικού κινήματος μέσω της παροχής μιας εξευτελιστικής αμοιβής.⁽²⁰⁾

Το παρόν πολιτικό πρόβλημα του φοιτητικού κινήματος δεν είναι η έλλειψη μιας συμ-

(19) (στυμ) Reserve Officers' Training Corps (ROTC). Πρόκειται για ειδικά προγράμματα εκπαίδευσης αξιωματικών στις σχολές δοκίμων ή στα πανεπιστήμια και τα κολλέγια. Καθιερώθηκαν με τον Morrill Act του 1862 (βλ. σημ.3) ο οποίος έθετε ως όρο στα land-grant colleges για τη χρηματοδότησή τους τη δημιουργία στρατιωτικών τμημάτων. Μέχρι τη δεκαετία του 1960 τα περισσότερα πανεπιστήμια απαιτούσαν από τον αρσενικό φοιτητικό πληθυσμό την υποχρεωτική παρακολούθηση αυτών των προγραμμάτων. Λόγω του κινήματος ενάντια στον πόλεμο του Βιετνάμ, τα ROTC έγιναν εθελοντικά ή καταργήθηκαν. Τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί μια κίνηση για την επαναφορά τους στα πανεπιστήμια με δέλεαρ την αύξηση της κρατικής χρηματοδότησης.

(20) Πολλά κομμάτια σ' αυτό το τελευταίο τμήμα για τη φοιτητική εργασία, καθώς και η κριτική της αριστεράς, προέρχονται από την μπροσούρα *Wages for Students* η οποία γράφτηκε και διανεμήθηκε από ορισμένους αγωνιστές κατά τη διάρκεια των φοιτητικών απεργιών στη Μασσαχουσέτη και τη Νέα Υόρκη την άνοιξη του 1975.

μαχίας φοιτητών-εργατών και άρα η εύρεση ενός «συνδέσμου» με την εργατική τάξη, απλούστατα επειδή οι φοιτητές είναι εργάτες. Ούτε είναι η υπεράσπιση του δημόσιου πανεπιστημίου ως κατάλληλου χώρου για τη «σοσιαλιστική» μόρφωση και τη «μη αλλοτριωμένη, ολοκληρωμένη» εργασία, καθώς το περιεχόμενο της ταξικής πάλης είναι η πάλη ενάντια στην εργασία που δημιουργεί πλούτο. Αντίθετα, το φοιτητικό κίνημα πρέπει να αντιμετωπίσει την καπιταλιστική στρατηγική ελέγχου στα πανεπιστήμια, η οποία στηρίζεται στην άμισθη εργασία των φοιτητών. Οι φοιτητές μπορούν να επιτεθούν στην άμισθη κατάστασή τους μόνο μέσω ενός αιτήματος μισθού για τη φοιτητική εργασία. Ένα τέτοιο αυτόνομο αίτημα επιτίθεται άμεσα στα σχέδια του κεφαλαίου, καθώς μπορεί να σταματήσει τόσο τη χρήση των φοιτητών από το κεφάλαιο ενάντια σε άλλους εργάτες όσο και να δυσκολέψει τη διαίρεση των ιδίων των φοιτητών. Το κεφάλαιο έχει χρησιμοποιήσει την άμισθη εργασία στα εκπαιδευτικά ιδρύματα ως σκάλα που οδηγεί στην επιτυχία, δηλαδή στην επιτυχή εκμετάλλευση. Είναι καιρός να τη γκρεμίσουμε.

Ρόμπερτ Όβετς

μετατρέποντας την αντίσταση
σε εξέγερση:

φοιτητικά κινήματα και
επιχειρηματοποίηση των
πανεπιστημίων

Τα πανεπιστήμια δεν είναι πλέον «κλειστές εταιρείες», όπως τα είχε χαρακτηρίσει ο James Ridgeway, πριν από τρεις δεκαετίες, στο ομώνυμο βιβλίο του. Απαντώντας στην κρίση της ανώτατης εκπαίδευσης που προήλθε από τις φοιτητικές ανταρσίες των δεκαετιών του '60 και του '70, τα αμερικάνικα πανεπιστήμια ξεκίνησαν ταχύτατα από τα τέλη της δεκαετίας του '70 μία γεμάτη συγκρούσεις διαδικασία, με στόχο να καταστούν επικερδείς επιχειρήσεις, ενώ την ίδια στιγμή έκρυβαν αυτό το γεγονός από το κοινό και από τους φοιτητές που υποτίθεται ότι υπηρετούν. Τα πανεπιστήμια δεν έχουν απλώς συσφίξει και μετασχηματίσει τη συνεργασία τους με τις επιχειρήσεις, αλλά αυτά τα ίδια μετατρέπονται σε επιχειρήσεις μέσω διαφόρων κερδοσκοπικών επενδυτικών εγχειρημάτων που βασίζονται στην πανεπιστημιακή περιουσία, το καθηγητικό προσωπικό και τη φθηνή και άμισθη φοιτητική εργασία. Τα πανεπιστήμια υποβάλλονται σε μία διαδικασία που αποκαλώ *επιχειρηματοποίηση* η οποία, από τη στιγμή που έρχεται αντιμέτωπη με την αυξανόμενη αντίσταση, μπορεί και να μην εξελίσσεται σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια.

Τα παρακάτω αποτελούν μία ανάλυση της επιχειρηματοποίησης των αμερικανικών πανεπιστημίων και προσφέρονται ως μελέτη μιας συγκεκριμένης περίπτωσης που μπορεί να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε τον εν εξελίξει παγκόσμιο μετασχηματισμό της ανώτατης εκπαίδευσης και την ανάπτυξη των αντιστάσεων σε αυτόν. Η λιτότητα, οι πιέσεις για περαιτέρω εξυπηρέτηση των αναγκών της αγοράς, η άμεση εμπορευματοποίηση της ακαδημαϊκής έρευνας με τη μορφή νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων υπό την ιδιοκτησία του πανεπιστημιακού προσωπικού και η ανακατανομή των οικονομικών πόρων των πανεπιστημιούπολεων, με τρόπο που να εγγυάται την οικονομική υποστήριξη αυτών των ερευνητικών έργων, όλα αυτά αποτελούν κοινό τόπο πλέον στα πανεπιστήμια σε ολόκληρο τον κόσμο. Μπορεί αυτό το άρθρο να επικεντρώνεται κυρίως στα αμερικάνικα πανεπιστήμια, αλλά η αναδιάρθρωσή τους είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την αναδιοργάνωση των καναδικών και μεξικανικών πανεπιστημίων που διευκολύνθηκε από τη Βόρειο-Αμερικανική Συμφωνία για το Ελεύθερο Εμπόριο (NAFTA), όπως επίσης και με την αναδιοργάνωση άλλων πανεπιστημίων της Λατινικής Αμερικής. Επειδή τα αμερικάνικα πανεπιστήμια συχνά χρησιμεύουν ως πρότυπο επιχειρηματοποίησης, έχει πολύ μεγάλη σημασία να μελετήσουμε τις απαρχές αυτής της διαδικασίας, έτσι ώστε να αρχίσουμε να δημιουργούμε υπερεθνικές συμμαχίες μεταξύ των φοιτητών, των καθηγητών, του προσωπικού και των κοινοτήτων που ήδη αντιστέκονται ενεργά σε αυτές τις αλλαγές.

Οι ρίζες της κρίσης

Μπροστά στην κρίση διαχειρισιμότητας που επιταχύνθηκε από τις φοιτητικές εξεγέρσεις της δεκαετίας του '60 και των αρχών της δεκαετίας του '70, καθώς και από τη μείωση των επενδύσεων στην εκπαίδευση που ακολούθησε αμέσως μετά ως απάντηση σε αυτές και διαρκεί ως τις μέρες μας, τα πανεπιστήμια βρέθηκαν αντιμέτωπα με μία πληθώρα οικονομικών δυσκολιών, οι οποίες τα ώθησαν να βρουν νέες πηγές χρηματοδότησης και, στην πορεία, ένα καινούργιο τρόπο λειτουργίας. Παράλληλα με τις εξεγέρσεις που δονούσαν τις πανεπιστημιούπολεις κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70, άλλες εξεγέρσεις οργανώνονταν στα αστικά κέντρα από γυναίκες, εργοστασιακούς εργάτες, μαύρους, ισπανόφωνους, αμερικανοασιάτες, ανέργους, πορτορικανούς, ομοφυλόφιλους και λεσβίες και από πολλές άλλες κοινότητες που διέρρηξαν την Κεϋνσιανή οργάνωση του κεφαλαίου και προκάλεσαν μία κρίση του συστήματος, από την οποία δεν έχει ακόμη βγει. Ακόμη και σήμερα, η χαμηλή παραγωγικότητα, η κατάρρευση των Savings & Loans,⁽¹⁾ το δημόσιο χρέος, και η επανεμφάνιση πολυάριθμων κοινωνικών κινημάτων στη Δύση, οι εξεγέρσεις στην Κίνα, την Κορέα και την Αφρική, η διεθνής κρίση του χρέους⁽²⁾ και η

(1) (στμ) (Savings and Loan Associations - Στεγαστικά ταμειυτήρια, κτηματικές τράπεζες). Αποταμειευτικοί συνεταιρισμοί στις ΗΠΑ που ιδρύθηκαν, αρχικώς, για την παροχή στεγαστικών δανείων στα μέλη τους. Η γνωστή ως κρίση των Savings and Loans τη δεκαετία του '80 ήταν ένας καταγισμός χρεοκοπιών αυτών των στεγαστικών ταμειυτηρίων, όταν κατέρρευσαν πάνω από 1.000 ιδρύματα στεγαστικών δανείων σ' αυτό που κάποιος το αποκάλεσε το «μεγαλύτερο και πιο δαπανηρό εγχείρημα δημόσιας αμέλειας, κατάχρησης αρμοδιοτήτων και λωποδυσίας όλων των εποχών». Το συνολικό κόστος της κρίσης υπολογίζεται ότι έφτασε τα 150 δις δολάρια περίπου. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ κάλυψε τα 125 δις απ' αυτά, πράγμα που συνέβαλε στα μεγάλα ελλείμματα των προϋπολογισμών στις αρχές της δεκαετίας του '90.

(2) (στμ) Η «δεύτερη προλεταριακή επίθεση», όπως εκδηλώθηκε με τους οξύτατους ταξικούς αγώνες της δεκαετίας του '60 στη Δύση, οδήγησε σε μια βαθιά κοινωνική κρίση – κρίση πειθάρχησης και εκμεταλλευσιμότητας της εργατικής δύναμης, κρίση συσσώρευσης και αναπαραγωγής του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης. Η κρίση αυτή εκδηλώθηκε στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70 ως οικονομική κρίση – κρίση κερδοφορίας του κεφαλαίου, δημοσιονομική κρίση του κράτους. Ως απάντηση, το πιο αντιπαραγωγικό και «προβληματικό» κεφάλαιο μετατράπηκε σε χρήμα: πολλά εργοστάσια έκλεισαν, οι απείθαρχοι εργάτες απολύθηκαν, τα κτίρια και τα μηχανήματα πουλήθηκαν. Το χρήμα αυτό συσσώρευσε κατά κύριο λόγο οι πολυεθνικές πετρελαϊκές εταιρείες, τα κράτη που παράγουν πετρέλαιο και οι ευρωπαϊκές τράπεζες μέσω της ραγδαίας αύξησης της τιμής του πετρελαίου στην «πετρελαϊκή κρίση» του '73. Ένα σημαντικό κομμάτι του συσσωρευμένου χρηματικού κεφαλαίου δόθηκε στις χώρες του «Νότου» υπό τη μορφή δανείου για την αναδιοργάνωση της παραγωγής και την αντιμετώπιση των κοινωνικών συγκρούσεων στο εσωτερικό τους. Ωστόσο, οι κοινωνικοί αγώνες που ξέσπασαν από τα μέσα της δεκαετίας του '70 σε αυτές τις χώρες ενάντια στα προγράμματα λιτότητας που επέβαλλε η διεθνής κρίση κερδοφορίας, σε συνδυασμό με τη μείωση των τιμών του πετρελαίου και την άνοδο των επιτοκίων στις ΗΠΑ, τις οδήγησαν στο χείλος της χρεοκοπίας. Είχαν δανειστεί με φτηνά επιτόκια, έπρεπε να εξοφλήσουν με υψηλά και η αδυναμία τους να πειθαρχήσουν τις εργατικές απαιτήσεις έκανε τις δυτικές τράπεζες διστακτικές στη χορήγηση νέων δανείων. Τον Αύγουστο του 1982, το Μεξικό ήταν η πρώτη χώρα που αναγκάστηκε

συντριβή του κρατικού καπιταλισμού στο Ανατολικό Μπλοκ καταδεικνύουν ότι η κρίση συνεχίζει να υφίσταται τόσο εντός των συνόρων των ΗΠΑ, όσο και διεθνώς.

Στη διάρκεια αυτών των εξεγέρσεων άρχισε η μείωση των επενδύσεων σε κάθε τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης στις ΗΠΑ. Οι ερευνητικές δαπάνες για στρατιωτικούς σκοπούς, το θεμέλιο πάνω στο οποίο οικοδομήθηκαν τα σχεδόν 200 ερευνητικά πανεπιστήμια από το 1940 και μετά, έπεσαν από το 80% περίπου των συνολικών δαπανών για την Έρευνα και την Ανάπτυξη (E&A), στο 44% στα μέσα της δεκαετίας του '70, και στα πανεπιστήμια μειώθηκαν σε λιγότερο από το 10% του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού για E&A στα μέσα της δεκαετίας του '70, ενώ ήταν πάνω από το 25%.⁽³⁾ Ταυτόχρονα, έγιναν περικοπές σε κάθε τομέα, από τα Σώματα Εκπαίδευσης Έφεδρων Αξιωματικών (ROTC)⁽⁴⁾ μέχρι τις θεωρητικές επιστήμες, ενώ τα διδασκτρα εκτοξεύτηκαν, η κρατική χρηματοδότηση μειώθηκε, οι υποτροφίες αντικαταστάθηκαν από δάνεια οικονομικής ενίσχυσης και η προοπτική επαγγελματικής απασχόλησης των αποφοίτων αποδεικνύοταν ζοφερή. Γενικά, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαπέντε ετών, τα πανεπιστήμια υπέστησαν μία μείωση κατά 43% της ομοσπονδιακής επιδότησης που δεν είχε σχέση με την πολεμική βιομηχανία.⁽⁵⁾ Το 1992 η συνολική κρατική χρηματοδότηση μειώθηκε για πρώτη φορά από τότε που τέτοιου είδους στοιχεία άρχισαν να συλλέγονται πριν από περίπου 30 χρόνια.

Κατά ειρωνικό τρόπο, το κεφάλαιο και πάλι υπολογίζει στα πανεπιστήμια –ένα από τα πεδία αντιπαράθεσης που προκάλεσαν την κρίση αρχικά– για να επανακτήσει τη διαχειριστικότητα [της εργατικής τάξης] και να ανεβάσει τα κέρδη του. Σήμερα γίνεται μία τεράστια προσπάθεια αναδιοργάνωσης των πανεπιστημίων, έτσι ώστε να συμβάλλουν στην αποκατάσταση της «παραγωγικότητας» (δηλ. περισσότερη δουλειά) και του «ανταγωνισμού» (δηλ. νέοι τρόποι διαίρεσής μας), κυρίως μέσω της εμπορευματοποίησης των αποτελεσμάτων της στρατιωτικής έρευνας στους τομείς της υψηλής τεχνολογίας και της βιοτεχνολογίας. Εκτός από την ευθύνη του να παράγουν πειθαρχημένους εργάτες, τα πανεπιστήμια προετοιμάζονται να μετατρέψουν την τεχνολογία, η οποία άλλοτε μεταβιβαζόταν στις εταιρείες, σε προϊόντα που θα διοχετεύονται

να κηρύξει αδυναμία αποπληρωμής των χρεών της, εγκαινιάζοντας έτσι τη *διεθνή κρίση του χρέους*. Για μια αναλυτικότερη παρουσίαση, βλ. Ομάδα ενάντια στον εκβιασμό της μισθωτής εργασίας, *Σκοτώνουν τα άλογα στη δουλειά κι όταν γεράσουν τα θάβουν ίδιοι εξόδοις* (Αθήνα, β' εκδ. 2008).

(3) Η Sheila Slaughter υποστηρίζει επίσης ότι τα φοιτητικά κινήματα και η «γενικευμένη κοινωνική διαμαρτυρία» στις δεκαετίες του '60 και του '70 διέρρηξαν τη σύνδεση μεταξύ πανεπιστημίων και στρατού. Η απάντηση σε αυτό το γεγονός ήταν η μαζική μείωση των επενδύσεων που διήρκεσε όλη σχεδόν τη δεκαετία του '70 (Slaughter 1990: 42, 48).

(4) (στμ) Reserve Officers' Training Corps. Βλ. την υποσημείωση 19 στο προηγούμενο κείμενο του Καφφέντζις.

(5) Ο.π., σελ. 123.

άμεσα στην αγορά με σκοπό το κέρδος.

Η επιχειρηματοποίηση, όπως και ο εξορθολογισμός και η εκβιομηχάνιση των πανεπιστημίων πριν από αυτήν, είναι μία απάντηση στη μείωση των επενδύσεων από τη μεριά του κράτους, των ομοσπονδιακών κυβερνήσεων και των ιδρυμάτων των εταιρειών, σε συνδυασμό με τη συνεχιζόμενη αδυναμία πειθάρχησης των νέων εργαζομένων μετά τη δεκαετία του '60. Παρόλο που τα πανεπιστήμια λειτουργούν εδώ και πολύ καιρό ως εταιρείες που βγάζουν κέρδος από την πειθάρχηση των νέων εργαζομένων, μέσω της εκτεταμένης χρηματοδότησης, των συμβολαίων, των επιχορηγήσεων και των κληροδοτημάτων, καθώς και των κτηματομεσιτικών επιχειρήσεων και των επενδυτικών χαρτοφυλακίων, ο ρόλος τους στην καπιταλιστική συσσώρευση παραμένει μυστικοποιημένος εξαιτίας της αμισθίας των φοιτητών και της έλλειψης φανερών κερδών. Με την επιχειρηματοποίηση, παρόλα αυτά, αυτή η μυστικοποίηση αρχίζει να διαλύεται και η σχέση των πανεπιστημίων με άλλους τομείς του παγκόσμιου κεφαλαίου καθίσταται πιο ξεκάθαρη. Τα πανεπιστήμια πλέον δεν υποτάσσονται απλά στα συμφέροντα των επιχειρήσεων αναπαράγοντας την εργατική δύναμη (την ικανότητα κάποιου να εργαστεί), η οποία στη συνέχεια θα χρησιμοποιηθεί για να παραχθεί κέρδος, αλλά μετατρέπονται τα ίδια σε κανονικές επιχειρήσεις – αναπτύσσοντας και πουλώντας μέσω των δικών τους κερδοσκοπικών εταιρειών νέες τεχνολογίες, οι οποίες συχνά αναπτύσσονται από άμισθη φοιτητική εργασία. Η πειθάρχηση και η υποταγή της νεολαίας σε μία ζωή αδιάκοπης εργασίας τώρα συνδέεται με την εμπορευματοποίηση της επικερδούς τεχνολογίας. Όντας συχνά αδιαχώριστες η μία από την άλλη αποτελούν και οι δύο τις πρωταρχικές λειτουργίες των πανεπιστημίων.

Η επιχειρηματοποίηση, παρόλα αυτά, δεν εξελίσσεται σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια. Τα πανεπιστήμια που επιχειρηματοποιούνται βρίσκονται όλο και πιο συχνά αντιμέτωπα με την αναζωπύρωση των φοιτητικών αγώνων που οργανώνονται στη βάση περιβαλλοντικών και πολυπολιτισμικών ζητημάτων (ένας όρος του συρμού που αναφέρεται στις μεταρρυθμίσεις που έχουν στόχο να παράσχουν δικαίωμα πρόσβασης στις κοινωνικά ασθενέστερες ομάδες), καθώς και ενάντια στο милитарισμό και τη λιτότητα. Αυτοί οι αγώνες, συχνά, είτε άμεσα είτε έμμεσα, έρχονται σε αντιπαράθεση με την επιχειρηματοποίηση και τη λιτότητα, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να μετασχηματίσουν τις πανεπιστημιούπολεις έτσι ώστε να εξυπηρετούν τις πολλαπλές ανάγκες των φοιτητών. Η επιχειρηματοποίηση επίσης συναντά αντίσταση από τις έρευνες που διεξάγει του Αμερικάνικο Κογκρέσο, από το καθηγητικό προσωπικό, από τους φοιτητές, από ομάδες για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ζώων και του περιβάλλοντος και από τοπικές κοινότητες που ανθίστανται στη μόλυνση των γειτονιών τους. Αλλά, προκειμένου να μπλοκάρουν την επιχειρηματοποίηση, οι φοιτητές είναι αναγκαίο να εκτιμήσουν τον τρόπο με τον οποίο τα υπάρχοντα φοιτητικά κινήματα και οι σχετικά αγνοημένες καθημερινές μορφές αντίστασης μπορούν να αλληλοσυμπληρωθούν, τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο,

μετατρέποντας την αντίσταση σε εξέγερση, έτσι ώστε όχι μόνο να διαταράξουν τη λειτουργία των πανεπιστημίων αλλά και να τα μετασχηματίσουν προκειμένου αυτά να εξυπηρετήσουν τις πολλαπλές επιθυμίες των φοιτητών.

Αυτό το άρθρο εξετάζει εν συντομία την ήδη υπάρχουσα έρευνα πάνω σε αυτή την αναδιοργάνωση, εστιάζοντας στην επιχειρηματοποίηση στις ΗΠΑ, παρέχοντας μια σύντομη μελέτη μιας συγκεκριμένης περίπτωσης, αυτής του Πανεπιστημίου του Τέξας (ΠΤ) στο Austin. Παρόλα αυτά η κρίση, όπως ακριβώς ξεκίνησε με τους φοιτητικούς αγώνες, έτσι και συνεχίζεται. Η επιχειρηματοποίηση δεν είναι μία τελειωμένη υπόθεση, αλλά μόνο το όνομα του τωρινού πεδίου αντιπαράθεσης που παρατηρούμε στην ανώτατη εκπαίδευση. Θα αναλύσω όχι μόνο τις δυνάμεις που αρνούνται την επιχειρηματοποίηση, αλλά και το πως αυτές μπορούν να συνδεθούν με ένα συμπληρωματικό τρόπο, ώστε να τη σταματήσουν επιτόπου. Παρόλο που αυτή η μελέτη περιορίζεται στις ΗΠΑ, η ίδια διαδικασία λαμβάνει χώρα σε ολόκληρη την Ευρώπη και διεθνώς, με τη βοήθεια των τοπικών εθνικών κυβερνήσεων, των εταιρειών που έχουν ως βάση τις ΗΠΑ, των think tanks που εδρεύουν σε πανεπιστήμια, ακόμη και μέσω της Βόρειο-Αμερικανικής Συμφωνίας για το Ελεύθερο Εμπόριο (NAFTA). Γι' αυτό το λόγο, πρέπει να κατανοήσουμε την επιχειρηματοποίηση μέσα στο τοπικό και το διεθνές γενικό πλαίσιο της, εάν θέλουμε να την ακυρώσουμε.

Νέες στρατηγικές για την αντιμετώπιση της ίδιας κρίσης

*Τα πανεπιστήμια βγαίνουν έξω από την εκπαίδευση,
όπως και η αμερικάνικη βιομηχανία χάλυβα βγήκε έξω από την αγορά του χάλυβα*

David Noble

Η επιχειρηματοποίηση των πανεπιστημίων γίνεται μέσω αυτού που αποκαλείται «μεταφορά τεχνολογίας», μία διαδικασία εμπορευματοποίησης της υψηλής τεχνολογίας των πανεπιστημίων από ιδιωτικές εταιρείες. Η συνήθης δικαιολογία που συναντάται στη σχετική με τη μεταφορά τεχνολογίας φιλολογία είναι ότι αυτές οι ανανεωμένες σχέσεις πανεπιστημίου-βιομηχανίας ανανεώνουν με τη σειρά τους τη ροή πόρων προς τα πανεπιστήμια. Έτσι όμως αποκρύβεται το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του επενδυτικού κεφαλαίου προέρχεται στην πραγματικότητα από ομοσπονδιακά προγράμματα, από τις πολιτειακές κυβερνήσεις⁽⁶⁾, από τις

---

(6) (σμ) State Governments. Ως γνωστόν, οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ένα ομοσπονδιακό κράτος που απαρτίζεται από 50 πολιτείες. Οι πολιτειακές κυβερνήσεις θεωρούνται, παραδοσιακά, υπεύθυνες για τη δημόσια εκπαίδευση, τη δημόσια υγεία, τις δημόσιες μεταφορές και, γενικότερα, τις υποδομές και τη χρηματοδότησή τους. Ωστόσο, για όλα τα παραπάνω υπάρχει, επίσης, ομοσπονδιακή χρηματοδότηση

καταβολές διδασκτρων, από δωρεές προς το πανεπιστήμιο και από χρηματοδότηση μέσω ομολόγων –στην πραγματικότητα, αποκρύβεται μία μαζική εκροή των χρημάτων των φοιτητών και των φορολογουμένων κατευθείαν προς τα εταιρικά κέρδη, μέσω της κυβερνητικής χρηματοδότησης για την Ε&Α και των διδασκτρων. Αλλά πώς ξεκίνησαν όλα αυτά;

Η μείωση των επενδύσεων στη στρατιωτική έρευνα που διεξαγόταν στα πανεπιστήμια, η οποία διαδέχτηκε τα φοιτητικά αντιπολεμικά κινήματα, άρχισε να αντιστρέφεται το 1979. Τότε, το Υπουργείο Άμυνας (ΥΑ) επανερμήνευσε την «Τροπολογία του Mansfield», η οποία περιόριζε το εύρος της έρευνας που μπορούσε να χρηματοδοτήσει ο στρατός και έτσι άνοιξε ο δρόμος για την αύξηση της στρατιωτικής έρευνας στα πανεπιστήμια σε μία νέα βάση. Καθώς πολλές πανεπιστημιούπολεις είχαν αναγκαστεί να προβούν σε μία έστω συμβολική δήλωση αντίθεσης στη διεξαγωγή απόρρητης έρευνας, ο στρατός υποτίθεται ότι χρηματοδοτούσε το μεγαλύτερο μέρος της έρευνάς του σε μικρά ξεχωριστά ερευνητικά προγράμματα, τα οποία δεν ήταν απόρρητα και εμφανίζονταν ως απλή βασική έρευνα χωρίς κάποια άμεση εφαρμογή.

Η δημοσιονομική κρίση που μετριάστηκε από την άρνηση επένδυσης στα πανεπιστήμια, τα οδήγησε, στα τέλη της δεκαετίας του '70, να αγκαλιάσουν ξανά τη στρατιωτική χρηματοδότηση, ακόμη κι όταν τα κινήματα ενάντια στην στρατολόγηση, ενάντια στα πυρηνικά και ενάντια στις επεμβάσεις στην Κεντρική Αμερική δυνάμωναν μέσα κι έξω από τα πανεπιστήμια. Το ΥΑ βοήθησε στο να ενοποιηθεί «η εθνική ασφάλεια με την οικονομική ευημερία μέσω της χρήσης υψηλής τεχνολογίας», παρέχοντας έτσι τους πόρους που θα στήριζαν τις πρωτοβουλίες για επιχειρηματοποίηση.⁽⁷⁾

Βασικές ομοσπονδιακές νομοθετικές διατάξεις βοήθησαν στο να εμπορευματοποιηθεί ακόμα περισσότερο η αναζωογονημένη στρατιωτική ή άλλου είδους Ε&Α που ήταν ομοσπονδιακά χρηματοδοτημένη. Η «Τροπολογία του 1980 για τις Ευρεσιτεχνίες και τα Εμπορικά/Κατατεθέντα Σήματα» επέτρεψε σε πανεπιστήμια, μη κερδοσκοπικά ιδρύματα και μικρές επιχειρήσεις να κατοχυρώσουν για πρώτη φορά την ομοσπονδιακά χρηματοδοτημένη έρευνα με δικαίωμα ευρεσιτεχνίας.⁽⁸⁾ Αυτή η Τροπολογία τροποποιήθηκε με τη σειρά της μερικά χρόνια

και ρύθμιση.

(7) Ο.π. Ο Ehrlich σκιαγραφεί ένα ολόκληρο φάσμα νέων πρωτοβουλιών που είχαν σκοπό να φέρουν το ΥΑ και τα πανεπιστήμια πιο κοντά. Η υποστήριξη της βασικής έρευνας αυξήθηκε κατά 15% το διάστημα 1982-83, δημιουργήθηκαν ή ενισχύθηκαν προγράμματα υποτροφιών για τους απόφοιτους, δημιουργήθηκε μία διμερής συντονιστική επιτροπή μεταξύ του ΥΑ και του Εθνικού Ιδρύματος Επιστήμης (ΕΙΕ), ξεκίνησε να λειτουργεί το Πανεπιστημιακό Φόρουμ του ΥΑ που στελεχωνόταν από προέδρους πανεπιστημίων και διοικητές του ΥΑ, και δημιουργήθηκε το Ανεξάρτητο Συμβούλιο για την Έρευνα και την Ανάπτυξη προκειμένου να συσφιχθούν οι σχέσεις πανεπιστημίων και βιομηχανίας (Ehrlich, 1985: 4).

(8) Δεν ήταν η πρώτη φορά που τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας σε ομοσπονδιακές έρευνες μπορούσαν να κατοχυρωθούν για ιδιωτική χρήση. Οι Θεσμικές Συμφωνίες για τις Ευρεσιτεχνίες που συνήφθησαν

αργότερα, έτσι ώστε να επιτρέπεται σε όλες τις εταιρείες, ασχέτως μεγέθους, να εμπορευματοποιούν την επιδοτούμενη από το δημόσιο έρευνα. Η Εγκύκλιος Α124 του Γραφείου Διοίκησης και Προϋπολογισμού, που σύντομα ακολούθησε, επισημοποίησε την απόσυρση των προϊόντων της έρευνας από τη δημόσια σφαίρα, θέτοντας, με αυτόν τον τρόπο, τα θεμέλια για την ιδιωτικοποίηση και ο «Νόμος για τη Μεταφορά Τεχνολογίας» του 1986 παγίωσε κάποιες τελευταίες λεπτομέρειες, επιτρέποντας στις εταιρείες να έχουν αποκλειστικά δικαιώματα στη χρηματοδοτημένη από την κυβέρνηση έρευνα και να μοιράζονται τα έσοδα από τα πνευματικά δικαιώματα μαζί με τους ερευνητές που χρηματοδοτούνται από την κυβέρνηση.

Παλιότερα, μόνο για το 4% από τα πάνω από 28.000 ομοσπονδιακά διπλώματα ευρεσιτεχνίας χορηγείτο άδεια χρήσης έναντι αμοιβής. Με αυτές τις αλλαγές, οι εταιρείες έκαναν το πρώτο τους πετυχημένο βήμα για να αποκτήσουν πρόσβαση σε μία πολύ μεγάλη πηγή γνώσεων και χρημάτων που θα συνέβαλε στην κοινωνικοποίηση του κόστους της εμπορικής E&A. Ο Φόρος για την Οικονομική Ανάκαμψη του 1981 αύξησε περαιτέρω τις διαγραφές χρεών για τις εταιρείες που δώριζαν εξοπλισμό σε ένα πανεπιστήμιο· αύξησε επίσης την έκπτωση φόρου στο 25% του οφειλόμενων για τις εταιρείες που παρουσίαζαν αυξημένες δαπάνες για την τρέχουσα E&A πάνω από τα υπάρχοντα επίπεδα. Παρόλο που ο Φόρος αυτός έπαψε να ισχύει το 1985, δόθηκαν παρατάσεις μέχρι το 1986, ενώ ταυτόχρονα μειώθηκε η έκπτωση φόρου στο 20%, και υπάρχει μία έντονη προσπάθεια μονιμοποίησής του.

Οι συνεργασίες μεταξύ πανεπιστημίων και εταιρειών που υπήρχαν επί δεκαετίες υπό τη μορφή παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών από το καθηγητικό προσωπικό σε ιδιώτες, ερευνητικών συμβολαίων, πρόσληψης φοιτητών και άλλων παρόμοιων, γρήγορα πήραν μία νέα μορφή. Εκεί που προηγουμένως το μεγαλύτερο μέρος της ανάπτυξης και όλο το μάρκετινγκ διεκπεραιώνονταν από τις εταιρείες, τα πανεπιστήμια τώρα έσπευδαν να ιδρύσουν και να χρηματοδοτήσουν γραφεία και υπηρεσίες μεταφοράς τεχνολογίας, επιχειρηματικά πάρκα και θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων,⁽⁹⁾ κεφάλαια υψηλού ρίσκου και συμβουλευτικές υπηρεσίες, και να διευκολύνουν

με το Υπουργείο Υγείας, Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Πρόνοιας το 1968 και το ΕΙΕ το 1973, έδωσαν στα ιδρύματα και τα πανεπιστήμια που μπορούσαν να επιδείξουν δυνατότητες μεταφοράς τεχνολογίας το δικαίωμα να κατοχυρώνουν ευρεσιτεχνίες. Το ΕΙΕ ξεκίνησε ακόμη νωρίτερα. Το 1968 ανακατένιμε τη χρηματοδότησή του με έμφαση στην εφαρμοσμένη έρευνα (σύμφωνα με τη δική τους οπτική γωνία, υπάρχει μία διάκριση ανάμεσα στην εμπορική δυναμική της βασικής έρευνας και αυτήν της εφαρμοσμένης).

(9) (στμ) «Οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων (*Business incubators*) λειτουργούν ως δομές στέγασης νεο-ιδρυθέντων εταιρειών. Οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων (*incubators*) λειτουργούν ως καταλύτης κατά τη διαδικασία σύστασης και ανάπτυξης εταιρειών, αναλαμβάνουν νέες εταιρείες (*incubatees*), τις οποίες βοηθούν να επιβιώσουν και να αναπτυχθούν κατά το αρχικό στάδιο λειτουργίας τους, όταν είναι περισσότερο ευάλωτες. Οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων παρέχουν:

–Χρηματοδότηση με αρχικό κεφάλαιο

–Χώρο στη θερμοκοιτίδα, κάτω από συνθήκες ευέλικτες και οικονομικά προσιτές με δυνατότητα

την ίδρυση τεχνοβλαστών,⁽¹⁰⁾ που συχνά ανήκουν σε φοιτητές, απόφοιτους, πρώην και νυν καθηγητικό προσωπικό και διοικούνται από αυτούς. Στην πορεία, το βάρος της χρηματοδότησης των υψηλού ρίσκου ερευνητικών προγραμμάτων για την Ε&Α άρχισαν να το επωμίζονται τα πανεπιστήμια, καθώς μεγάλες πολυεθνικές, όπως η Kodak, αρχίζουν να περικόπτουν τα ερευνητικά τους τμήματα.

Οι εταιρείες έχουν αναβαθμίσει κάποιες ελάχιστες ως τώρα χρησιμοποιημένες στρατηγικές, όπως οι διεθνείς εταιρικές κοινοπραξίες και τα ερευνητικά πάρκα, ώστε να εδραιώσουν τα πλεονάζοντα ερευνητικά προγράμματα. Οι διεθνείς εταιρικές κοινοπραξίες, μονοπώλια που συγκροτούνται από τη σύμπραξη των μεγαλύτερων εταιρειών της αγοράς, αρχίζουν όλο και περισσότερο να εγκαθίστανται εντός των πανεπιστημίων και να χρησιμοποιούν τις πανεπιστημιούπολεις και την έρευνα που χρηματοδοτείται από την κυβέρνηση, καθώς και τις εγκαταστάσεις, ώστε να οικοδομήσουν ένα βιομηχανικό μονοπώλιο. Στο Austin του Τέξας έχουν την έδρα τους δύο από τις, πιθανότατα, πιο σημαντικές διεθνείς εταιρικές κοινοπραξίες που έχουν ως τώρα δημιουργηθεί, η Εταιρεία Μικροηλεκτρονικής Τεχνολογίας και Τεχνολογίας Ηλεκτρονικών Υπολογιστών (MCC) και η Sematech, οι οποίες αποτελούν σημαντικά πρότυπα τέτοιων κοινοπραξιών. Το 1984 το Υπουργείο Δικαιοσύνης αποφάνθηκε ότι η συγκρότηση της MCC

επέκτασης.

–Κοινές υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης γραμματειακής υποστήριξης και από κοινού χρήσης του εξοπλισμού γραφείου.

–Προγραμματισμένες επαφές με σημαντικές επιχειρήσεις τεχνικής υποστήριξης και υπηρεσίες δικτύωσης (εταιρικές σχέσεις, αλληλεπίδραση και ανταλλαγή ιδεών).

Οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων υποδέχονται στους χώρους τους νέες και κατά κύριο λόγο καινοτόμες εταιρείες (incubatees), στις οποίες προσφέροντας υποδομές και υπηρεσίες, τις βοηθούν όχι μόνον να επιβιώσουν, αλλά να αναπτυχθούν σε ανταγωνιστικές επιχειρηματικές μονάδες, μέχρι το στάδιο ωρίμανσής τους, οπότε και κρίνεται σκόπιμο και εφικτό πια για τις εταιρείες να εγκαταλείψουν το «προστατευμένο» επιχειρησιακό περιβάλλον της θερμοκοιτίδας με στόχο την αυτονόμησή τους σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας τους.

Κύριος στόχος του προγράμματος της θερμοκοιτίδας είναι η δημιουργία επιτυχημένων επιχειρήσεων, που κατά την αποχώρησή τους από τη θερμοκοιτίδα θα είναι οικονομικά βιώσιμες και αυτοδύναμες. Τα προγράμματα αυτά συμβάλλουν στη διαφοροποίηση των οικονομιών, στην εμπορευματοποίηση των τεχνολογιών, στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και στην παραγωγή πλούτου». (Ορισμός που δίνεται από το Πανεπιστήμιο Κρήτης). Συμπληρωματικά να πούμε ότι οι θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων ξεκίνησαν στις ΗΠΑ τη δεκαετία του '60 και αργότερα αναπτύχθηκαν στη Μ. Βρετανία και την Ευρώπη με διάφορες συναφείς μορφές (τεχνοπόλεις, επιστημονικά πάρκα κ.α.).

(10) (στμ) Spin-off (Τεχνοβλαστός): *«Ως Τεχνοβλαστός ορίζεται η επιχείρηση που συστήνεται με σκοπό την αξιοποίηση ερευνητικών αποτελεσμάτων και τεχνογνωσίας που παρήχθησαν από Δημόσιους Οργανισμούς Παραγωγής Γνώσης στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό ή και από ερευνητές σε Δημόσιο Οργανισμό Παραγωγής Γνώσης στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Η αξιοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και της τεχνογνωσίας σκοπό έχει να μετατραπούν αυτά σε Τεχνολογικά Καινοτόμα Προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες) ή και Τεχνολογικά Καινοτόμες Διαδικασίες».* (Ορισμός που δίνεται στα πλαίσια του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης).

δεν παραβίαζε τους αντιμονοπωλιακούς ομοσπονδιακούς νόμους, καταφέροντας με αυτόν τον τρόπο να προκαλέσει μια νέα άνθιση συγχωνεύσεων μεταξύ πανεπιστημίων και εταιρειών. Αυτό βοήθησε στη ψήφιση του «Νόμου για την Εθνική Συνεργατική Έρευνα» το 1984 που νομιμοποίησε τα κοινά επιχειρηματικά εγχειρήματα των εταιρειών που κατέχουν μερίδιο αγοράς μεγαλύτερο από το 25%. Το αποτέλεσμα ήταν ότι στο διάστημα 1982-85 ο αριθμός των διεθνών εταιρικών κοινοπραξιών αυξήθηκε πέντε φορές, με όλες σχεδόν αυτές τις κοινοπραξίες να ιδρύονται από το 1979 και μετά.⁽¹¹⁾

Οι διεθνείς εταιρικές κοινοπραξίες και τα ερευνητικά πάρκα σίγουρα δεν είναι κάτι καινούργιο, δεδομένου ότι το Στάνφορντ είχε ιδρύσει το Ερευνητικό Κέντρο του Στάνφορντ, στο οποίο εκκολάφθηκαν εταιρείες όπως η Hewlett-Packard και από το οποίο προήλθαν η Silicon Valley, το ερευνητικό Πάρκο του MIT [Τεχνολογικό Ινστιτούτο της Μασαχουσέτης], και το Ερευνητικό Τρίγωνο της Βόρειας Καρολίνας. Ήδη το 1990 υπήρχαν 109 ερευνητικά πάρκα που σχετιζόνταν με πανεπιστήμια στις ΗΠΑ και 15 στον Καναδά, 22 περισσότερα από το 1987 όσον αφορά τις ΗΠΑ.⁽¹²⁾ Πολλά από αυτά τα πάρκα⁽¹³⁾ κατασκευάστηκαν κάνοντας χρήση των Επιχορηγήσεων για την Ενίσχυση της Αστικής Ανάπτυξης, οι οποίες είχαν παλιότερα βοηθήσει τις κοινότητες που ξαναέχτιζαν τις γειτονιές τους να εμποδίσουν τη χωροταξική αποκέντρωση που διαδέχτηκε τις εξεγέρσεις στο Χάρλεμ, το Γουότς και το Νιούαρκ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60.⁽¹⁴⁾ Τα απαλλαγμένα από τη φορολόγηση Ομόλογα Βιομηχανικών Εσόδων, που άγγιζαν τα 20 δις δολάρια το 1981, χρησιμοποιήθηκαν ευρέως ως κονδύλια «λαδώματος», καθώς και για να κτιστούν ερευνητικά πάρκα, όπως το Επιστημονικό Πάρκο του New Haven. Άλλα ερευνητικά πάρκα χρηματοδοτούνται από το πανεπιστήμιο ή την πολιτεία που εκχωρεί τη γη, προχωρά σε απαλλαγές από φόρους και εισφορές, παρέχει αφορολόγητα δάνεια για να χρηματοδοτηθούν οι κατασκευές ή απλώς κτίζει η ίδια τις εγκαταστάσεις και τις νοικιάζει με ελάχιστο αντίτιμο, όπως κάνει το Ερευνητικό Πάρκο του Πανεπιστημίου A&M του Τέξας και το ΠΤ με το Ερευνητικό Κέντρο Balcones.

Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση επίσης έπαιξε ένα σημαντικό ρόλο στη χρηματοδότηση της

(11) Fairweather 1990: 6.

(12) *University Research Parks* 1987: 106-114.

(13) Το Επιστημονικό Πάρκο του Γέιλ, το Ερευνητικό Πάρκο Βιοϊατρικής στο Σικάγο, καθώς και το Επιστημονικό Κέντρο του University City και το Εμπορικό και Τεχνολογικό Κέντρο στη Φιλαδέλφεια αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα.

(14) (στμ) Χωροταξική αποκέντρωση (spatial deconcentration) ονομάστηκε η μυστική οικιστική πολιτική της αμερικάνικης κυβέρνησης, μετά τις εξεγέρσεις στα γκέτο τη δεκαετία του '60, που μπήκε σε εφαρμογή για να εμποδίσει τη συγκέντρωση δυνητικά εξεγερμένων μαύρων ή άλλων μειονοτήτων και φτωχών στο κέντρο των πόλεων και να τους διασκορπίσει σε μικρές ομάδες στα προάστια.

επιχειρηματοποίησης. Η ομοσπονδιακή πολιτική για τη μεταφορά τεχνολογίας αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό από την κυβέρνηση του Ρήγκαν, η οποία άνοιξε για πρώτη φορά την ομοσπονδιακή έρευνα και τα ομοσπονδιακά εργαστήρια στην εμπορική εκμετάλλευση. Ο «Νόμος των Stevenson–Wylder για τις Καινοτομίες» το 1980 έδωσε στα ομοσπονδιακά εργαστήρια το δικαίωμα ιδιοκτησίας στην εμπορευματοποιημένη έρευνα και ο «Νόμος για την Μεταφορά Εθνικής Ανταγωνιστικής Τεχνολογίας» του 1989 οριστικοποίησε τα κίνητρα για την εμπορευματοποίηση. Τα ομοσπονδιακά εργαστήρια, που το 1984 λάμβαναν το ένα τρίτο των 45 δις δολαρίων για ομοσπονδιακή E&A, είδαν τη χρηματοδότησή τους να αυξάνεται κατά 9,7% στο διάστημα 1980-83, ενώ η χρηματοδότηση των πανεπιστημίων για E&A αυξήθηκε μόνο κατά 7,4%.⁽¹⁵⁾ Λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι το 70% των χρημάτων προερχόταν από το ΥΑ και το Υπουργείο Ενέργειας (ΥΕ), το άνοιγμα των εργαστηρίων στην εντατικοποιημένη μεταφορά τεχνολογίας πρόσφερε στο κεφάλαιο μία πολύ μεγάλη και ανεκμετάλλευτη πηγή πόρων, προκειμένου να μπορέσει να κοινωνικοποιήσει το κόστος της εμπορευματοποίησης της στρατιωτικής τεχνολογίας.⁽¹⁶⁾ Τα δυνητικά κέρδη των 183 ερευνητικών πανεπιστημίων είναι εξίσου σημαντικά: το Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ στην Καλιφόρνια, ένας από τους πέντε μεγαλύτερους αποδέκτες ομοσπονδιακών κονδυλίων για E&A, κέρδισε 3 εκατομμύρια δολάρια την περίοδο 1983-84 μόνο από τις ευρεσιτεχνίες. Έως το 1987 το MIT είχε κερδίσει πάνω από 3 εκατομμύρια δολάρια από την παραχώρηση αδειών χρήσης ευρεσιτεχνιών και ως το 1992 αναμενόταν να ξεπεράσει τα 50 εκατομμύρια.⁽¹⁷⁾ Βέβαια, το Στάνφορντ και το MIT, που εμπορευματοποιούν

---

(15) Newman 1985.

(16) Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτό γίνεται εδώ και πολύ καιρό, καθώς εδώ και χρόνια η Αμερικάνικη Εταιρεία Τηλεφωνίας & Τηλεγραφίας (AT&T) διευθύνει το Los Alamos και η Martin Marietta το Εργαστήριο του Oak Ridge. Στην πραγματικότητα, από τότε που συνέβησαν αυτές οι αλλαγές, από τη Livermore γεννήθηκαν τουλάχιστον 50 εταιρείες (*Business Week* 1990: 84).

(17) Δες τη συλλογή άρθρων που επιμελήθηκαν οι Arntzen και Money. Πρόκειται για εισηγήσεις σε ένα συνέδριο, του οποίου χορηγός -καθώς και εκδότης της συλλογής- ήταν η IC². Το MIT έχει επίσης διασυνδέσεις με πάνω από 400 εταιρείες στη Μασαχουσέτη, οι οποίες παρουσιάζουν έσοδα άνω των 27 δισεκατομμυρίων δολαρίων και οι οποίες ιδρύθηκαν από απόφοιτους ή καθηγητές του (1991: 216). Αξιοσημείωτες επίσης είναι οι περιπτώσεις της γιγαντιαίας Genentech, που δημιουργήθηκε από τον καθηγητή του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνια στο Σαν Φραντσίσκο Herbert Boyer το 1976 και η οποία εξελίχθηκε σε μία εταιρεία αξίας 600 εκατομμυρίων δολαρίων μέσα σε μόλις τέσσερα χρόνια, καθώς και της Biogen, μίας εξίσου μεγάλης εταιρείας βιοτεχνολογίας, η οποία ιδρύθηκε από τον Walter Gilbert του Χάρβαρντ. Οι Arntzen και Money αποτελούν και οι ίδιοι αναπόσπαστο τμήμα της εμπορευματοποίησης της πανεπιστημιακής έρευνας στο Πανεπιστήμιο A&M του Τέξας. Ο Arntzen είναι Αναπληρωτής Πρύτανης της Γεωπονικής Σχολής και Διευθυντής του γιγαντιαίου Γεωπονικού Πειραματικού Σταθμού του Τέξας, ενώ ο Money πρόσφατα παραιτήθηκε από τη θέση του Αντιπρύτανη του Ερευνητικού Πάρκου και από το Γραφείο Διασύνδεσης με τις Επιχειρήσεις -στην ουσία ήταν ο άνθρωπος που διοικούσε το Ερευνητικό Πάρκο στο Πανεπιστήμιο A&M του Τέξας. Ο Tom Mabry, ένας από τους εκδότες, τυχαίνει να είναι ταυτόχρονα μέλος του καθηγητικού προσωπικού του Πανεπιστημίου του Τέξας και συνεργάτης

την έρευνα εδώ και δεκαετίες, αποτελούν την εξαίρεση, καθώς ανήκουν στα πιο πλουσιοπάροχα χρηματοδοτημένα πανεπιστήμια. Υπάρχουν πολλά ακόμη γεναιόδωρα ομοσπονδιακά προγράμματα θέσπισης κινήτρων, οργανωμένα από διάφορους ομοσπονδιακούς φορείς, οι οποίοι στοχεύουν στην προώθηση της επιχειρηματικοποίησης.

Αυτά τα σχέδια στηρίζονται στην ψευδαίσθηση ότι τα χρήματα ρέουν από τις εταιρείες προς τα πανεπιστήμια – ακριβώς το αντίθετο από ό,τι συμβαίνει στην πραγματικότητα. Συνολικά, η εταιρική χρηματοδότηση για Ε&Α είναι ακόμη ελάχιστη: περίπου στο 8% στις αρχές της δεκαετίας του '60, έπεσε στο 2-3% τη δεκαετία του '70 και στις αρχές του '80 και τώρα διατηρείται απλώς στα επίπεδα του 6 με 9%, ανάλογα με την πηγή των πληροφοριών. Παρόλο που αυξάνεται γρηγορότερα από την ομοσπονδιακή συνεισφορά, 7% έναντι 4% για το διάστημα 1980-85, ακόμη παραμένει πολύ μικρή.⁽¹⁸⁾ Συνολικά, το ένα τρίτο των χρημάτων προέρχεται από δέκα μόνο εταιρείες και δύο δίνουν το 20%.⁽¹⁹⁾ Στην πραγματικότητα, ενώ κατά μέσο όρο το 1987 το μερίδιο του κεφαλαίου στις χρηματοδοτήσεις ήταν περίπου 6%, τα ίδια τα πανεπιστήμια παρείχαν τουλάχιστον το 24%.⁽²⁰⁾ Η πραγματικότητα δε συμβαδίζει με τη ρητορεία. Παρά τη δημοσιότητα που γνώρισαν στις αρχές της δεκαετίας του '80 οι μεγάλες συμφωνίες μεταξύ της Monsanto και του Πανεπιστημίου Ουάσινγκτον (στο Μιζούρι), του Χάρβαρντ με την Exxon και της Whitehead με το MIT, οι συνεργασίες πανεπιστημίων και βιομηχανίας δεν αποτελούν «ούτε μία συναρπαστική επιτυχία ούτε μία ζοφερή αποτυχία».⁽²¹⁾

Κάποιες εκτιμήσεις δείχνουν ακόμη και αδιαφορία εκ μέρους της κυβέρνησης. Ο Lindsey υποστήριξε ότι τα ομοσπονδιακά επίπεδα δαπανών για Ε&Α το 1985 ήταν ισοδύναμα, σε πραγματικούς όρους, με αυτά του 1967.⁽²²⁾ Ουσιαστικά, τα πανεπιστήμια δε βγάζουν κέρδος σε σχέση με τις τεράστιες επενδύσεις τους. Στην πραγματικότητα, μόνο το 10% των νέων εφευρέσεων κατοχυρώνεται με δικαίωμα ευρεσιτεχνίας, για το 1% εκχωρούνται δικαιώματα προς χρήση και το 0,1% παράγει κέρδη πάνω από 25.000 δολάρια.⁽²³⁾ Τα υπόλοιπα χρήματα προέρχονται από τα πάγια έξοδα για το έμμεσο κόστος της έρευνας: τις βιβλιοθήκες, το προσωπικό και τη χρήση των εγκαταστάσεων. Αυτά μπορεί να φθάσουν ως και το 90%, αν και στα μεγάλα δημόσια ερευ-

---

της IC².

(18) Newman, σελ. 217.

(19) *Chronicle of Higher Education* 1983: 4.

(20) Kay 1988: 24. Ο Kay είναι ο Διευθυντής της CORETECH, η οποία αποτελείται από 47 πανεπιστήμια, 20 εταιρείες και διάφορους επίσημους φορείς της ανώτατης εκπαίδευσης (*Chronicle of Higher Education* 1987: 20).

(21) MacCordy 1984: 59.

(22) Lindsey 1985: 86.

(23) Bok 1982: 156.

νητικά πανεπιστήμια, όπως το ΠΤ στο Austin, σπάνια υπερβαίνουν το 15%.

Παρόλα αυτά, όπως απέδειξαν έρευνες του Κογκρέσου στις αρχές του 1991,⁽²⁴⁾ τα πάγια έξοδα συνιστούν τεράστιες πηγές χρηματοδότησης –χρυσωρυχεία σε πολλές περιπτώσεις– για τα μεγάλα «ιδιωτικά» πανεπιστήμια όπως το MIT και το Στάνφορντ. Με τα ανταποδοτικά οφέλη από την εμπορευματοποίηση να παραμένουν πολύ χαμηλά, ή ακόμη και μικρότερα από τις επενδύσεις, αυτά τα πανεπιστήμια, προκειμένου να αποκομίσουν κέρδη, κατέφυγαν στην αύξηση των πάγιων εξόδων, την οποία χρέωναν την «κοινωνία», για κάτι που θεωρείται ότι είναι δημόσιο αγαθό. Η πρώτη επιθετική απόπειρα περικοπής των πάγιων εξόδων έγινε πολύ νωρίτερα, το 1983-84, όταν ο Πρόεδρος Ρήγκαν έδωσε εντολή για ριζική μείωση των ανώτατων ορίων στις δαπάνες. Παρόλο που αυτό το μέτρο δεν ήταν ιδιαίτερα επιτυχημένο, προλείανε το έδαφος για την περαιτέρω απομάκρυνση των πανεπιστημίων από μία εγγυημένη πηγή χρηματοδότησης, αναγκάζοντάς τα να αποδείξουν την κερδοφορία τους στην αγορά. Κάποιοι αποκαλούν αυτή τη διαδικασία «ιδιωτικοποίηση», εγώ την αποκαλώ επιχειρηματοποίηση. Μην έχοντας επαρκείς δημόσιους πόρους, τα πανεπιστήμια δεν πουλιούνται απλώς στις εταιρείες, όπως υπονοεί η «ιδιωτικοποίηση», αλλά παρακινούνται να μετατραπούν σε καθαρά κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, διαφορετικά αντιμετωπίζουν τεράστιες οικονομικές δυσκολίες.

Μπορεί αυτά τα αρνητικά κίνητρα να έχουν οδηγήσει τα πανεπιστήμια στο να γίνουν πιο δεκτικά στην επιχειρηματοποίηση, δεν επέφεραν όμως το υποτιθέμενο προσδοκώμενο αποτέλεσμα της προσέλκυσης επενδύσεων στην ανώτατη εκπαίδευση. Τα εταιρικά συμβόλαια για έρευνα ήταν από τις αρχές της δεκαετίας του '80 μέχρι το 1991 σταθερά στο 6%, αφήνοντας τεράστια ελλείμματα στη χρηματοδότηση των πανεπιστημιούπολεων. Οι εκτιμήσεις για τις επιδιορθώσεις και την αντικατάσταση του εξοπλισμού, που αγγίζουν τουλάχιστον τα 300 εκατομμύρια δολάρια για τις άμεσες ανάγκες και τα 10 δισ. δολάρια για τις μακροπρόθεσμες, καθώς και οι αυξήσεις στα δίδακτρα, που είχαν μέχρι πρόσφατα υπερβεί τον πληθωρισμό, επιβεβαιώνουν ότι σε μεγάλο βαθμό το κεφάλαιο ακόμη αρνείται να επενδύσει στα πανεπιστήμια, είτε πρόκειται για υψηλή τεχνολογία είτε για πολιτιστικές σπουδές.

Αυτό μπορεί να εξηγήσει το έντονο ενδιαφέρον για τη μεταφορά τεχνολογίας και τους

---

(24) Πριν από τα σκάνδαλα, το ποσοστό των πάγιων εξόδων του Στάνφορντ εκτοξεύτηκε από το 58%, το 1980 στο 74% το 1990. Από τη στιγμή που τέθηκε ανώτατο όριο στο 55% από την κυβέρνηση, το πανεπιστήμιο έχασε το 1991 τουλάχιστον 20 εκατομμύρια δολάρια (*Business Week* 1991: 124). Το αποτέλεσμα του σκανδάλου ήταν ότι το Στάνφορντ απέλυσε τον Πρόεδρο του Donald Kennedy λίγους μήνες αργότερα τον Ιούλιο. Πόσο εύκολα γκρεμίζονται οι μεγάλοι! Για πάνω από μία δεκαετία θεωρείτο ένας από τους κορυφαίους επιχειρηματίες προέδρους και ήταν η κινητήρια δύναμη πίσω από τη συνάντηση κορυφής των προέδρων των ερευνητικών πανεπιστημίων με στέλεχη εταιρειών στα Pajaro Dunes το 1982, η οποία υποτίθεται ότι ασχολήθηκε με τα δυσμενή σχόλια που γίνονταν σχετικά με την ασυμβατότητα των συμφερόντων και την αναγκαστική μυστικότητα γύρω από τα ερευνητικά αποτελέσματα, που είναι τα επακόλουθα της εμπορευματοποίησης.

τεχνοβλαστούς, που απαιτούν σχεδόν μηδενική επένδυση εκ μέρους των εταιρειών και που αναπτύσσονται σχεδόν μονομερώς σε δωρισμένη από το πανεπιστήμιο έκταση, η οποία χρησιμοποιείται για θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων ή ερευνητικά πάρκα και κέντρα· στηρίζονται δε στους άμισθους φοιτητές που εργάζονται ως «εσωτερικοί εκπαιδευόμενοι» μέχρι και 30–40 ώρες κάθε εβδομάδα, στο καθηγητικό προσωπικό που πληρώνεται από το πανεπιστήμιο και το οποίο κάνει τα πάντα, από το να δίνει συμβουλές μέχρι να διευθύνει τις εταιρείες, καθώς και στο κρατικό χρήμα υπό τη μορφή συμβουλευτικών υπηρεσιών και κέντρων μεταφοράς τεχνολογίας, επιχορηγήσεων για E&A και οικονομικών κινήτρων.

Η εταιρεία Πανεπιστήμιο του Τέξας

Αυτά τα ομοσπονδιακά προγράμματα θέσπισης κινήτρων δεν είναι αποτελεσματικά από μόνα τους, αλλά συνδέονται με ένα μεγάλο αριθμό άλλων παραγόντων σε πολιτειακό, τοπικό και πανεπιστημιακό επίπεδο που αξίζει να διερευνήσουμε πιο διεξοδικά. Παρόλο που πολλοί ακαδημαϊκοί και φοιτητές διαισθητικά γνωρίζουν τι συμβαίνει στο χώρο εργασίας τους, φαίνονται απελπιστικά απληροφόρητοι σχετικά με τις λεπτομέρειες ώστε να τεκμηριώσουν αυτό το μετασχηματισμό ενώπιον του ευρύτερου κοινού. Προσφέρω την παρακάτω σύντομη μελέτη μιας συγκεκριμένης περίπτωσης, της αρχικής διαδικασίας επιχειρηματοποίησης στο Πανεπιστημιακό Σύμπλεγμα του Τέξας (ΠΤ) και την πανεπιστημιούπολη του ΠΤ στο Austin,⁽²⁵⁾ ως ένα μοντέλο όχι μόνο επιχειρηματοποίησης αλλά και πολεμικής έρευνας που απαιτείται για την αποκάλυψη της επιχειρηματοποίησης και την αντίσταση σε αυτή.

IC²

Για τον George Kozmetsky, πρώην εργολάβο οπλικών συστημάτων και νυν διευθύνοντα οικονομικό σύμβουλο του Διοικητικού Συμβουλίου του Πανεπιστημιακού Συμπλέγματος του Τέξας, καθώς και ιδρυτή και διευθυντή του IC² (Ινστιτούτο για το Δημιουργικό Καπιταλισμό), το οποίο συνεργάζεται με το ΠΤ, το Austin του Τέξας είναι ένα εργαστήριο μεταφοράς τεχνολογίας, ανάπτυξης μιας «τεχνόπολης» και περαιτέρω υπαγωγής όλων των πλευρών της ζωής, της εργασίας, του ελεύθερου χρόνου, της κυβέρνησης και της εκπαίδευσης στη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας. Παρόλο που εμφανίζεται σαν ένας απλός συντελεστής, στο κέντρο της σχεδιασμένης «τεχνόπολης» του Austin βρίσκεται το πανεπιστήμιο της πόλης, όπως ακριβώς

(25) (στμ) Το Πανεπιστημιακό Σύμπλεγμα του Τέξας αποτελείται συνολικά από 15 εκπαιδευτικά ιδρύματα, απ' τα οποία τα 9 είναι γενικά πανεπιστήμια και τα 6 είναι ιδρύματα υγείας. Το Σύμπλεγμα αυτό έχει ως ναυαρχίδα του το Πανεπιστήμιο του Τέξας στο Austin.

το πανεπιστήμιο του Στάνφορντ βρίσκεται στο κέντρο αυτού που θεωρείται ως η «ολοκληρωμένη» τεχνόπολη, της Silicon Valley, ή όπως η TNCO⁽²⁶⁾ και το Πανεπιστήμιο του Μπάρι στη Νότια Ιταλία.⁽²⁷⁾ Μέσω της καθοδήγησης της IC² και άλλων συγγενών «παικτών» υψηλής τεχνολογίας, το Austin (με το χαμηλόμισθο εργατικό δυναμικό, τις τοπικές φοροαπαλλαγές, τις υποδομές, κ.λπ.) και το ΠΤ αναδιοργανώνονται ώστε να χρησιμεύσουν ως πόροι για την επέκταση της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας. Αυτό που γίνεται στο ΠΤ, τον δέκατο έβδομο μεγαλύτερο αποδέκτη χρημάτων για τη διεξαγωγή έρευνας στις ΗΠΑ,⁽²⁸⁾ θα μπορούσε να μας δείξει όχι μόνο την κατεύθυνση που παίρνει η περαιτέρω επιχειρηματοποίηση, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο μπορούμε να τη σταματήσουμε.

Ο Kozmetsky έχει παίξει έναν κεντρικό ρόλο στη διεθνή επιχειρηματοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης. Είναι η βασική κινητήρια δύναμη πρόωθησης της επιχειρηματοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης στο Τέξας, όντας υπεύθυνος για την ίδρυση μίας σειράς ερευνητικών κέντρων στα πανεπιστήμια του Τέξας προσανατολισμένων στην αγορά και ένας από αυτούς που συνέβαλαν στο να έρθουν στο Austin η Sematech και η MCC (διεθνείς εταιρικές κοινοπραξίες στο πεδίο των ημιαγωγών, χρηματοδοτούμενες από το στρατό) καθώς και μία σειρά άλλων επιχειρήσεων σχετικών με την άμυνα. Τώρα βοηθά στην εκπαίδευση σχεδιαστών στην [πρώην] Σοβιετική Ένωση και τους μαθαίνει πως να εφαρμόσουν τα ίδια και στα δικά τους πανεπιστήμια.

Ο Kozmetsky, όπως και ο Charles Hurwitz, είναι γνωστός για το ρόλο του στον αφανισμό των υπεραινώντων δέντρων σεκόγια στην Καλιφόρνια το 1990 από την εταιρεία MAXXAM Inc., για συναλλαγές στη βάση εμπιστευτικών πληροφοριών με την Drexel του Michal Milken και για την κομπίνα, μέσω της United Savings, με τα ομόλογα υψηλού ρίσκου, η οποία υπήρξε ένα από τα πιο γνωστά σκάνδαλα στην υπόθεση των Savings & Loans.⁽²⁹⁾ Επίσης, η IC² δραστηριοποιείται διεθνώς, βοηθώντας στην ίδρυση του κέντρου για την Οικονομική Ανάπτυξη στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Φλόριντα καθώς και του Ιδρύματος Επιστήμης και

(26) (στμ) Εταιρεία που εδρεύει στη Μασσαχουσέτη. Εδώ και 40 χρόνια σχεδιάζει και παράγει όργανα ακριβείας για ορθοσκοπικές, λαπαροσκοπικές και άλλες χειρουργικές επεμβάσεις ελάχιστης διάνοιξης.

(27) Έχει ενδιαφέρον να σημειώσουμε ότι ο Stephen Gomes, που διευθύνει το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα της Τεχνόπολης της Bechtel, είναι επίσης συνεργάτης της IC². Θυμηθείτε ότι η Bechtel ήταν ένας βασικός εργολάβος του Ιράκ [τη δεκαετία του '80] και τώρα τα κονομάει ανοικοδομώντας το Κουβέιτ. [στμ. Η Bechtel επέστρεψε στο Ιράκ το 2003 αλλά μετά από τρία χρόνια αναγκάστηκε να εγκαταλείψει όλα τα επενδυτικά σχέδιά της στη χώρα αφού είχε χάσει, λόγω του αντάρτικου, 52 υπαλλήλους και υπεργολάβους της].

(28) *Chronicle of Higher Education*, πίνακας με τις μεγαλύτερες χρηματοδοτήσεις αμερικανικών πανεπιστημίων από το ΥΑ, 17 Ιανουαρίου 1990. Ανατυπώθηκε στο *Education for the People Organizing Guide*, 1991: 15.

(29) Henson και Philpott, 1990: 8-9, 11

Τεχνολογίας στην Αλάσκα. Είναι χορηγός πλήθους ετήσιων συνεδρίων και προβαίνει σε μία σειρά εκδόσεων, συμβουλευοντας εταιρείες σχετικά με την επιχειρηματικοποίηση των πανεπιστημίων σε πολλές χώρες, της Κίνας συμπεριλαμβανομένης, στην οποία η IC² έπαιξε προωθητικό ρόλο ήδη από το 1981, ενώ χρησιμοποιεί και το στρατό. Η στρατιά των συνεργατών της περιλαμβάνει καθηγητικό προσωπικό και υπαλλήλους που προέρχονται από τουλάχιστον είκοσι πέντε άλλες επιχειρήσεις και πανεπιστήμια.

Η επαναστρατιωτικοποίηση των ΗΠΑ έπαιξε κεντρικής σημασίας ρόλο στην αναδιοργάνωση του πανεπιστημίου που προώθησε ο Kozmetsky. Η στρατηγική του Kozmetsky έγκειται στη μετατροπή της χρηματοδοτημένης από την κυβέρνηση στρατιωτικής έρευνας σε νέα προϊόντα που θα αποβούν κερδοφόρα για τους ιδιώτες. Παραδείγματος χάριν, η MCC και η Sematech, μαζί με πολλές άλλες πολυεθνικές που πρόσφατα εγκαταστάθηκαν στο Austin, βασίζονται στο πανεπιστήμιο της πόλης για την επιδότηση του κόστους έρευνας και εμπορευματοποίησης. Δεν προκαλεί καμία έκπληξη το γεγονός ότι δύο συνέδρια που διοργανώθηκαν από την IC² και τα βιβλία που προέκυψαν από αυτά έχουν τίτλο: *Εμπορευματοποιώντας την Τεχνολογία της Πρωτοβουλίας Στρατηγικής Άμυνας*⁽³⁰⁾ και *Εμπορευματοποιώντας τη Στρατιωτική Τεχνολογία*. Ανάμεσα στους κύριους υποκινητές της εκπόνησης αυτού του πρωτοποριακού στρατιωτικού σχεδιασμού ανάπτυξης, ήταν ένας μεγάλος αριθμός πρώην στρατιωτικών, όπως ο πρώην Πρύτανης του ΠΤ, Hans Mark, πρώην Γενικός Γραμματέας της Πολεμικής Αεροπορίας, στέλεχος του Ερευνητικού Κέντρου AMES της NASA και υποστηρικτής του Πολέμου των Άστρων.

Οι σχεδιαστές της επιχειρηματικοποίησης δεν κάνουν καμιά διάκριση ανάμεσα στη στρατιωτική και την εμπορική τεχνολογία ή ανάμεσα στη βιοτεχνολογία και την υψηλή τεχνολογία και το ίδιο πρέπει να κάνουν και αυτοί που αντιδρούν σε αυτήν. Αν απαντάει κανείς σε αυτές τις εξελίξεις χρησιμοποιώντας το επιχείρημα ότι οι στρατιωτικές δαπάνες δεν παίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία, όχι μόνο παρακάμπτει το προφανές, ότι το πρόβλημα είναι «η οικονομία», δηλαδή ο καπιταλισμός, αλλά επιπλέον κάνει εκ των πραγμάτων λάθος, καθώς οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν δημόσιο χρήμα προκειμένου να αποκαταστήσουν τη συσσώρευση. Οι στρατιωτικές δαπάνες παίζουν ένα κεντρικό ρόλο στην προσπάθεια του κεφαλαίου ν' αντιμετωπίσει τη συνεχιζόμενη κρίση και βοήθησαν στο ν' αντιστραφούν πολλές από τις κατακτήσεις που πέτυχαν τα κινήματα των δεκαετιών του '60 και του '70.

---

(30) (στμ) Πρόκειται για το πρόγραμμα που είναι γνωστό ως «Πόλεμος των Άστρων». Προτάθηκε από τον Ρήγκαν στις 23 Μαρτίου του 1983 και αφορά την ανάπτυξη διαστημικών και επίγειων όπλων καταστροφής πυρηνικών πυραύλων.

Το Τέξας προχωράει στην υψηλή τεχνολογία

Αν και το ΠΤ ήταν προ πολλού συνδεδεμένο με πλήθος βιομηχανιών στους τομείς της γεωργίας (πράγμα που ανάγεται στο Νόμο του Morrill του 1862), του τσιμέντου, των κτηματοταγρών, των κατασκευών και φυσικά του πετρελαίου και της βενζίνης, όλα αυτά που γίνονται από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετά διαρρηγνύουν οριστικά τον ακαδημαϊκό μανδύα του. Αρχής γενομένης το 1982, το κράτος ξεκίνησε μία σειρά από υψηλού επιπέδου νομοθετικές μελέτες και μεταρρυθμίσεις οι οποίες θέσπισαν νομικά και οικονομικά κίνητρα για τη δημόσια επιχορήγηση της βιομηχανίας υψηλής τεχνολογίας.

Το 1985 η νομοθεσία επέβαλε σε κάθε πανεπιστήμιο την καθιέρωση κανονισμών σχετικά με την «πνευματική ιδιοκτησία», οι οποίοι θα επέτρεπαν σε κάθε πανεπιστήμιο να αποκτήσει την κυριότητα των καινοτομιών που παράχθηκαν στην πανεπιστημιούπολη. Το πανεπιστήμιο μετά θα μπορούσε να κατοχυρώσει τα δικαιώματα ευρεσιτεχνίας και να πουλήσει τα δικαιώματα χρήσης των καινοτομιών. Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε το Κέντρο για την Ανάπτυξη και τη Μεταφορά Τεχνολογίας (KAMT), το οποίο στηρίζεται από το Πολυτεχνείο του ΠΤ. «Ο σκοπός του KAMT», πέρα από το να επιτρέπει στα πανεπιστήμια και τους ερευνητές τους να κατέχουν μερίδια σε εταιρείες που επενδύουν στην πανεπιστημιακή έρευνα, είναι «να παίρνει τη δημόσια χρηματοδοτούμενη πανεπιστημιακή έρευνα και να την προωθεί στην αγορά προς ιδιωτικό όφελος».⁽³¹⁾ Αυτό σημαίνει σχεδόν τα πάντα, από το να κατευθύνει το καθηγητικό προσωπικό σε επικερδή ερευνητικά προγράμματα και να εξασφαλίζει αρχικά κεφάλαια, έως το να προωθεί άμεσα την έρευνα στην αγορά μέσω τεχνολογικών που ανήκουν σε πανεπιστήμια και διοικούνται από αυτά.

Η ψήφιση του «Νόμου για τα Ίδια Κεφάλαια» το 1987 έδωσε στο ΠΤ και σε άλλα κρατικά πανεπιστήμια τη δυνατότητα να κατέχουν τεχνολογικούς μέσα στις πανεπιστημιούπολεις. Σαν να μην έφτανε αυτό, το 1989-90 ο νόμος για τη σύγκρουση συμφερόντων αναθεωρήθηκε –όπως μας πληροφορεί ο *Polemicist*, μία εναλλακτική φοιτητική εφημερίδα της εποχής στο ΠΤ- «ώστε να επιτρέπεται στα μέλη των διοικητικών συμβουλίων των δημόσιων πανεπιστημίων να κατέχουν θέση σε διοικητικά συμβούλια εταιρειών και να επενδύουν σε μη κερδοσκοπικές ή κερδοσκοπικές εταιρείες που έχουν συμβόλαια με τα πανεπιστήμια στα οποία αυτοί προεδρεύουν για την παραχώρηση αδειών χρήσης ευρεσιτεχνιών ή για τη χρηματοδότηση της έρευνας».⁽³²⁾ Αυτό διευκόλυνε πολλά μέλη του ΔΣ του Πανεπιστημιακού Συμπλέγματος του Τέξας και της Συμβουλευτικής Επιτροπής του Πολυτεχνικού Ιδρύματος του ΠΤ (που περιλαμβάνει επενδυτές και πολυεθνικές επιχειρήσεις) να συμμετάσχουν στην ίδρυση της Εταιρείας Ερευνητικών Εφαρμο-

(31) Henson και Philpott, 1990: 4.

(32) Από το *Discovery*, που εκδόθηκε από το ΠΤ, στο Henson και Philpott, 1990: σελ. 4

γών (EEE) το 1987, η οποία αποσκοπούσε στη διευκόλυνση των επιχειρηματικών σχεδίων.⁽³³⁾

Η EEE δημιουργήθηκε ως επενδυτικό κεφάλαιο υψηλού ρίσκου για την εμπορευματοποίηση της έρευνας που διεξαγόταν από το KAMT. Είναι ένα από τα πέντε κερδοσκοπικά κεφάλαια υψηλού ρίσκου στο Τέξας. Επιπλέον, και τα δύο [EEE και KAMT] εξυπηρετούνται από το Κέντρο Τεχνολογικών Καινοτομιών (KTK) που ιδρύθηκε στη Βιομηχανική Σχολή (η οποία φέρει το όνομα του Kozmetsky, που κάποτε υπήρξε πρύτανης της) και το οποίο διοικεί την Τεχνολογική Θερμοκοιτίδα του Austin. Η Τεχνολογική Θερμοκοιτίδα επιχορηγεί τις εγκαταστάσεις στις οποίες «αναπτύσσονται» νέες εταιρείες υψηλής τεχνολογίας και το KTK παρέχει τους άμισθους μεταπτυχιακούς φοιτητές που τους εκμεταλλεύεται, υπό το πρόσχημα των «προαπαιτούμενων για το μάθημα», το καθηγητικό προσωπικό που συνεργάζεται με αυτές.

Το 1987 η νομοθεσία πρόσθεσε άλλα δύο προγράμματα για να χρηματοδοτηθεί η έρευνα με εμπορικές δυνατότητες στις φυσικές επιστήμες και τη μηχανική. Τα δύο αυτά προγράμματα, τα οποία διηύθυνε το Συντονιστικό Συμβούλιο Ανώτατης Εκπαίδευσης του Τέξας, έχουν τροφοδοτήσει τη στρατιωτική και εμπορευματική έρευνα υψηλής τεχνολογίας και βιοτεχνολογίας με πολλά εκατομμύρια δολάρια, στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα 3,3 εκατομμύρια δολάρια που δόθηκαν στο ΠΤ του Austin για το πρόγραμμα κατασκευής ηλεκτρομαγνητικών όπλων. Στη συμβουλευτική επιτροπή και στις εξεταστικές επιτροπές συμμετέχουν διαλεκτοί αντιπρόσωποι από 91 πανεπιστήμια, στρατιωτικές εταιρείες και την ομοσπονδιακή κυβέρνηση. Στο χρονικό διάστημα από το 1985 έως το 1992, το συντονιστικό συμβούλιο διένειμε 246 εκατομμύρια δολάρια στην εμπορευματοποιήσιμη έρευνα.⁽³⁴⁾

(33) Ο Εθνικός Συνασπισμός υπέρ των Δημόσιων Πανεπιστημίων (ΕΣΔΠ), με έδρα την Ουάσιγκτον, θα μπορούσε να συμβάλλει στην αμφισβήτηση αυτού του μη-κερδοσκοπικού νομικού καθεστώτος των επιχειρηματικοποιημένων πανεπιστημίων. Το Άρθρο 501 (γ) (3) του Κώδικα Δημοσίων Εσόδων [σμτ: ο οποίος συγκεντρώνει όλους τους νόμους σχετικά με τα δημόσια έσοδα που προέρχονται από την εσωτερική φορολογία] εξαιρεί από τη φορολόγηση τα έσοδα ενός πανεπιστημίου που συνδέονται με δραστηριότητες σχετικές με την εκπαίδευση και τη βασική έρευνα. Παρόλα αυτά, καθόσον οι θυγατρικές εταιρείες που δημιουργούν ως φορολογικές ασπίδες είναι συνδεδεμένες με ομφάλιο λώρο με το εκάστοτε πανεπιστήμιο, μπορεί να κατηγορηθούν για την παραβίαση του άρθρου 512(β)(3), το οποίο απαγορεύει την εξαίρεση οργανισμών που ελέγχονται από τη μητρική πανεπιστημιούπολη (Walker, 1991: 275). Η ειρωνία είναι ότι τη στιγμή ακριβώς που ολόκληρο το βιβλίο των Brett, Gibson και Smilor καυχείται για το πόσο μοιάζει το πανεπιστήμιο με μία επιχείρηση, οι συγγραφείς προσπαθούν στο τέλος να προτείνουν τρόπους για να κρυφτεί αυτό το γεγονός πίσω από το άρθρο 501 (γ) (3).

Είναι ενδιαφέρον που ο Derek Bok (1982) επιτίθεται σε αυτή τη στρατηγική που ήδη εφαρμόζεται σε τοπικό επίπεδο. Παρατηρεί ότι πάνω από το 30% των κολλεγίων και των πανεπιστημίων ήδη αναγκάζονται να συνεισφέρουν στον προϋπολογισμό των τοπικών κυβερνήσεων για τις τρέχουσες δαπάνες τους, γεγονός με το οποίο ο ίδιος διαφωνεί. Δεδομένου ότι παλιά είχαν παραχωρηθεί φοροαπαλλαγές στα πανεπιστήμια επειδή παρουσίαζαν μικρά κέρδη, η αμφισβήτηση του φορολογικού τους καθεστώτος φαντάζει επίκαιρη, καθώς τώρα είναι καθαρόαιμες επιχειρηματικοποιημένες εταιρείες.

(34) Texas Higher Education Coordinating Board 1988. Texas Higher Education Coordinating

Η εταιρεία ΠΤ

Ως ένα από τα μεγαλύτερα ερευνητικά πανεπιστήμια στις ΗΠΑ και όντας κεντρικά συνδεδεμένο με τη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, το ΠΤ στο Austin έχει γίνει το κομβικό σημείο της επιχειρηματοποίησης σε όλη την πολιτεία. Από τις πολλές μικρού μέχρι και πολυεθνικού μεγέθους εταιρείες που εγκαθίστανται εδώ, σχεδόν οι μισές έχουν σχέσεις με το πανεπιστήμιο.⁽³⁵⁾

Το ΠΤ στο Austin δεν είναι απλώς ένας μαγνήτης για τις εταιρείες υψηλής τεχνολογίας αλλά έχει μετατραπεί και το ίδιο σε εταιρεία. Ο αριθμός των αρχειοθετημένων ευρεσιτεχνιών από έρευνες στο ΠΤ αυξήθηκε από 3 το 1983 και 28 το 1988 σε συνολικά 102 έως το 1991, με 98 εκδόσεις διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας στο σύνολο. Είκοσι έξι άδειες χρήσης εκδόθηκαν από το 1986 μέχρι τα μέσα του 1988, μία αύξηση κατά 62% σε σχέση με τη περίοδο 1983-86. Το Πανεπιστημιακό Σύμπλεγμα του Τέξας κατέχει την κυριότητα 311 ερευνητικών συμφωνιών με το δικαίωμα παραχώρησης των αδειών χρήσης σε εταιρείες, και το ίδιο το ΠΤ έχει μετοχές σε έξι τεχνολογικούς.⁽³⁶⁾ Επί του παρόντος υπάρχουν τουλάχιστον 31 «σημαντικές» μπίζνες -τεχνολογικοί που παρουσιάζουν κέρδη ή συμφωνίες παραχώρησης δικαιωμάτων χρήσης, σύμφωνα με το Γραφείο Νομικής Υποστήριξης του Πανεπιστημιακού Συμπλέγματος του Τέξας, έξι εκ των οποίων συνδέονται με το ΠΤ στο Austin, συμπεριλαμβανομένης και της συμφωνίας με την Astec Industries της οποίας διευθυντής είναι ο William Weldon. Ο Weldon είναι το πιο δραστήριο επιχειρηματικό μέλος του καθηγητικού προσωπικού στο ΠΤ, έχοντας στην κυριότητα του 20 ευρεσιτεχνίες και 16 εφαρμογές.⁽³⁷⁾ Το 1984, πολύ πριν ξεκινήσει η αναδιοργάνωση, το ΠΤ στο Austin κέρδιζε 100.000 δολάρια το χρόνο από την πληρωμή πνευματικών δικαιωμάτων. Συνολικά, το άθροισμα των εισοδημάτων του από αυτές τις συμφωνίες ξεπερνούσε το 1,2 εκατομμύρια δολάρια το 1990, καθώς ο αριθμός των συμφωνιών παραχώρησης δικαιωμάτων χρήσης εκτοξεύτηκε από 15 που ήταν το 1987 σε 150 έως το 1990. Από το 1987 και μετά, περίπου 30 νέες εταιρείες δημιουργήθηκαν μέσα από τις έρευνες του καθηγητικού προσωπικού

Board 1989 και Texas Science and Technology Council 1987.

(35) Gibson και Smilor 1991: 55. Αυτό το άρθρο εμφανίζεται σε ένα βιβλίο που περιέχει εισηγήσεις που παρουσιάστηκαν σε ένα συνέδριο που διοργάνωσε η IC², για την οποία εργάζονται οι Gibson και Smilor, και ο οργανισμός με τον οποίο συνεργάζεται, το Ίδρυμα RGK.

(36) Wilson, χχ: 3.

(37) «Καταχωρημένα Διπλώματα Ευρεσιτεχνίας του ΠΤ» και «Εφαρμογές Ευρεσιτεχνιών» κατά τη διάρκεια του 1991, έγγραφα που παρείχε ο Dudley Dobie, από το Γραφείο Νομικής Υποστήριξης του Πανεπιστημιακού Συμπλέγματος του Τέξας.

ή από κάποιου είδους υποστήριξη από το Πανεπιστημιακό Σύμπλεγμα του Τέξας.⁽³⁸⁾

Αυτά και άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα έχουν διευκολύνει την ευρεία διάδοση της επιχειρηματικοποίησης στο ΠΤ: 34 εκατομμύρια δολάρια για τη γη και τον εξοπλισμό που νοικιάζονται προς 2 δολάρια το χρόνο και πάνω από 16 εκατομμύρια για νέες προικώες έδρες καθηγητών στην MCC, 140 εκατομμύρια δολάρια για τη χρηματοδοτημένη από το ΥΑ Sematech, 20 εκατομμύρια δολάρια για έναν ηλεκτρονικό υπερυπολογιστή Gray, 70 εκατομμύρια δολάρια για το σχεδιαζόμενο Κτίριο Μοριακής Βιολογίας «Jim Bob Moffett» (που πήρε το όνομα του από το ανώτατο διοικητικό στέλεχος της Freeport McMoRan) και το πρόγραμμα Μοριακής Βιολογίας, καθώς και 1 δισ. δολάρια μέσω της πώλησης ενός κρατικού δημόσιου ομολόγου για τον αδρανοποιημένο τώρα υπερεπιταχυντή σωματιδίων.

Το ΠΤ είναι στενά συνδεδεμένο με πολλές πολυεθνικές εταιρείες μέσω της αλλαγής των κανονισμών του για την πνευματική ιδιοκτησία. Μία τέτοιου είδους συνεργασία είναι αυτή του τωρινού Πρύτανη του Πανεπιστημιακού Συμπλέγματος του Τέξας και πρώην Προέδρου του ΠΤ στο Austin, William Cunningham, ο οποίος κατέχει μετοχές, επιτελεί συμβουλευτικό ρόλο και συμμετέχει στα διοικητικά συμβούλια πολλών θυγατρικών της Freeport McMoRan (ένα ζήτημα που θα εξεταστεί στη συνέχεια αυτού του άρθρου).

Το πρόγραμμα για τα «ηλεκτρομαγνητικά όπλα» καταδεικνύει με τον καλύτερο τρόπο το πολύπλοκο πλέγμα των δυνάμεων που δρουν για την επιχειρηματικοποίηση του ΠΤ. Αν και αρχικά αποτελούσαν μέρος του προγράμματος για τον Πόλεμο των Άστρων, τα ηλεκτρομαγνητικά όπλα έχουν αποκτήσει νέα σημασία ως αντιαρματικά όπλα εδάφους-εδάφους. Αυτό το πρόγραμμα έχει αναπτυχθεί υπό την καθοδήγηση του πρώην Πρύτανη του ΠΤ, Hans Mark, ο οποίος μετέφερε τα σχετικά με την Πρωτοβουλία Στρατηγικής Άμυνας ερευνητικά του προγράμματα από την Πολεμική Αεροπορία στο ΠΤ. Μέρος αυτής της τεχνολογίας έχει, πέρα από κάθε αμφιβολία, ήδη συμβάλλει στα αντιαρματικά οπλικά συστήματα και τις βόμβες που μπορούν να διαπεράσουν το ατσάλι, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν από τις ΗΠΑ στη γενοκτονία του Πολέμου στον Κόλπο.

Το πρόγραμμα για τα ηλεκτρομαγνητικά όπλα είναι βασικός αποδέκτης ομοσπονδιακών χρημάτων για την έρευνα, συμπεριλαμβανομένης και μίας πρόσφατης στρατιωτικής δωρεάς ύψους 13 εκατομμυρίων δολαρίων για πέντε χρόνια για τη διεξαγωγή έρευνας σχετικά με τις πολεμικές συγκρούσεις στο έδαφος. Η τεχνολογία των ηλεκτρομαγνητικών όπλων έχει χρησιμοποιηθεί για εμπορικούς σκοπούς από τουλάχιστον έξι πολυεθνικές εταιρείες που σχετίζονται με τη γεώτρηση πετρελαίου, την παραγωγή ταινιών αναπαραγωγής ήχου, την παραγωγή εξελιγμένων μπουζί και τη μεταλλουργία, προκειμένου να αναπτύξουν τα δικά τους προϊόντα και να αυξήσουν τα κέρδη τους. Το καινούργιο κτίριο αξίας 62 εκατομμυρίων δολαρίων που ανήκει

(38) *Vision* 2020 1991: 8.

στο CEM⁽³⁹⁾ και στο Κέντρο Ενεργειακών Μελετών καθώς και άλλες νέες εγκαταστάσεις και διευκολύνσεις προήλθαν από τα χρήματα των διδάκτρων, από εκδόσεις ομολόγων και άλλες πανεπιστημιακές πηγές.⁽⁴⁰⁾

Αποκαλύφθηκε επίσης ότι το ΠΤ εκμισθώνει με τη μέθοδο του leasing 2.000 εκτάρια γης στο Δυτικό Τέξας προς 3 δολάρια το εκτάριο το χρόνο στον υποτιθέμενα «μη κερδοσκοπικό» εργολάβο στρατιωτικών έργων, τη MITRE Corporation, μέλος του ΔΣ της οποίας ήταν ο πρώην Πρύτανης Mark μέχρι ακριβώς τη στιγμή που κλείστηκε η συμφωνία. Η MITRE είναι επίσης ο οργανισμός που φιλοξενεί το JASON, ένα think tank που αποτελείται από 50 ακαδημαϊκούς, οι οποίοι παρέχουν συμβουλές στο ΥΑ σχετικά με τους πυραύλους MX, τους Διηπειρωτικούς Βαλλιστικούς Πυραύλους, τον ηλεκτρονικό φράκτη που εφήυρε το JASON κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Βιετνάμ, τα όπλα λέιζερ και άλλες τεχνολογίες.⁽⁴¹⁾ Η MITRE θα διεξάγει έρευνα πάνω στους αισθητήρες ανίχνευσης κοντά στο Κέντρο Πολλαπλών Ενεργειακών και Οικονομικών Κατευθύνσεων του ΠΤ στην κοιλάδα του Permian, το οποίο δοκιμάζει τα ηλεκτρομαγνητικά όπλα στοχεύοντας σε ένα βουνό.

Το ΠΤ είναι ένα μόνο από τα πολυάριθμα πανεπιστήμια και ερευνητικά ινστιτούτα που επιδιώκουν την εμπορευματοποίηση στο Τέξας.⁽⁴²⁾ Το Ερευνητικό Κέντρο της Περιοχής του Χιούστον (ΕΚΠΧ), μία διεθνής εταιρική κοινοπραξία μεταξύ πανεπιστημίων του Τέξας και της Λουιζιάνα και της ελβετικής εταιρείας κατασκευής ρολογιών Tissot, είναι ένα κέντρο έρευνας πάνω στα αποκαλούμενα «έξυπνα» όπλα, τον Υπεραγωγό (SSC), τη βιοτεχνολογία και τον οικονομικό σχεδιασμό. Σχεδόν κάθε κρατικό πανεπιστήμιο έχει καθιερώσει προγράμματα υποστήριξης της εμπορευματοποίησης και κάποια είναι πολύ σημαντικά, όπως το Κέντρο του Πανεπιστημιακού Συμπλέγματος του Τέξας ενάντια στον Καρκίνο (UTSCC) που έχει υπο-

(39) (στμ) Κέντρο Ηλεκτρομηχανικής του ΠΤ στο Austin.

(40) Weldon 1987: 148. Και αυτό το βιβλίο επίσης προήλθε από εισηγήσεις που έγιναν σε ένα συνέδριο του οποίου χορηγός ήταν η IC². Περιλαμβάνει μία απίστευτα ευρεία λίστα συντελεστών όπως ο Mark, ο διοικητής Bobby Ray Inman (πρώην αξιωματούχος της Εθνικής Υπηρεσίας Ασφαλείας και ιδρυτής της MCC), ο Kozmetsky και ένα σωρό στρατιωτικοί αξιωματούχοι, οι οποίοι έχουν βρεθεί στην πρώτη γραμμή της επιχειρηματοποίησης.

(41) Βλ. *The Nonviolent Activist* 1988: 14-5. Οι πληροφορίες σχετικά με την υποστήριξη του JASON από τη MITRE προέρχονται από τον Rich Cowan της Υπηρεσίας Πληροφοριών σχετικά με τη Στρατιωτική Έρευνα. Η δήλωση έγινε στα πλαίσια μιας διαδικασίας εφαρμογής του Νόμου για την Ελευθερία στην Πληροφόρηση στις 19 Αυγούστου 1991.

(42) Βλ. Arntzen και Money για τη περιγραφή μιας παρόμοιας διαδικασίας στο A&M του Τέξας (1991: 220). Μία ενδιαφέρουσα ερμηνεία του γιατί το Ιατρικό Κολέγιο του Baylor, παραδείγματος χάριν, αναπτύσσει ένα πρόγραμμα μεταφοράς τεχνολογίας είναι ότι «*δε διαθέτει τμήματα ιστορίας ή φιλοσοφίας που θα αντιδρούσαν εάν η ακαδημαϊκή ελευθερία κινδύνευε από την εμπορευματοποίηση*» (Johnston και Edwards 1987: 87). Ελπίζαν ότι η αντίσταση θα περιοριζόταν σε μία χούφτα σχολών θεωρητικών επισημών, όπως θα δούμε.

γράφει πάνω από 100 συμφωνίες για παραχώρηση αδειών χρήσης σε ένα διάστημα μόνο τριών ετών.⁽⁴³⁾

Επιχειρηματοποίηση και λιτότητα

Προκειμένου να αποδεσμευτεί το απαραίτητο κεφάλαιο για την οικονομική υποστήριξη των επιχειρηματικών προγραμμάτων, τα πανεπιστήμια έχουν εισάγει μία διαδικασία επιλεκτικής οικονομικής λιτότητας ώστε να επανοικειοποιηθούν χρηματικούς πόρους από προγράμματα που δεν είναι «κερδοφόρα» ή που δεν μπορούν να εμπορευματοποιηθούν. Οι αυξήσεις στα διδάκτρα, η αναδιοργάνωση του τρόπου που δαπανώνται και επενδύονται οι δωρεές, καθώς και η αλλαγή στον τρόπο που επιβάλλεται η οικονομική λιτότητα είναι συνήθη πράγματα πια. Οι διοικήσεις των πανεπιστημιούπολεων υποθάλπουν το μύθο της πτώσης των εσόδων που προέρχονται από την Πολιτεία, παρόλο που αυτά σε πραγματικές τιμές έχουν αυξηθεί κατά την τελευταία δεκαετία και το μεγαλύτερό τους μέρος χρησιμοποιείται προκειμένου να επιδοτηθούν προγράμματα προσανατολισμένα στην αγορά. Καθώς η ομοσπονδιακή και πολιτειακή χρηματοδότηση έχει δραματικά συμπιεστεί, οι πανεπιστημιούπολεις –και τα προγράμματα που περιλαμβάνουν– βρίσκονται όλο και πιο πολύ υπό την πίεση του να αποδείξουν την αποδοτικότητά τους, προκειμένου να δικαιολογήσουν την τρέχουσα χρηματοδότησή τους, πόσω μάλλον αυξήσεις. Αυτό δε συμβαίνει μόνο στο Τέξας ή τις ΗΠΑ, αλλά φαίνεται να έχει γίνει η καθιερωμένη διαδικασία λειτουργίας σχεδόν κάθε πανεπιστημιακού συστήματος από τον Καναδά μέχρι την Κίνα.

Στο Τέξας η οικονομική λιτότητα βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη και προωθείται μέσω του τεχνάσματος της «ευελιξίας του προϋπολογισμού» (και μαζί με αυτή τα «ευέλικτα διδάκτρα», όπως αποκαλούνται οι αυξήσεις των διδάκτρων που είναι ευέλικτες μόνο προς τα πάνω). Μόνο στο διάστημα 1984-1987 περισσότερα από 300 εκατομμύρια δολάρια περικόπηκαν και από τα 37 κρατικά κολέγια, πανεπιστήμια και κοινοτικά κολέγια. Από το 1985 και μετά, η συνολική πολιτειακή χρηματοδότηση του ΠΤ έπεσε κατά 2,7% ή κατά 5,6 εκατομμύρια δολάρια και άλλα 9 εκατομμύρια κόπηκαν μόνο κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του φθινοπώρου του 1991. Το πιο σημαντικό όμως είναι να δούμε πίσω από αυτή τη μικρή αλλά σοβαρή μείωση ποια είναι η πηγή αυτών των χρημάτων: τα δολάρια από τη φορολογία τώρα αντιπροσωπεύουν μόνο το 30,5% του προϋπολογισμού, σε σύγκριση με το 44,7% που αντιπροσώπευαν το 1985.⁽⁴⁴⁾ Παρόλα αυτά, αγνοείται τελείως το γεγονός ότι οι πολιτειακές πιστώσεις είχαν σχεδόν διπλασιαστεί κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου από το 1980 και μετά, από 106,8 εκατομμύρια

(43) Σχετικά με το UTSCC, βλ. Richardson 1987: 47-52.

(44) *On Campus* 1990: 2.

δολάρια σε 198,4 εκατομμύρια δολάρια το 1991. Η χρηματοδότηση κατά το 1991 ήταν μόνο 5,6 εκατομμύρια δολάρια ή 2,7% μικρότερη από την αντίστοιχη του 1985. Ο ίδιος ο συνολικός προϋπολογισμός εκτοξεύτηκε από 100 εκατομμύρια δολάρια περίπου την περίοδο 1969-70, σε 277 εκατομμύρια δολάρια την περίοδο 1980-81, σε 506,9 εκατομμύρια δολάρια την περίοδο 1986-87 και σε 666 εκατομμύρια δολάρια την περίοδο 1991-92.

Αυτοί οι αριθμοί καταδεικνύουν μία θεμελιώδη αλλαγή της κατεύθυνσης της χρηματοδότησης των πανεπιστημίων, η οποία επηρεάζει το μετασχηματισμό του βασικού χαρακτήρα του πανεπιστημίου. Παρόλο που τα πολιτειακά έσοδα δεν αυξάνονται τόσο γρήγορα όσο αυξάνεται ο συνολικός προϋπολογισμός, υπάρχουν παρόλα αυτά διαθέσιμα χρήματα, καθώς πάνω από το μισό του προϋπολογισμού είναι «μη κατανεμημένο», δηλαδή μπορεί να χρησιμοποιηθεί καθ' οιονδήποτε τρόπο επιθυμεί η διοίκηση του ΠΤ του Austin. Στην ουσία, εάν ένα πρόγραμμα δεν αποδίδει ή δεν μπορεί να επιχειρηματοποιηθεί, θα βρεθεί υπό την πίεση της έλλειψης πόρων καθώς είναι απολύτως εξαρτημένο από μία πολιτειακή χρηματοδότηση η οποία μειώνεται σχετικά. Εάν ένα πρόγραμμα υποταχθεί περαιτέρω στις άμεσες ανάγκες της αγοράς επιβραβύεται με μεγάλη υποστήριξη, όπως έχει συμβεί με τη μηχανική και τη βιοτεχνολογία.

Το μέγεθος της λιτότητας είναι σχεδόν δίχως όρια στο ΠΤ του Austin. Φοβούμενο φοιτητικές αντιδράσεις στις αυξήσεις των διδάκτρων, το Διοικητικό Συμβούλιο επέλεξε τους στόχους του με ένα προσεκτικό και τμηματικό τρόπο. Τα διδάκτρα αυξάνονται σταδιακά και σταθερά χρόνο με το χρόνο, τόσο για τους προπτυχιακούς όσο και για τους μεταπτυχιακούς φοιτητές, ως αποτέλεσμα της στρατηγικής του διαίρει και βασιλεύει, η οποία ξεκίνησε με την επιβολή αυξήσεων σε ορισμένα κολέγια. Για παράδειγμα, από το 1985 ως το 1996 τα διδάκτρα των μεταπτυχιακών αυξήθηκαν κατά 1600%. Για την παρακολούθηση εκατοντάδων μαθημάτων θεσπίστηκαν για πρώτη φορά διδάκτρα, ενώ σε άλλα μαθήματα αυξήθηκαν σταδιακά έτσι ώστε να μεταγγιστούν χρήματα από τους φοιτητές με ένα πιο εξατομικευμένο και λιγότερο εμφανή τρόπο. Τα «γενικά διδάκτρα» αυξήθηκαν και νέα δημιουργήθηκαν για υπηρεσίες που παλιότερα περιλαμβάνονταν στα γενικά διδάκτρα, όπως οι συμβουλευτικές υπηρεσίες σε επίπεδο σχολών και η εγγραφή. Το πάγωμα στις προσλήψεις προσωπικού που κράτησε σχεδόν όλο το 1991 έχει παραταθεί, ενώ οι υπηρεσίες, το είδος και οι συνθήκες εργασίας των υπαλλήλων χειροτέρεψαν. Οργανικές θέσεις προσωπικού παραμένουν κενές εξαιτίας των περικοπών στα τμήματα και της έλλειψης πόρων, που αντισταθμίζονται αποσπώντας χρήματα από τους πόρους που προορίζονταν για τους επισκέπτες καθηγητές, τις φωτοτυπίες, τις τηλεφωνικές και ταχυδρομικές υπηρεσίες, τις εκπαιδευτικές άδειες των καθηγητών και τις προσλήψεις σε νέες θέσεις εργασίας. Η χρηματοδότηση της βιβλιοθήκης περικόπηκε, καθώς η Πολιτεία υποχρηματοδότησε τον υποβληθέντα προϋπολογισμό κατά 42% την περίοδο 1990-91, αναγκάζοντας τη διοίκηση να χρησιμοποιήσει χρήματα από αλλού.

Η οικονομική βοήθεια προς τους φοιτητές επίσης ψαλιδίστηκε. Ενώ το Πολιτειακό Συντονιστικό Συμβούλιο Ανώτατης Εκπαίδευσης συγκέντρωνε 246 εκατομμύρια δολάρια για την εμπορευματοποιήσιμη έρευνα, η οικονομική βοήθεια εκείνης της περιόδου σε 1.000 φοιτητές του ΠΤ στο Austin καθυστέρουσε για μήνες επειδή η εξουσιοδότηση δανειοδότησης από το Συμβούλιο είχε λήξει. Καθώς η ομοσπονδιακή βοήθεια έχει μετατοπιστεί από τη χορήγηση επιδομάτων στη χορήγηση δανείων, το μερίδιο συμμετοχής της στη χρηματοδότηση έχει μειωθεί από το 83% στο 73%, ενώ τα μερίδια του πανεπιστημίου και της Πολιτείας έχουν αυξηθεί για να καλύψουν τη διαφορά. Αυτό συμβαίνει στο ΠΤ του Austin, που μόνο την περίοδο 1989-90 είχε ανεκπλήρωτες φοιτητικές ανάγκες ύψους σχεδόν 19 εκατομμυρίων δολαρίων.

Ένας νόμος του 1987 παρείχε στο συντονιστικό συμβούλιο την εξουσία να επιβάλλει ανώτατο όριο στον αριθμό των εγγραφών στις πανεπιστημιούπολεις που δεν μπορούσαν να το κάνουν οι ίδιες, βάζοντας ένα όριο στα κονδύλια ανά φοιτητή που θα λάμβανε κάθε πανεπιστημιούπολη, το οποίο βασιζόταν σε ένα μαθηματικό τύπο. Η διοίκηση του ΠΤ στο Austin έχει αποπειραθεί να μειώσει τις εγγραφές προπτυχιακών φοιτητών ενώ ταυτόχρονα έχει προσπαθήσει να αυξήσει τις εγγραφές μεταπτυχιακών, πολλοί από τους οποίους δουλεύουν σαν πραγματικοί σκλάβοι σε εμπορευματοποιήσιμα ερευνητικά προγράμματα ή διδάσκουν εισαγωγικά μαθήματα με πολύ μεγάλη προσέλευση, λαμβάνοντας ένα κλάσμα του μισθού ενός καθηγητή.

«Είμαστε άφραγκοι» και άλλες χοντρομαλακίες

Η Πολιτεία του Τέξας και το πανεπιστήμιο προσπάθησαν να νομιμοποιήσουν αυτή τη λιτότητα υποστηρίζοντας ότι είναι άφραγκα. Εντούτοις, η υποστήριξη του ΠΤ προς τη Sematech, το ΕΚΠΧ και άλλα προγράμματα, προσανατολισμένα στην αγορά, φανερώνουν το αντίθετο. Στην πραγματικότητα, έχει αποκαλυφθεί ότι το ΠΤ διαθέτει αρκετές διαφορετικές πηγές κονδυλίων χωρίς περιορισμούς, τα οποία μπορεί να διαθέσει όπως επιθυμεί. Το 1989 η πολιτειακή νομοθεσία διασφάλισε στις διοικήσεις των πανεπιστημιούπολεων αυξημένη ευελιξία στην κατάρτιση του προϋπολογισμού, προκειμένου να μπορούν να αναδιανέμουν τα χρήματα εκεί όπου κρίνουν ότι είναι απαραίτητο. Καθώς δεν υπάρχουν περιορισμοί για πάνω από το μισό προϋπολογισμό του ΠΤ, αξίας 666 εκατομμυρίων δολαρίων την περίοδο 1991-92, η διοίκηση έχει στη διάθεσή της ένα μεγάλο χρηματικό ποσό για να το διαθέσει εκεί όπου η οικονομική ανταπόδοση είναι μεγαλύτερη.

Το ΠΤ διαθέτει πολλές αλλά όχι και τόσο γνωστές συμπληρωματικές πηγές χρηματικών πόρων. Τα αξίας 4 δις δολαρίων Μόνιμα Πανεπιστημιακά Κεφάλαια (ΜΠΚ), τα οποία κατέχει το ΠΤ από κοινού με το Α&Μ του Τέξας, απέφεραν από τους τόκους περίπου 250 εκατομμύρια δολάρια, από τα οποία το ΠΤ λαμβάνει τα δύο τρίτα. Παρόλο που αυτά τα χρήματα καταρ-

χόν πηγαίνουν στην αποπληρωμή του ομολογιακού δανείου, το ΠΤ έλαβε το 1991 περίπου 82 εκατομμύρια δολάρια σε μετρητά, τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί σε μία ευρεία γκάμα προγραμμάτων, κυρίως στην υποστήριξη επιχειρηματικών προγραμμάτων μηχανικής. Οι τόκοι σχηματίζουν τα Διαθέσιμα Πανεπιστημιακά Κεφάλαια (ΔΠΚ), τα οποία με τα χρόνια χρησιμοποιήθηκαν για να δημιουργηθεί ένα ισοφαρισμένο ταμείο, προστατευμένο από τις μεταβολές των επιτοκίων, για τις προικώες θέσεις προσωπικού, το οποίο ανέρχεται σε περίπου 377 εκατομμύρια δολάρια. Κάποια χρήματα από τα ΔΠΚ έχουν πάει σε ένα εφεδρικό αποθεματικό κεφάλαιο για κατασκευαστικά προγράμματα, συνολικής αξίας περίπου 78 εκατομμυρίων δολαρίων. Τα ίδια τα ΜΠΚ είναι μία πηγή κεφαλαίων, καθώς τα ομόλογα μπορούν να πωληθούν προκειμένου να χρηματοδοτηθούν κατασκευαστικά προγράμματα που υποστηρίζονται από τις δωρεές. Τα γενικά διδάκτρα και άλλες πηγές κεφαλαίων παρέχουν στο ΠΤ την πρόσθετη ασφάλεια για να πουλήσει ομόλογα, τα οποία αποπληρώνονται μέσω των αυξημένων διδάκτρων. Τα γενικά διδάκτρα, που ανέρχονταν στα 10 εκατομμύρια δολάρια το 1991 και τα οποία καταβάλλονται από κάθε φοιτητή, πηγαίνουν κατευθείαν στην κατασκευή και επέκταση εγκαταστάσεων προσανατολισμένων στην αγορά, συμπεριλαμβανομένων και των 8 εκατομμυρίων δολαρίων για το κτίριο μοριακής βιολογίας «Jim Bob Moffett». Συνολικά, το Πανεπιστημιακό Σύμπλεγμα του Τέξας έχει υποχρεώσεις ύψους περίπου 1 δις δολαρίων μέσω της κάθε είδους πώλησης ομολόγων. Το ΠΤ του Austin επίσης βρέθηκε να κατέχει 91,6 εκατομμύρια δολάρια και το Πανεπιστημιακό Σύμπλεγμα του Τέξας 428,3 εκατομμύρια δολάρια συνολικά σε διακεκριμένα κεφάλαια, τα οποία ο Πολιτειακός Ελεγκτής Δαπανών ήθελε να απαλλοτριώσει το 1991, ενώ το Σύμπλεγμα έχει πάνω από 1,3 δις δολάρια σε βραχυπρόθεσμες επενδύσεις και μετρητά.⁽⁴⁵⁾

Σε μία εις βάθος μελέτη που διεξήγαγα, η οποία δημοσιεύθηκε στο *The Other Texan*, βρήκα ότι στην πραγματικότητα το ΠΤ και το Πανεπιστημιακό Σύμπλεγμα του Τέξας είχαν σε διακεκριμένα και μη δεσμευμένα κεφάλαια συνολικά αποθέματα ύψους 3,3 δις δολαρίων.⁽⁴⁶⁾ Αυτά τα αποθέματα δεν αποτελούσαν μέρος των ΜΠΚ, αλλά βρέθηκαν σε κάποιους από τους λογαριασμούς που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς και σε ευέλικτες βραχυπρόθεσμες επενδύσεις. Με μία λέξη, το ΠΤ δεν είναι άφραγκο.

Οικονομική λιτότητα και κρίση

Παρατηρούμε ένα μοντέλο επιλεκτικής μείωσης των επενδύσεων στην ανώτατη εκπαίδευση σα σύνολο και σε κάποιους συγκεκριμένους τομείς σε κάθε ίδρυμα. Όταν αποδείχτηκαν ανίκανα να επαναφέρουν την τάξη και έτσι να ανανεώσουν τη χρησιμότητά τους στη συσώ-

(45) Texas State Comptroller 1991: ED151 και The University of Texas System 1991: D15.

(46) Ovetz 1992: 5.

ρευση κεφαλαίου, τα πανεπιστήμια αναγκάστηκαν να υποστούν μία εκ θεμελίων αναδιοργάνωση υπό την πίεση της λιτότητας, η οποία τα εξανάγκασε ή να αποδείξουν την επιχειρηματική χρησιμότητά τους ή αλλιώς να περιπέσουν σε οικονομικές δυσκολίες.

Πολλά από αυτά που περιγράφονται εδώ για το ΠΤ του Austin είναι λίγο πολύ πλέον η τυπική διαδικασία λειτουργίας των πανεπιστημίων στις ΗΠΑ και στον υπόλοιπο κόσμο. Σε εθνικό επίπεδο, τα πανεπιστήμια προβαίνουν σε περικοπές με γρήγορους ρυθμούς, αυξάνουν τα διδάκτρα, απολύουν προσωπικό και καθηγητές μερικής απασχόλησης, μειώνουν τις τάξεις και τη χρηματοδότηση των βιβλιοθηκών, και γενικότερα λαμβάνουν μέτρα που μετακυλίζουν ένα μεγαλύτερο μέρος του κόστους εκπαίδευσης στους φοιτητές. Για πρώτη φορά στα 33 χρόνια που τηρούνται σχετικά στοιχεία, οι πολιτειακές κυβερνήσεις ξόδεψαν λιγότερα χρήματα στην ανώτατη εκπαίδευση την περίοδο 1991-92 από ό,τι το προηγούμενο δημοσιονομικό έτος. Επτά από τις 11 πολιτείες που ξοδεύουν περισσότερα από 1 δισ. δολάρια, ξόδεψαν λιγότερα από ό,τι την προηγούμενη χρονιά. Τριάντα πέντε πολιτείες δεν αύξησαν τις δαπάνες τους καθόλου ή τις μείωσαν σε πραγματικούς όρους. Συνολικά, σύμφωνα το Ερευνητικό Πρόγραμμα Ανώτατης Εκπαίδευσης του Ερευνητικού Κέντρου Rew που παρείχε αυτά τα στοιχεία: «*Η πιθανότητα να μείνουν τα αμερικάνικα κολέγια και πανεπιστήμια αβοήθητα –αφημένα στα δικά τους ένστικτα, τις δικές τους ικανότητες και τους δικούς τους πόρους, καθώς επιδίδονται στην επιχείρηση της προσαρμογής των ορέξεών τους σ' αυτά που διαδέτουν- είναι μεγαλύτερη από κάθε άλλη φορά τα τελευταία πενήντα χρόνια*».⁽⁴⁷⁾ Δε θα μπορούσε να ειπωθεί πιο καθαρά ότι η επιχειρηματικοποίηση προωθείται από τη λιτότητα.

Είναι εμφανές προς τα που στρέφονται οι «ικανότητες» των πανεπιστημίων, καθώς οι διαθέσιμοι χρηματικοί πόροι αναδιανέμονται από τομείς που ικανοποιούν φοιτητικές ανάγκες ή επιθυμίες σε αυτούς που υπηρετούν την επιχειρηματική «ανοικτή εταιρεία». Ο ιστορικός της ανώτατης εκπαίδευσης David Noble συμφωνεί, εξηγώντας ότι «*οι αυξήσεις στα διδάκτρα είναι απλώς το σύμπτωμα ενός πιο δεμελιώδους μετασχηματισμού των ιδρυμάτων της ανώτατης εκπαίδευσης μας –τόσο δημόσιων όσο και ιδιωτικών– σε μηχανές εταιρικής έρευνας και άρα παραγωγής χρημάτων*».⁽⁴⁸⁾ Παρόλα αυτά ο μετασχηματισμός αυτός δε δουλεύει σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια.

Για μια θεωρία της επιχειρηματικοποίησης

Η επιχειρηματικοποίηση των αμερικανικών πανεπιστημίων εξελίσσεται σε δύο επίπε-

(47) Jaschik 1991: A1, A38-39 και 1991: A31.

(48) Noble 1989: 7.

δα. Η τυπική διαδικασία λήψης αποφάσεων στις πανεπιστημιούπολεις τείνει να περάσει στον έλεγχο μη-ακαδημαϊκών δυνάμεων μέσα στο πανεπιστήμιο – και η κύρια λειτουργία του πανεπιστημίου αλλάζει· από λειτουργία πειθαρχησης της εργατικής δύναμης μετασχηματίζεται σε λειτουργία χρήσης της εργατικής δύναμης για την παραγωγή άμεσου κέρδους. Θα ήταν υπεραπλουστευτικό αν λέγαμε ότι εξωπανεπιστημιακοί παράγοντες παίρνουν τον έλεγχο του πανεπιστημίου. Στην πραγματικότητα δραστηριότητες από μακρού παρούσες μέσα στο πανεπιστήμιο, όπως η έρευνα στην υπηρεσία της συσσώρευσης κεφαλαίου, καταλήγουν όχι απλά να καθορίζουν αλλά και να μετασχηματίζουν την πανεπιστημιούπολη ως όλον. Οι δυο αυτές πλευρές είναι αδιαχώριστες και δεν μπορούν να κατανοηθούν στη βάση μιας χρονολογικής διάταξης ιστορικών γεγονότων, αλλά ως αλληλεπιδρώντα μέρη μιας διεργασίας.

Ενώ εγώ εστιάζω στη δεύτερη πλευρά, οι Janice Newson και Howard Buchbinder αναλύουν την πρώτη: την αναδιοργάνωση της καθημερινής λειτουργίας των πανεπιστημίων στον Καναδά.⁽⁴⁹⁾ Εστιάζουν στην αναδιοργάνωση της εσωτερικής καθημερινής λειτουργίας των πανεπιστημίων που επιχειρηματοποιούνται και ιδιαίτερα στις συγκρούσεις που σχετίζονται με το διδακτικό προσωπικό, που στον Καναδά είναι συνδικαλισμένο σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι στις ΗΠΑ. Οι Newson και Buchbinder υποστηρίζουν ότι ενώ στο παρελθόν οι επιχειρηματικές δραστηριότητες δεν καθόριζαν το είδος και τον τρόπο παραγωγής της γνώσης, σήμερα το κάνουν. Σε αντίθεση με τις άλλες ασχολίες των πανεπιστημιούπολεων και τις προοδευτικές μεταρρυθμίσεις, αυτές οι επιχειρηματικές δραστηριότητες επιβάλλονται παρασιτικά παρακάμπτοντας την κανονική ακαδημαϊκή διαδικασία λήψης αποφάσεων.⁽⁵⁰⁾ Οι Newson και Buchbinder επισημαίνουν ότι χρόνο με το χρόνο τα καναδικά πανεπιστήμια μετασχηματίζονται σε αποκάλυπτες επιχειρήσεις, όπου κάθε μονάδα πουλάει και αγοράζει γνώση παραγόμενη από επιχειρηματίες ακαδημαϊκούς και μισθωτούς – μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, ενώ βάζονται ο συνδικαλισμός του διδακτικού προσωπικού και ο παραδοσιακός τρόπος διοίκησής τους. Το «πανεπιστήμιο παροχής υπηρεσιών» ενσωματώνεται πλήρως στο μεταβιομηχανικό καπιταλισμό εμπορευματοποιώντας κάθε πλευρά της εκπαίδευσης.⁽⁵¹⁾

Ο Hugo Aboites και άλλοι έχουν αναλύσει την εμπορευματοποίηση των πανεπιστη-

---

(49) Newson και Buchbinder 1988· Newson και Buchbinder 1991· Newson 1992· Newson και Buchbinder 1990: 355-379 και Newson και Buchbinder 1992: 13-15.

(50) Ο C. Wright Mills περιγράφει πως ο «νέος επιχειρηματίας» καθηγητής «είναι σε θέση να προάγει την καριέρα του στο πανεπιστήμιο εξασφαλίζοντας κύρος, ακόμη και μικρής κλίμακας εξουσίες, έξω από αυτό» που του επιτρέπουν να καθορίζει την πολιτική του πανεπιστημίου, καθώς μετατρέπεται σε «Στέλεχος χωρίς να έχει γίνει Κοσμήτορας» (κεφάλαια στο πρωτότυπο) (Mills 1959: 98.).

(51) Newson και Buchbinder 1988: 72. Για αναλύσεις σχετικά με τις επιπτώσεις της NAFTA στα Καναδικά πανεπιστήμια, βλ. Calvert και Kuehn 1993: 6-37 και Remus 1993: 17.

μίων στο Μεξικό.⁽⁵²⁾ Ο Aboites ανέλυσε τις συγκρούσεις που προέκυψαν από την αντίσταση των φοιτητών και των διδασκόντων στις επιθέσεις των επιχειρήσεων και του κράτους κατά της αυτονομίας των πανεπιστημίων και στις πιέσεις για λιτότητα και επιχειρηματικοποίηση από τις αρχές της δεκαετίας του '80. Η επιχειρηματικοποίηση θεωρείται ότι ανακλύπτει από τον ανταγωνισμό ανάμεσα στην υπαγωγή των πανεπιστημίων στις ανάγκες των φοιτητών και των διδασκόντων, που προσπαθούν να πετύχουν τους στόχους τους μέσω έντονης συνδικαλιστικής δραστηριότητας, απεργιών και αντίστασης, και τη δράση του παγκοσμίου κεφαλαίου που επέβαλε τη λιτότητα μέσω του ΔΝΤ τη δεκαετία του '80 και θα συνεχίσει να την επιβάλλει μέσω της NAFTA. Για τον Aboites η επιχειρηματικοποίηση είναι μια στρατηγική για τη συντριβή των οργανωτικών προσπαθειών των φοιτητών και των διδασκόντων και την επανάκτηση του ελέγχου των πανεπιστημίων, ώστε να αποκατασταθεί η λειτουργία τους ως εργαλεία των επιχειρήσεων. Παρόμοια διαδικασία εφαρμόζεται στα πανεπιστήμια όλης της Λατινικής Αμερικής.⁽⁵³⁾

Είναι οδυνηρή η έλλειψη μιας συνεκτικής ανάλυσης της επιχειρηματικοποίησης των πανεπιστημίων των ΗΠΑ, αν και μερικοί αρχίζουν να την επιχειρούν.⁽⁵⁴⁾ Όμως δεν είναι διόλου νέα η ιδέα ότι τα πανεπιστήμια είναι παραγωγικό τμήμα του κεφαλαίου· οι Thorstein Veblen και Upton Sinclair το είχαν επισημάνει εδώ και πάνω από 70 χρόνια, στο πλαίσιο ενός κινήματος ενάντια στην επικράτηση του Τεηλορικού ορθολογισμού ως οργανωτικής αρχής των πανεπιστημίων.⁽⁵⁵⁾ Το παλαιό αυτό ζήτημα εγείρει σοβαρά ερωτήματα για το ρόλο του πανεπιστημίου στον καπιταλισμό και στρατηγικά οργανωτικά ζητήματα όπως η σχέση φοιτητών και διδασκόντων με την υπόλοιπη εργατική τάξη.

Ήδη το 1918 ο Veblen σχολίαζε κριτικά την εμφάνιση της «νέας λειτουργικότητας», όπως την αποκάλεσε ο C. Wright Mills,⁽⁵⁶⁾ την επιχειρηματικού χαρακτήρα λειτουργία και οργάνωση των πανεπιστημίων. Κατά τον Mills, *«εξαιτίας αυτής της προδιάθεσης υπέρ του επιχειρηματικού στοιχείου τα διοικητικά συμβούλια αναπόφευκτα τείνουν να κατανέμουν τα κονδύλια κατά τρόπο ώστε να ευνοείται το «πρακτικό» ή ημιπρακτικό γενικό πλάνο διδασκαλίας και ακαδημαϊκής προπαγάνδας, που υποτίθεται ότι οξύνει το επιχειρηματικό δαιμόνιο των φοιτητών ή αποδίδει άμεσα οφέλη με τη μορφή της αποτελεσματικής διαφήμισης»* (σελ. 59). Αναφορικά

(52) Aboites 1993.

(53) Levy 1994: 3-16.

(54) Noble 1982:1, 143-48· Noble και Pfund 1980: 246-252· Noble 1984: 25-40 και Noble 1989: 7· Negin 1993:32-34, 43-44· Slaughter 1990 και Minsky 1984. [σπμ. Φυσικά, από το 1996 που δημοσιεύτηκε το πρωτοποριακό άρθρο του Όβετζ η σχετική βιβλιογραφία έχει εμπλουτιστεί]

(55) Veblen 1918, 1957 και Sinclair 1922.

(56) Mills 1959: 95-6.

με αυτή τη μετάβαση, επισήμανε την εισαγωγή μιας νέας αρχής εξορθολογισμού, σύμφωνα με την οποία η αναζήτηση της γνώσης και η ακαδημαϊκή εργασία νοούνταν ως τυποποιημένα και μετρήσιμα μεγέθη (σελ. 163). Θεωρώντας το πανεπιστήμιο χώρο για την ελεύθερη αναζήτηση της γνώσης, ο Veblen έβρισκε ασυμβίβαστες με αυτή την αποστολή τις κερδοσκοπικές δραστηριότητες. Επιπλέον, όχι μόνο επισήμανε αυτό το ασυμβίβαστο, αλλά και ανέδειξε τις συγκρούσεις που προκάλεσε η αντίσταση των διδασκόντων σε παρόμοιες πιέσεις.⁽⁵⁷⁾

Οι σύγχρονες έρευνες των David Noble και Clyde Barrow ακολούθησαν εκείνες των Veblen, Sinclair και Mills, θέτοντας τα θεμέλια για την κατανόηση της διεργασίας της εκβιομηχάνισης που προηγήθηκε της επιχειρηματοποίησης. Με αφετηρία το γεγονός ότι τα πανεπιστήμια είναι παραγωγικό τμήμα του κεφαλαίου, ο Barrow επιχειρεί να κατανοήσει τη διεργασία της εκβιομηχάνισης και του μετασχηματισμού των πανεπιστημίων σε επιχειρήσεις ως μέρος της ταξικής πάλης. Αντίθετα με τον Noble (*America By Design*⁽⁵⁸⁾), ο Barrow αναγνωρίζει ότι η κινητήρια δύναμη του μετασχηματισμού απορρέει από τις ταξικές συγκρούσεις τόσο εντός όσο και εκτός του πανεπιστημίου κι αυτό ισχύει όχι μόνο για την περίοδο από το 1894 ως το 1928 αλλά και γι' αυτήν από το 1929 ως το 1962, μέχρι και σήμερα. «Οι σύγχρονες αντιλήψεις περί εκσυγχρονισμού κι εξορθολογισμού είναι ιδεολογικοί ευφημισμοί που συγκαλύπτουν τις ταξικές συγκρούσεις που διαμόρφωσαν κι εξακολουθούν να διαμορφώνουν τα αμερικανικά πανεπιστήμια» (σελ. 251).

Ο Barrow περιγράφει λεπτομερώς την κυριαρχία της τυποποίησης ως νέας μεθόδου για την οργάνωση των πανεπιστημίων, όπως είχε επισημάνει και ο Veblen. Εισήχθη το 1910 στην καθοριστική μελέτη *Academic and Industrial Efficiency (Ακαδημαϊκή και Βιομηχανική Αποτελεσματικότητα)* του Morris Cooke, μαθητή του Frederick Taylor. Ήταν μια μελέτη που του ανέθεσε το Carnegie Foundation, το νεοσύστατο τότε ίδρυμα με αντικείμενο την ανώτατη εκπαίδευση, το οποίο, όπως γράφει ο Barrow, «μετέτρεψε τα ιδανικά του εταιρικού καπιταλισμού σε πρακτική στρατηγική για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» (σελ.74). Αποτέλεσμα των εισηγήσεων του Cooke ήταν η ριζική αλλαγή της ανώτατης εκπαίδευσης. Κάθε πτυχή του πανεπιστημίου έγινε αντικείμενο ερευνών που χρησιμοποιήθηκαν για την επιβολή τυποποίησης, νομών και μέτρησης της εργασίας των φοιτητών, των διδασκόντων και της διοίκησης. Μέτρα που σήμερα θεωρούνται δεδομένα, όπως η αναλογία φοιτητών–καθηγητών, οι φοιτητικές

---

(57) Κατά αρκετά παράδοξο τρόπο, μπορούμε να δούμε τη μελέτη του Veblen και ως παράδειγμα ακριβώς αυτής της καταστολής που επιβάλλεται σ' όσους ασκούν κριτική στην ακαδημαϊκή εκβιομηχάνιση, καταστολή που καταγράφεται από τον Barrow. Ούτε μία φορά δεν αναφέρει ο Veblen το όνομα ενός συγκεκριμένου πανεπιστημίου ή ατόμου. [σ.μ. Το έργο του Clyde Barrow στο οποίο παραπέμπει ο συγγραφέας εδώ και στις επόμενες παραγράφους είναι το *Universities and the Capitalist State*]

(58) Στο βιβλίο αυτό ο Noble (1977) παρέχει μία πολύ λεπτομερή διερεύνηση της εκβιομηχάνισης των Αμερικανικών πανεπιστημίων στις απαρχές του 20^{ου} αιώνα.

ώρες,⁽⁵⁹⁾ το σύστημα των τριμήνων,⁽⁶⁰⁾ το κόστος ανά φοιτητική ώρα, τα τμήματα, ο κεντρικός διοικητικός έλεγχος των εγκαταστάσεων, ο προϋπολογισμός συνοπτικής κατάστασης εσόδων-εξόδων⁽⁶¹⁾ και οι ετήσιες αναφορές προέρχονται άμεσα από τη μελέτη του Cooke.

Όπως και αυτή του Sinclair, η μελέτη του Barrow στηρίζει τη στρατηγική του σκέψη. Αντικρούει το μύθο ότι οι καθηγητές είναι αταξικά και αυτόνομα άτομα, και υποστηρίζει ότι δεν είναι μόνο εργαζόμενοι αλλά και μέρος του ταξικού αγώνα, ανάλυση που μπορεί να εφαρμοστεί και για την κατανόηση της θέσης των φοιτητών. Ενώ εξηγεί πώς το πανεπιστήμιο είναι μέρος του κεφαλαίου και πεδίο ταξικής σύγκρουσης, ο Barrow δεν εξηγεί πώς ακριβώς οι καθηγητές συμβάλλουν στη συσσώρευση κεφαλαίου και αποτελούν κομμάτι της εργατικής τάξης.

Η πιο ολοκληρωμένη έρευνα για το μετασχηματισμό των πανεπιστημίων σε πολυεθνικές εταιρείες προέρχεται κατά μεγάλο μέρος από ακτιβιστές φοιτητές και δημοσιογράφους που διεξάγουν έρευνα στο πλαίσιο φοιτητικών κινημάτων τα οποία αναπτύσσονται γύρω από τις αυξήσεις διδάκτρων και αμοιβών, τις περικοπές, τον αντιμιλιταρισμό και το συνδικαλισμό των μεταπτυχιακών. Εκτός από τη δική μου μελέτη για το ΠΤ του Austin, υπάρχουν δύο ακόμα μελέτες για την αναδιοργάνωση συγκεκριμένων πανεπιστημιούπολεων. Η μελέτη του Charles Betz για το πανεπιστήμιο της Μινεσότα (ΠΜ) περιγράφει την αναδιοργάνωση των πανεπιστημιούπολεων μέσω της λιτότητας (περιορισμός αριθμού εισακτέων, μείωση των επενδύσεων σε επιστημονικούς κλάδους άχρηστους για τις επιχειρήσεις, αυξήσεις διδάκτρων και περικοπές) και πώς το εγχείρημα αποκρούστηκε στο μεγαλύτερο μέρος του από τους φοιτητές, το διδακτικό προσωπικό, τους αγρότες και τους γονείς.⁽⁶²⁾ Η λιτότητα είναι κεντρικής σημασίας για την αναδιοργάνωση, εφόσον επιτρέπει την ανακατανομή των κονδυλίων προς τις πιο κερδοφόρες δραστηριότητες.⁽⁶³⁾ Αναλύοντας αυτή την απόπειρα μετασχηματισμού του ΠΜ σε «παγκόσμια ακαδημία», ο Betz επισήμανε μια σύγκρουση ανάμεσα στην παραδοσιακή αποστολή του πανεπιστημίου για παραγωγή νέας εργατικής δύναμης και τη νέα έμφαση στην ανάπτυξη υψηλής τεχνολογίας. Η επιχειρηματικοποίηση σχεδιάστηκε κι αναπτύχθηκε από έναν τριμερή συνασπισμό των ελίτ (των πανεπιστημίων, των επιχειρήσεων και της κυβέρνησης) και χαρα-

(59) (στμ) Student hour. Η φοιτητική ώρα (που επίσης ονομάζεται credit hour-πιστωτική ώρα) αποτελεί χρονική μονάδα μέτρησης της εργασίας στα πανεπιστήμια των ΗΠΑ και αναφέρεται στην «παροχή υπηρεσιών» προς τους φοιτητές. Η φοιτητική ώρα είναι περίπου ίση με 12 ώρες διδασκαλίας ή επικοινωνίας με τους φοιτητές.

(60) (στμ) Quarter system. Πρόκειται για τα τρίμηνα (αντί για τα εξάμηνα), που διαρκούν από 8 ως 12 βδομάδες και επιτρέπουν μεγαλύτερη εντατικοποίηση καθώς και ελεύθερο καλοκαίρι για εργασία.

(61) (στμ) Line item budget. Είδος προϋπολογισμού σύμφωνα με τον οποίο δίνεται ίδια βαρύτητα σε κάθε δαπάνη, χωρίς να εξετάζεται η πολιτική που ακολουθείται και σε τι ακριβώς συνίσταται η δαπάνη.

(62) Betz 1991.

(63) Betz και Erickson 1991: 32-4.

κτηρίστηκε από δομικές αντιφάσεις μάλλον, παρά από μια κοινωνικοπολιτική κρίση. Ενώ το πανεπιστήμιο παίζει παραγωγικό ρόλο στην παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία, οι φοιτητές λειτουργούν απρόβλεπτα και όχι απαραίτητα ως υποκείμενα αγώνα μέσα στα πανεπιστήμια.

Το πανεπιστήμιο της Μασαχουσέτης ήταν το θέμα της ανάλυσης του Marc Kenen, που επισήμανε μια σύνδεση ανάμεσα στην αυξανόμενη ανάληψη της χρηματοδότησης της ανώτατης εκπαίδευσης από τις πολιτείες και τις πιέσεις για εμπορευματοποίηση.⁽⁶⁴⁾ Ο Kenen αναφέρεται σ' ένα συνασπισμό επιχειρηματιών που αντιτάχθηκαν στην αύξηση της φορολογίας για την ανώτατη εκπαίδευση με σκοπό να πιάσουν τα πανεπιστήμια να αναζητήσουν έσοδα μέσω αυξανόμενης εμπορικής δραστηριότητας. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το 1989 η μη-πολιτειακή χρηματοδότηση ξεπέρασε για πρώτη φορά την πολιτειακή, με συνακόλουθη ευρεία αύξηση διδάκτρων και επιθέσεις κατά των μη-παραδοσιακών και πολυπολιτισμικών προγραμμάτων και της παιδικής πρόνοιας. Η έρευνα του Kenen χρησίμευσε στην ευρεία αντίσταση των φοιτητών και των διδασκόντων κατά της λιτότητας και της στρατιωτικής έρευνας, όπως και στην επιτυχημένη απεργία των μεταπτυχιακών το 1991.

Άλλοι εξέτασαν τις επιπτώσεις της επιχειρηματοποίησης μελετώντας την εμπορευματοποίηση συγκεκριμένων κλάδων όπως η ιατρική και η βιολογία, ακόμα και η κοινωνιολογία. Δυστυχώς κάποιοι δεν καταφέρνουν ν' αναλύσουν θεωρητικά τα γεγονότα και απλώς αναφέρουν στοιχεία. Ο Martin Kenney έκανε μια λεπτομερή μελέτη της εμπορευματοποίησης της πανεπιστημιακής έρευνας στην ιατρική, τη βιολογία και τη χημεία.⁽⁶⁵⁾ Δείχνει πως η άνοδος της βιοτεχνολογίας που αναπτύχθηκε στα πανεπιστήμια εξαρτήθηκε από τη δυνατότητα πρόσβασης σε πανεπιστημιακές χρηματοδοτήσεις και την εργασία χαμηλόμισθων μεταπτυχιακών φοιτητών. Η μελέτη των Jaron Bourke και Robert Weissman σχετικά με τα πανεπιστήμια Harvard και Washington εξετάζει το πως αυτά χρησιμοποίησαν τα κεφάλαια υψηλού ρίσκου για να εμπορευματοποιήσουν τη βιοϊατρική έρευνα του καθηγητικού προσωπικού τους.⁽⁶⁶⁾ Ο Jonathan Feldman ανέλυσε το ρόλο των πανεπιστημίων και των συνεταιριών τους πολυεθνικών χημικών βιομηχανιών στον πόλεμο στην Κεντρική Αμερική, καθώς και την εξάρτηση της γεωργίας από τους γενετικά τροποποιημένους σπόρους και τα παρασιτοκτόνα.⁽⁶⁷⁾ Περιγράφει επίσης λεπτομερώς την επαναδραστηριοποίηση του στρατού μέσα στα πανεπιστήμια από τα τέλη της δεκαετίας του '70.

Αν και η κοινωνιολογία ήταν από τους πρώτους κλάδους που δέχτηκαν επίθεση για τη μη συμβολή της στην κερδοφορία του πανεπιστημίου-επιχείρηση, συνεχίζει να βάλλεται εξαιτι-

---

(64) Kenen 1990.

(65) Kenney 1986.

(66) Bourke και Weissman 1990: 15-21.

(67) Feldman 1989.

ας της διαρκούς, μη άμεσης συνάρτησής της με τις επιχειρήσεις, πράγμα που συνέβαινε ακόμα και όταν κυριαρχούσε σ' αυτήν η μέθοδος των φυσικών επιστημών και ήταν υποταγμένη στις επιχειρήσεις και το κράτος.⁽⁶⁸⁾ Η επικράτηση του μοντέλου των φυσικών επιστημών κατά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο σήμανε την εφαρμογή ποσοτικών μεθόδων και την εμφάνιση ερευνητικών προγραμμάτων και μελετών μεγάλης κλίμακας, χρηματοδοτημένων από τις εταιρείες, το στρατό, το κράτος και τα ιδρύματα. Ως αποτέλεσμα της αναδιοργάνωσης των πανεπιστημίων, της εστίασής τους στα κέρδη και της ενσωμάτωσής τους στις δομές του υπερεθνικού κεφαλαίου, η κοινωνιολογία κυριαρχήθηκε από τη «νέα λειτουργικότητα». Σήμερα, οι κοινωνιολόγοι είναι άνευ σημασίας για το κεφάλαιο και εντελώς ανίκανοι να ερευνήσουν την παγκόσμια οργάνωση του και να την καταλάβουν. Είναι εντελώς άχρηστοι τόσο για τους διευθύνοντες όσο και για τους αντιστεκόμενους.

Η ανάλυσή της επιχειρηματοποίησης που παρουσιάζω δεν έχει σκοπό να καταγγείλει απλώς τη διάβρωση του πανεπιστημίου από το κεφάλαιο αλλά να καταδείξει ότι αποτελεί εδώ και πολύ καιρό σημαντικό τμήμα του κεφαλαίου. Μελετώντας την τρέχουσα αναδιοργάνωση του μπορούμε να κατανοήσουμε πως η σχέση του πανεπιστημίου με τους άλλους θεσμούς του κεφαλαίου μετασχηματίζεται εξαιτίας της ταξικής πάλης. Δυστυχώς, πολλές από τις αναλύσεις της εμπορευματοποίησης δεν έχουν τέτοια εμβέλεια αλλά περιορίζονται στο «να κάνουν έκκληση να εκτοπιστεί ο αφέντης από το σκλάβο, όπου σκλάβος είναι ο φοιτητής, για τον οποίο το πανεπιστήμιο 'προοριζόταν αρχικά'· αν πιστέψουμε βέβαια ότι ο αρχικός σκοπός του ήταν να 'υπηρετεί' τους φοιτητές κι όχι τις εταιρείες».⁽⁶⁹⁾ Το ζητούμενο είναι να κατανοήσουμε το ρόλο του πανεπιστημίου στην αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και πως μπορούμε να τις εξαλείψουμε κι όχι να αλλάξουμε αυτούς που ελέγχουν το πανεπιστήμιο.

Η κρίση συνεχίζεται

Η λιτότητα ελάχιστα εξυπρέτησε την επιχειρηματοποίηση όπως είχε αρχικά σχεδιαστεί. Ανάμεσα σε πλήθος άρθρων στον τύπο για τη φθίνουσα επιδότηση της E&A στα πανεπιστήμια των ΗΠΑ, το περιοδικό *Time* κυκλοφορεί στις 26-8-1991 με κύριο τίτλο: «Κρίση στα ερευνητικά εργαστήρια: Πιεζόμενοι από τις περικοπές, τα κρούσματα απάτης, τους ανελέητους ακτιβιστές και το σκεπτικισμό του κοινού, οι αμερικανοί ερευνητές βρίσκονται υπό πολιορκία».

Είναι δυνατόν να εξελισσεται ένας νέος γύρος μείωσης των επενδύσεων στα πανεπιστή-

(68) Vaughan, [καθώς] και Sjoberg και Vaughan 1993.

(69) Ο Feuer απαντά ακριβώς σε αυτό το είδος κριτικής της εμπορευματοποίησης που συνηγορεί υπέρ του φοιτητικού ελέγχου και της επαναφοράς του ιδανικού πανεπιστημίου (Feuer 1993: 9-10).

μια; Απέτυχε τόσο σύντομα η επιχειρηματοποίηση; Και εξαιτίας ποιών; Αν και είναι νωρίς για συμπεράσματα, ένα πράγμα είναι σαφές: η επιχειρηματοποίηση δεν απέδωσε καρπούς για το κεφάλαιο. Γίναμε μάρτυρες της διαφθοράς, της απάτης και των σκανδάλων τα 5 τελευταία χρόνια: διαστημικά λεωφορεία που εκρήγνυνται, τυφλοί δορυφόροι, ελαττωματικά διαστημικά οχήματα, υπερκοστολογήσεις του διαστημικού σταθμού, του προγράμματος χαρτογράφησης του ανθρώπινου γονιδιώματος, του Πολέμου των Άστρων συν ο ματαιωμένος υπερεπιταχυντής σωματιδίων. Με το κόστος να εκτοξεύεται, τα πανεπιστήμια «*παραμελούν τη διδασκαλία και παράγουν επιστήμη αμφίβολης ποιότητας*», προσθέτει το *Business Week* (Μάιος 1991). Ως αποτέλεσμα των μηνύσεων και των επικρίσεων από πλευράς του διδακτικού προσωπικού, το 1995 το πανεπιστήμιο της Αριζόνα έγινε το πρώτο που απαγόρευσε ρητά τη δημιουργία και χρηματοδότηση τεχνολογικών από το ίδρυμα, προκειμένου να προωθηθούν αντίθετα οι συνεργασίες και οι άδειες χρήσης ευρεσιτεχνιών.

Τα εμπορικού χαρακτήρα προγράμματα όχι μόνο δεν αποδίδουν τα προσδοκώμενα σε κέρδη και κοινωνική ωφέλεια, αλλά δέχονται αυξανόμενες επιθέσεις από ομάδες γειτονιάς που αντιμάχονται τα τοξικά απόβλητα και από φοιτητές που προωθούν πολυπολιτισμικές μεταρρυθμίσεις και αντιμάχονται τις αυξήσεις διδάκτρων, τις περικοπές και την εταιρικού χαρακτήρα έρευνα. Η επιχειρηματοποίηση πολεμάται και από καλά οργανωμένους τομείς των πανεπιστημίων όπως οι φεμινιστικές σπουδές, οι σπουδές με αντικείμενο τους μαύρους, τους λατινοαμερικάνους, την ειρήνη και το περιβάλλον, την πειραματική τέχνη και τη νομοθεσία δημοσίου συμφέροντος.⁽⁷⁰⁾ Την αντιμάχεται επίσης μεγάλος αριθμός ριζοσπαστών πανεπιστημιακών και ερευνητικών κέντρων διάσπαρτων σε όλους τους παραδοσιακούς επιστημονικούς κλάδους, κέντρα που προήλθαν από τα φοιτητικά κινήματα των δεκαετιών του '60 και του '70 και εξακολουθούν να επιδιώκουν το μετασχηματισμό των πανεπιστημιοπόλεων και της κοινωνίας.

Ωστόσο, για να πετύχουν αυτοί οι αγώνες πρέπει να δούμε πώς μπορούν να αλληλοσυμπληρωθούν ώστε να γίνουν ισχυρότεροι. Αυτοί οι αγώνες μπορούν να κυκλοφορήσουν με πολλούς τρόπους, π.χ. μέσω της ανάπτυξης περιβαλλοντικών και πολυπολιτισμικών κινήματων ή με την απαίτηση φοιτητικού μισθού για να υπονομεύσουμε τη λιτότητα. Κατανοώντας τις παγκόσμιες διαστάσεις της επιχειρηματοποίησης μπορούμε να προετοιμαστούμε για ν' αναπτύξουμε διεθνείς συμμαχίες, όχι μόνο για να εμποδίσουμε την αναδιάρθρωση του κεφαλαίου αλλά και για να προωθήσουμε την ανασυγκρότησή μας.

---

(70) (στυμ) Με τον όρο αυτό (public interest law) εννοείται η ευρεία νομική κάλυψη πολιτών, μη κυβερνητικών οργανώσεων ή οργανώσεων λαϊκής βάσης σε ένα πλήθος θεμάτων (ποινικών, διοικητικών, προσφυγών κλπ).

Το πρασίσιμα των πανεπιστημιούπολεων

Μπορεί το διδακτικό προσωπικό να οργανώθηκε στα πανεπιστήμια της Αριζόνα, του Σαν Φρανσίσκο, του Μπέρκλεϊ, του Χάρβαρντ και στο MIT για να ματαιώσει ή να καθυστερήσει τις διασυνδέσεις πανεπιστημίου-επιχειρήσεων,⁽⁷¹⁾ οι περισσότερες όμως κινητοποιήσεις είναι έργο των φοιτητών. Κορυφαία στιγμή αποτελεί ο ανερχόμενος Φοιτητικός Συνασπισμός Περιβαλλοντικής Δράσης (Student Environmental Action Coalition-SEAC),⁽⁷²⁾ με έδρα το Chapel Hill της Β. Καρολίνα, που είχε περισσότερους από 7.000 συνέδρους στο συνέδριό του το 1990 στο Catalyst. Οι φοιτητές ερευνούν ενεργά τις δραστηριότητες του πανεπιστημίου σε σχέση με το περιβάλλον, την υγεία και την ασφάλεια, διενεργούν περιβαλλοντικούς ελέγχους, οργανώνουν προγράμματα ανακύκλωσης και τα επιβάλλουν στις διοικήσεις των πανεπιστημιούπολεων. Σημαντικότερη είναι η απόπειρα του SEAC να συνδέσει το στρατό, τις εταιρείες και το ρατσισμό με το περιβάλλον. Οι περιβαλλοντικοί έλεγχοι που αναπτύχθηκαν για πρώτη φορά από τους φοιτητές και τους διδάσκοντες του UCLA αποτελούν σημαντική παρακαταθήκη στην προσπάθεια για ευρεία σύνδεση με άλλα κινήματα, πράγμα που για καιρό απουσίαζε από τις σχολές.

Ο αγώνας που έδωσαν οι Φοιτητές για τη Συνειδητοποίηση και Δράση για τη Γη στο πανεπιστήμιο A&M Galveston και μια τοπική ομάδα γειτονιάς ενάντια σ' ένα χυτήριο χαλκού της Mitsubishi είναι μια από τις πολλές επιτυχίες των φοιτητών. Η εταιρεία, που σχεδίαζε να κατασκευάσει το χυτήριο σε γη αγορασμένη από το ΠΤ του Austin, ήδη κατείχε στην περιοχή ένα χυτήριο με μακρά ιστορία τοξικών αποβλήτων, το οποίο το έθεσε στη λίστα Superfund για καθαρισμό.⁽⁷³⁾ Οι ομάδες ερευνήσαν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του εργοστασίου χαλκού στο Τέξας και αποκάλυψαν αρκετά ψεύδη κερδίζοντας μια μάχη στην Επιτροπή Ύδρευσης

(71) Στοιχεία γι' αυτές τις κινητοποιήσεις υπάρχουν σε μία πληθώρα πηγών: *Washington Post* 1980: A32. *The Chronicle of Higher Education* 1982: 9 · Noble 1982: 1 · Noble και Pfund 1980.

(72) Κατά ειρωνικό τρόπο, ο SEAC ιδρύθηκε και είχε την έδρα του μέσα στην καρδιά του Ερευνητικού Τριγώνου της Βόρειας Καρολίνας που αναπτύχθηκε από τον Κυβερνήτη Hunt κατά τη δεκατία του '50 για να προσφέρει την υποδομή για την εμπορευματοποίηση της υψηλής τεχνολογίας των τοπικών πανεπιστημίων. Φαίνεται ότι η μάχη έχει μόλις ξεκινήσει.

(73) (στμ) Ο νόμος Comprehensive Environmental Response, Compensation and Liability Act (Ενιαίος Νόμος για την Αντιμετώπιση, την Παροχή Αποζημιώσεων και τη Νομική Ευθύνη σε περίπτωση Περιβαλλοντικών Καταστροφών) είναι γνωστός με την ονομασία Superfund. Υψηλίστηκε από το Κογκρέσο στις 11 Δεκεμβρίου του 1980 μετά από μια μεγάλη περιβαλλοντική καταστροφή. Ο νόμος Superfund θεσπίστηκε με σκοπό την προστασία των πολιτών από εγκαταλελειμμένα τοξικά απόβλητα. Ο νόμος αυτός προβλέπει τη χρηματοδότηση του καθαρισμού μολυσμένων περιοχών όταν οι ίδιοι οι υπεύθυνοι «αδυνατούν» να το πράξουν. Οι πόροι προέρχονται από την επιβολή ειδικού φόρου στις πετρελαϊκές και χημικές βιομηχανίες.

του Τέξας, πράγμα που ίσως καταστήσει την ολοκλήρωση του σχεδίου οικονομικά ασύμφορη. Δημιούργησαν επαφές με το Μέριλαντ, όπου παρόμοιο σχέδιο είχε ματαιωθεί πρόσφατα. Την άνοιξη του 1992, η Mitsubishi ματαίωσε το πρόγραμμα εξαιτίας της επίμονης αντίστασης που εμπόδιζε την εταιρεία να πάρει την αναγκαία άδεια από την πολιτεία.

Μια άλλη κινητοποίηση γίνεται για τη διάσωση 100 εκτάρων του βιότοπου με ερυθρολάτρη στο όρος Graham στην Αριζόνα, πνευματικό κέντρο των Απάτσι, που απειλείται από μια εταιρική κοινοπραξία κατασκευής ενός τηλεσκοπίου 200 εκ. δολαρίων. Ο SEAC της Αριζόνα συνεργάζεται με τους Απάτσι, τοπικές περιβαλλοντικές ομάδες και φοιτητές των πανεπιστημίων-συνεταιριών της κοινοπραξίας για τη ματαίωση του εγχειρήματος. Ενώ η προσπάθεια συνεχίζεται, πέτυχαν την αποχώρηση του πανεπιστημίου της πολιτείας του Οχάιο, του ΠΤ, του πανεπιστημίου του Σικάγο και συνεργάζονται με ανθρώπους στο Τορόντο για ν' αποθαρρύνουν το πανεπιστήμιο του Τορόντο να συμμετάσχει.⁽⁷⁴⁾ Πολλά μέλη του SEAC προσπαθούν να συνδέσουν την επιχειρηματοποίηση του πανεπιστημίου με την καταστροφή του περιβάλλοντος, ακόμα και με το ρατσισμό.

Το ανερχόμενο φοιτητικό περιβαλλοντικό κίνημα έχει αρχίσει με γοργούς ρυθμούς να συνδέει το πανεπιστήμιο με την παγκόσμια περιβαλλοντική καταστροφή. Ο SEAC συμμετέχει τώρα σ' ένα διεθνή συνασπισμό φοιτητών, τον ASEED, που επιχειρεί να συγκροτήσει την αντίσταση κατά της Παγκόσμιας Τράπεζας, του ΔΝΤ και των περιφερειακών συνθηκών όπως η NAFTA. Αυτή η ουσιαστική δράση δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια εκτεταμένη διεθνή φοιτητική εξέγερση κατά της ίδιας της επιχειρηματοποίησης και των τοξικών επιπτώσεών της.

Πολεμώντας τη λιτότητα

Το κίνημα των φοιτητών κατά της λιτότητας διευρύνθηκε κι εντάθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του '80. Είναι γνωστές οι συγκρούσεις στο Σύμπλεγμα του Δημόσιου Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης την άνοιξη του 1989, 1990 και 1991, που οδήγησαν στις μαζικές καταλήψεις πολλών πανεπιστημιούπολεων ενάντια στην αύξηση των διδάκτρων και τις περικοπές. Λιγότερο γνωστοί είναι οι αγώνες που έγιναν στο Πανεπιστήμιο Massachusetts-Amherst, όπου χιλιάδες απήργησαν για μια μέρα το 1989 ενάντια στην επιβολή νέων διδάκτρων, στο Rutgers το 1990, όπου χιλιάδες φοιτητών παρεμπόδισαν μια συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου και συγκρούστηκαν με την αστυνομία, ενάντια στην αύξηση του κόστους σπουδών ή σε πανεπιστημιούπολεις διαφορετικών χαρακτηριστικών όπως το San Diego State University, το University of New Mexico και το ΠΤ του Austin. Μολονότι λίγες απ' αυτές τις κινητοποιή-

---

(74) Hirt, Hodges και Lopez 1991:1.

ήσεις κατάφεραν να αναδείξουν τη σύνδεση της επιχειρηματικοποίησης των πανεπιστημιούπολεων με τη λιτότητα, αυτό δεν περιόρισε την αποτελεσματικότητά τους.⁽⁷⁵⁾ Και οι μεταπτυχιακοί βγαίνουν τώρα στην αντεπιθεση. Το φθινόπωρο του 1991 οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του Γέιλ και του Mass-Amherst απήργησαν και πέτυχαν αυξήσεις αμοιβών και άλλες απολαβές που υπερέβαιναν τις αυξήσεις του κόστους φοίτησης σ' αυτά τα πανεπιστήμια· ακολούθησαν οι μεταπτυχιακοί των UC-Berkeley και UC-Santa Cruz με τις συντονισμένες απεργίες τους το Νοέμβριο του '92. Συνολικά υπάρχουν ενώσεις μεταπτυχιακών σε 24 πανεπιστημιούπολεις των ΗΠΑ και του Καναδά, ενώ προχωρά η συγκρότηση παρόμοιων ενώσεων σε πολλές άλλες.

Ο Εθνικός Συνασπισμός υπέρ των Δημόσιων Πανεπιστημίων λειτουργεί ως κέντρο πληροφόρησης για τους δεσμούς του στρατού και των εταιρειών με το πανεπιστήμιο καθώς και για τις τρέχουσες σχετικές ομοσπονδιακές δραστηριότητες. Ο οδηγός *Education for the People Organizing Guide* που εκδίδουν συνδέει πλήθος κινημάτων σε πανεπιστημιούπολεις και προτείνει ιδέες για τη διερεύνηση των διασυνδέσεων των πανεπιστημίων. Η Ομάδα Εργασίας για το Μετασχηματισμό του Πανεπιστημίου, που συγκροτήθηκε λίγο πριν τον Πόλεμο του Κόλπου ως Κέντρο Πληροφόρησης για την Πολεμική Έρευνα, συνέδεσε ακτιβιστές από πάνω από 70 πανεπιστημιούπολεις, οι οποίοι ερευνούσαν και αντιστέκονταν στην στρατιωτικοποίηση των πανεπιστημίων τους.

Στο ΠΤ, αν και δεν απετράπησαν οι αυξήσεις διδάκτρων, είχαμε κάποιες μικρές νίκες όπως στις περιπτώσεις του από παλιά διεκδικούμενου προγράμματος παιδικής πρόνοιας, που θα χρηματοδοτείτο από το πανεπιστήμιο και της μάχης για το ασφαλιστικό. Ύστερα από πολλές δημόσιες συγκεντρώσεις, αιτήσεις και πιέσεις και τη δημιουργία ενός μικρού ολόημερου παιδικού σταθμού στο Παιδαγωγικό Τμήμα, το πανεπιστήμιο αναγκάστηκε να επεκτείνει και να χρηματοδοτήσει το πρόγραμμα για την παιδική πρόνοια. Την ίδια εποχή, ύστερα από 26 μήνες αγώνα για την επαναφορά της συμμετοχής του ΠΤ στο ασφαλιστικό ταμείο των μεταπτυχιακών εργαζόμενων, με επικεφαλής του αγώνα την Επαγγελματική Ένωση Μεταπτυχιακών, η διοίκηση υποχώρησε και σ' αυτό το θέμα. Χρειάστηκαν πορείες στην πρωτεύουσα και στα γραφεία των μελών του διοικητικού συμβουλίου, άσκηση πιέσεων, διεξαγωγή Έρευνας Εξουσιαστικών Δομών,⁽⁷⁶⁾ δύο τεράστιες συγκεντρώσεις στο κεντρικό εμπορικό κέντρο και ένα teach-

(75) Φοιτητές από το πανεπιστήμιο της Μασαχουσέτης εκπόνησαν μια πολύ αναλυτική έρευνα σχετικά με τις χρηματικές συναλλαγές του πανεπιστημίου, οι φοιτητές του Rutgers έκαναν μια καλά τεκμηριωμένη μελέτη των σχέσεων πανεπιστημίου και εταιρειών, ενώ οι εφημερίδες *Subterranean Review*, *Thistle* και *Polemicist* από το Χάρβαρντ, το MIT και το ΠΤ συνεχίζουν την έρευνά τους πάνω στην επιχειρηματικοποίηση. Ο οδηγός *Education for the People Organizing Guide* του 1991 περιέχει πλήθος άρθρων για πολλά πανεπιστήμια.

(76) (στμ) Power Structure Research (Έρευνα Εξουσιαστικών Δομών-ΕΕΔ). Πρόκειται για μια κοινωνιολογική σχολή που αναδεικνύει την άνιση κατανομή των πόρων ως βασική αιτία του φαινομένου της εξουσίας. Η προσέγγιση αυτή προβάλλει επίσης τη σημασία των τυπικών και άτυπων κοινωνικών δικτύ-

in⁽⁷⁷⁾ με τη συμμετοχή 8000 φοιτητών στα μαθήματα και τη δουλειά γραφείου. Το Σεπτέμβριο του 1991 οι μεταπτυχιακοί πέτυχαν και αύξηση αμοιβής 1.000 δολαρίων για τους Βοηθούς Διδασκαλίας.⁽⁷⁸⁾

Δυστυχώς, πολλοί φοιτητές δε γνωρίζουν πόσο εκτεταμένη είναι η άμεση δράση των φοιτητών ενάντια στην λιτότητα σε χώρες όπως η Αυστραλία, η Νιγηρία, η Γαλλία, η Ελλάδα, η Βραζιλία, η Ιταλία, ο Καναδάς και το Μεξικό, ούτε ότι έχει οδηγήσει στη συγκρότηση μαχητικών ενώσεων, σε πανεθνικές απεργίες, βίαιες συγκρούσεις, ακόμα και στην ανατροπή κυβερνήσεων.

Πολεμώντας τη στρατιωτικοποίηση

Η φοιτητική αντίσταση στον Πόλεμο του Κόλπου ήταν γρήγορη αλλά ανεπιτυχής. Πέρα από τις εκατοντάδες φοιτητικές διαμαρτυρίες, σε κάποιες από τις μεγαλύτερες ερευνητικές πανεπιστημιούπολεις έγινε προσπάθεια να αποκαλυφθεί και να καταπολεμηθεί ο συγκεκριμένος ρόλος του πανεπιστημίου σε σχέση με τον πόλεμο. Στο ΠΤ του Austin πχ, οι Φοιτητές Ενάντια στον Πόλεμο προσπάθησαν να το πάνε ακόμα πιο πέρα, καταδεικνύοντας ότι η λιτότητα και οι αυξήσεις των διδάκτρων αποσκοπούσαν στη χρηματοδότηση στρατιωτικών προγραμμάτων στις πανεπιστημιούπολεις και στο Ερευνητικό Κέντρο Balcones. Αν και ένα μέρος του φοιτητικού αντιπολεμικού κινήματος δεν έκανε δυστυχώς αυτές τις συνδέσεις, όσοι το έκαναν δημιούργησαν μια νέα στρατηγική η οποία συνδέει τη λιτότητα με τη στρατιωτικοποίηση, ίσως ακόμα και με την επιχειρηματοποίηση. Το ανερχόμενο αντιμιλιταριστικό κίνημα έχει τις ρίζες του στα κινήματα ενάντια στη CIA και τον Πόλεμο των Άστρων στα μέσα της δεκαετίας του '80, τα οποία είχαν εξαπλωθεί σε εκατοντάδες πανεπιστημιούπολεις.

Όμως για να σταματήσουμε τον επόμενο πόλεμο πρέπει να τον συνδέσουμε με τους αγώνες που ήδη διεξάγουμε. Ο Jonathan Feldman επιχειρεί να ανιχνεύσει τις σχέσεις των κατασκευ-

---

ων ως μέσων συγκέντρωσης και θεσμοποίησης της εξουσίας. Η ΕΕΔ έχει τις ρίζες της στο κίνημα της δεκαετίας του '60 και του '70, βασίζεται στη δουλειά κοινωνιολόγων όπως ο C. Wright Mills και ο Floyd Hunter και χρησιμοποιεί εμπειρικές μεθόδους κοινωνιολογικής έρευνας για την τεκμηρίωση της κυριαρχίας των μεγάλων επιχειρήσεων και της «ανώτερης» τάξης πάνω στην αμερικανική πολιτική ζωή.

(77) (στμ) Teach-in. Ειρηνική μορφή διαμαρτυρίας που πρωτοεμφανίστηκε στα πανεπιστήμια των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια του αντιπολεμικού κινήματος της δεκαετίας του '60. Αντί να χρησιμοποιήσουν την παραδοσιακή μορφή της απεργίας (και λόγω πιέσεων από τη διεύθυνση και τις πολιτειακές αρχές), οι αγωνιζόμενοι φοιτητές και καθηγητές συγκεντρώνονται μέσα στα πανεπιστήμια και συμμετέχουν σε συναυλίες, συζητήσεις, αντιμαθήματα γύρω από ένα συγκεκριμένο θέμα και άλλες εκδηλώσεις που διαρκούν αρκετές μέρες.

(78) (στμ) Teaching Assistants - Associate Instructors: Βοηθοί Διδασκαλίας που μπορεί να είναι και μεταπτυχιακοί φοιτητές.

αστών «αμυντικών» συστημάτων, των χημικών βιομηχανιών (τη μία και μόνη συνήθως) και των πανεπιστημίων με τις εξαγωγές φονικών φυτοφαρμάκων, ζιζανιοκτόνων και όπλων προς τις κυβερνήσεις της Λατινικής Αμερικής.⁽⁷⁹⁾ Βάσει αυτών των πληροφοριών έχουμε τη δυνατότητα να συνδέσουμε τις οργανώσεις ενάντια στις επεμβάσεις, τους φοιτητές που αγωνίζονται ενάντια στην επιχειρηματικοποίηση (αφού πολλά πανεπιστήμια κάνουν έρευνα προς όφελος αυτών των εταιρειών και κατέχουν μετοχές τους), τη λεγόμενη «υπανάπτυξη» (την αυτάρκη γεωργία που εξαφανίζεται λόγω της εξάρτησης από ακριβά χημικά), το μέρισμα της ειρήνης⁽⁸⁰⁾ (όπου θα έπρεπε να απαιτούμε να διατίθενται τα χρήματα που περικόπτονται από το ΥΑ), τις εργατικές οργανώσεις (όπως η ένωση εργαζομένων στην αγροτική παραγωγή «United Farm Workers» που εναντιώνεται στη χρήση φονικών ζιζανιοκτόνων) και το περιβαλλοντικό κίνημα (όπως αυτό που εναντιώνεται στην ρίψη τοξικών αποβλήτων στις γειτονίες μας). Πρέπει να παλέψουμε εκεί που βρισκόμαστε, στρατηγική που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να εμποδίσουμε την επιχειρηματικοποίηση στις πανεπιστημιακές πόλεις μας.

Πολυπολιτισμικότητα: δημιουργώντας ένα ρίζωμα⁽⁸¹⁾

Μολονότι πολλοί δεν το αντιλαμβάνονται άμεσα, η αυξανόμενη επιτυχία του κινήματος της πολυπολιτισμικότητας έχει μεγάλη σημασία για την προσπάθειά μας να εμποδίσουμε την επιχειρηματικοποίηση. Η πολυπολιτισμικότητα, ως αίτημα των μαύρων, των ομοφυλόφιλων, των λεσβιών και άλλων κοινότητων, δίνει τη δυνατότητα κυκλοφορίας των αγώνων και προσέγγισης αυτών που είναι «αποκλεισμένοι», είτε επειδή δεν πιστεύουν ότι αποτελούν μέρος μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας είτε επειδή είναι σε κατάσταση σύγχυσης ή αισθάνονται ότι είναι ο λάθος στόχος. Παρότι οι λατινοαμερικάνοι και οι μαύροι φοιτητές έχουν κάνει απόπειρες να παρουσιάσουν την πολυπολιτισμικότητα στο πλαίσιο της κρίσης και της αναδιάρθρωσης των πανεπιστημίων εξηγώντας τις επιπτώσεις στις κοινότητές τους, το κίνημα δεν έχει ακόμη αξιοποιήσει τη δυναμική της.

Όσοι είμαστε «λευκοί» ή καταγόμαστε από ευρωπαϊκές εθνότητες συμμετέχουμε στο κίνημα και δεν έχουμε προωθήσει ακόμα την πολυπολιτισμικότητα στις κοινότητές μας, πρέπει

(79) Feldman 1989.

(80) (στμ) Peace Dividend (μέρισμα ειρήνης). Πρόκειται για ένα πολιτικό σύνθημα που χρησιμοποιήθηκε συχνά στο τέλος της «ψυχροπολεμικής» περιόδου και αναφέρεται στα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από τη μείωση των πολεμικών («αμυντικών») δαπανών.

(81) (στμ) Rhizome (ρίζωμα). Φιλοσοφική έννοια που χρησιμοποιούν οι Ντελέζ-Γκουαταρί και με την οποία εννοούνται μη ιεραρχικές, ασύμμετρες και δικτυωμένες μορφές γνώσης και οργάνωσης. Το ρίζωμα είναι μια αντι-ιεραρχική σύλληψη, σύμφωνα με την οποία το οτιδήποτε μπορεί να συνδεθεί οριζόντια με οποιοδήποτε άλλο μη ομοειδές στοιχείο.

να το κάνουμε με έναν τρόπο που να αναδεικνύει το γεγονός ότι το πανεπιστήμιο ούτε υπηρετεί τις ανάγκες όσων από μας θέλουν να μάθουν για τον εαυτό τους, ούτε όσων το αντιλαμβάνονται αλλιώς. Εφόσον δεν ελέγχουμε το πανεπιστήμιο, δεν έχουμε τη δυνατότητα να μελετήσουμε τα θέματα, τους πολιτισμούς και τις κοινωνίες που θα θέλαμε. Αλλά και όσοι έχουν άλλα ενδιαφέροντα, υποφέρουν εξίσου από τις αυξήσεις των διδάκτρων, τις περικοπές μαθημάτων, τους μηχανισμούς ξεσκαρταρίσματος, τα μελλοντικά χρέη κλπ επειδή δεν έχουν λόγο για το πώς η εκπαίδευση θα εξυπηρετεί τις ανάγκες τους. Είναι αναγκασμένοι να παρακολουθούν ανιαρά μαθήματα, με αδιάφορο ή υπεραπασχολημένο καθηγητικό προσωπικό και καταδιώκονται από βαθμούς, εξετάσεις και δεύτερες και τρίτες δουλειές.

Πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι το πανεπιστήμιο προωθεί τη συμμόρφωση και την προσαρμογή όλων μας σε μια ζωή συνεχούς εργασίας ενώ επιχειρεί να εξαλείψει το αυθεντικό μας κίνητρο για μόρφωση. Μέτρα όπως η επιδότηση της Sematech και όσα άλλα αναφέραμε, εισάγονται εις βάρος της ανάγκης μας να μελετήσουμε τα θέματα που μας ενδιαφέρουν, και η συνακόλουθη αύξηση του κόστους σπουδών τιμωρεί τους φτωχούς φοιτητές που αναγκάζονται να βρουν δύο και τρεις δουλειές. Κάνοντας αυτή τη σύνδεση αναδεικνύουμε τη συμπληρωματικότητα των διάφορων αγώνων, επισημαίνουμε το γεγονός ότι και αυτοί που δεν ενδιαφέρονται για την πολυπολιτισμικότητα έχουν επιθυμίες συμπληρωματικές με αυτήν.

Αυτή η σύνδεση επιχειρήθηκε στο ΠΤ του Austin. Οι λατινοαμερικάνοι φοιτητές με την πρόταση ONDA που εισήγαγαν και η Συμμαχία Μαύρων Φοιτητών μέσω του προγράμματος PRIDE διεκδίκησαν την εισαγωγή μιας σειράς υποχρεωτικών μαθημάτων με αντικείμενο τους μαύρους, τους λατινοαμερικάνους, τους αμερικανοασιάτες ή τις γυναίκες, καθώς επίσης και γενναία αύξηση κονδυλίων (βοήθεια από άλλους φοιτητές, οικονομική βοήθεια και αύξηση διδακτικού προσωπικού). Αυτές οι διεκδικήσεις προβλήθηκαν πανεθνικά από τη στιγμή που εγκρίθηκαν από τη Σύγκλητο του καθηγητικού προσωπικού και το Πανεπιστημιακό Συμβούλιο, απορρίφθηκαν όμως σε μια ψηφοφορία του καθηγητικού προσωπικού, με ενδείξεις νοθείας. Η συνολική προσπάθεια δημιουργίας ενός ποικιλόμορφου πανεπιστημίου και προγράμματος σπουδών αντιμετώπισε την ισχυρή αντίδραση των αποφοίτων, των διοικητικών αξιωματούχων και των δεξιών ακαδημαϊκών, ιδιαίτερα στις σχολές μηχανικών.

Αιτία της ισχυρής αντίδρασης της Εθνικής Ένωσης Πανεπιστημιακών (NAS) στην πολυπολιτισμική μεταρρύθμιση είναι η επιδίωξη μας να υποτάξουμε το πανεπιστήμιο στις διαφορετικές ανάγκες μας και όχι στο κέρδος. Διεκδικώντας περισσότερους πόρους για τη μελέτη της γλωσσικής ενέργειας, της ολιστικής ιατρικής, της ολικής γλώσσας,⁽⁸²⁾ της λαϊκής κουλτούρας,

---

(82) (στμ) Whole language: Η ιδέα της ολικής γλώσσας βασίζεται στις θεωρίες μάθησης που στην επιστημολογία είναι γνωστές με το όνομα «ολισμός». Σύμφωνα μ' αυτές τις θεωρίες, η μάθηση δεν επιτυγχάνεται με την ανάλυση των μερών αλλά με τη θεώρηση του συνολικού νοήματος. Έτσι, η έμφαση δίνεται στο πως θα μάθουν τα παιδιά να διαβάζουν επικεντρώνοντας στο νόημα και όχι συλλαβίζοντας,

τις πολιτισμικές σπουδές ή ό,τι άλλο επιθυμούμε, γινόμαστε εμπόδιο στην εμπορευματοποίηση όλων των πτυχών της πανεπιστημιούπολης και της περαιτέρω υπόταξης της στις επιταγές των εταιρειών. Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι οι ίδιες δυνάμεις της επιχειρηματικοποίησης χρηματοδοτούν επίσης τη δεξιά αντεπίθεση– συμπεριλαμβανομένης της NAS και των παρόμοιων οργανώσεων. Όπως οι εταιρείες θεωρούν την πολυπολιτισμικότητα απειλή για την αναδιάρθρωση του πανεπιστημίου που επιχειρούν, πρέπει κι εμείς να αντιλαμβανόμαστε ως ανατρεπτική της επιχειρηματικοποίησης την προσπάθειά μας να αναδιοργανώσουμε το πανεπιστήμιο σύμφωνα με τους δικούς μας σκοπούς.

Όσο μεγάλη είναι η ανάγκη να συνδέσουμε αυτούς τους αγώνες και να αναδείξουμε τη συμπληρωματικότητά τους, άλλο τόσο αυτά τα κινήματα πρέπει να πάνε βαθύτερα και να συγκροτήσουν μια κριτική της ίδιας της εκπαίδευσης. Το πρόβλημα δεν είναι απλώς η δημιουργία ποικιλομοφίας στο πανεπιστήμιο και η εμπόδιση των στρατιωτικών κι εταιρικών δραστηριοτήτων, αλλά ο κύριος σκοπός του πανεπιστημίου και της εκπαίδευσης: να μας πειθαρχούν ώστε να περάσουμε μια ζωή δουλεύοντας. «*Η πραγματική μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο γίνεται μέσα από εμάς ως εργαζόμενους*», είτε είμαστε μισθωτοί συμβασιούχοι μεταπτυχιακοί είτε είμαστε άμισθοι άγγλοι φοιτητές.⁽⁸³⁾

Μελέτη μιας συγκεκριμένης περίπτωσης αντίστασης

Αξίζει να μελετήσουμε μια συγκεκριμένη περίπτωση όπου έγινε προσπάθεια κυκλοφορίας τέτοιων αγώνων πέρα από τα όρια μιας μεμονωμένης πανεπιστημιούπολης ή χώρας. Πρόκειται για την έρευνα που διεξήγαγαν οι φοιτητές του ΠΤ στο Austin και ορισμένοι ακτιβιστές από τις γειτονιές του Austin σε συνεργασία με άλλους ακτιβιστές στη Λουιζιάνα και τη Δυτική Παπούα πάνω στις πολυεθνικές δραστηριότητες του πανεπιστημίου και του συνεταίρου του, της εταιρείας Freeport McMoRan, με στόχο να απονομιμοποιήσουν δύο αναπτυξιακά προγράμματα.

Εμποδίζοντας τη Freeport McMoRan

Στο ΠΤ του Austin, ενώ υπάρχει πληθώρα περιβαλλοντικών ομάδων και ομάδων για

σύμφωνα με την πιο παραδοσιακή φωνητική μέθοδο διδασκαλίας.

(83) Η άποψη διατυπώθηκε από τον καθηγητή στο ΠΤ του Austin Χάρυ Κλήβερ σε μία συγκέντρωση διαμαρτυρίας των Φοιτητών Ενάντια στον Πόλεμο με σύνθημα «Κάψε το Λογαριασμό των Διδάκτρων Σου», το Σεπτέμβριο του 1991 στο ΠΤ.

τα δικαιώματα των ζώων, λίγες είναι αυτές που συνεργάζονται μεταξύ τους. Μια εναλλακτική φοιτητική εφημερίδα, η *Polemicist*, έκανε εκπληκτικές έρευνες για τις πολυάριθμες παραβιάσεις σχετικά με τα τοξικά απόβλητα. Μιλάμε για παραβιάσεις των κανονισμών της Επιτροπής Υδάτων του Τέξας και του Γραφείου για την Προστασία του Περιβάλλοντος που έχει κάνει το ΠΤ του Austin· ακόμα, για την απόρριψη τοξικών αποβλήτων της Sematech στο κατοικούμενο κυρίως από μαύρους και λατινοαμερικάνους ανατολικό Austin. Οι έρευνες αυτές βοήθησαν τον αγώνα μιας καινούργιας τοπικής ομάδας κατά της διεθνούς εταιρικής κοινοπραξίας. Πιο γνωστή και πιο επιτυχημένη είναι η δουλειά της *Earth First!*, η οποία συνεργάστηκε με μια ομάδα μεταπτυχιακών και ορισμένες ομάδες γειτονιάς ενάντια στο πρόγραμμα ανάπτυξης και καταστροφής του Barton Creek⁽⁸⁴⁾ από τη Freeport McMoran και τους ανθρώπους της στη διοίκηση του ΠΤ· παράλληλα έφεραν σε επαφή μια ινδονησιακή οργάνωση ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενάντια στις δραστηριότητες της Freeport στη Δυτική Παπούα με τοπικές περιβαλλοντικές ομάδες κατά των τοξικών αποβλήτων της εταιρείας στη Λουιζιάνα.

Οι λεπτομέρειες της αντίστασης ενάντια στη συνεργασία Freeport-ΠΤ είναι πολύ ενδιαφέρουσες. Η συνεργασία αυτή περιλάμβανε την τιμή ένεκεν ονοματοδοσία του σχεδιαζόμενου κτιρίου βιοτεχνολογίας με το όνομα Moffett. Το κτίριο αυτό επρόκειτο να ανεγερθεί στη θέση του γυμναστηρίου Ann Hiss, το οποίο ήταν το μόνο κτίριο στην πανεπιστημιούπολη που παραδόξως έφερε το όνομα γυναίκας και το μόνο γυμναστήριο στο οποίο είχαν πρόσβαση άτομα με κινητικά προβλήματα. Η ανάπτυξη έκανε τον κύκλο της: η ανάπτυξη στην Ινδονησία και το μέγαρο της Freeport απαιτούσε την υπανάπτυξη στο ΠΤ. Ενάντια στα αρχικά σχέδια κατεδάφισης του γυμναστηρίου –αργότερα αποφασίστηκε η χρήση ενός τμήματός του– κινητοποιήθηκε γρήγορα ένα μεγάλο φάσμα ομάδων και οργανώσεων μέσα κι έξω από την πανεπιστημιούπολη. Αυτή η κίνηση διαπέρασε πολλές διαχωριστικές γραμμές και συντόνισε την αντίσταση πολλών διαφορετικών ομάδων συμφερόντων. Πρόβαλε ισχυρή αντίσταση κατά της επιχειρηματοποίησης του ΠΤ στο Austin, εμποδίζοντας την κατασκευή του κτιρίου Moffett για δύο χρόνια. Δυστυχώς, με τη ραστώνη του φετινού καλοκαιριού άρχισε η κατασκευή του κτιρίου Moffett από το ΠΤ.

Η Freeport δε βαλλόταν μόνο από τους φοιτητές στο ΠΤ του Austin. Συνάντησε επίσης αντίσταση στη Λουιζιάνα, όπου μολύνει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη εταιρεία, αλλά και στη Δυτική Παπούα, όπου οι ιθαγενείς που ζουν γύρω από τα βουνά που άρπαξε η Freeport με τη βοήθεια του ινδονησιακού στρατού αντιστάθηκαν με πολλούς τρόπους, συμπεριλαμβαν-

---

(84) (στμ) Ο Barton Creek είναι παραπόταμος του ποταμού Κολοράντο και πασίγνωστο τουριστικό θέρετρο λόγω της φυσικής του ομορφιάς. Η οικιστική ανάπτυξη στο Austin τις δεκαετίες του '70 και του '80 έθεσε σε κίνδυνο το φυσικό περιβάλλον και την ποιότητα του νερού. Αυτό πυροδότησε κινητοποιήσεις που είχαν ως αποτέλεσμα την ψήφιση νόμων που περιορίζουν την ανοικοδόμηση και προβλέπουν τη λήψη μέτρων περιβαλλοντικής προστασίας.

νόμενοι και του ένοπλου αγώνα. Οι αγώνες στο Austin υπήρξαν εξίσου έντονοι αν και άλλης μορφής: το 1990 χίλιοι περίπου κάτοικοι εισέβαλαν στη συνεδρίαση του δημοτικού συμβουλίου για να εμποδίσουν το πρόγραμμα της Freeport για αξιοποίηση της δημοφιλούς ζώνης πράσινου του Barton Creek που διατρέχει την πόλη. Έκτοτε, τόσο το αναπτυξιακό πρόγραμμα της Freeport όσο και διάφορα άλλα μπλοκαρίστηκαν ή ματαιώθηκαν και τον Αύγουστο του 1992 ο συνασπισμός Save Our Springs πρότεινε αυστηρότερους περιορισμούς στην ανάπτυξη, που επικυρώθηκαν σε τοπικό δημοψήφισμα με μεγάλη πλειοψηφία, συνεχίζοντας έτσι τη δημόσια εναντίωση κατά των μυστικών διαπραγματεύσεων που διεξάγει το δημοτικό συμβούλιο.

Αυτή η δράση παρεμπόδισε τα σχέδια της μετατροπής του Austin σε τεχνόπολη. Οι Gibson και Smilor της IC² εξέφρασαν τους φόβους τους για τα εμπόδια που έθεταν οι τοπικές κοινότητες κατά της τεχνόπολης.⁽⁸⁵⁾ Και στα τρία σχέδια νέων τεχνοπόλεων στις ΗΠΑ, οι εταιρείες αντιμετώπισαν κινήματα αντίστασης στη μόλυνση που προκαλεί η υψηλή τεχνολογία και τα τοξικά απόβλητα. Στο Austin, η παρεμπόδιση ή ματαίωση πολλών προγραμμάτων οργανωμένων με τη βοήθεια της IC², καθώς και η ματαίωση του νέου διεθνούς αεροδρομίου, σημαντικού μέρους της τεχνόπολης, μας δίνουν μια εικόνα αποτυχημένης επιχειρηματικοποίησης.

Μετατρέποντας την αντίσταση σε εξέγερση

Η απλή διαπίστωση ότι υπάρχει δυνατότητα κυκλοφορίας της αντίστασης στην επιχειρηματικοποίηση σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο δεν είναι αρκετή για να επεκτείνει την προβληματική πέρα από τα ενδιαφέροντα των μικρών ομάδων ακτιβιστών. Πρέπει να επανεκτιμήσουμε τι θεωρούμε αντίσταση, όπως πρέπει να επαναξιολογήσουμε τις λειτουργίες των πανεπιστημίων. Είναι εύκολο να παραβλέψουμε καθημερινές μορφές αντίστασης που δεν παίρνουν την έκδηλη μορφή κινήματος. Συχνά ακούμε τους χαρακτηρισμούς «απαθείς», «παθητικοί», ακόμα και «συντηρητικοί» για την πλειονότητα των φοιτητών, επειδή δε συμμετέχουν στα προαναφερθέντα φοιτητικά κινήματα. Ωστόσο, δεν πρέπει να συγχέουμε τη μη συμμετοχή σε κινήματα με την απουσία αντίστασης.

Αν και τα πανεπιστήμια των ΗΠΑ δε συγκλονίζονται από μια ανοιχτή εξέγερση της κλίμακας της δεκαετίας του '60 και των αρχών του '70, αντιμετωπίζουν όμως έντονη αναστάτωση και αντίσταση που παίρνει μορφές ανεπαισθητες και υπόγειες. Σε όλη τη δεκαετία του '80, ενώ οι φοιτητές επικρίνονταν ως συντηρητικοί, απαθείς, ενδιαφερόμενοι για τους βαθμούς και το χρήμα, τα κρούσματα αντιγραφών πολλαπλασιάζονταν, όπως και οι αγοραπωλησίες και η συλλογική χρήση σημειώσεων, απαντήσεων τεστ και εργασιών. Ακόμα θεαματικότερη είναι

(85) Gibson και Smilor 1991:50.

η παράταση του χρόνου φοίτησης (σχεδιασμένη μείωση της παραγωγικότητας ενώ η λιτότητα αποβλέπει στην αύξησή της) όπως και η αυξημένη συχνότητα με την οποία οι φοιτητές αλλάζουν το βασικό αντικείμενο των σπουδών τους αναζητώντας ευκολότερους βαθμούς και λιγότερο φόρτο εργασίας. Για να μην αναφέρουμε την κοινή πρακτική της κοπάνας και της αργοπορίας. Και το αποκορύφωμα είναι ότι αυτοί οι ίδιοι φοιτητές παίρνουν φοιτητικά δάνεια (που συνήθως χρησιμοποιούνται για διάφορους σκοπούς άσχετους με το πανεπιστήμιο), ενώ αργότερα, μετά την αποφοίτησή τους, αρνούνται να περάσουν όλη τους τη ζωή δουλεύοντας για να τα εξοφλήσουν. Αν και πολλοί «αφερέγγυοι δανειολήπτες» πιθανόν να μην παραδέχτηκαν ότι αυτός ήταν ο λόγος που δεν πλήρωσαν, εντούτοις 4 δισ. δολάρια φοιτητικών χρεών μάλλον δεν οφείλονται μόνο σε «οικονομική στενότητα».

Η αντίσταση των φοιτητών παίρνει πολλές μορφές. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε και να αναδείξουμε την αλληλοσυμπληρωματικότητα ανάμεσα στις υπόρρητες καθημερινές και τις έκδηλες μορφές αντίστασης, σπάζοντας τον ψευδή διαχωρισμό και την καταδυναστευτική ιεράρχησή τους. Άπειρες μορφές αντίστασης συμβάλλουν ήδη στην αποδιοργάνωση του ρόλου της ανώτατης εκπαίδευσης στη διαμόρφωση γενεών πρόθυμων να σπαταλήσουν τη ζωή τους δουλεύοντας. Η δύναμη των φοιτητικών κινήματων έγκειται στην ικανότητα των φοιτητών ν' αντιληφθούν ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι αντίστασης που μπορούν να συνδεθούν ο ένας με τον άλλο. Επειδή είναι λίγοι οι φοιτητές που συμμετέχουν σε συνελεύσεις, διαμαρτυρίες και καταλήψεις, δε σημαίνει ότι δεν αντιστεκόμαστε όλοι με τον τρόπο μας. Για να μετατρέψουμε την αντίσταση σε εξέγερση πρέπει να κατανοήσουμε πού βρίσκονται ήδη οι φοιτητές και πώς αγωνίζονται, όχι να τους «εξυψώσουμε» στο επίπεδο ενός κινήματος, αλλά να συγκροτήσουμε συμμαχίες.

Ακόμα και η αναγνώριση της αντίστασης είναι από μόνη της ανεπαρκής. Οι φοιτητές έχουν καθημερινά πολλές δραστηριότητες ανταγωνιστικές ή άσχετες με την ιδιότητα του φοιτητή. Μερικοί δεν αυτοπροσδιορίζονται καν ως «φοιτητές», αλλά ως πολυσχιδείς άνθρωποι που είναι και φοιτητές για μερικές ώρες τη μέρα ή την εβδομάδα (ιδιαίτερα εφόσον πολλοί τείνουν να επιστρέφουν στη σχολή αργότερα στη ζωή τους). Παρομοίως, δυσδιάκριτα είναι τα όρια της φοιτητικής ιδιότητας, καθώς πολλοί πρώην φοιτητές συχνάζουν στις πανεπιστημιούπολεις για χρόνια, ενώ πολλοί τυπικά μη φοιτητές έχουν παρόμοιες δραστηριότητες με τους φοιτητές. Υπάρχουν πολύ περισσότερα πράγματα στη ζωή των ανθρώπων που λέμε φοιτητές από την άμισθη εργασία της μελέτης, της παρακολούθησης μαθημάτων και της συγγραφής εργασιών. Πολλοί οργανώνουν τη ζωή τους γύρω από ατελείωτες δραστηριότητες όπως το σεξ, τα σπορ, το γράψιμο, το θέατρο, τον ύπνο, τη μουσική, το διάβασμα, την TV, τα ταξίδια, το σινεμά, τα ναρκωτικά κλπ. Αποκαλώντας κάποιον φοιτητή τον κατηγορείς για ήττα, τον υποβιβάζεις σε μονοδιάστατο άμισθο εργάτη που προετοιμάζεται για μια ζωή δουλειάς.

Κάθε μια από αυτές τις διαφορετικές δραστηριότητες, μαζί με πολλά εγχειρήματα που οργανώνονται στο πλαίσιο των έκδηλων κινημάτων (όπως η κοινοβιακή ζωή, το πρασίνισμα των πανεπιστημιούπολεων, η πολυπολιτισμικότητα, η πειραματική τέχνη, οι ειρηνιστικές σπουδές κλπ.) μας δίνουν τη δυνατότητα να εξετάσουμε τους άπειρους τρόπους με τους οποίους όχι μόνο το πανεπιστήμιο αλλά και η ίδια η ζωή αναδιοργανώνονται για να υπερβούν την τρέχουσα οργάνωση της ζωής γύρω από την ατέλειωτη δουλειά. Αυτές οι «μορφές του μέλλοντος μέσα στο παρόν», όπως τις αποκάλεσε ο C.L.R. James,⁽⁸⁶⁾ προσφέρουν την πιο απτή συμπληρωματική σχέση μεταξύ των καθημερινών υπόρρητων μορφών αντίστασης και των έκδηλων κινημάτων. Την ώρα που κάποιοι αντιστέκονται, άλλοι δημιουργούν ή αναδημιουργούν νέους τρόπους ζωής και μάθησης. Στην πορεία το πανεπιστήμιο διαλύεται ανεπαίσθητα από τη σύγκρουση ανάμεσα στη λειτουργία του να παράγει εργαζόμενους και τα άπειρα σχέδια και τις επιθυμίες όσων βρίσκονται μέσα του και γύρω του. Μπορούμε έτσι να ερμηνεύσουμε την επιχειρηματοποίηση ως απελπισμένη προσπάθεια αποκατάστασης της πειθαρχικής λειτουργίας του πανεπιστημίου, το οποίο απειλείται με ριζικό μετασχηματισμό ή πλήρη καταστροφή.

(86) (στμ) Ο C.L.R. James (1901-1989) γεννήθηκε στο Τρινιδάντ. Υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους μαύρους σοσιαλιστές του 20^{ου} αι. Άσκησε, επίσης, το επάγγελμα του δημοσιογράφου και του συγγραφέα μυθιστορημάτων και βιβλίων για το κρίκετ, τη λογοτεχνία κλπ. Εντάχθηκε στην τροτσκιστική πτέρυγα του σοσιαλιστικού κινήματος στη Μ. Βρετανία στα μέσα της δεκαετίας του '30. Στα τέλη της ίδιας δεκαετίας μετοίκησε στις ΗΠΑ κατόπιν προσκλήσεως του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος (Socialist Workers' Party), του αμερικάνικου τμήματος της 4^{ης} Διεθνούς. Είχε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '40 σοβαρές αμφιβολίες για την ανάλυση του Τρότσκι αναφορικά με τη φύση της Σ. Ένωσης, ότι δηλαδή επρόκειτο για «εκφυλισμένο εργατικό κράτος». Έτσι αποχώρησε από το ΣΕΚ για να φτιάξει μαζί με τον Μαξ Σάχτμαν το Εργατικό Κόμμα (Workers' Party). Μέσα στο ΕΚ συμμετείχε στην τάση Johnson-Forest με τη Raya Dunayevskaya και τη Grace Lee. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου η τάση αυτή εγκατέλειψε οριστικά την ανάλυση του Τρότσκι για τη Σ. Ένωση, καθώς αντιμετώπιζε πλέον το σοβιετικό καθεστώς ως κρατικοκαπιταλιστικό. Η τάση Johnson-Forest εγκατέλειψε το ΕΚ το 1945 λόγω της διαφορετικής εκτίμησης που είχε σχετικά με την επαναστατική προοπτική. Έβλεπε ακόμα πιθανή την ανάπτυξη μαζικών αγώνων και γι' αυτό το λόγο μετά από μερικούς μήνες ανεξαρτησίας, οπότε και δημοσίευσε πληθώρα κειμένων, εντάχθηκε στο ΣΕΚ, το οποίο θεωρούσε πιο κοντά στις δικές της θέσεις λόγω της προλεταριακής σύνθεσής του. Ο James έφτασε το 1949 στο σημείο να απορρίψει την αντίληψη του κόμματος ως πρωτοπορίας της εργατικής τάξης. Έτσι η τάση στην οποία συμμετείχε εγκατέλειψε τον τροτσκισμό ιδρύοντας την Correspondence Publishing Committee. Η ομάδα Correspondence αφιέρωσε μεγάλο μέρος της δουλειάς της, κατά τη δεκαετία του '50, στην καταγραφή και την αποκάλυψη της *πραγματικής προλεταριακής εμπειρίας*. Η μπροσούρα του εργάτη της Τζένεραλ Μότορς Paul Romano, με τίτλο *The American Worker*, αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα των προσπαθειών της Correspondence να καταγράψει με παραστατικότητα την καθημερινή σύγκρουση των εργατών με την καπιταλιστική, «επιστημονική» οργάνωση της εργασίας και τους συνδικαλιστές μεσολαβητές. Η δουλειά του James και γενικότερα της Correspondence αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες επιρροές στη διαμόρφωση του ρεύματος της ιταλικής εργατικής αυτονομίας και της αμερικάνικης εκδοχής της.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Aboites, V. H. (1993) 'Economic Globalization and the Transformation of the Mexican University', κείμενο χωρίς ημερομηνία και άρθρα στον *El Cotidiano*, δημοσιευμένα στο Universidad Autonoma Metropolitana, Division de Ciencias Sociales y Humanidades, Mexico, Ιούνιος, n. 55.
- Arntzen, C. και M. Money (1991) in *Commercializing Biotechnology in the Global Economy*, Tom Mabry, Steven Price, και Mark Dibner (επιμ.). IC², Austin.
- Betz, C. (1991) *Restructuring the University*, αδημοσίευτη διπλωματική εργασία για bachelor, University of Minnesota.
- Betz, C. και K. Errickson (1991) 'A Question of Focus: The University of Minnesota has big plans for the future but they have more to do with courting business and Government research contracts than educating people.' *City Pages*, Αύγουστος, 1991, ανατυπώθηκε στο *War Research Information Service*, No. 2, Αύγουστος-Σεπτέμβριος: 32-4.
- Bok, D. (1982) *Beyond the Ivory Tower: Social Responsibilities of the Modern University*, Harvard.
- Bourke, J. και R. Weissman (1990) 'Academics at Risk: The Temptations of Profit'. *Academe*, Σεπ-Οκτ: 15-21.
- Buchbinder, H. και J. Newson (1990) 'Corporate-university linkages in Canada: transforming a public institution'. *Higher Education* 20: 355-379.
- Buchbinder, H. και J. Newson (1991) 'The Policy Brokers: Advancing Toward the "Service University"'. Επιστημονικό άρθρο που παρουσιάστηκε σε κοινή σύνοδο της Καναδικής Κοινωνιολογικής και Ανθρωπολογικής Ένωσης και της Καναδικής Εταιρείας για τη Μελέτη της Ανώτατης Εκπαίδευσης, Queens University, Kingston, Ontario, Ιούνιος.
- Buchbinder, H. και J. Newson (1992) 'The Service University and Market Forces'. *Academe*, Ιούλιος-Αύγουστος: 13-5.
- Calvert, J. και L. Kuehn (1993) 'NAFTA and Education: A Pandora's Box of Nasty Surprises'. *Our Schools/Our Selves*, Ιαν/Φεβ: 6-37.
- *The Chronicle of Higher Education* (1982) "'Commercialization" of Science is Decried'. 13 Ιανουαρίου: 9.
- *The Chronicle of Higher Education* (1987) 'Universities and Businesses Join to Lobby for Research'. 28 Ιανουαρίου: 20.
- Ehrlich, H. (1985) 'The University-Military Connection'. *Social Anarchism*, Nos. 8-9: 4.
- Fairweather, J. (1990) 'The University's Role in Economic Development: Lessons for Academic Leaders'. *SRA Journal*, Χειμώνας.
- Feldman, J. (1989) *Universities in the Business of Repression: The Academic-Military-Industrial Complex and Central America*. South End Press, Boston.
- Feuer, M. (1993) 'Sell Out? Or the Production of the Student'. *Coup De Tete*, Σεπτέμβριος: 9-10.
- Gibson, D. και R. Smilor (1991) 'The Role of the Research University in Creating and Sustaining the U.S. Technopolis', στο Alistair Brett, David Gibson και Raymond Smilor (επιμ.) *University Spin-off Companies: Economic Development, Faculty Entrepreneurs, and Technology Transfer*. IC², Austin.
- Glazer, S. (1987) 'Research Parks Plug into the Electronics Industry'. *Electronic Business*, 15 Μαρτίου: 106-114.
- Henson, S. και T. Philpott (1990) 'The Kozmetsky-Hurwitz Connection: A tale of corporate raiders in capitalist America'. *Polemicist*, Μάιος: 8-9, 11.
- Henson, S. και T. Philpott (1990) 'Free Market Scholarship: UT, Technology Transfer and Academic Freedom'. *Polemicist*, Νοέμβριος: 4.
- Hirt, P., D. Hodges και G. Lopez (1991) 'The Mount Graham project'. *Threshold*, Οκτ: 1.
- Jaschik, S. (1991) 'Cut staffs but not across the board, strapped colleges are advised'. 13 Φεβρουαρίου, A31.
- Jaschik, S. (1991) 'State funds for higher education drop in year; first decline since survey began 33 years ago'. *The Chronicle of Higher Education*, Νοέμβριος 6: A1, A38-39.
- Johnston, R. και C. Edwards (1987) *Entrepreneurial Science: New Links Between Corporations*,

Universities and Government. NY.

- Kay, K. (1988) 'Research and Development in the 100th Congress, *SRA Journal*, Χειμώνας: 24 (διάγραμμα).
- Kenen, M. (1990) *UMassachusetts in Crisis: Budget Cuts, Military Spending and the Privatization of a Public Research University*, Mass.
- Kenney, M. (1986) *Biotechnology: The University-Industrial Complex*, Yale Press.
- Levy, D. (1994) 'Higher Education Amid the Political-Economic Changes of the 1990s, Report of the LASA Task Force on Higher Education', *LASA Forum*. Latin American Studies Association, PA. Άνοιξη: 3-16.
- Lindsey, Q. (1985) 'Industry/University Research Cooperation: The State Government Role'. *SRA Journal*, Φθινόπωρο: 86.
- MacCordy, E. (1984) 'Toward a Comprehensive University-Industry Relationship, *Thought and Action*, Φθινόπωρο: 59.
- Mills, C. W. (1959) *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, London.
- Minsky, L. (1984) 'Greed in the Groves: Part Two'. *Thought & Action*, Φθινόπωρο 1984, vol.1/1.
- National Coalition for Universities in the Public Interest (1991) *Education for the People Organizing Guide 2*, Οκτώβριος.
- Negin, E. (1993) 'Why College Tuitions are So High'. *The Atlantic*, Μάρτιος: 32-4, 43-4.
- Newman, F. (1985) *A Carnegie Foundation Special Report: Higher Education and the American Resurgence*, The Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, NY.
- Newson, J. και H. Buchbinder (1988) *The University Means Business*, Garamond, Toronto.
- Newson, J. (1992) 'The University of the 1990s: Harbinger of the Post-Industrial State'. Επιστημονικό άρθρο που παρουσιάστηκε στις Συνόδους της Καναδικής Κοινωνιολογικής και Ανθρωπολογικής Ένωσης, Μάιος-Ιούνιος, στο Πανεπιστήμιο του Prince Edward Island.
- Noble, D. (1977) *America By Design: Science, Technology, and the Rise of Corporate Capitalism*. Knopf, New York.
- Noble, D. και N. Pfund (1980) 'The Plastic Tower: Business Goes Back to College'. *The Nation*, 20 Σεπτεμβρίου: 246-252.
- Noble, D. (1982) 'The Selling of the University'. *The Nation*, 6 Φεβρουαρίου: 1, 143-8.
- Noble, D. (1984) 'Science for Sale'. *Thought & Action: The NEA Higher Education Journal*, vol.1, no.1, Φθινόπωρο: 25-40.
- Noble, D. (1989) 'Higher Education Takes the Low Road'. *Newsday*, Κυριακή, 8 Οκτωβρίου: 7.
- *The Nonviolent Activist* (1988) 'Open Letter Regarding Jason'. Δεκέμβριος: 14-5.
- Ovetz, R. (1992) "UT's Broke" and Other Complete Bullshit, or why UT can afford tuition/fee waivers and other Grad. student necessities', *The Other Texan* 1, Φθινόπωρο: 5.
- Provine, J (1984) 'UT's Role in high-tech Research', *Austin Magazine*, Νοέμβριος.
- Remus, C. (1993) 'NAFTA and higher Education: A Canadian Perspective'. *Education for the People*, Χειμώνας: 17.
- Richardson, T. (1987) 'No More Curving the Grades'. *Texas Business*, Δεκέμβριος: 47-52.
- Ridgeway, J. (1968) *The Closed Corporation: American Universities in Crisis*. Random, NY.
- Schwartz, C. (1991) 'Political Structuring of the Institutions of Science'. Επιστημονικό άρθρο που παρουσιάστηκε στο Συμπόσιο της Ανθρωπολογικής Επιστήμης και Επιστημών, AAAS Meeting, 16 Φεβρουαρίου: 4.
- Simon, W. E. (1978) *A Time for Truth: A Distinguished Conservative Dissects the Economic and Political Policies that Threaten Our Liberty — And Points the Way to an American Renaissance*. Reader's Digest Press, NY.
- Sinclair, U. (1922) *The Goose Step: A Study of Higher Education*. Αυτοέκδοση, Pasadena Ca.
- Slaughter, S. (1990) *The Higher Learning and High Technology: Dynamics of Higher Education Policy Formation*, State University of New York, Albany.
- Technology Business Development (1990) *Diversification: The Economic Diversification and Technology Business Development Newsletter of Texas*. Φθινόπωρο, v.4, n.3.

- Texas Higher Education Coordinating Board (1988) *Advanced Research Program, Advanced Technology Program, Preliminary Report*. Ιούνιος.
- Texas Higher Education Coordinating Board (1989) 'Thirty Two Texas Campuses to Receive Almost \$62 Million in Nation's Largest Competitive Research Program.' *Ημερομηνία κυκλοφορίας*, Οκτ. 26.
- Texas Science and Technology Council (1987) *Strategies for the New Texas Economy*, Ιανουάριος.
- Texas State Comptroller (1991) *Texas Performance Review*, Ιούλιος: ED151.
- *University Research Parks*, (1987) 'Research Parks: a 1990 Directory'. *Electronic Business*, 15 Μαρτίου: 12-17.
- The University of Texas System (1991) *Vision 2020: The University of Texas System Strategic Plan 1991-1997*, Φεβρουάριος 1991: 8.
- The University of Texas System (1991) *Bond Issue, February 15*: D15.
- Vaughan, T. (1993) 'The Crisis in Contemporary American Sociology: A Critique of the Discipline's Dominant Paradigm', και Gideon Sjoberg και Ted Vaughan, 'The Bureaucratization of Sociology: Its Impact on Theory and Research', κεφάλαια 1 και 2 στο Ted Vaughan, Gideon Sjoberg και Larry Reynolds (επιμ.) *A Critique of Contemporary American Sociology*. General Hall, NY.
- Veblen, T. (1918, 1957) *The Higher Learning in America: A Memorandum on the Conduct of Universities by Business Men*. Sagamore Press, NY.
- Walker, D. (1991) 'How to Deal with Unrelated Business Income Tax', στο Alistair Brett, David Gibson και Raymond Smilor (επιμ.) *University Spin-off Companies*. IC2, Austin: 275.
- *Washington Post* (1980) 'Ivory Covered Capitalism: Universities, in face of faculty fire, Weigh Founding Own Firms to Cash in on Lab Work'. 10 Δεκεμβρίου: A32.
- Weldon, W. (1987) 'Kinetic Energy Technology', στο Stewart Nozette και Robert Kuhn (επιμ.) *Commercializing SDI Technologies*. NY.
- Wilson, M. (άγνωστη ημερομηνία) 'The University Role in Commercializing Technology': 3.

Ντέηβιντ Χάρβι

αλλοτρίωση, τάξεις
και περιφράξεις στα
πανεπιστήμια του
ηνωμένου βασιλείου

Εισαγωγή

Οι εργασιακές συνθήκες των ακαδημαϊκών που εργάζονται στα πανεπιστήμια του Ηνωμένου Βασιλείου έχουν χειροτερέψει δραματικά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, αν και «σε πολλές περιπτώσεις η εργασιακή διαδικασία των ακαδημαϊκών δεν έχει αλλάξει όσον αφορά τις βασικές της δραστηριότητες», δηλαδή όσον αφορά το είδος της εργασίας που πραγματοποιείται [διδασκαλία, έρευνα, επιστημονική κατάρτιση, συμβουλευτική δραστηριότητα, διοικητικό έργο] (Miller, 1991: 111). Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει θεαματικές και δραστικές αλλαγές στην ανώτατη εκπαίδευση: οι προϋπολογισμοί των πανεπιστημίων και γενικότερα η χρηματοδότηση, π.χ. τα φοιτητικά επιδόματα, έχουν περικοπεί· ο αριθμός των φοιτητών έχει αυξηθεί· ταυτόχρονα εισάγεται με ραγδαίους ρυθμούς η αξιολόγηση τόσο της διδασκαλίας όσο και της έρευνας. Οι αλλαγές αυτές έχουν ως συνέπεια την αύξηση του φόρτου εργασίας των ακαδημαϊκών, οι οποίοι δέχονται πιέσεις από τρεις πλευρές. Πρώτον, από την αύξηση του αριθμού των φοιτητών: ένα σύστημα που σχεδιάστηκε για να μεταδίδει τη γνώση σε μία μικρή ελίτ και να παρέχει μια στοιχειώδη πνευματική καθοδήγηση, τώρα παλεύει να προσαρμοστεί στη μαζική εκπαίδευση. Δεύτερον, από τη διαρκή αύξηση του φόρτου διοικητικής εργασίας που οφείλεται στη γιγάντωση του φοιτητικού πληθυσμού, παρότι έχει προσληφθεί ειδικό διοικητικό προσωπικό σε πολλά πανεπιστημιακά τμήματα. Τρίτον, από την ερευνητική εργασία, στην οποία και εστιάζει αυτό το άρθρο.

Το βασικό μου επιχείρημα είναι ότι οι ακαδημαϊκοί ερευνητές στα πανεπιστήμια του Ηνωμένου Βασιλείου βρίσκονται εν μέσω μιας επανάστασης, η οποία κατά κάποιον τρόπο μιλάει με τη μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Αν ολοκληρωθεί επιτυχώς, αυτή η επανάσταση θα έχει καταστροφικές συνέπειες για την εργασιακή ασφάλεια και τη μεγάλη ελευθερία που μέχρι τώρα απολάμβανε η πλειοψηφία των ακαδημαϊκών ερευνητών. Κομμάτι αυτής της επανάστασης είναι μια σειρά διαδικασιών που σχετίζονται μεταξύ τους:

- η υπαγωγή ουσιαστικά μη μετρήσιμων ερευνητικών αξιών χρήσης σε μετρήσιμη «ερευνητική αξία» (“research value”)
- η αλλοτρίωση, με δύο τουλάχιστον έννοιες, των ακαδημαϊκών ερευνητών
- η πρωταρχική συσσώρευση και η περίφραξη των «κοινών ακαδημαϊκών αγαθών» (academic “commons”)⁽¹⁾

(1) (σ.τ.μ.) Οι έννοιες «περίφραξη-περιφράξεις» (enclosure-enclosures) και «κοινά αγαθά» (commons) χρησιμοποιούνται εδώ με τον τρόπο του Μαρξ στο κεφάλαιο «Η λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση» του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου*. Εκεί ο Μαρξ περιγράφει τη διαδικασία γέννησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στην Αγγλία, η οποία περιλαμβάνει την προλεταριοποίηση ενός μεγάλου κομματιού του πληθυσμού που πλέον αναγκάζεται να πουλήσει την εργατική του δύναμη προκειμένου να επιβιώσει. Στην περιγραφή της πρωταρχικής συσσώρευσης σ' εκείνη την περίοδο, ο όρος commons

- η ανάδυση δύο τάξεων ακαδημαϊκών, της τάξης των καπιταλιστών ερευνητών και του ερευνητικού προλεταριάτου, με την πρώτη να αρχίζει να διεκδικεί την οικονομική και πολιτική εξουσία που κατέχουν οι πρόεδροι των τμημάτων (οι «τσιφλικάδες») στην ανώτατη εκπαίδευση
- ο αυξανόμενος βαθμός εξειδίκευσης και καταμερισμού της ακαδημαϊκής ερευνητικής εργασίας.

αναφέρεται στις «κοινές γαίες», δηλαδή σε μια μορφή κοινοτικής ιδιοκτησίας της γης. Αυτή -«ολότελα διαφορετική από την κρατική ιδιοκτησία - ήταν αρχαίος γερμανικός δεσμός που εξακολουθούσε να υπάρχει κάτω από τη σκέπη της φεουδαρχίας». (Το Κεφάλαιο, τομ.Ι, σελ.749, εκδ. Σύγχρονη Εποχή). Μετά τη χρεοκοπία της τελευταίας, από τα τέλη ήδη του 14^{ου} αιώνα, οι κοινές γαίες έδιναν τη δυνατότητα σε ένα μεγάλο κομμάτι του αγροτικού πληθυσμού να (ανα)παράγει τα μέσα για τη συντήρησή του. Η πρώτη μορφή περιφράξης αυτής της κοινοτικής γης πραγματοποιήθηκε τον 15^ο και 16^ο αιώνα, με τη μετατροπή των χωραφιών σε βοσκοτόπια. Από τον 18^ο αιώνα η κοινοτική γη αρχίζει πλέον να **περιφράσσεται** μέσω της κρατικής νομοθεσίας και περνάει στην ατομική ιδιοκτησία γαιοκτημόνων, με αποτέλεσμα την προλεταριοποίηση του πληθυσμού που ζούσε από αυτή. Αυτή η διαδικασία των περιφράξεων συνεχίστηκε στη Μεγάλη Βρετανία και τον 19^ο αιώνα. Φυσικά, όσοι έχασαν τη γη τους δεν μετατράπηκαν αυτόματα σε μισθωτούς εργάτες. Αντίθετα, οι άνθρωποι μετατράπηκαν μαζικά «σε διακονιάρηδες, ληστές, αλήτες, εν μέρει από κλίση και στις περισσότερες περιπτώσεις από την ανάγκη των πραγμάτων». Έτσι, μια άλλη ολόκληρη σειρά νόμων «ενάντια στην αλητεία» εμφανίστηκε ήδη από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα για να δείξει έμπρακτα και με τη βία ότι η μοναδική επιλογή για την εξασφάλιση της επιβίωσης ήταν η μισθωτή εργασία. Αλλά αυτό είναι μια άλλη ιστορία που δεν μπορούμε να αναπτύξουμε εδώ. Όσον αφορά τις έννοιες των «περιφράξεων» και των «κοινών αγαθών», η συλλογικότητα Midnight Notes τις επεξεργάστηκε εκ νέου ως **μεθοδολογικά εργαλεία** για την προσέγγιση της σύγχρονης παγκόσμιας καπιταλιστικής πραγματικότητας, για να δείξει ότι η **πρωταρχική συσσώρευση ως ο διαχωρισμός των ανθρώπων από τα μέσα παραγωγής και τα μέσα συντήρησής τους**, τον οποίο ο Μαρξ περιγράφει ως μια ιστορική στιγμή που γέννησε τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, έχει διαρκή χαρακτήρα και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της επέκτασης του κεφαλαίου: «Οι περιφράξεις δεν είναι μια στιγμιαία διαδικασία που περιορίζεται στην αυγή του καπιταλισμού. Επανέρχονται συνεχώς στην εξέλιξη της συσσώρευσης και αποτελούν δομικό συστατικό της ταξικής πάλης. Κάθε άλμα της προλεταριακής δύναμης απαιτεί μια δυναμική απάντηση από τη μεριά του κεφαλαίου: τόσο τη διευρυμένη οικειοποίηση νέων πόρων και νέας εργατικής δύναμης όσο και την επέκταση των καπιταλιστικών σχέσεων- αλλιώς ο καπιταλισμός απειλείται με εξαφάνιση. Έτσι, οι περιφράξεις αποτελούν μια διαδικασία που ενοποιεί τους προλετάρους καθ' όλη την ιστορία του κεφαλαίου, μιας και παρά τις διαφορές μας όλοι μπήκαμε στον καπιταλισμό με τον ίδιο τρόπο: μέσω της απώλειας της γης μας και των δικαιωμάτων που ήταν συνδεδεμένα με αυτή, είτε αυτή η απώλεια συνέβη στο Front Mill της Αγγλίας, τη Νότια Ιταλία, τις Άνδεις, το Δέλτα του Νίγηρα ή τη συνοικία Lower East End της Νέας Υόρκης». (Από το κείμενο των Midnight Notes με τίτλο The New Enclosures που περιλαμβάνεται στο βιβλίο *Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973-1992*, Autonomedia, Νέα Υόρκη, 1992).

Ανώτατη εκπαίδευση και κεφάλαιο· τα κοινά πνευματικά αγαθά στα πανεπιστήμια

Η ενσωμάτωση της ανώτατης εκπαίδευσης στην καπιταλιστική οικονομία έχει εδώ και καιρό επισημανθεί από μαρξιστές και άλλους κριτικούς στοχαστές.⁽²⁾ Ήδη από το 1918, ο Veblen παρατηρούσε ότι τα πανεπιστήμια λειτουργούσαν ως επιχειρήσεις και βρίσκονταν σε ανταγωνισμό μεταξύ τους εις βάρος της επιστημονικής γνώσης (Veblen, 1918, αναφέρεται στο Halsey, 1992: vii). Οι θεωρητικοί του «κοινωνικού εργοστασίου», όπως ο Μάριο Τρόντι και ο Ρανιέρο Παντσιέρι, υποστήριζαν ότι με το να διαμορφώνουν τους νεαρούς εργάτες, με το να (ανα)παράγουν την εργατική δύναμη, τα σχολεία και τα πανεπιστήμια έχουν κεντρικό ρόλο στη διαδικασία αναπαραγωγής του μεταβλητού κεφαλαίου και άρα στη συνεχιζόμενη συσσώρευση κοινωνικού κεφαλαίου (βλ. π.χ. Tronti, 1973, Cleveland Modern Times Group, 1976, Panzieri, 1976). Προερχόμενοι από μια αρκετά διαφορετική μαρξιστική παράδοση, οι Samuel Bowles και Herbert Gintis συμφωνούν τουλάχιστον ότι η ενσωμάτωση των νέων ανθρώπων στο οικονομικό σύστημα είναι ένας από τους βασικούς στόχους του εκπαιδευτικού συστήματος (Bowles και Gintis, 1976). Υπάρχει μια μακρά ιστορία σύνδεσης των πανεπιστημίων με τις επιχειρήσεις και μια εξίσου μακρά ιστορία αγώνων ενάντια σε αυτή τη σύνδεση και την υπαγωγή των συμφερόντων τόσο των φοιτητών όσο και του πανεπιστημιακού προσωπικού στα συμφέροντα της συσσώρευσης κεφαλαίου. Πρώιμα παραδείγματα αυτής της αντίστασης στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις ΗΠΑ αναλύονται από τον Thompson (1970) και τον Καφφέντζις (1975) αντίστοιχα. Πιο πρόσφατα παραδείγματα στον Καναδά και τις ΗΠΑ αναλύονται, αντίστοιχα, από τους Newson και Buchbinder (1988) και Όβελζ (1996). Οι πρόσφατες βρετανικές κυβερνήσεις δήλωσαν ρητά ότι η εκπαιδευτική πολιτική θα πρέπει να καθορίζεται από τις δεδηλωμένες ανάγκες των επιχειρήσεων, κάτι που παρουσιάζει ενδιαφέρον στο πλαίσιο της σύνδεσης οικονομίας-επιχειρήσεων-εκπαίδευσης. Φυσικά, η θέση της βρετανικής κυβέρνησης δεν παρεκκλίνει καθόλου από αυτήν του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ), σύμφωνα με την οποία ο ενδεδειγμένος ρόλος της εκπαίδευσης είναι να συνεισφέρει στη «διεθνή οικονομική ανασυγκρότηση και ανταγωνιστικότητα» (Smyth, 1995: 3). Τις δύο τελευταίες δεκαετίες, η σύνδεση των πανεπιστημίων με τις επιχειρήσεις του ιδιωτικού

(2) Η σχέση ανάμεσα στην ανώτατη εκπαίδευση και την ευρύτερη οικονομία έχει εξετασθεί επίσης και από πιο «ορθόδοξους» ερευνητές. Ο Geiger (1992) κάνει μια χρήσιμη παρουσίαση της ιστορίας της χρηματοδότησης της επιστημονικής έρευνας στα αμερικανικά πανεπιστήμια τη μεταπολεμική περίοδο και της σύνδεσής τους με τις επιχειρήσεις και το κράτος. Πολλοί συγγραφείς στον ίδιο τόμο (Whiston και Geiger, 1992) θεωρούν δεδομένο ότι η πανεπιστημιακή έρευνα πρέπει να υπηρετεί τις ανάγκες της καπιταλιστικής συσσώρευσης (σύμφωνα με τη δική τους ορολογία, την «αυξημένη παραγωγικότητα», την «ανταγωνιστικότητα» κλπ).

τομέα έχει γίνει ακόμα πιο στενή, καθώς οι ακαδημαϊκοί αναζητούν οικονομικούς πόρους για να αντισταθμίσουν τη μείωση της κρατικής χρηματοδότησης.⁽³⁾

Οι αλλαγές που έγιναν πρόσφατα στα πανεπιστήμια αναλύονται από τον Miller (1995α). Για την ερμηνεία αυτών των αλλαγών θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικά τρία «είδη» σχέσεων: α) η σχέση «κράτους και πανεπιστημίων», β) η σχέση «οικονομίας και πανεπιστημίων» και γ) η σχέση «διοίκησης των πανεπιστημίων και ακαδημαϊκών». Σε κάθε μία από αυτές τις σχέσεις υπάρχουν δυνάμεις που ασκούν πίεση στους ακαδημαϊκούς. Παρόλο που δε διαφωνώ με τον Miller όσον αφορά την περιγραφή αυτών των αλλαγών και των δυνάμεων, εν τούτοις πιστεύω πως λείπει μόνο τη μισή αλήθεια. Οι πιέσεις που περιγράφονται από τον Miller είναι όλες εξωτερικές ως προς τους ακαδημαϊκούς: αλλά, όπως θα δείξω στη συνέχεια, υπάρχουν επίσης δυνάμεις εντός του ίδιου του σώματος των ακαδημαϊκών. Εντός των πανεπιστημίων ο Miller αντιπαραθέτει τη «διοίκηση» (ή το «πανεπιστήμιο») στους «ακαδημαϊκούς», παρόλο που φυσικά η «διοίκηση» μπορεί να περιλαμβάνει πολλούς (κυρίως ανώτερους) ακαδημαϊκούς, οι οποίοι έχουν αποκτήσει τη διευθυντική ιδιότητα μέσω διορισμού ή εκλογής σε κάποιο διοικητικό όργανο (παραδείγματος χάριν, στη σύγκλητο ή στο συμβούλιο) ή κάποια θέση (π.χ. τη θέση του προέδρου τμήματος). Αν και ο Miller γνωρίζει καλά ότι οι τρέχουσες αλλαγές δεν επηρεάζουν με τον ίδιο τρόπο όλα τα άτομα και όλες τις ομάδες, θεωρεί ωστόσο ότι σε γενικές γραμμές οι ακαδημαϊκοί αποτελούν ενιαίο σώμα.

Εξάλλου, έχουν επισημανθεί και αναλυθεί κι άλλες αλλαγές και τάσεις. Σημαντικότερες είναι, πρώτον, η «αγοραιοποίηση» των σχέσεων και η εφαρμογή τεχνικών διοίκησης επιχειρήσεων στην ανώτατη εκπαίδευση (Kogan, 1988, Miller, 1995β, Trow, 1994, Bargh *et al.*, 1996, Dearlove, 1997) και δεύτερον, η προλεταριοποίηση των ακαδημαϊκών (Halsey, 1992, Miller, 1995β, Dearlove, 1997). Ο Hugh Wilmott υποστηρίζει ότι λόγω των μεγάλων αλλαγών των τελευταίων δέκα ετών «οι ακαδημαϊκοί δέχονται εντονότερες πιέσεις προκειμένου να μετριάται η εργασία τους ως προς την εμπορευματική μορφή της αξίας» (Wilmott, 1995: 995).

Στο ομώνυμο βιβλίο τους, οι Slaughter και Leslie ορίζουν ως ακαδημαϊκό καπιταλισμό την «εκ μέρους των ιδρυμάτων και των καθηγητών εύρεση εξωτερικής χρηματοδότησης με αγοραίες ή επιχειρηματικές μεθόδους» (Slaughter and Leslie, 1997: 8).⁽⁴⁾ Στο παρόν άρθρο, ωστόσο,

(3) Η αποδοχή ιδιωτικών κεφαλαίων έχει προκαλέσει πολλές αντιπαραθέσεις καθώς κάποιοι τα θεωρούν (πιστεύω δικαίως) ως απειλή για την ακαδημαϊκή ελευθερία και αυτονομία. Βλ. π.χ. το άρθρο του MacLeod (1998).

(4) (σ.τ.μ.) «Ο όρος ακαδημαϊκός καπιταλισμός», διευκρινίζει η Slaughter σε άλλο κείμενό της, «αναφέρεται στις επιχειρηματικές και αγοραίες συμπεριφορές των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και του διδακτικού προσωπικού τους. Η αγοραία συμπεριφορά (*market-like behaviour*) αναφέρεται στον ανταγωνισμό (ιδρυμάτων και καθηγητών) για χρηματοδότηση από όπου κι αν αυτή προέρχεται, όπως: εξωτερικές ως προς το πανεπιστήμιο χορηγίες και συμβάσεις, δωρεές, συνεργασίες εταιριών-πανεπιστημίων, επενδύσεις των πανεπιστημίων σε τεχνοβλαστούς (*spin-off* εταιρείες) που ανήκουν σε καθηγητές, φοιτητικά διδάκτρα.

χρησιμοποιώ αυτόν τον όρο με διαφορετικό νόημα. Δηλαδή, με τον όρο «ακαδημαϊκός καπιταλισμός» εννοώ την οργάνωση της ερευνητικής εργασίας εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας μέσω της δυναμικής της «ερευνητικής αξίας», η οποία λειτουργεί παρόμοια με το «νόμο της αξίας» στην ευρύτερη κοινωνία. Παρά την ενσωμάτωση των εκπαιδευτικών θεσμών στην καπιταλιστική οικονομία, η σχέση τους μέχρι πρόσφατα ήταν σε μεγάλο βαθμό εξωτερική. Με αυτό απλώς εννοώ ότι η εσωτερική οργάνωση των πανεπιστημίων και των άλλων ερευνητικών ιδρυμάτων δεν ήταν καπιταλιστική. Δεν είχε λειτουργήσει στο εσωτερικό τους κάτι αντίστοιχο του νόμου της αξίας. Παρόλο που η ανώτατη εκπαίδευση θεωρείτο «άβατον», δεν ήταν ποτέ προπύργιο της «ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης» αν και πολλοί ακαδημαϊκοί απολάμβαναν πολύ καλύτερες συνθήκες εργασίας από άλλους εργαζόμενους. Αντίθετα, θα λέγαμε ότι τα πανεπιστήμια οργανώθηκαν ιστορικά με έναν τρόπο που ήταν πολύ πιο κοντά στη φεουδαρχία ή τη συντεχνιακή οικονομία.

Για να το εξηγήσουμε καλύτερα θα εξετάσουμε την κατάσταση των ακαδημαϊκών στα Βρετανικά πανεπιστήμια πριν δύο δεκαετίες. Όσοι εργάζονταν ως λέκτορες ή επίκουροι απολάμβαναν σχεδόν απόλυτη εργασιακή ασφάλεια. Σε αντάλλαγμα ήταν υποχρεωμένοι να αφιερώνουν ένα σχετικά μικρό μέρος του χρόνου τους στη διδασκαλία και σε διοικητικό έργο. Υπήρχαν επίσης κάποιες απαιτήσεις όσον αφορά τις ερευνητικές τους δραστηριότητες, που διαφοροποιούνταν ανάλογα με το εκάστοτε ίδρυμα, χωρίς, ωστόσο, να υπάρχει ουσιαστικός έλεγχος: συμβατική υποχρέωση ήταν η ενασχόληση με την έρευνα ή άλλες «επιστημονικές δραστηριότητες» και όχι η παραγωγή ερευνητικών αποτελεσμάτων. Η παραγωγή ερευνητικών αποτελεσμάτων μεγάλης ποσότητας και υψηλής ποιότητας ήταν σχεδόν βέβαιο ότι θα ανταμειβόταν με την απόκτηση ακαδημαϊκού κύρους και με την προαγωγή σε μία θέση αναπληρωτή ή καθηγητή, ας πούμε, κάτι που ήταν πιθανό να αποφέρει οικονομικά οφέλη. Ωστόσο, ακόμη κι οι λέκτορες που δεν είχαν δημοσιεύσεις στο ενεργητικό τους απολάμβαναν ένα υψηλό και σε γενι-

---

Αυτό που κάνει αυτές τις δραστηριότητες αγοραίες είναι ο ανταγωνισμός για πόρους που προέρχονται από εξωτερικές πηγές. Αν τα ιδρύματα και οι καθηγητές δεν πετύχουν το στόχο τους δεν υπάρχει δυνατότητα προσφυγής στην κρατική χρηματοδότηση. Οι επιχειρηματικές συμπεριφορές (market behaviours) απαντώνται στις δραστηριότητες που σκοπό τους έχουν το κέρδος, όπως η κατοχύρωση ευρεσιτεχνιών, η είσπραξη χρημάτων από την πνευματική ιδιοκτησία και την παροχή αδειών χρήσης, οι τεχνοβλαστοί, οι επιχειρήσεις που συνδέονται με τα πανεπιστήμια σε επίπεδο προσωπικού και στόχων αλλά εμφανίζονται ως ξεχωριστές νομικές οντότητες (arms-length-corporations) και οι συνεργασίες εταιριών και πανεπιστημίων που μπορεί να αποφέρουν κέρδος. Οι επιχειρηματικές συμπεριφορές περιλαμβάνουν δραστηριότητες όπως την πώληση προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. λογότυπα και αθλητικά αξεσουάρ) ή τη συνεργασία με εστιατόρια και βιβλιοπωλεία» (Sheila Slaughter, Reflections on students as consumers and students as captive markets: Complexities and Contradictions of Academic Capitalism, Συνέδριο AARE, 2001). Αυτό που θέλει να τονίσει η συγγραφέας είναι ότι η δραστηριότητα των ιδρυμάτων και των πανεπιστημιακών στρέφεται προς την αγορά και άρα όλες οι πτυχές της -άσχετα από το εάν αποφέρουν κέρδος- διαμορφώνονται από αυτόν τον προσανατολισμό.

κές γραμμές αυξανόμενο εισόδημα, γεγονός που τους τοποθετούσε ανάμεσα στους υψηλότερα αμειβόμενους εργαζόμενους στη Βρετανία.⁽⁵⁾

Αυτές οι συνθήκες οικονομικής εξασφάλισης επέτρεπαν έναν ιδιαίτερο τρόπο οργάνωσης των ερευνητικών τους δραστηριοτήτων. Από ορισμένες απόψεις οι ακαδημαϊκοί έμοιαζαν με τους τεχνίτες, όσον αφορά το βαθμό αυτονομίας που απολάμβαναν. Από την άλλη πλευρά έμοιαζαν ίσως περισσότερο με δουλοπάροικους, όντας υποχρεωμένοι να αφιερώνουν ένα συγκεκριμένο μέρος του χρόνου τους σε καθήκοντα σχετικά με το τμήμα (διδασκαλία και διοίκηση). Ο επιμερισμός αυτών των καθηκόντων βασιζόταν σε ένα συνδυασμό εθίμων και παράδοσης, συλλογικής λήψης αποφάσεων και αυθαιρεσίας του προέδρου του τμήματος. Σε εκείνο το σύστημα οι περισσότεροι ακαδημαϊκοί δούλευαν μόνοι τους και τα αποτελέσματα της ερευνητικής τους εργασίας συγκροτούσαν ένα σύνολο αξιών χρήσης.⁽⁶⁾ Οι ακαδημαϊκοί διεξήγαγαν έρευνα επειδή το επιθυμούσαν και, δεδομένων των λίγων εξωτερικών πιέσεων, δημοσίευαν μόνο όταν πίστευαν ότι είχαν κάποιες ιδέες ή αποτελέσματα αξία δημοσίευσης. Η «καλή» έρευνα ξεχώριζε από την «κακή» με έναν υποκειμενικό τρόπο. Υπήρχαν γενικώς αποδεκτές αντιλήψεις ως προς το ποια περιοδικά και τμήματα είναι «καλά» και ποιοι ερευνητές είναι «αξιόλογοι», που όμως δεν εκφράζονταν με ποσοτικούς όρους, ούτε υπήρχε καμιά στενή συσχέτιση ανάμεσα στην ερευνητική ποσότητα και «ποιότητα» από τη μία και την οικονομική αμοιβή από την άλλη. Όλοι οι ακαδημαϊκοί είχαν στη διάθεσή τους, αν το επιθυμούσαν, τα απαιτούμενα για τη διεξαγωγή έρευνας – πρόσβαση σε βιβλιοθήκες, γραφείο, ένα περιβάλλον που προάγει την ελεύθερη σκέψη και διαθέσιμο χρόνο, που είναι ίσως και το σημαντικότερο. Οι πόροι αυτοί αποτελούσαν κοινά πνευματικά αγαθά (intellectual commons) για τους εργαζόμενους στα πανεπιστήμια· η «δεκάτη» που πλήρωναν σε αντάλλαγμα ήταν ο χρόνος που έπρεπε να αφιερώνουν στη διδασκαλία και στα διοικητικά καθήκοντα.⁽⁷⁾ Όσον αφορά τους φοιτητές, αν και το άρθρο

---

(5) Το 1979 ο μέσος εβδομαδιαίος μισθός του ανδρικού εργατικού δυναμικού πλήρους απασχόλησης στα πανεπιστήμια ήταν 148.70 λίρες, περίπου 50% μεγαλύτερος από το μέσο μισθό που ανερχόταν σε 98.80 λίρες. Έτσι οι άνδρες ακαδημαϊκοί κατατάσσονταν μέσα στις δέκα καλύτερα αμειβόμενες κατηγορίες μισθωτών. Η Έρευνα για τα Νέα Εισοδήματα (New Earnings Survey) δεν έδινε στοιχεία για το γυναικείο εργατικό δυναμικό στα πανεπιστήμια (ούτε για το προηγούμενο ούτε και για το επόμενο έτος). Το 1997, ο μέσος μισθός των γυναικών που εργάζονταν στα πανεπιστήμια ήταν 481.30 λίρες, 18% πάνω από το μέσο μισθό, ενώ για τους άνδρες συναδέλφους τους ανερχόταν σε 555.90 λίρες, «μόνο» 36% πάνω από το μέσο μισθό. (Department of Employment 1979, Office for National Statistics 1997).

(6) Αυτό ίσως να μην ίσχυε σε επιστήμες, όπως η εφαρμοσμένη φυσική και η χημεία, που ήταν πάντοτε περισσότερο συνδεδεμένες με τη βιομηχανία και κυρίως την «αμυντική» βιομηχανία.

(7) Φυσικά οι πόροι για τη χρηματοδότηση του πανεπιστημιακού συστήματος προέρχονταν από τη γενική φορολογία και όχι από τους ίδιους τους ακαδημαϊκούς. Η ομοιότητα της φεουδαρχικής δεκάτης και της υποχρέωσης των πανεπιστημιακών να προσφέρουν διοικητικό και διδακτικό έργο βρίσκεται στο ότι ο χρόνος που απαιτείτο για αυτά καθοριζόταν ανεξάρτητα από το πως αξιοποιούσαν οι ακαδημαϊκοί τον υπόλοιπο χρόνο τους, δηλαδή ανεξάρτητα από την ερευνητική τους «απόδοση».

δεν εστιάζει σε αυτούς, ο συνδυασμός λιγότερο πιεσμένων ακαδημαϊκών, άρτια εξοπλισμένων βιβλιοθηκών, ενός αρκετά γενναιόδωρου συστήματος χρηματοδότησης και καλών προοπτικών εργασίας μετά την αποφοίτηση, σήμαινε ότι και για αυτούς τα πανεπιστήμια παρείχαν πρόσβαση σε κοινά πνευματικά αγαθά.⁽⁸⁾

Οι ακαδημαϊκοί του παλιού πανεπιστημιακού συστήματος ήταν συνήθως υπόλογοι στους προέδρους των τμημάτων τους. Πράγματι, πολλές συμβάσεις «παλαιού τύπου» περιλάμβαναν έναν όρο που υποχρέωνε τους λέκτορες να «αναλαμβάνουν εκείνα τα καθήκοντα που απαιτεί, μέσα σε λογικά πλαίσια, ο Πρόεδρος του Τμήματος». Αλλά καθώς όλοι σχεδόν οι ακαδημαϊκοί είχαν μόνιμες συμβάσεις, η θέση του προέδρου του τμήματος έμοιαζε περισσότερο με αυτή του φεουδάρχη: εκείνος ή (πολύ σπάνια) εκείνη προσπαθούσε να πειθαρχήσει τον «τεμπέλη» λέκτορα, χρησιμοποιώντας ηθική πίεση ή την επιβολή επιπρόσθετου διοικητικού ή διδακτικού έργου, χωρίς όμως να τίθεται θέμα απόλυσης. Παρόλα αυτά κάποιοι υποστηρίζουν ότι οι πρόεδροι των τμημάτων ήταν στο παρελθόν πολύ ισχυρότεροι και λιγότερο ελεγχόμενοι ενώ σε κάποιες περιπτώσεις είχαν τη δύναμη να καταστρέψουν την καριέρα ενός ακαδημαϊκού.⁽⁹⁾ Αντίθετα από τους δουλοπάροικους, οι ακαδημαϊκοί ήταν ελεύθεροι να μετακινούνται από τμήμα σε τμήμα και από πανεπιστήμιο σε πανεπιστήμιο. Ωστόσο, καθώς δέχονταν λιγότερες πιέσεις για διαρκή βελτίωση της ερευνητικής τους απόδοσης και επιδίωξη προαγωγής, δεν υπήρχε απολύτως κανένας λόγος να το κάνουν. Στην πράξη, πολλοί ακαδημαϊκοί παρέμεναν «προσδεμένοι» στο ίδιο ίδρυμα για πολλά χρόνια, ακόμα και για δεκαετίες.

Σε αυτό το σύστημα οι ακαδημαϊκοί περνούσαν μια περίοδο μαθητείας, κάνοντας τη διδακτορική τους διατριβή υπό την καθοδήγηση ενός φτασμένου ακαδημαϊκού, του «Δασκάλου», όπως παρατηρεί ο Marglin (1974). Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό αυτού του συστήματος μαθητείας ήταν ότι το αντικείμενο και οι όροι της έρευνας καθορίζονταν από το φοιτητή –συνήθως ένας υποψήφιος διδάκτορας έγραφε τη δική του πρόταση, έβρισκε τη δική του χρηματοδότηση από κάποιο ίδρυμα ανώτατης εκπαίδευσης ή κάποιο φορέα χρηματοδότησης και επέλεγε (ή διαπραγματευόταν) τον επιβλέποντα ή τους επιβλέποντές του. Όταν η μαθητεία ολοκληρωνόταν επιτυχώς οι νεαροί ακαδημαϊκοί μπορούσαν σχετικά εύκολα να βρουν μία θέση λέκτορα, αποκτώντας πρόσβαση σε επαρκείς πόρους –στα «κοινά αγαθά» των ερευνητών: επαρκή ελεύθερο χρόνο, χρήματα, πρόσβαση σε κάποια βιβλιοθήκη και πιθανόν υπολογιστή –ώστε να συνεχίσουν τη δική τους έρευνα. Έτσι ο μαθητευόμενος γινόταν ειδικευμένος τεχνίτης.

(8) Αν και αναφέρομαι σε αυτούς τους πόρους με τον όρο «κοινά πνευματικά αγαθά», αυτό δεν σημαίνει ότι μπορούσε ο οποιοσδήποτε να έχει πρόσβαση σε αυτούς. Το παλιό πανεπιστημιακό σύστημα ήταν ελιτίστικο και πατριαρχικό, όσον αφορά τόσο την εισαγωγή φοιτητών όσο και τις εργασιακές σχέσεις.

(9) Αυτό φυσικά δεν ίσχυε σε όλα τα πανεπιστήμια και σε όλα τα τμήματα. Σε πολλά υπήρχαν συλλογικές μορφές διοίκησης. Σε κάποιες περιπτώσεις οι πρόεδροι των τμημάτων εκλεγόνταν ενώ σε άλλες υπήρχε ένα σύστημα κυκλικής εναλλαγής για την ανάληψη της προεδρίας του τμήματος.

Το παλιό πανεπιστημιακό σύστημα έμοιαζε με τη φεουδαρχική κοινωνία και από μια άλλη άποψη: ήταν βαθύτατα πατριαρχικό. Το 1990 η Έκθεση της Επιτροπής Hansard σχετικά με τις Γυναίκες σε Υψηλές Θέσεις (The Report of Hansard Commission on Women at the Top) περιέγραφε τα πανεπιστήμια του Ηνωμένου Βασιλείου σαν «προτύργια ανδρικής εξουσίας και προνομίων» (Hansard Society for Parliamentary Government, 1990· αναφέρεται στο Brooks, 1997: 37-8). Στην εργασία της σχετικά με τα βρετανικά πανεπιστήμια η Margherita Rendel υποστηρίζει ότι κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα οι γυναίκες βίωναν τόσο οριζόντιους όσο και κάθετους διαχωρισμούς από τους άνδρες. Οριζόντιος διαχωρισμός υπάρχει όταν γυναίκες και άνδρες εργάζονται σε διαφορετικού τύπου επαγγέλματα. Κάθετος διαχωρισμός εμφανίζεται όταν γυναίκες και άνδρες τείνουν να καταλαμβάνουν διαφορετικές θέσεις της ιεραρχίας στο ίδιο επάγγελμα. Η Rendel ισχυρίζεται ότι στο διάστημα από το 1912 ως τα μέσα της δεκαετίας του '70 οι οριζόντιοι διαχωρισμοί μειώνονταν, καθώς οι γυναίκες αποκτούσαν ακαδημαϊκές θέσεις σε ένα όλο και ευρύτερο πεδίο γνωστικών αντικειμένων, αλλά οι κάθετοι διαχωρισμοί παρέμεναν αναλλοίωτοι. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι κατά την περίοδο από το 1972 ως το 1979 ενισχύθηκαν και τα δύο είδη διαχωρισμών (Rendel, 1980· 1984· αναφέρεται στο Brooks, 1997: 16-17).

Το 1991 (δηλαδή, πριν την κατάργηση του «δυναδικού διαχωρισμού [binary divide]» ανάμεσα στις τεχνικές σχολές και τα πανεπιστήμια⁽¹⁰⁾) οι γυναίκες αντιπροσώπευαν το 23% του συνόλου του πανεπιστημιακού ακαδημαϊκού προσωπικού σε Αγγλία και Ουαλία, το οποίο έφθανε τις 47 χιλιάδες· καταλάμβαναν όμως μόνο το 5% των Εδρών και το 11% των λοιπών ανώτερων θέσεων (αναπληρωτές καθηγητές και επίκουροι). Αντιστρόφως, οι γυναίκες καταλάμβαναν το 26% των θέσεων λέκτορα και το 44% των «λοιπών» κατηγοριών - ερευνητικό και διδακτικό προσωπικό με προσωρινές συμβάσεις. Για να το θέσουμε διαφορετικά, το 1991 ένας άνδρας ακαδημαϊκός που εργαζόταν σε ένα αγγλικό ή ουαλικό πανεπιστήμιο είχε πιθανότητα 12% να καταλάβει μία Έδρα και 22% πιθανότητα να καταλάβει μία άλλη ανώτερη θέση. Για τις γυναίκες ακαδημαϊκούς τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν μόλις 2% και 9% (Universities Statistical Record 1992· αναφέρεται στο Brooks, 1997: 22). Όσον αφορά τους οριζόντιους διαχωρισμούς, το 1991 οι γυναίκες καταλάμβαναν το 76% των ακαδημαϊκών θέσεων (και το 67% των Εδρών) στη νοσηλευτική και περίπου το 35% των θέσεων της κλινικής ιατρικής, της

(10) (σ.τ.μ.) Ο όρος «δυναδικός διαχωρισμός» αναφέρεται στον διαχωρισμό των τεχνικών σχολών (polytechnics) από τα πανεπιστήμια που ίσχυε από το 1965 μέχρι το 1992 στη Βρετανία. Το περιεχόμενο των σπουδών στις τεχνικές σχολές ήταν προσανατολισμένο προς την εφαρμοσμένη επιστήμη και τις πρακτικές επαγγελματικές γνώσεις. Τα πτυχία που χορηγούσαν έπρεπε στη συνέχεια να επικυρωθούν από μία ειδική κρατική επιτροπή (Council for National Academic Awards). Αυτός ο διαχωρισμός καταργήθηκε με το Νόμο για τη Μεταδευτεροβάθμια και την Ανώτατη Εκπαίδευση του 1992 (Further and Higher Education Act). Από τότε οι τεχνικές σχολές θεωρούνται κανονικά πανεπιστήμια (τα λεγόμενα «Νέα Πανεπιστήμια») και χορηγούν πτυχία ισότιμα με αυτά των υπόλοιπων πανεπιστημίων.

ψυχολογίας, των γλωσσικών σπουδών και της παιδαγωγικής. Λιγότερο όμως από το 8% των ακαδημαϊκών φυσικών και πολιτικών μηχανικών ήταν γυναίκες καταλαμβάνοντας αντίστοιχα μόλις το 1.3% και 0.5% των ανώτερων θέσεων σε αυτούς τους δύο κλάδους (Universities Statistical Record 1992· αναφέρεται στο Brooks, 1997: 30).

Ο νεοφιλελευθερισμός και η επιβολή του νόμου της αξίας στην ανώτατη εκπαίδευση

Η προσπάθεια επιβολής του νόμου της αξίας στην ακαδημαϊκή κοινότητα μπορεί να θεωρηθεί ως μέρος ενός σχεδίου που αφορά την οικονομία συνολικά και ολόκληρο τον κόσμο: του νεοφιλελευθερισμού, ο οποίος είναι επίσης γνωστός με διάφορα ονόματα όπως νεοσυντηρητισμός (Νέα Δεξιά), μονεταρισμός, Θατσερισμός (στο Ηνωμένο Βασίλειο) και Ρηγκανισμός (στις ΗΠΑ). Λίγοι τομείς της οικονομίας και της κοινωνίας έχουν διαφύγει της προσοχής των θεωρητικών και των πολιτικών σχεδιαστών της Νέας Δεξιάς. Στους οργανισμούς του δημόσιου τομέα αυτή η πολιτική εκφράστηκε με τη σταδιακή περικοπή της κρατικής χρηματοδότησης και την κρατική επιβολή αντιλήψεων και οργανωτικών μορφών του ιδιωτικού τομέα. Έτσι, και με την ώθηση που έδωσε η ρητορική περί «ποιότητας», «επάρκειας» και «μεγιστοποίησης της ωφέλειας σε σχέση με το κόστος (value for money)»,⁽¹¹⁾ οι γραφειοκρατικές μορφές οργάνωσης αντικαταστάθηκαν από τους μηχανισμούς της αγοράς, οι «διαχειριστές» (μαζί με τους αρχικαθηγητές, τους διευθυντές των κολεγίων, τους γιατρούς και άλλους) έγιναν «μάνατζερ» και οι ασθενείς, οι επιβάτες, οι φοιτητές, οι ενοικιαστές και οι ενάγοντες έγιναν όλοι «πελάτες» (Pollit, 1993· Kirkpatrick και Martinez Lucio, 1995α· 1995β· Clarke και Newman, 1997).

Ο Miller (1995α) περιγράφει κάποιες από τις εξωτερικές αλλαγές στην πανεπιστημιακή χρηματοδότηση και στο νομοθετικό και νομικό πλαίσιο που έχουν προωθήσει τη διαδικασία «αγοραιοποίησης» εντός της ανώτατης εκπαίδευσης. Ενώ οι γενικές επιχορηγήσεις από την κεντρική κυβέρνηση αποτελούσαν το 77% των συνολικών πανεπιστημιακών εσόδων το 1974, το 1987 μειώθηκαν στο 55%. Το 1986 η βάση της χρηματοδότησης άλλαξε: η χρηματοδότηση της ερευνητικής δραστηριότητας ενός τμήματος άρχισε τότε να εξαρτάται από την ερευνητική του φήμη και από το ύψος των επιχορηγήσεων που του παρείχαν ιδιωτικά ιδρύματα επιχορήγησης της έρευνας. Το 1986, χρονιά που πραγματοποιήθηκε η πρώτη διαδικασία αξιολόγησης

(11) (σ.τ.μ.) Η έννοια *Value for Money* αναφέρεται στην αποτελεσματικότητα, την αποδοτικότητα και την εξοικονόμηση πόρων μίας υπηρεσίας, ενός προϊόντος ή μίας διαδικασίας. Δεν αποδίδει μόνο τη σχέση κόστους-ωφέλειας, αλλά επίσης εκφράζει την ποσοτική και ποιοτική εκτίμηση της διαχείρισης των πόρων και της επίτευξης των προσδοκώμενων στόχων προκειμένου να κριθεί αν μια επένδυση αξίζει τα λεφτά της.

σης της έρευνας, το ποσοστό χρηματοδότησης της έρευνας βάσει αυτής της διαδικασίας ήταν 10%. Αυτό το ποσοστό ανέβηκε στο 30% το 1989 και στο 100% το 1992 (Miller, 1995α: 16 και 144). Επιπλέον, το 1991 η Λευκή Βίβλος με τίτλο *Ανώτατη Εκπαίδευση: Ένα νέο πλαίσιο* (Higher Education: A New Framework) και ο εκπαιδευτικός νόμος του 1992 που ψηφίστηκε στη συνέχεια, προώθησαν την ενίσχυση του ανταγωνισμού και την επιλεκτική χρηματοδότηση της έρευνας (ό.π., 1995α: 17-18).

Το ζήτημα των συμβάσεων εργασίας συνδέεται άμεσα με το ζήτημα της χρηματοδότησης. Ο νόμος του 1988 για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (Education Reform Act) θέσπισε το «διορισμό επιτρόπων που θα διασφαλίζουν ότι οι πανεπιστημιακοί κανονισμοί θα προβλέπουν την απόλυση του πλεονάζοντος προσωπικού –που θα προκύπτει όταν διακόπτεται η δραστηριότητα του ιδρύματος, διδακτική ή ερευνητική, για την οποία κάποιος έχει προσληφθεί» (ό.π., 1995α: 17). Ο Miller υποστηρίζει ότι η διένεξη για το εθνικό μισθολόγιο το 1988-1989, που έληξε το Μάιο του 1989 με την επιβολή ενός διακανονισμού, ήταν σημαντική καθώς άνοιξε το δρόμο τόσο για τη σύνδεση μισθού-απόδοσης όσο και για τη σύνδεση μισθού-αγοράς εργασίας,⁽¹²⁾ κατά την κρίση της τοπικής πανεπιστημιακής διοίκησης (ό.π., 1995α: 134). Για παράδειγμα, το 1993 στο πανεπιστήμιο του Άστον ο έλεγχος των κονδυλίων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά το δοκούν (discretionary money)⁽¹³⁾ πέρασε στα χέρια της διοίκησης των πανεπιστημιακών τμημάτων μέσω της εφαρμογής του «μοντέλου εμπορικής επιχείρησης», βάσει του οποίου τα ακαδημαϊκά και διοικητικά τμήματα καθώς και τα τμήματα παροχής υπηρεσιών ορίστηκαν ως κέντρα κόστους⁽¹⁴⁾ (ό.π., 1995α: 145-7).

Η σύνδεση της χρηματοδότησης με την παραγωγή έργου αποτελεί θεμελιώδες ζήτημα για το νεοφιλελευθερισμό, και η παραγωγή έργου περιλαμβάνει, για την πλειοψηφία των ακαδημαϊκών, και την παραγωγή ερευνητικού έργου. Η ποσοτικοποίηση ή αξιολογηση της έρευνας είναι επίσης θεμελιώδης για το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα, όπως αυτό εφαρμόζεται στο σύστημα της ανώτατης εκπαίδευσης. Η διαδικασία αυτή αλλοτριώνει σταδιακά τους ερευνητές από το προϊόν της εργασίας τους (την ακαδημαϊκή έρευνα). Η ποσοτικοποίηση της ακαδημαϊκής ερευνητικής εργασίας είναι αναγκαία για τη στέγερη σύνδεση χρηματοδότησης-παραγωγής ερευνητικού έργου στα πανεπιστήμια. Στο Ηνωμένο Βασίλειο αυτό συμβαίνει μέσω των δια-

---

(12) (σ.τ.μ.) *Σύνδεση μισθού-αγοράς εργασίας (market-related pay)*: Στα πανεπιστήμια της Βρετανίας, πέραν του κανονικού μισθού, δίνονται πριμ σε ακαδημαϊκούς που είναι εξειδικευμένοι σε τομείς όπου υπάρχει μικρή προσφορά εργασίας ή υπάρχουν αντικειμενικές δυσκολίες πρόσληψης προσωπικού και παραμονής του στην υπηρεσία.

(13) (σ.τ.μ.) Τη χρήση αυτών των κονδυλίων ορίζει ο αποδέκτης και όχι ο χορηγός.

(14) (σ.τ.μ.) Σύμφωνα με το μοντέλο εμπορικής επιχείρησης (trading company model) όλα τα εισοδήματα, τα κόστη και οι δαπάνες των πανεπιστημίων θεωρείται ότι προέρχονται από εκεί που παράγεται το πρωταρχικό εισόδημα, δηλαδή από τα πανεπιστημιακά τμήματα.

δικασιών επιλεκτικής χρηματοδότησης της έρευνας, δηλαδή μέσω της καθολικής εφαρμογής σε όλους τους επιστημονικούς κλάδους της Διαδικασίας Αξιολόγησης της Έρευνας (Research Assessment Exercise - ΔΑΕ) κάθε τέσσερα περίπου χρόνια. Τα κριτήρια μέτρησης ποικίλλουν. Σε κάποιους επιστημονικούς κλάδους το βασικό κριτήριο αξιολόγησης είναι η συγγραφή βιβλίων. Σε άλλους, όπως στις οικονομικές επιστήμες, προτιμάται ως κριτήριο αξιολόγησης η δημοσίευση άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά με κριτές, τα οποία κατατάσσονται με τέτοιο τρόπο ώστε η δημοσίευση σε κάποιο από αυτά να «αξίζει» περισσότερο από τη δημοσίευση σε κάποιο άλλο. Το σημαντικό είναι ότι πλέον το ερευνητικό προϊόν δεν είναι απλώς μια αξία χρήσης· τώρα έχει μια ερευνητική ανταλλακτική αξία (RAE-value) η οποία, όπως υποστηρίζω παρακάτω, έχει την ίδια λειτουργία στην ακαδημαϊκή κοινότητα που έχει η ανταλλακτική αξία ή απλώς αξία, με τη συνήθη μαρξιστική έννοια, στην ευρύτερη οικονομία.⁽¹⁵⁾

Υπάρχουν δυο σημεία που πρέπει να επισημάνουμε σχετικά με την έρευνα και την ερευνητική ανταλλακτική αξία. Πρώτον, η αξιοποίηση (μέσω των ΔΑΕ) δεν είναι κάτι που συμβαίνει αφότου το ερευνητικό προϊόν έχει παραχθεί. Αντίθετα, για πολλούς ερευνητές, η αξιοποίηση μέσω των ΔΑΕ έχει αναγκαστικά γίνει ένα οργανικό μέρος της ίδιας της διαδικασίας παραγωγής. Υπάρχει μια αυξανόμενη πίεση σε όλους σχεδόν τους ακαδημαϊκούς στο Ηνωμένο Βασίλειο να παράγουν έρευνα για τη ΔΑΕ. Έτσι, δίνεται ένα ισχυρό κίνητρο ώστε τόσο τα ερευνητικά προγράμματα όσο και οι δημοσιεύσεις που προκύπτουν μέσα από αυτά να συλλαμβάνονται, να σχεδιάζονται και να εκτελούνται έχοντας διαρκώς κατά νου την επόμενη ΔΑΕ. Δεδομένων των ανταμοιβών και του κόστους, αυτό είναι σχεδόν αναπόφευκτο.

Δεύτερον, η ερευνητική ανταλλακτική αξία δεν καθορίζεται από τον πραγματικό ή συγκεκριμένο χρόνο ερευνητικής εργασίας που απαιτείται για να παραχθεί. Αντίθετα, η ερευνητική αξία ενός άρθρου σε ένα επιστημονικό περιοδικό, παραδείγματος χάριν, καθορίζεται από ένα είδος «κοινωνικά αναγκαίου» χρόνου ερευνητικής εργασίας, δηλαδή πόσο χρόνο θα έπαιρνε σε ένα «μέσο» ακαδημαϊκό για να το παραγάγει. Αυτά τα «αντικειμενικότερα» κοινωνικά κριτήρια ή νόρμες δεν είναι ακόμα πλήρως καθορισμένα, γεγονός που δεν προκαλεί έκπληξη, δεδομένου ότι μέχρι σήμερα έχουν υπάρξει μόλις τέσσερις διαδικασίες επιλογής/αξιολόγησης της έρευνας (το 1986, το 1989, το 1992 και το 1996) και ότι οι αξιολογητές αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες. Μια ευρέως διαδεδομένη εκτίμηση για τη Διαδικασία του 1996, της οποίας όμως δεν έχει αποδειχθεί η ορθότητα, είναι ότι οι «οικονομολόγοι» (δηλαδή οι ερευνητές που

(15) Ο Πρόεδρος και ο Αναπληρωτής Πρόεδρος (sic) της Επιτροπής ΔΑΕ για τον κλάδο της Διοίκησης Επιχειρήσεων στη Διαδικασία Αξιολόγησης της Έρευνας του 1996 πραγματεύονται σε άρθρο τους κάποια από τα ζητήματα που άπτονται της τυποποίησης και των μεθόδων μέτρησης της ερευνητικής απόδοσης. Στο άρθρο αυτό αναφέρουν ότι κάθε δημοσιευμένη εργασία που υποβαλλόταν στην επιτροπή τους διαβαζόταν από τουλάχιστον ένα μέλος της, το οποίο στη συνέχεια εκτιμούσε της «αξία» της (Cooper και Otley, 1998).

εργάζονται σε τμήματα οικονομικών επιστημών ή που αξιολογούνται από την επιτροπή των οικονομολόγων) κρίθηκαν από τις τέσσερις «καλύτερες» δημοσιεύσεις τους στο διάστημα των προηγούμενων τεσσάρων ετών.^{(16), (17)} Έτσι, μπορούμε να πούμε ότι για να θεωρείται κάποιος «καλός» οικονομολόγος θα πρέπει να δημοσιεύει (τουλάχιστον) ένα άρθρο το χρόνο σε ένα «καλό» επιστημονικό περιοδικό· με άλλα λόγια, ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος ερευνητικής εργασίας για τη συγγραφή ενός «καλού» άρθρου τείνει στον ένα χρόνο. Φυσικά, η τετραετής αξιολόγηση δημιουργεί πολλά προβλήματα, αφού προκαλεί τόσο ξεσπάσματα «μεταγραφών» πριν τη λήξη της ημερομηνίας υποβολής του ερευνητικού έργου –με «κορυφαίους» ακαδημαϊκούς να μετακινούνται σε πανεπιστήμια και τμήματα που επιθυμούν να βελτιώσουν την κατάταξή τους και είναι πρόθυμα να πληρώσουν γι' αυτό– όσο και ένα τεράστιο φόρτο εργασίας για τους αξιολογητές. Σύμφωνα με έγκυρες πληροφορίες, η επιλεκτική χρηματοδότηση της έρευνας φαίνεται να στρέφεται προς την κατεύθυνση της συνεχούς αξιολόγησης. Το *Ένδετο των Times για την Ανώτατη Εκπαίδευση* (Times Higher Education Supplement) ανέφερε πρόσφατα την πιθανή διακοπή των ΔΑΕ μετά το 2001, εν μέρει επειδή το Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας «αμφισβητεί το κατά πόσο οι ΔΑΕ είναι το αποτελεσματικότερο μέσο για τη χρηματοδότηση των πανεπιστημίων έτσι ώστε να διεξάγουν το είδος της επιστημονικής έρευνας που μπορεί να αναπτυχθεί εμπορικά, προς όφελος της οικονομίας» (Thompson, 1999). Προφανώς το ιδανικό σενάριο (από τη σκοπιά των αξιολογητών) είναι εκείνο στο οποίο οι ερευνητές και η έρευνά τους αξιολογούνται όταν γίνεται η δημοσίευση.

Αυτή τη στιγμή, τα αποτελέσματα της Διαδικασίας Αξιολόγησης της Έρευνας δημοσιεύονται υπό μορφή κατάταξης σε μια επταβάθμια κλίμακα από το «5*» για τα πιο παραγωγικά τμήματα μέχρι το «1».⁽¹⁸⁾ Είναι πιθανό να γνωστοποιούνται επιμέρους βαθμολογίες, που αξιολογούν ερευνητικές ομάδες ενός τμήματος ή ακόμη και μεμονωμένους ακαδημαϊκούς, τουλάχιστον στο ενδιαφερόμενο τμήμα, αν όχι στο ευρύ κοινό, παρόλο που δε φαίνεται να έχει συμβεί κάτι τέτοιο μέχρι σήμερα. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας αξιοποίησης μέσω των ΔΑΕ είναι ότι έχει γίνει πιο εφικτό να συγκριθεί η ερευνητική ανταλλακτική αξία της δουλειάς ενός οικονομολόγου, παραδείγματος χάριν, ως προς την ερευνητική ανταλλακτική αξία της δουλειάς ενός θεωρητικού των κύκλων ανάπτυξης ή πιθανώς ακόμη κι ενός αστροφυσικού ή ενός ειδικού στην Ιταλική αναγεννησιακή λογοτεχνία (ή οποιουδήποτε άλλου). Φυσικά, η συγκρισιμότητα των βασισμένων στις ΔΑΕ βαθμολογιών σε διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους δεν είναι

(16) Στις ΔΑΕ λαμβάνονται υπόψη και τα βιβλία, αλλά ένα βιβλίο πιθανόν «μετράει» όσο ένα μόνο άρθρο.

(17) Στην Ιστορία και την Αγγλική φιλολογία η περίοδος αξιολόγησης είναι έξι χρόνια.

(18) Η επταβάθμια κλίμακα αποτελεί εξέλιξη της πενταβάθμιας που χρησιμοποιήθηκε στις προηγούμενες ΔΑΕ. Εκτός από το 5 και το 5* προστέθηκαν και οι βαθμολογίες 3B και 3A.

καθολικά αποδεκτή. Στη Διαδικασία του 1989, για παράδειγμα, υπήρχε αξιοσημείωτη απόκλιση ανάμεσα στους μέσους όρους (που υπολογίστηκαν δηλαδή από όλα τα πανεπιστήμια) των διάφορων γνωστικών αντικειμένων. Στην πενταβάθμια κλίμακα, οι μέσοι όροι κυμαίνονταν από το 3.6 ή 3.7 για τη μεταλλουργία, την επιστήμη των υλικών, τη φαρμακολογία και τη θεολογία, μέχρι το 2.4 ή 2.5 για την ανατομία, τη διοίκηση επιχειρήσεων, την κλινική οδοντιατρική και τα παιδαγωγικά. Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι μια βαθμολογία στο 4 σε έναν επιστημονικό κλάδο δεν μπορεί να συγκριθεί με το 4 σε έναν άλλο κλάδο (Johnes και Taylor, 1990: 155 και εξής). Υπάρχουν πολλά ακόμα προβλήματα λειτουργίας των ΔΑΕ. Π.χ. έγιναν ορισμένες έρευνες που έδειξαν ότι στη Διαδικασία του 1996 ευνοήθηκαν τα τμήματα των μελών των επιτροπών αξιολόγησης (Roberts, 1999).

Η επιλεκτική χρηματοδότηση της έρευνας και η διαδικασία που περιγράψω ως αξιοποίηση μέσω των ΔΑΕ έχουν ή τουλάχιστον έχουν εν δυνάμει τις εξής συνέπειες:

1. *Σύνδεση μισθού-απόδοσης.* Φυσικά, οι μισθοί των ακαδημαϊκών ήδη εξαρτώνται σε κάποιο βαθμό από την ερευνητική τους απόδοση. Τουλάχιστον στα «παλαιά» πανεπιστήμια (δηλαδή σε όσα ιδρύματα ήταν ήδη πανεπιστήμια πριν το 1992) η προαγωγή ενός ακαδημαϊκού (η οποία, φυσικά, συνοδεύεται σχεδόν πάντα από αύξηση του μισθού) ήδη εξαρτάται πολύ περισσότερο από το ερευνητικό του έργο παρά από τις ικανότητές του στις άλλες δυο «βασικές» δραστηριότητες, τη διδασκαλία και τη διοίκηση. (Η κατάσταση είναι αρκετά διαφορετική σε πολλά από τα «νέα» πανεπιστήμια, τις πρώην τεχνικές σχολές. Πολλά από αυτά τα ιδρύματα έχουν δώσει προαγωγές σε ακαδημαϊκούς που ασχολούνται αποκλειστικά με τη διδασκαλία και τη διοίκηση. Ταυτόχρονα, πολλά νέα πανεπιστήμια, και ορισμένα παλαιά, προσφέρουν τη θέση του αναπληρωτή καθηγητή ως μια μορφή «προαγωγής» των παραγωγικών ερευνητών, πράγμα που έχει μηδενικό κόστος). Το ίδιο ισχύει και για την άνοδο ενός ακαδημαϊκού στη μισθολογική κλίμακα. Καθώς οι ΔΑΕ έχουν ως αποτέλεσμα τη μεγάλη ενίσχυση της «μεταγραφικής κίνησης» μεταξύ των πανεπιστημιακών τμημάτων, είναι πιθανό να δούμε μια μεγαλύτερη σύνδεση μισθού-απόδοσης. Με απλά λόγια, οι διοικήσεις των τμημάτων που επιδιώκουν υψηλή ερευνητική κατάταξη μέσω των ΔΑΕ είναι διατεθειμένες να προσφέρουν καλύτερες αποδοχές για να προσελκύσουν ακαδημαϊκούς με αξιόλογα βιογραφικά· με τη σειρά τους, οι τωρινοί εργοδότες αυτών των ακαδημαϊκών οφείλουν να τους προσφέρουν αντίστοιχες αποδοχές αν θέλουν να τους κρατήσουν.

Μια πρόταση που έγινε πρόσφατα αφορά την εισαγωγή μισθολογίων που θα συνδέονται με τα κέρδη. Σύμφωνα με την πρόταση αυτή, απαιτείται αρχικά από τους ακαδημαϊκούς να αποδεχτούν μια ενδεικτική μείωση των αποδοχών τους. Το ποσό που παρακρατείται εισέρχεται σε ένα «κοινό αποθεματικό», το οποίο στη συνέχεια διανέμεται εκ νέου. Οι εισηγητές αυτής της πρότασης ισχυρίζονται ότι τελικά θα αυξηθούν οι αποδοχές, αλλά αυτό θα εξαρτηθεί από

το αν το πανεπιστήμιο θα έχει πλεόνασμα. Επιπλέον, αυτή η πρόταση συνεπάγεται μια αλλαγή των συμβάσεων που υπονομεύει την εθνική συλλογική διαπραγματεύση. Η εισαγωγή της ανισότητας των αμοιβών ανάμεσα στα πανεπιστήμια ανοίγει επίσης το δρόμο στις μισθολογικές ανισότητες στο εσωτερικό των πανεπιστημίων (βλ. AUT, 1996).

2. *Επίδραση στο είδος της έρευνας που διεξάγεται.* Οι Harley και Lee υποστηρίζουν ότι οι ΔΑΕ κατευθύνουν τους ερευνητές προς το ορθόδοξο, νεο-κλασικό υπόδειγμα, όσον αφορά τουλάχιστον τις οικονομικές επιστήμες. Το επιχείρημα τους είναι απλώς ότι τα ορθόδοξα επιστημονικά περιοδικά έχουν μεγαλύτερο κύρος κι επομένως όσα άρθρα δημοσιεύονται σε αυτά «αξίζουν περισσότερο» από αυτά που δημοσιεύονται σε περιοδικά που δεν ανήκουν στην κυρίαρχη τάση. Αποδεικνύουν ότι σε πολλές περιπτώσεις τα τμήματα οικονομικών επιστημών όταν κάνουν προλήψεις προτιμούν τους υποψηφίους που έχουν δημοσιεύσει σε περιοδικά που ανήκουν στην κυρίαρχη τάση. Επομένως, οι ακαδημαϊκοί οικονομολόγοι που έχουν επισφαλείς συμβάσεις εργασίας δέχονται πίεση να διεξάγουν έρευνα στα πλαίσια της κυρίαρχης τάσης (Harley και Lee, 1997, Lee και Harley, 1998).

Γενικότερα, η πίεση προς όλους τους ακαδημαϊκούς, ανεξάρτητα από τον επιστημονικό κλάδο στον οποίο ανήκουν, να παράγουν ερευνητικά αποτελέσματα, κι όχι να ασχολούνται απλώς με την έρευνα, σημαίνει ότι ωθούνται να αναλαμβάνουν ερευνητικά προγράμματα με σίγουρα αποτελέσματα, δηλαδή εκείνα που είναι πιθανότερο να αποφέρουν αποτελέσματα αξια δημοσίευσης, αν όχι κοσμοϊστορικά. Ο Johnson ισχυρίζεται ότι οι ΔΑΕ προωθούν την «κανονική» επιστήμη με την έννοια του Kuhn (Johnson, 1996: 115, σημ. 5).⁽¹⁹⁾ Ο Fox επίσης υποστηρίζει ότι εκτός από το να λειτουργεί «ελεγκτικά προς τα νεότερα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, να συγκαλύπτει τις διαμάχες για εξουσία εντός αυτής και να δικαιολογεί μη αξιοκρατικές αποφάσεις», «η σύνδεση δημοσιεύσεων-αμοιβής διαιωνίζει την πνευματική ηγεμονία» (Fox, 1992: 103/190, σημ. 2). Επιπλέον, καθώς η αξιολόγηση πραγματοποιείται κάθε τέσσερα χρόνια, δεν υπάρχουν κίνητρα για να αναλαμβάνονται μακροχρόνια ερευνητικά προγράμματα. Κάποια από αυτά τα όρια που μπαίνουν στην ελεύθερη σκέψη δίνονται ως συμβουλές προς τους ερευνητές σε ένα εγχειρίδιο με τίτλο *Πως να Δημοσιεύσετε στα Κορυφαία Επιστημονικά Περιοδικά* (Choi, 1998). Για παράδειγμα, ο Choi συνιστά στους ακαδημαϊκούς να μην κάνουν δημοσιεύσεις πάνω σε «καινοτόμες» ιδέες, τουλάχιστον στα πρώτα στάδια της καριέρας τους.

(19) (σ.τ.μ.) Ο Thomas Samuel Kuhn (1922-1996) ήταν αμερικάνος στοχαστής που ασχολήθηκε κυρίως με την ιστορία και τη φιλοσοφία της επιστήμης. Το γνωστότερο έργο του είναι *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων* (1962), όπου ισχυρίζεται ότι η επιστήμη δεν εξελίσσεται μέσω μιας γραμμικής συσσώρευσης νέων γνώσεων, αλλά υφίσταται περιοδικές επαναστάσεις, τις οποίες ονόμασε «αλλαγές υποδείγματος». Σ' αυτές η φύση της επιστημονικής έρευνας σε ένα συγκεκριμένο πεδίο αλλάζει αιφνίδια. Η έννοια της «κανονικής επιστήμης» στον Kuhn σημαίνει ότι οι επιστήμονες επιχειρούν να διευρύνουν το κεντρικό υπόδειγμα με τέτοιο τρόπο ώστε όταν προκύπτουν αποτελέσματα που το αναιρούν αυτό να ερμηνεύεται ως λάθος του ερευνητή και όχι ως λάθος του υποδείγματος.

Επίσης, συνιστά να μην αναπτύσσονται δύο καλές ιδέες στην ίδια δημοσίευση. Μπορεί κανείς εύλογα να αναρωτηθεί τι θα είχε απογίνει ο βρετανός μαθηματικός Andrew Wiles σε ένα τέτοιο περιβάλλον. Το 1994, ενώ βρισκόταν στο Πανεπιστήμιο του Princeton, ο Wiles έλυσε το, ηλικίας 350 ετών, *Τελευταίο Θεώρημα του Φερμά*, ένα εκπληκτικό επίτευγμα. Ο Wiles είχε παθιαστεί με αυτό το πρόβλημα για μεγάλο μέρος της ζωής του και κατά τη διάρκεια των επτά ετών που εργαζόταν στο Princeton πάνω σε αυτό, δίχως καμία βεβαιότητα επιτυχίας, ασχολήθηκε ελάχιστα με άλλες ερευνητικές δραστηριότητες (Singh, 1997). Η τι θα είχε απογίνει ο Sraffa...⁽²⁰⁾

3. *Αλλοτρίωση*. Υπάρχουν πολλές όψεις της αλλοτρίωσης, που αναλύονται λεπτομερώς από τον Μαρξ στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844* (Μαρξ, 1975). Μέσω της επιλεκτικής χρηματοδότησης της έρευνας οι ακαδημαϊκοί δέχονται πιέσεις προκειμένου να μεγιστοποιήσουν την ερευνητική ανταλλακτική αξία του ερευνητικού τους έργου. Στην πιο ακραία περίπτωση αυτό σημαίνει ότι η ερευνητική ανταλλακτική αξία είναι το μόνο για το οποίο ενδιαφέρεται ένας ακαδημαϊκός κατά την υποβολή και τη δημοσίευση του ερευνητικού του έργου, ενώ από όλες τις άλλες απόψεις ο προορισμός του ερευνητικού του προϊόντος τού είναι αδιάφορος. Έτσι ο ερευνητής ανταλλάσσει το προϊόν του με ερευνητική ανταλλακτική αξία και μέσω αυτού του μηχανισμού ανταλλαγής αλλοτριώνεται από αυτό το προϊόν. Τα μέλη της συντακτικής επιτροπής του *Capital & Class* έχουν σίγουρα παρατηρήσει μια τάση προς αυτήν την κατεύθυνση τα τελευταία χρόνια.⁽²¹⁾ Ενώ κάποτε το *Capital & Class* αποτελούσε την πρώτη επιλογή πολλών συγγραφέων, τώρα είναι πιθανότερο να υποβάλλουν αρχικά τα άρθρα τους σε περιοδικά που έχουν «καλύτερη κατάταξη» –τα οποία είναι συνήθως περιοδικά που έχουν ένα πολύ πιο περιορισμένο αναγνωστικό κοινό σοσιαλιστών/κομμουνιστών. Φυσικά, η αλλαγή των επιστημονικών περιοδικών στα οποία απευθύνεται ένας συγγραφέας είναι πιθανόν να επιφέρει αλλαγές και στο περιεχόμενο των δημοσιεύσεών του. Το συμπέρασμα είναι ότι η σοσιαλιστική/κομμουνιστική ανάλυση και έρευνα ζημιώνονται.

Επιπλέον, η έρευνα που διεξάγεται αποκλειστικά για την παραγωγή ερευνητικής ανταλλακτικής αξίας δεν ικανοποιεί την ανθρώπινη ανάγκη για δημιουργία (στην περίπτωση των ακαδημαϊκών, για κατανόηση και γνώση). Τέτοιου είδους ερευνητική δουλειά καταντά αγγαρεία που επιβάλλεται από άλλους και αναλαμβάνεται μόνο για να ικανοποιηθούν εξωγενείς ως προς την ίδια τη δραστηριότητα ανάγκες. Αυτό δε σημαίνει ότι όλη η ερευνητική εργασία που

(20) (σ.π.μ.) Ο Piero Sraffa (1898-1983) ήταν σημαντικός ιταλός οικονομολόγος. Το βιβλίο του *Παραγωγή εμπορευμάτων με τη χρήση εμπορευμάτων* θεωρείται ότι αποτέλεσε τη βάση για τη γέννηση της νεοοικονομικής σχολής. Ως μαρξιστής, είχε φιλικές σχέσεις με τον Αντόνιο Γκράμισι και τον Filippo Turati (ηγέτη του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος).

(21) Ο συγγραφέας υπήρξε μέλος της συντακτικής επιτροπής του *Capital & Class* κατά την περίοδο 1995-1998.

διεξάγεται σε ένα τέτοιο περιβάλλον είναι αναγκαστικά βαρετή και επίπονη. Οι εργάτες ερευνητές, όπως και οι πιο καλότυχοι εργάτες σε οποιονδήποτε άλλο τομέα, μπορεί να καμαρώνουν για τη δουλειά τους και να είναι αρκετά τυχεροί ώστε να ικανοποιούν κάποιες από τις κλίσεις τους. Φυσικά, είναι οι ίδιες αυτές κλίσεις τις οποίες θέλει να διατηρήσει το κεφάλαιο, με την προϋπόθεση ότι μπορεί να τις τιθασεύσει. Αλλά είναι σπάνιες οι περιπτώσεις τεχνιτών που είναι σε θέση να παράγουν αδιακρίτως τόσο για ίδια χρήση όσο και για πώληση. Η ουσία είναι ότι η έρευνα που εκπονείται για τις ΔΑΕ δεν αποτελεί πλήρη έκφραση της ελεύθερης δημιουργικότητας του ερευνητή.

Καπιταλιστές ερευνητές και προλετάριοι ερευνητές, οι δημοσιεύσεις ως κεφάλαιο και η συσσώρευση του ακαδημαϊκού κεφαλαίου

Αν θέλουμε να είμαστε ακριβείς, η αλλοτρίωση περιλαμβάνει όχι μόνο την αλλοτρίωση του εργατή από το προϊόν της εργασίας του αλλά και την αλλοτρίωση του από την ίδια την εργατική του δύναμη –δηλαδή την πώληση της ικανότητας του να εργαστεί. Τόσο η εργατική δύναμη όσο και το προϊόν οποιασδήποτε εργασίας ανήκουν στον εργοδότη. Εάν ταυτίσουμε την «ιδιοκτησία» με την πατρότητα των ερευνητικών δημοσιεύσεων γίνεται ξεκάθαρο ότι αυτό ήδη συμβαίνει στην ακαδημαϊκή κοινότητα όποτε προσλαμβάνεται ένας «βοηθός» ή «συνεργάτης» ερευνητής.

Αυτό που μετρά στον ακαδημαϊκό χώρο είναι οι δημοσιεύσεις. Αυτό που μετρά περισσότερο για τους «οικονομολόγους» είναι το να είναι οι μόνοι ή οι πρώτοι (στη σειρά με την οποία αναγράφονται) συγγραφείς άρθρων που έχουν δημοσιευτεί πρόσφατα σε ένα «καλό» περιοδικό με κριτές, ώστε τα άρθρα αυτά να «μετρήσουν» στην επόμενη ΔΑΕ.⁽²²⁾ Αν κάποιος έχει στην «ιδιοκτησία» του τέτοιες δημοσιεύσεις, αποκτά μεγαλύτερη πρόσβαση στα μέσα που είναι απαραίτητα για τη συνέχιση της έρευνας –δηλαδή, στα ερευνητικά «μέσα παραγωγής» που γίνονται διαθέσιμα μέσω της απόκτησης μιας ακαδημαϊκής θέσης ή/και μέσω μιας ερευνητικής επιχορήγησης. Ο εργάτης ερευνητής κατά κανόνα «κατέχει» λίγες τέτοιες δημοσιεύσεις και επομένως έχει εξαιρετικά περιορισμένη πρόσβαση σε αυτά τα «μέσα παραγωγής». Εν ολίγοις, δεν κατέχει τίποτα άλλο πέρα από την ικανότητά του να διεξάγει έρευνα και είναι επομένως αναγκασμένος να αναζητά εργασία ως βοηθός ερευνητής.⁽²³⁾ Από την άλλη πλευρά, ο «καπιτα-

(22) Σε άλλους κλάδους η προτιμώμενη μορφή δημοσίευσης μπορεί να διαφέρει: βιβλία για τους ιστορικούς, συνθέσεις για τους μουσικούς κ.ο.κ.

(23) Αυτό μπορεί να μην είναι απόλυτα σωστό καθώς κάποιος μπορεί να γίνει λέκτορας χωρίς να έχει προηγουμένως διατελέσει βοηθός ερευνητής. Παρόλα αυτά ο ανταγωνισμός για τη θέση του λέκτορα είναι πολύ σφοδρός. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα ότι για να γίνει κανείς λέκτορας πρέπει όχι μόνο να κατέχει διδακτορικό δίπλωμα, αλλά και να μπορεί να αποδείξει ότι διαθέτει την ικανότητα συγγραφής «καλών»

λιστής ερευνητής» έχει πολλές δημοσιεύσεις κατέχοντας «ερευνητικό κεφάλαιο». Η κατοχή ερευνητικού κεφαλαίου δε σημαίνει μόνο ότι ο κάτοχός του έχει αυξημένες πιθανότητες να αποκτήσει μία ανώτερη ακαδημαϊκή θέση αλλά επίσης ότι έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να εξασφαλίσει κάποια ερευνητική επιχορήγηση. Η διαχείριση μεγάλων επιχορηγήσεων επιτρέπει την πρόσληψη ενός ή περισσότερων βοηθών ερευνητών (ή συνεργατών ερευνητών). Το σημαντικό είναι ότι αυτοί οι ερευνητές δουλεύουν σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα που ανήκει σε κάποιον άλλον. Φυσικά, οι διευθύνοντες ερευνητές δεν έχουν τον πλήρη έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας, ούτε μπορούν να οικειοποιηθούν ό,τι παράγεται, αλλά αυτό δε λείπει τίποτα: σε κάθε χώρο εργασίας, ο έλεγχος του εργοδότη πάνω στη εργασιακή διαδικασία και στο προϊόν της είναι σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό περιορισμένος και αποτελεί αντικείμενο πάλης. Οι διευθυντές των ερευνητικών προγραμμάτων έχουν κατοχυρωμένο το όνομά τους στις δημοσιεύσεις που προκύπτουν. (Βέβαια, υπάρχουν διαφοροποιήσεις όσον αφορά το ζήτημα της πατρότητας των δημοσιεύσεων. Σε ορισμένα προγράμματα οι βοηθοί ερευνητές αναφέρονται πρώτοι· σε άλλα το όνομά τους αναφέρεται μόνο στις ευχαριστίες). Πρακτικά, οι διευθυντές ερευνητές θέτουν σε κίνηση ερευνητική εργατική δύναμη. Είναι η «ιδιοκτησία» (η πατρότητα) δημοσιεύσεων που τους προσφέρει αυτή την εξουσία και το αποτέλεσμα, αν το ερευνητικό πρόγραμμα είναι επιτυχημένο, είναι η «συσσώρευση» περισσότερης ερευνητικής ανταλλακτικής αξίας (δημοσιεύσεων). Η κατάσταση των βοηθών ερευνητών στο τέλος ενός ερευνητικού προγράμματος ποικίλει. Σε ορισμένες περιπτώσεις αποκτούν έναν ικανοποιητικό αριθμό δημοσιεύσεων ώστε να είναι π.χ. σε θέση να καταλάβουν μία θέση λέκτορα, γεγονός που τους δίνει μεγαλύτερη ελευθερία, αν και αυτό μπορεί να είναι το αποτέλεσμα της δικής τους προσπάθειας ανεξάρτητα από την εργασία τους ως βοηθοί ερευνητές. Σε άλλες περιπτώσεις, το ερευνητικό πρόγραμμα θα ολοκληρωθεί αφήνοντάς τους στην ίδια θέση απ' όπου ξεκίνησαν –να «κατέχουν» δηλαδή ανεπαρκή αριθμό δημοσιεύσεων με αποτέλεσμα να μην μπορούν παρά να βρουν μια άλλη θέση βοηθού ερευνητή και συνεπώς να συνεχίσουν να εργάζονται ως «προλετάριοι ερευνητές»⁽²⁴⁾.

Είθισται πλέον να διευθύνουν συγκεκριμένοι ακαδημαϊκοί πολλά ερευνητικά προγράμματα ταυτόχρονα. Ο ακαδημαϊκός αυτού του είδους αποτελεί την ακραία περίπτωση του «αμιγούς» καπιταλιστή ερευνητή. Ο καπιταλιστής ερευνητής είναι σε θέση να προσλαμβάνει ένα

δημοσιεύσεων.

(24) Η έννοια του «ερευνητικού κεφαλαίου» που χρησιμοποιώ διαφέρει από το «πολιτισμικό κεφάλαιο» του Πιέρ Μπουρντιέ (π.χ. Bourdieu, 1986). Η κατοχή πολιτισμικού κεφαλαίου παρέχει κύρος και εξουσία κι έτσι, έμμεσα, μεγαλύτερη πρόσβαση σε χρηματικό κεφάλαιο. Τα οφέλη που απονέμονται στους κατόχους του είναι προσωπικά. Όσον αφορά το ερευνητικό κεφάλαιο, η σχέση ανάμεσα στην κατοχή του και την ικανότητα του κατόχου του να θέτει σε κίνηση την (ερευνητική) εργατική δύναμη κάποιου άλλου είναι πολύ πιο άμεση. Επιπλέον, το ερευνητικό κεφάλαιο μπορεί να συσσωρευτεί ως άμεσο αποτέλεσμα του ελέγχου που προσδίδει πάνω στην ερευνητική εργασία άλλων.

μεγάλο αριθμό εργατών ερευνητών, οι οποίοι δεν διεκπεραιώνουν μόνο το μεγαλύτερο μέρος του ερευνητικού έργου, αλλά συγχρόνως η δουλειά τους περιλαμβάνει τη συγγραφή νέων ερευνητικών προτάσεων, υπό την επίβλεψη του καπιταλιστή ερευνητή, για να χρηματοδοτηθεί το επόμενο πρόγραμμα και να διασφαλιστεί, πιθανόν, η μελλοντική τους απασχόληση. Με αυτόν τον τρόπο ο καπιταλιστής ερευνητής είναι σε θέση να συσσωρεύσει ένα πολύ μεγάλο αριθμό δημοσιεύσεων και να ελέγχει τεράστιους πόρους. Για παράδειγμα, ένας καπιταλιστής ερευνητής που έχει ένα εκτεταμένο βιογραφικό είναι πιθανό να αποκτήσει σημαντική εξουσία στον επιστημονικό του κλάδο, μέσω της συμμετοχής του στη συντακτική επιτροπή σημαντικών επιστημονικών περιοδικών ή σε επιτροπές χρηματοδότησης, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα να ασκεί δυσανάλογα μεγάλη επιρροή στο μελλοντικό επιστημονικό προσανατολισμό του κλάδου. Μέσω του ελέγχου σημαντικών οικονομικών πόρων, μπορεί να αποκτήσει μεγάλη εξουσία μέσα στο τμήμα ή το πανεπιστήμιό του και να αμφισβητήσει την εδραιωμένη ιεραρχία της διοίκησης του τμήματος, της σχολής κ.ο.κ.⁽²⁵⁾ Φυσικά, είναι πιθανό οι καπιταλιστές ερευνητές να είναι ταυτόχρονα και πρόεδροι του τμήματος στο οποίο ανήκουν, αλλά αυτό δεν αναιρεί την επιχειρηματολογία –εξάλλου, κάποιοι φεουδάρχες κατόρθωσαν να γίνουν επιτυχημένοι καπιταλιστές.

Αυτή η αλλαγή φαίνεται στον τρόπο με τον οποίο διαφημίζονται πολλά πανεπιστημιακά τμήματα. Είναι εντυπωσιακό το πόσο έχει αλλάξει η γλώσσα των ενημερωτικών εγγράφων –των συνήθως γυαλιστερών φυλλαδίων που αποστέλλονται σε υποψήφιους εργαζόμενους, επαγγελματικούς «συνεργάτες», πελάτες, σπόνσορες κ.ο.κ. Για παράδειγμα, αυτά τα έγγραφα περιγράφουν λεπτομερώς τις επιτυχίες του τμήματος στην εξασφάλιση χρηματοδότησης για έρευνα. Πριν από δύο δεκαετίες, λεπτομέρειες τέτοιου είδους θα θεωρούνταν χυδαίες. Ενδεικτικό είναι επίσης το πόσο έχουν αλλάξει τα σύμβολα ακαδημαϊκού κύρους. Η παραδοσιακή «βιτρίνα» της επιτυχίας –ένα μεγάλο γραφείο και ένας καλός υπολογιστής (ακόμη κι αν χρησιμοποιείται μόνο για το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο!)– χαίρει ακόμη εκτίμησης. Αλλά, εκτός φυσικά από το βιογραφικό, σημαντικότερος είναι ο αριθμός των ερευνητικών προγραμμάτων και των ερευνητών που κανείς διευθύνει, δηλαδή πόση ερευνητική εργατική δύναμη μπορεί να κινητοποιεί.

---

(25) Η διατήρηση της εξουσίας ενός καπιταλιστή ερευνητή πάνω στο τμήμα, τη σχολή ή το πανεπιστήμιο του εξαρτάται από το αν θα συνεχίσει να διοικεί επιτυχώς την ερευνητική εργατική δύναμη, δηλαδή από την επιτυχή διοίκηση της έρευνας και τη δημοσίευση επιστημονικών άρθρων. Επομένως, ο ρόλος του καπιταλιστή ερευνητή έχει συγκεκριμένα όρια όπως και ο ρόλος του εργάτη ερευνητή. Παρόλο που είναι απίθανο ένας καπιταλιστής ερευνητής να εκπέσει στο ερευνητικό «προλεταριάτο», μπορεί εύκολα να χάσει την εξουσία που διαθέτει.

Περιφράξεις και πρωταρχική συσσώρευση

Ο ακαδημαϊκός παλαιού τύπου είχε πρόσβαση στα «κοινά πνευματικά αγαθά», δηλαδή είχε πρόσβαση σε άρτια εξοπλισμένες βιβλιοθήκες και άλλες ερευνητικές υποδομές και ήταν απαλλαγμένος τόσο από το άγχος της επιβίωσης όσο και από το δυσβάσταχτο φορτίο του διοικητικού και διδακτικού έργου που φέρουν σήμερα οι νέοι ακαδημαϊκοί. Επομένως, η συνεχιζόμενη διαδικασία της αγοραιοποίησης, της αξιολόγησης, κ.ο.κ. των πανεπιστημιακών τμημάτων είναι μια διαδικασία περιφράξεων και πρωταρχικής συσσώρευσης. Οι ακαδημαϊκοί χάνουν τα «κοινά αγαθά» τους, ενώ ο έλεγχος των βασικών ερευνητικών πόρων περνά (όχι, βέβαια, δίχως αντιστάσεις) σε αυτούς που ονομάζω «καπιταλιστές» ερευνητές.

Βέβαια, αυτή η διαδικασία είναι ανομοιογενής. Σε ό,τι αφορά το θεμελιώδες ζήτημα της εργασιακής ασφάλειας το ποσοστό των ακαδημαϊκών που εργάζονται στο Ηνωμένο Βασίλειο με μόνιμη σύμβαση μειώνεται ραγδαία. Το 1994/5 μόνο το 60% των ακαδημαϊκών στο Ηνωμένο Βασίλειο εργάζονταν με μόνιμη σύμβαση και το 1997/8 αυτό το ποσοστό έπεσε περαιτέρω στο 55%. Από τις 17.000 προσλήψεις ακαδημαϊκών που έγιναν το 1997/8 μόνο το 18% αφορούσε μόνιμες θέσεις, ένα μικρό ποσοστό αν το συγκρίνει κανείς με το 78% των προσωρινών θέσεων εργασίας (AUT, 1999α). Πράγματι, σύμφωνα με τα στοιχεία της *Μελέτης για το Εργατικό Δυναμικό* (Labour Force Survey), μόνο όσοι εργάζονται σε κατασκηνώσεις ή για γραφεία υπενοίκιασης εργαζομένων αντιμετωπίζουν συνθήκες μεγαλύτερης εργασιακής ανασφάλειας από τους εργαζόμενους στην ανώτατη εκπαίδευση. Επιπλέον, η κατάσταση είναι σαφώς χειρότερη για τις γυναίκες ακαδημαϊκού ή για όσους ανήκουν σε εθνικές μειονότητες. Το 1997/8 το 50% των γυναικών που εργάζονταν ως διδακτικό και ερευνητικό προσωπικό είχαν προσωρινές συμβάσεις εργασίας, ενώ στους άντρες το ποσοστό αυτό ήταν 38%. Περίπου το 50% των βρετανών ακαδημαϊκών που δεν είναι λευκοί είχαν προσωρινές συμβάσεις εργασίας ενώ το ποσοστό αυτό για τους λευκούς συναδέλφους τους ήταν μόνο 34% (Office for National Statistics, 1999, Swain, 1999α). Σε μια μελέτη που εκπονήθηκε από την Ένωση Πανεπιστημιακών Καθηγητών (Association of University Teachers - AUT) βάσει των δεδομένων που έχει συλλέξει η Στατιστική Υπηρεσία για την Ανώτατη Εκπαίδευση (Higher Education Statistics Agency) διατυπώνεται η εκτίμηση ότι αν τα πράγματα παραμείνουν ως έχουν πάνω από τους μισούς εργαζόμενους στο διδακτικό και ερευνητικό προσωπικό θα έχουν προσωρινές συμβάσεις εργασίας το 2003-4 (AUT, 1999β: 35).⁽²⁶⁾

Σε ένα μεγάλο αριθμό τμημάτων η πρόσβαση στα «κοινά πνευματικά αγαθά» περιορι-

(26) Αυτή η μελέτη επισημαίνει ότι από το 1996 που υπογράφηκε η *Σύμβαση για τη Σταδιοδρομία του Προσωρινού Ερευνητικού Προσωπικού* (Concordat on Contract Research Staff Career Management), μειώθηκαν ελαφρά οι προσωρινές συμβάσεις στα «νέα» πανεπιστήμια ενώ στα «παλαιά» πανεπιστήμια μια συνεχίζουν να αυξάνονται (AUT, 1999β: 70).

ζεται ακόμα και για τους μόνιμους ακαδημαϊκούς μέσω της αύξησης του αριθμού των φοιτητών και της μείωσης των δαπανών για βασικές ερευνητικές υποδομές –βιβλιοθήκες, τεχνολογικό εξοπλισμό, παρακολούθηση συνεδρίων κ.ο.κ. Επομένως, ο μέσος ακαδημαϊκός που θέλει να κάνει σοβαρή έρευνα θα αναγκαστεί πιθανώς να αναζητήσει έκτακτες επιχορηγήσεις για να «εξαγοράσει» τις διδακτικές του υποχρεώσεις, να αποκτήσει έναν καλό υπολογιστή ή να γραφτεί συνδρομητής σε ένα σημαντικό επιστημονικό περιοδικό, το οποίο δε διαθέτει πια η βιβλιοθήκη. Στα «κορυφαία» τμήματα που διαθέτουν τις καλύτερες «πάγιες» ερευνητικές υποδομές, η μακροπρόθεσμη διατήρηση τους θα εξαρτηθεί από την «καλή» συλλογική ερευνητική απόδοση και έτσι οι ερευνητές θα δεχθούν έντονες πιέσεις (τόσο επίσημα όσο και ανεπίσημα) να «αναλάβουν τις ευθύνες τους». Η κατάσταση όσον αφορά την πρόσβαση στις ερευνητικές υποδομές είναι ακόμα χειρότερη για τους προσωρινούς εργαζόμενους –τους λέκτορες με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και το προσωρινό ερευνητικό προσωπικό. Σύμφωνα με την Ένωση Πανεπιστημιακών Καθηγητών, σε πολλές περιπτώσεις, οι οργανισμοί που επιδοτούν την έρευνα μεροληπτούν εις βάρος του προσωρινού ερευνητικού προσωπικού ή/και των λεκτόρων με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, καθώς τους στερούν το δικαίωμα να διεκδικήσουν άμεσα ερευνητικές επιχορηγήσεις (Clooman, 1998). Πράγματι, οι ερευνητές που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία δεν έχουν άλλη επιλογή από το (να προσπαθήσουν) να πουλήσουν την ίδια τους την ερευνητική εργατική δύναμη.

Οι υποψήφιοι διδάκτορες βρίσκονται σε μια εξίσου δύσκολη θέση. Καθώς έχουν λιγότερες πιθανότητες να βρουν χρηματοδότηση, από το πανεπιστήμιο ή από κάποια επιτροπή, για να κάνουν έρευνα σε αντικείμενο της επιλογής τους, αναγκάζονται να ζητούν εργασία από συγκεκριμένους επιβλέποντες καθηγητές που ασχολούνται με συγκεκριμένα ερευνητικά προγράμματα. Για αυτούς τους καθηγητές οι φοιτητές ερευνητές αποτελούν μια πηγή φθηνής εργασίας.

Δεν είναι σίγουρο ποιες θα είναι οι συνέπειες της αστικής επανάστασης στην έρευνα για τη θέση των γυναικών μέσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Καθώς είναι πολύ πιθανότερο για μια γυναίκα από ό,τι για έναν άνδρα να προσληφθεί ως προσωρινή εργαζόμενη (βλ. τα παραπάνω στατιστικά στοιχεία) και καθώς, αντίστοιχα, είναι λιγότερο πιθανό να καταλάβει μια ανώτερη θέση με ευκολότερη πρόσβαση σε εξωτερικές πηγές χρηματοδότησης της έρευνας, φαίνεται ότι το νέο ερευνητικό προλεταριάτο θα είναι δυσανάλογα γυναικείο (και η τάξη των καπιταλιστών ερευνητών θα είναι δυσανάλογα ανδρική).⁽²⁷⁾ Ούτε υπάρχει προοπτική να αρθεί αυτή η διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα. Η Ann Brooks υποστηρίζει ότι οι γυναίκες ακαδημαϊκοί είναι λιγότερο παραγωγικές όσον αφορά την έρευνα και τη συγγραφή δημοσιεύσεων (Brooks, 1997: 43, 120,

(27) Η μελέτη της AUT (1996β) δίνει πληθώρα στοιχείων για την οικονομική κατάσταση των γυναικών που εργάζονται στα πανεπιστήμια σε αντιπαραβολή με τα αντίστοιχα στοιχεία για τους άνδρες συναδέλφους τους. Τα στοιχεία αυτά είναι ταξινομημένα ανά ίδρυμα, γνωστικό αντικείμενο και θέση στην ιεραρχία.

124), κάτι που σημαίνει ότι οι γυναίκες έχουν λιγότερες πιθανότητες βελτίωσης της ερευνητικής ταξικής τους θέσης. Όσον αφορά το ρόλο του κράτους, η Acker υποστηρίζει ότι παρόλο που η κυβέρνηση έχει εφαρμόσει «μια σειρά από επιθετικές πολιτικές στην ανώτατη εκπαίδευση τα τελευταία χρόνια, καμία δεν αφορούσε την ισότητα των φύλων» (Acker, 1994: 148, αναφέρεται στο Brooks, 1997: 128). Σε μια μελέτη «για την ισότητα και τις προσλήψεις στη μεταδευτεροβάθμια και την ανώτατη εκπαίδευση», που πραγματοποιήθηκε στο διάστημα από το 1991 μέχρι το 1994, η Farish και οι υπόλοιποι συγγραφείς βρήκαν ότι «την περίοδο αυτή η ισότητα ως πολιτικό ζήτημα έμοιαζε να μπαίνει σε δεύτερο πλάνο» (Farish et al., 1995: vii· η έμφαση είναι των συγγραφέων). Το ζήτημα της αντιπροσώπευσης των γυναικών σχετίζεται με τη ρητορική περί «ίσων ευκαιριών», κάτι που επηρεάζει με τη σειρά του το φόρτο εργασίας και τις δυνατότητες που έχουν να ασχοληθούν με την έρευνα. Έτσι, η Brooks υποστηρίζει ότι οι γυναίκες ακαδημαϊκοί «σε μεγάλο βαθμό διορίζονται στις επιτροπές λόγω της ανάγκης να είναι αναλογική και αμερόληπτη η αντιπροσώπευση του ακαδημαϊκού προσωπικού σε αυτές. [...] Ωστόσο συχνά βρίσκονται στη θέση να συμμετέχουν σε επιτροπές σε επίπεδο τμήματος ή σχολής, που βρίσκονται χαμηλά στη διοικητική ιεραρχία και ασχολούνται με ζητήματα ρουτίνας, όπου οι διαδικασίες είναι χρονοβόρες και τις αποσπούν από την έρευνα και τη συγγραφή δημοσιεύσεων, και όχι σε ανώτερες επιτροπές σε επίπεδο ιδρύματος, όπου και λαμβάνονται ουσιαστικά οι αποφάσεις» (Brooks, 1997: 125· η έμφαση δική μου). Δε θα ήταν ίσως υπερβολή να παρομοιάσουμε τις αλλαγές στα πανεπιστήμια όσον αφορά το ζήτημα της εξουσίας με τις αλλαγές που έγιναν στην ευρύτερη κοινωνία τους τελευταίους δύο αιώνες. Στην κοινωνία σα σύνολο, η κυρίαρχη τάξη απάντησε στους αγώνες της εργατικής τάξης και των γυναικών για πολιτική αντιπροσώπευση μετατοπίζοντας τη βάση της κοινωνικής της δύναμης στην «οικονομική σφαίρα». Από τη στιγμή που οι ομάδες που ήταν πρωτότερα περιθωριοποιημένες κέρδισαν μεγαλύτερη πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση (με το να γίνουν φοιτητές ή προσωπικό) και ευρύτερη πολιτική αντιπροσώπευση –π.χ. τη δεκαετία του '60 οι αγωνιζόμενοι φοιτητές και το ριζοσπαστικό προσωπικό διεκδίκησαν και κέρδισαν το δικαίωμα να συμμετέχουν στα διοικητικά όργανα των πανεπιστημίων καθώς και την καθιέρωση προγραμμάτων γυναικείων σπουδών, σπουδών για την αφροαμερικανική κουλτούρα, το μαρξισμό και πάει λέγοντας– η αληθινή εξουσία μετατοπίστηκε έξω από τα διοικητικά όργανα των πανεπιστημίων και βασίζεται πλέον στην ερευνητική απόδοση.

Εξειδίκευση και καταμερισμός εργασίας

Η αστική επανάσταση στην έρευνα έχει επίσης ως αποτέλεσμα την προώθηση της εξειδίκευσης και τη διεύρυνση του καταμερισμού εργασίας στην έρευνα. Αυτό συμβάλλει στο να προχωρήσει ακόμα βαθύτερα η αλλοτρίωση των ακαδημαϊκών. Καταρχάς, οι επιστημονικοί

κλάδοι (και οι υποδιαίρεσεις τους) γίνονται πιο εξειδικευμένοι και εμφανίζονται νέες εξειδικεύσεις με ραγδαίους ρυθμούς. Έτσι γίνεται όλο και πιο δύσκολο για έναν ερευνητή να αποστασιοποιηθεί από τη δουλειά του και να τη δει από μια ευρύτερη σκοπιά καθώς καταβάλλει μεγάλη προσπάθεια να συμβαδίσει με την εξέλιξη της δικής του και των παραπλήσιων σε αυτήν ειδικοτήτων. Οι νέες πιέσεις για παραγωγή «καλής» έρευνας (δηλαδή έρευνας η οποία να μπορεί να αποφέρει δημοσιεύσεις) σε «τομείς αιχμής» έχουν ως αποτέλεσμα την ακόμα μεγαλύτερη μείωση του χρόνου που διαθέτουν οι ερευνητές για να αποκτήσουν μια βαθύτερη και ευρύτερη διανοητική ικανότητα. Έτσι, οι εργάτες ερευνητές αλλοτριώνονται όλο και περισσότερο από τον κορμό της κοινωνικής γνώσης, στη δημιουργία του οποίου έχουν συμβάλλει. Και καθώς οι ερευνητές αλλοτριώνονται από την κοινωνική γνώση, γίνεται ευκολότερο για αυτούς που κατέχουν την πολιτική και οικονομική εξουσία να την ερμηνεύουν και επομένως να την οικειοποιούνται για τους δικούς τους στόχους.

Δεύτερον, στο επίπεδο των μεμονωμένων ερευνητικών προγραμμάτων, ένα όλο και μεγαλύτερο κομμάτι της έρευνας πραγματοποιείται συλλογικά, είτε αυτή η έρευνα βρίσκεται υπό τη διεύθυνση ενός καπιταλιστή ερευνητή είτε είναι περισσότερο αυτοδιευθυνόμενη. Οι ερευνητικές ομάδες ποικίλουν σε μέγεθος και μπορεί να αποτελούνται από δύο μέχρι δέκα ή είκοσι ανθρώπους. Σε προγράμματα αυτού του είδους, κάθε μέλος της ομάδας είναι ειδικευμένο σε διαφορετικό τομέα της έρευνας και έχει πιθανόν περιορισμένη ή και μηδαμινή συμμετοχή στους άλλους τομείς. Συνεπώς, ενδέχεται να μην μπορεί να κατανοήσει πλήρως τα τελικά αποτελέσματα. Σήμερα, είναι συνηθισμένο όταν κάποιος παρουσιάζει μια δημοσίευση π.χ. σε ένα σεμινάριο εφαρμοσμένων οικονομικών (στη συγγραφή της οποίας συνεργάστηκαν πολλοί ερευνητές) να μη δέχεται ερωτήσεις σχετικά με την οικονομετρική ανάλυση, με τη δικαιολογία ότι αυτό το κομμάτι της έρευνας διεξήχθη από κάποιον άλλον ερευνητή με αποτέλεσμα να μην το πολυκαταλαβαίνει! Επίσης, είναι εξίσου συνηθισμένο οι στατιστικολόγοι και οι ειδικοί στην οικονομετρική ανάλυση να έχουν μια πολύ ασαφή εικόνα τόσο των συνθηκών κάτω από τις οποίες έγινε η συλλογή των δεδομένων όσο και του θεωρητικού πλαισίου βάσει του οποίου τέθηκαν τα ποσοτικά ερωτήματα που καλούνται να απαντήσουν. Από τη σκοπιά του ειδικού, το σημαντικό είναι η χρήση της τεχνικής και όχι η ίδια η γνώση. Σε αυτές τις περιπτώσεις πρέπει να ειπωθεί ξεκάθαρα ότι οι ερευνητές αλλοτριώνονται από τη γνώση που οι ίδιοι παράγουν.

Το εύρος της αστικής επανάστασης στην έρευνα μέσα στην ανώτατη εκπαίδευση

Η διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης και της καπιταλιστικής επανάστασης που επιχειρώ να περιγράψω βρίσκεται σε διαφορετικά στάδια εξέλιξης σε κάθε επιστημονικό κλά-

δο. Σε γενικές γραμμές, κι αν κατηγορηθώ για τεχνολογικό ντετερμινισμό, υποστηρίζω ότι η εξέλιξη αυτής της διαδικασίας σε έναν επιστημονικό κλάδο φαίνεται να εξαρτάται από το πόσο μεγάλες είναι οι οικονομικές απαιτήσεις της έρευνας. Ένας άλλος παράγοντας είναι το πόσο εύκολα μπορούν να διαχωριστούν τα προϊόντα της έρευνας από τους «όρους παραγωγής» τους. Στις τέχνες και σε πολλές κοινωνικές επιστήμες η έρευνα και η παραγωγή έχουν έναν ιδιαίτερα προσωπικό χαρακτήρα· τα «προϊόντα» δεν μπορούν να διαχωριστούν από την προσωπική δουλειά του ερευνητή. Η διαδικασία της πρωταρχικής συσσώρευσης είναι πιο προχωρημένη στις φυσικές επιστήμες, στις οποίες η ερευνητική δραστηριότητα απαιτεί ακριβό εξοπλισμό. Συνήθως σε κλάδους όπως η αστροφυσική και η χημεία η έρευνα διεξάγεται από ομάδες δέκα ή περισσότερων ατόμων, υπό τη διεύθυνση ενός ανώτερου ερευνητή. Αντίθετα, στις τέχνες αυτή η διαδικασία έχει προχωρήσει ελάχιστα καθώς, σε γενικές γραμμές, οι ανάγκες για εξοπλισμό είναι πολύ λίγες. Οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες βρίσκονται κάπου στη μέση.

Ο όρος συλλογική έρευνα δεν αναφέρεται απαραίτητα στην έρευνα που αναλαμβάνεται από εργατές ερευνητές υπό τη διεύθυνση ενός καπιταλιστή ερευνητή· ούτε σημαίνει απαραίτητα ότι τα μέλη της ερευνητικής ομάδας αλλοτριώνονται από το «προϊόν» της έρευνας. Μπορεί, αντιθέτως, να σημαίνει την ανάπτυξη της συνεργασίας μεταξύ ελεύθερων παραγωγών και την εθελοντική από κοινού χρήση των διαθέσιμων πόρων. Ωστόσο, η έκταση που έχει πάρει η συλλογική έρευνα τις τελευταίες δεκαετίες σε μια σειρά επιστημονικών κλάδων παρουσιάζει ενδιαφέρον και δείχνει ότι η θέση μου δεν μπορεί να απορριφθεί αβίαστα. Ο μέσος αριθμός των συγγραφέων ανά άρθρο σε επτά διαφορετικά επιστημονικά περιοδικά, συμπεριλαμβανομένου του *Capital & Class*, τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες αναγράφεται στον Πίνακα 1. Εφαρμόζοντας τη μαθηματική τεχνική της παλινδρόμησης στο λογάριθμο του μέσου όρου των συγγραφέων ανά χρόνο, μπορούμε να εκτιμήσουμε τον ετήσιο ρυθμό αύξησης του μέσου αριθμού των συγγραφέων ανά άρθρο για κάθε περιοδικό.⁽²⁸⁾ Οι εκτιμήσεις που προκύπτουν, μαζί με τις αντίστοιχες t-στατιστικές και τις πιθανότητες τους αναγράφονται επίσης στον Πίνακα 1.

(28) Αν υποθέσουμε ότι ο μέσος αριθμός των συγγραφέων αυξάνεται (ή μειώνεται) εκθετικά. Τότε μπορούμε να γράψουμε (συγγραφέας/άρθρο) = $A \exp(\beta t)$, όπου A είναι μία σταθερά, β είναι ο ρυθμός αύξησης, επίσης σταθερός, και t είναι ο χρόνος (το έτος). Στη συνέχεια, παίρνοντας τους λογάριθμους και στα δύο μέρη της εξίσωσης έχουμε ότι: $\ln(\text{συγγραφέας}/\text{άρθρο})_t = \alpha + \beta t$, όπου $\alpha = \ln A$. Τότε μπορούμε να εκτιμήσουμε, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο των Κανονικών Ελάχιστων Τετραγώνων την εξίσωση παλινδρόμησης $\ln(\text{συγγραφέας}/\text{άρθρο}) = \hat{\alpha} + \hat{\beta}t + \varepsilon_t$, όπου $\hat{\beta}$ είναι η εκτίμηση για το β και ε_t είναι το σφάλμα.

Πίνακας 1. Συνεργασία/καταμερισμός της εργασίας στην ακαδημαϊκή έρευνα: μέσος όρος συγγραφέων ανά άρθρο σε επτά επιστημονικά περιοδικά.

	Economic Journal	Journal of Econometrics	Capital & Class ^a	Sociology ^a	Quarterly Journal of Mathematics (Oxford 2nd Series)	Science ^b	Nature ^b
1969	1.24			1.53	1.17		
1970	1.20			1.25	1.19		
1971	1.18			1.27	1.15		
1972	1.06			1.24	1.20		
1973	1.14	1.45		1.06	1.20		
1974	1.16	1.44		1.44	1.22		
1975	1.30	1.38		1.33	1.18		
1976	1.21	1.20		1.06	1.18		
1977	1.39	1.46	1.14	1.50	1.16		
1978	1.50	1.48	1.35	1.27	1.22		
1979	1.30	1.61	1.15	1.17	1.25		
1980	1.36	1.58	1.25	1.71	1.17		
1981	1.44	1.57	1.18	1.10	1.19	2.92	3.00
1982	1.48	1.36	1.24	1.36	1.30	3.73	3.82
1983	1.35	1.67	1.36	1.35	1.30	3.70	3.80
1984	1.37	1.77	1.00	1.35	1.38	3.60	3.73
1985	1.43	1.57	1.23	1.50	1.45	4.45	3.20
1986	1.42	1.58	1.27	1.33	1.36	3.92	4.17
1987	1.54	1.70	1.09	1.35	1.32	3.92	4.08
1988	1.50	1.61	1.18	1.19	1.31	4.47	3.42
1989	1.61	1.67	1.21	1.15	1.57	6.13	4.00
1990	1.54	1.78	1.28	1.18	1.43	4.18	4.18
1991	1.45	1.68	1.23	1.53	1.38	3.98	4.12
1992	1.57	1.77	1.21	1.53	1.58	4.25	4.18
1993	1.52	1.65	1.21	1.21	1.39	4.42	5.17
1994	1.59	1.77	1.16	1.38	1.56	2.93	4.80
1995	1.56	1.67	1.14	1.32	1.53	3.12	5.17
1996	1.97	1.80	1.56	1.29	1.47	4.40	4.50
1997	1.64	1.85	1.24	1.20	1.50	2.70	5.88
1998	1.77	1.70	1.29	1.29	1.63	3.05	4.50
Μέσος ετήσιος εκτιμώμενος ρυθμός αύξησης, β%	1.38	1.04	0.26	0.03	1.13	-0.75	2.58
τ-στατιστική	10.16	6.18	0.88	0.13	10.89	-0.83	5.55
Πιθανότητα ^c	0.00	0.00	0.39	0.90	0.00	0.42	0.00
Αριθμός ετών	30	26	22	30	30	18	18

Σημειώσεις:

- a. Τα περιοδικά Journal of Econometrics και Capital & Class δεν εκδίδονταν πριν το 1973 και το 1977 αντίστοιχα.
 b. Το Science και το Nature δημοσιεύουν το καθένα πολλές χιλιάδες άρθρα το χρόνο. Οι μέσοι όροι που παρουσιάζονται για αυτά τα περιοδικά υπολογίστηκαν στη βάση 60 τυχαίων άρθρων για κάθε έτος. Καλύπτουν το χρονικό διάστημα από το 1981 και μετά, οπότε και οι απαραίτητες πληροφορίες ήταν διαθέσιμες σε ηλεκτρονικούς καταλόγους.
 c. Οι πιθανότητες που εμφανίζονται με τιμή "0.00" είναι στην πραγματικότητα μικρότερες από 0.0001.

Σε τέσσερις από τις επτά περιπτώσεις –στα περιοδικά *Economic Journal*, *Journal of Econometrics*, *Quarterly Journal of Mathematics* και *Nature*– εμφανίζεται μία σαφής και στατιστικά σημαντική τάση προς περισσότερο συλλογικές εργασίες. Θα ήταν επίσης αναμενόμενο να βρεθούν στοιχεία αύξησης της συλλογικής εργασίας και στο εναπομείναν καθαρά επιστημονικό περιοδικό, το *Science*, αν και όπως στην περίπτωση του γενικού επιστημονικού ενδιαφέροντος περιοδικού *Nature*, ο μέσος όρος των συγγραφέων την περίοδο 1981-1998 είναι υψηλός φτάνοντας τους 3.9 συγγραφείς. Δεν υπάρχουν αποδείξεις ότι αυξάνεται η συλλογική εργασία στα περιοδικά *Capital & Class* και *Sociology*.

Είναι πιθανό η θέση που διατυπώνω να μην ισχύει στον ίδιο βαθμό σε όλους τους κλάδους της ανώτατης εκπαίδευσης. Παραδείγματος χάριν, στην κριτική του σε μια προηγούμενη εκδοχή της παρούσας εργασίας, ο Andrew McCulloch υποστηρίζει ότι στα νέα πανεπιστήμια ο μεγαλύτερος κίνδυνος για την ακαδημαϊκή ελευθερία και αυτονομία προέρχεται από τις «διοικητικές καινοτομίες», όπως η διάσπαση των προγραμμάτων σπουδών σε αυτοτελείς ενότητες (modularization)⁽²⁹⁾ και η εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Σύμφωνα με τον McCulloch, αυτές οι «καινοτομίες» χρησιμοποιούνται για να προωθήσουν την αναδιάρθρωση σε όλη την ανώτατη εκπαίδευση και κάτω από αυτές τις συνθήκες η αξιολόγηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε από τα παλαιά πανεπιστήμια ως αμυντικό όπλο «για να διατηρήσουν το χαρακτήρα και την υπεροχή τους. Η έρευνα είναι ένα όπλο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποκρούσει τους εισβολείς και τις χυδαίες ιδέες τους». Τώρα που αυτή η κουλτούρα της διάσπασης των προγραμμάτων σπουδών και της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης έχει καθιερωθεί, «οι διοικήσεις των νέων πανεπιστημίων πιέζουν το προσωπικό να παράγει έρευνα».

Συμφωνώ ότι έχουν χρησιμοποιηθεί διάφορες μέθοδοι για την επιβολή περισσότερης εργασίας στους ακαδημαϊκούς, αλλά δεν πιστεύω ότι αυτό έχει άμεση σχέση με τον «δυναμικό διαχωρισμό» ανάμεσα σε τεχνικές σχολές και πανεπιστήμια που ίσχυε πριν το 1992. Μπορεί τα νέα πανεπιστήμια (πρώην τεχνικές σχολές) να σηκώνουν το κύριο βάρος της αύξησης του αριθμού των φοιτητών, αλλά οι ακαδημαϊκοί των παλαιών πανεπιστημίων είναι εξίσου εύαλωτοι στις πιέσεις που οφείλονται στη διάσπαση των προγραμμάτων σπουδών, την αύξηση του αριθμού

(29) (σ.τ.μ.) Αυτές οι ενότητες (modules) έχουν τρία χαρακτηριστικά: είναι σύντομες, μπορούν να συνδυαστούν με διάφορους τρόπους ώστε να σχηματίσουν προγράμματα σπουδών και αξιολογούνται ξεχωριστά και συγκριτικά μεταξύ τους. Οι στόχοι αυτής της καινοτομίας είναι: α) να δοθεί μεγαλύτερη δυνατότητα στο εκπαιδευτικό σύστημα να ανταποκριθεί στις ανάγκες της αγοράς εργασίας όσον αφορά τις δεξιότητες των αποφοίτων, αφού οι ενότητες είναι ευκολότερο να αναθεωρηθούν απ' ό,τι ένα ολόκληρο πρόγραμμα σπουδών· β) η ενθάρρυνση μιας πιο αυτορρυθμιζόμενης, συμμετοχικής και ενεργητικής διαδικασίας διδασκαλίας, αφού, σύμφωνα με αυτό το παιδαγωγικό πρότυπο, είναι σημαντικό να μαθαίνουν οι διδασκόμενοι πώς να μαθαίνουν και να αναπτύσσουν ικανότητες όπως «η προσωπική αυτονομία, η υπευθυνότητα, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και η πρωτοβουλία»· γ) η μεγαλύτερη σύμπλευση του εκπαιδευτικού συστήματος με τον «κόσμο της εργασίας» και τις ανάγκες των επιχειρήσεων.

των φοιτητών ανά μάθημα και του γραφειοκρατικού όγκου που συνδέεται με τη διασφάλιση της ποιότητας της διδασκαλίας (Teaching Quality Assurance). Αντιθέτως, πολλοί ακαδημαϊκοί στα νέα πανεπιστήμια δεν πρέπει να είναι μόνο «επιστημονικά καταρτισμένοι» αλλά πραγματικά να παράγουν έρευνα, κάτι που βρίσκει και τον McCulloch σύμφωνο. Οι ακαδημαϊκοί που βρίσκονται σ' αυτή τη θέση, όσον αφορά το ερευνητικό τους έργο, υπόκεινται στις επιταγές της «αξιολόγησης της έρευνας» που επιχειρήσα να περιγράψω. Έτσι, μπορώ να πω ότι η θέση μου πραγματικά ισχύει σε όλο το χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης, παρόλο που μπορεί να υπάρχουν διαφοροποιήσεις.

Η ένδεια της αντίστασης

Είναι αξιοσημείωτο ότι η διαδικασία που περιέγραψα βρίσκει απέναντί της περιορισμένες κριτικές και αντιστάσεις. Ο βασικός στόχος του «ερευνητικού νόμου της αξίας» είναι ο έλεγχος των ακαδημαϊκών εργαζόμενων μέσω της επιβολής της σύνδεσης ανάμεσα στη χρηματοδότηση και την παραγωγή έργου. Η αξιολόγηση της έρευνας επηρεάζει επίσης τη φύση και το περιεχόμενο της έρευνας. Προκειμένου να κερδίσει κανείς τις ανταμοιβές (την ερευνητική ανταλλακτική αξία ή τη χρηματοδότηση) θα είναι πιθανό να καταπιαστεί μόνο με ερευνητικά ζητήματα που έχουν εγκριθεί από το «κατεστημένο» – από τους εδραιωμένους ερευνητές, τους φορείς χρηματοδότησης, το κοινοβούλιο, τις επιχειρήσεις. Οι ακαδημαϊκοί καταλήγουν να λύνουν τα προβλήματα του κατεστημένου – τα προβλήματα του κεφαλαίου! Αυτό είναι πια ξεκάθαρο στα πεδία που συνδέονται στενότερα με τη στρατιωτική έρευνα. Φαίνεται επίσης στη μετατροπή του γνωστικού αντικείμενου των «εργασιακών σχέσεων» σε γνωστικό αντικείμενο της «διαχείρισης ανθρώπινου δυναμικού» (Human Resource Management). Η «Καταστατική Πράξη των Στόχων» (Mission Statement) του Συμβουλίου για την Οικονομική και Κοινωνική Έρευνα (Economic and Social Research Council - ΣΟΚΕ) φανερώνει επίσης αυτήν την τάση: το ΣΟΚΕ «έχει ως στόχο την παροχή υψηλής ποιότητας... έρευνας σε θέματα σημαντικά για τις επιχειρήσεις, το δημόσιο τομέα και το κράτος» και στις «επιδιώξεις» του εντάσσεται η «συνεισφορά στην οικονομική ανταγωνιστικότητα του Ηνωμένου Βασιλείου, την αποτελεσματικότητα των δημοσίων υπηρεσιών και της κρατικής πολιτικής και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής» (ESRC, 1999).

Η αξιοποίηση μέσω των ΔΑΕ πρέπει να αμφισβητηθεί στο σύνολό της. Δυστυχώς, οι περισσότερες κριτικές μέχρι σήμερα εστιάζουν στην αλλαγή του τρόπου με τον οποίο γίνεται η αξιολόγηση της έρευνας. Για παράδειγμα, αυτό φαίνεται από τις κατηγορίες που διατυπώθηκαν για μεροληπτική αντιμετώπιση υπέρ των τμημάτων όπου εργάζονται τα μέλη των επιτροπών αξιολόγησης (Roberts, 1999) ή από την κριτική που εστιάζεται στις διαφορές που υπάρχουν

ανάμεσα στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα [και τα καθιστούν μη συγκρίσιμα] (Johnes and Taylor, 1990). Μάλιστα, μπορεί κανείς να κατηγορήσει την Ένωση των «ακαδημαϊκών στα παλαιά πανεπιστήμια», την Ένωση Πανεπιστημιακών Καθηγητών (ΕΠΚ), ότι συμμετέχει στην προώθηση της διαδικασίας αξιοποίησης μέσω των ΔΑΕ. Ένα από τα αιτήματα που υπέβαλε η ΕΠΚ για τον επόμενο κρατικό προϋπολογισμό είναι η αύξηση των κρατικών δαπανών για την ανώτατη εκπαίδευση κατά 1 δις λίρες το χρόνο. Αυτή η αύξηση αφορά μεταξύ άλλων τη «χρηματοδότηση για... την επίτευξη καλύτερων αποτελεσμάτων στη διαδικασία αξιολόγησης της έρευνας» (Swain, 1999β). Η κριτική των Lee και Harley αφορά την αρνητική επίδραση της αξιολόγησης της έρευνας στην τάση των οικονομικών επιστημών που δε συμβαδίζει με το κυρίαρχο υπόδειγμα. Υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη της ετερόδοξης οικονομικής επιστημής απειλείται από τις ΔΑΕ και καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι ΔΑΕ θα πρέπει να καταργηθούν προκειμένου αυτή να διασωθεί. Σαν δεύτερη επιλογή προτείνουν να σταματήσει η Βασιλική Οικονομική Εταιρεία (Royal Economic Society) να διαχειρίζεται την αξιολόγηση της έρευνας και να ανοίξει η διαδικασία της επιλογής των μελών των επιτροπών αξιολόγησης, ώστε να υπάρξει μεγαλύτερη διαφάνεια (Lee και Harley, 1998). Η δικιά μου κριτική εστιάζεται στο ζήτημα της ποσοτικοποίησης της ερευνητικής εργασίας και της υποβάθμισής της σε καθαρή ερευνητική ανταλλακτική αξία. Όποια μεταρρύθμιση της αξιολόγησης της έρευνας κι αν γίνει στόχος της θα παραμείνει η επιβολή της εργασίας. Για παράδειγμα, σε ένα μεταρρυθμισμένο ΠΑΕ ο μαρξισμός θα μπορούσε να αποτελέσει μία εν δυνάμει «επικερδή» εξειδικευμένη αγορά.⁽³⁰⁾

Ίσως να έχει ενδιαφέρον η ιδέα μίας «ερευνητικής απεργίας», κατ' αντιστοιχία με τις Απεργίες στο Χώρο της Τέχνης (Art Strikes) που έχουν προταθεί στο παρελθόν. Η τριετής Απεργία στο Χώρο της Τέχνης που διήρκεσε από το 1977 ως το 1980 κηρύχθηκε αρχικά από τον Gustav Metzger το 1974. το 1985 η ομάδα PRAXIS ανακοίνωσε την πρόθεσή της να διοργανώσει μία παρόμοια τριετή απεργία την περίοδο 1990-1993. Ο σκοπός των υποστηρικτών της ιδέας για μια Απεργία στο Χώρο της Τέχνης ήταν να στρέψουν την προσοχή στο γεγονός ότι η «τέχνη» είναι ενσωματωμένη στο κεφάλαιο. Οι καλλιτέχνες, όσο ριζοσπαστικοί κι αν

(30) Αυτή η άποψη είναι πιθανώς αμφίλογη. Φυσικά, ο μαρξισμός μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στο κεφάλαιο. Με αυτήν την έννοια μπορεί να είναι χρήσιμο να υποστηρίξει κανείς το αίτημα να έχουν όλες οι δημοσιεύσεις την ίδια ανταμοιβή [με όρους ερευνητικής ανταλλακτικής αξίας]. Αυτό το αίτημα υπονομεύει την αξιολόγηση της έρευνας, καθώς δε λαμβάνει υπ' όψιν παραμέτρους όπως η «ποιότητα», η ύπαρξη κριτών κ.ο.κ. Αλλά πιστεύω ότι είναι εξίσου αλήθεια ότι ο μαρξισμός ως πολιτική οικονομία, όχι ως κριτική της πολιτικής οικονομίας, μπορεί να είναι χρήσιμος για το κεφάλαιο. Το ουσιαδές είναι ότι υπάρχει μια ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στο να διεξάγει κανείς έρευνα προκειμένου να ασκήσει κριτική στο κεφάλαιο και στο να διεξάγει έρευνα η οποία θα ποσοτικοποιηθεί ως μέρος της δουλειάς του για το κεφάλαιο. Αποτελεί φοβερή ειρωνεία το γεγονός ότι η παρούσα δημοσίευση είναι πιθανό να περιληφθεί στον κατάλογο δημοσιεύσεων που θα υποβάλλει το τμήμα στο οποίο εργάζομαι για τη ΔΑΕ του 2001.

είναι το έργο τους, όσο κριτικοί κι αν είναι απέναντι στον καπιταλισμό, είναι παρόλα αυτά σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένοι από το δίκτυο των εμπόρων, των γκαλερί κ.ο.κ., που είναι οργανωμένο με απόλυτα καπιταλιστικό τρόπο με στόχο το κέρδος. Ταυτόχρονα, καθώς το καλλιτεχνικό σύστημα μπορεί άμεσα να αφομοιώνει ακόμα και την «επαναστατική» τέχνη, το κεφάλαιο και το κράτος «*χρειάζονται την τέχνη σαν διακοσμητικό μανδύα της τρομακτικής τους πραγματικότητας και τη χρησιμοποιούν για να προκαλέσουν σύγχυση, να αποπροσανατολίσουν και να διασκεδάσουν τις μάξες*» (Metzger, 1974). Η συλλογική αποχή των καλλιτεχνών από την εργασία τους θα μπορούσε έτσι να αποτελέσει μια μεγάλη πρόκληση ενάντια στο καλλιτεχνικό σύστημα και το ρόλο του μέσα στον καπιταλισμό.

Οι ακαδημαϊκοί ερευνητές, ως εργαζόμενοι στον πολιτιστικό τομέα, βρίσκονται κατά κάποιο τρόπο στην ίδια θέση με τους καλλιτέχνες. Ως ακαδημαϊκοί, μπορεί να είναι κριτικοί απέναντι στο κράτος, με την προϋπόθεση ότι η κριτική τους θα είναι πλούσια σε αναφορές και πλήρως αξιολογημένη! Δημοσιεύοντας τέτοιες εργασίες, δεν ασκούμε μόνο κριτική στο κεφάλαιο, αλλά επιπλέον αποδεικνύουμε την ικανοποιητική ή υψηλού επιπέδου ερευνητική παραγωγικότητά μας. Έτσι, η κριτική δημιουργικότητά μας μπορεί να αφομοιωθεί. Μία συλλογική άρνηση να εμπλακούμε σε οποιαδήποτε ερευνητική δραστηριότητα –μία άρνηση να γράψουμε ή να αξιολογήσουμε δημοσιεύσεις, άρθρα και βιβλία, να συμμετάσχουμε σε συνέδρια κλπ– θα αμφισβητούσε τόσο τη χρήση της δικής μας δημιουργικότητας για την εξυπηρέτηση των ευρύτερων στόχων του κεφαλαίου όσο και τον τρόπο με τον οποίο η εργασία μας οργανώνεται σύμφωνα με τις καπιταλιστικές επιταγές.

Η Απεργία στο Χώρο της Τέχνης που προτάθηκε από τον Metzger απέτυχε αφού δεν μπόρεσε να κερδίσει την υποστήριξη άλλων καλλιτεχνών. Η ομάδα PRAXIS δεν είχε μεγαλύτερες προσδοκίες. Ήξερε πολύ καλά ότι η απεργία που πρότεινε θα δημιουργούσε τόσα προβλήματα όσα θα έλυνε. «*Η σημασία της Απεργίας στο Χώρο της Τέχνης δε βρίσκεται στη δυνατότητα της να πραγματοποιηθεί, αλλά στις δυνατότητες που δημιουργεί για την όξυνση του ταξικού πολέμου*» (Home, 1989:3). Παρομοίως, το βασικότερο ζήτημα για οποιαδήποτε Ερευνητική Απεργία είναι η προπαγάνδα και οι συζητήσεις που θα γίνουν την περίοδο της προετοιμασίας της. Η σημασία μίας Ερευνητικής Απεργίας βρίσκεται στη δυνατότητά της να στρέψει την προσοχή στην αυξανόμενη ενσωμάτωση της ακαδημαϊκής εργασίας στο κεφάλαιο.

Συμπεράσματα: κοινωνικός ανταγωνισμός και το ζήτημα των τάξεων στην ακαδημαϊκή κοινότητα

Ίσως η θέση μου γίνει πιο κατανοητή αν δει κανείς την έννοια της τάξης όχι ως μια καθορισμένη ομάδα ανθρώπων, αλλά αντίθετα ως κάτι που κυρίως βασίζεται στη σύγκρουση με

έναν τρόπο οργάνωσης της ανθρώπινης κοινωνικής πρακτικής. Παρόλο που η «πολωτική φύση της σύγκρουσης αντανακλάται στην πόλωση των δύο τάξεων, η σύγκρουση προηγείται των τάξεων και δεν έπεται αυτών: οι τάξεις συγκροτούνται μέσω της σύγκρουσης» (Holloway, 1998: 183-4). Ο Χόλγουοι υποστηρίζει ότι ο κοινωνικός ανταγωνισμός

είναι μία σύγκρουση μεταξύ της δημιουργικής κοινωνικής πρακτικής και της άρνησής της, ή, με άλλα λόγια, μεταξύ της ανθρωπότητας και της άρνησής της, μεταξύ της υπέρβασης των ορίων (δημιουργία) και της επιβολής ορίων (καθορισμός). Η σύγκρουση δε λαμβάνει χώρα αόφτου έχει επιβληθεί η υποταγή, αόφτου έχουν συγκροτηθεί οι φετιχοποιημένες μορφές των κοινωνικών σχέσεων: αντίθετα, είναι μία σύγκρουση με την υποταγή της κοινωνικής πρακτικής, με τη φετιχοποίηση των κοινωνικών σχέσεων.

Η έρευνα, η αναζήτηση της γνώσης και της κατανόησης, σε οποιοδήποτε πεδίο, είναι δημιουργική ανθρώπινη δραστηριότητα. Για πολλούς «επαγγελματίες» στοχαστές δεν υπάρχει (ή δεν υπήρχε) καμία πραγματική διάκριση μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου. Η απουσία μιας τέτοιας διάκρισης σημαίνει ότι δεν υπάρχει και αλλοτρίωση. Παρόλο που και στο παρελθόν υπήρχαν διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στους «επιστημονικούς κλάδους», αυτές δεν ήταν τόσο απόλυτες όσο είναι σήμερα. Αλλά η έρευνα ως πεδίο ανθρώπινης δημιουργικότητας έχει «καθοριστεί μέχρι και την τελευταία λεπτομέρεια».⁽³¹⁾ Στην ακαδημαϊκή έρευνα φαίνεται να υπάρχουν όρια όπου κι αν στραφεί κανείς: στο τι θα διαβάσει, πώς θα σκεφτεί, πώς θα γράψει, πόσες λέξεις θα χρησιμοποιήσει, ποιους θα παραθέσει (δημιουργική δουλειά που στρέφεται ενάντια στους δημιουργούς της), πού θα δημοσιεύσει και τα λοιπά και τα λοιπά, και τώρα, με την «αξιολόγηση της έρευνας», πόσα άρθρα πρέπει να δημοσιεύσει. Φυσικά, πάντοτε υπάρχουν άνθρωποι που προσπαθούν να ξεπεράσουν αυτά τα όρια. Πάντοτε υπάρχουν άνθρωποι που προσπαθούν να υπερβούν τις διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των διαφορετικών επιστημονικών τομέων, παρά το τεράστιο κόστος που συχνά συνεπάγεται αυτή η επιλογή, καθώς θα πρέπει να διαβάσουν νέα βιβλιογραφία, να διακινδυνεύσουν τη θέση τους στο «δικό» τους επιστημονικό κλάδο κ.ο.κ. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση όμως πολλές δημοσιεύσεις που ξεπερνούν τους διαχωρισμούς ανάμεσα στους «επιστημονικούς (υπο)κλάδους», καταλήγουν να επιβάλουν νέα όρια, καθώς αποτελούν την πρωτογενή δημοσίευση ενός νέου (υπο)κλάδου.

Αυτή η σύγκρουση εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας, ανάμεσα στη δημιουργικότη-

(31) (σ.τ.μ.) Στο σημείο αυτό ο Χάρβι κάνει ένα λογοπαίγνιο που δυστυχώς δεν μπορεί να μεταφραστεί. Η αγγλική φράση που χρησιμοποιεί (“defined to death”) υποδηλώνει το «θάνατο» της έρευνας ως δημιουργικής δραστηριότητας και την υποταγή της στο κεφάλαιο, δηλαδή την κυριαρχία της νεκρής εργασίας πάνω στη ζωντανή.

τα και τα όρια που της επιβάλλονται, δεν είναι καινούργια. Αυτό που είναι καινούργιο είναι η εξουσία που η αξιολόγηση της έρευνας υπόσχεται/απειλεί να μετρήσει και να καθορίσει. Με τη σειρά τους, η μέτρηση και ο καθορισμός προσφέρουν στο κεφάλαιο μεγαλύτερες δυνατότητες να θέσει όρια και να ελέγξει τη δημιουργικότητα μέσα στα πανεπιστήμια, μέσω των περιφράξεων των «κοινών πνευματικών αγαθών». Έτσι, οι ερευνητές αλλοτριώνονται από το προϊόν της δημιουργίας τους. Αυτό που επίσης είναι καινούργιο είναι το πόσο μεγάλη ισχύ δίνουν η «αξιολόγηση της έρευνας» και οι συνδεδεμένες με αυτήν συμβάσεις χρηματοδότησης της έρευνας σε μία μικρή μειοψηφία ακαδημαϊκών να συμμετέχει άμεσα και να επωφελείται από την εκμετάλλευση και την οικειοποίηση της ερευνητικής εργασίας, της δημιουργικότητας άλλων ακαδημαϊκών, των περισσότερων από μας. Έτσι η σύγκρουση εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας συγκροτεί δύο νέες τάξεις μέσα σε αυτήν.

Βιβλιογραφία

- Acker, S. (1994) *Gendered Education: Sociological Reflections on Women, Teaching and Feminism*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham.
- AUT (1996) *Update*, No. 35 (3 Ιουνίου). AUT, London.
- AUT (1999a) *New figures on university staff contracts: the reason behind the action on admissions* (News Release, 20 Αυγούστου), στην ιστοσελίδα <http://www.aut.org.uk/news/press99/pr99042.htm#notes>
- AUT (1999b) *Pay gaps and casual jobs: An analysis of the gender, pay and employment of UK academic staff*, στην ιστοσελίδα <http://www.aut.org.uk/campaignspay/paygaps.pdf>
- Bargh, C., P. Scott και D. Smith (1996) *Governing Universities: Changing the Culture?* Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham.
- Bowles, S. και H. Gintis (1976) *Schooling in Capitalist America: Educational Reform and the Contradiction of Economic Life*. Routledge & Keegan Paul, London & Henley.
- Bourdieu, P. (1986) 'The Forms of Capital', in J.G. Richardson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, Westport, London: 241-58.
- Brooks, A. (1997) *Academic Women*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham.
- Choi, K. (1998) *How to Publish in Top Journals*, στην ιστοσελίδα <http://www.ag.iastate.edu/journals/rie/how.htm>
- Clarke, J. and J. Newman (1997) *The Managerial State: Power, Politics and Ideology in the Remaking of Social Welfare*. Sage, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Cleveland Modern Times Group (1976) 'The Social Factory', στο *Falling Wall Review*, Falling Wall Press, Bristol: 2-7.
- Cloonan, M. (1998) 'Double talk?', *AUT Bulletin*, Απρίλιος: 16.
- Cooper, C. and D. Odey (1998) 'The 1996 Research Assessment Exercise for Business and Management', στο *British Journal of Management*, Vol. 9: 73-89.
- Dearlove, J. (1997) 'The academic labour process: from collegiality and professionalism to managerialism and proletarianisation?' *Higher Education Review*, Vol. 30, No. 1 (Φθινόπωρο): 52-75.
- Department of Employment (1979) *New Earnings Survey*. HMSO, London.
- ESRC (1999) 'Mission Statement' στην ιστοσελίδα <http://www.esrc.ac.uk/prd/handbook/mission.htm>
- Farish, M., J. McPake, J. Powney and G. Weiner (1995) *Equal Opportunities in Colleges and Universities: Towards Better Practices*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham.
- Fox, M. Frank (1992) 'Research Productivity and the Environmental Context', στο T.G. Whiston και R.L. Geiger (επιμ.) *Research and Higher Education: The United Kingdom and the United States*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham: 103 - 111.
- Geiger, R.L. (1992) 'The Dynamics of University Research in the United States: 1945-1990', στο T.G. Whiston και R.L. Geiger (επιμ.) *Research and Higher Education: The United Kingdom and the United States*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham: 3-17.
- Halsey, A.H. (1992) *The Decline of Donnish Dominion: the British Academic Professions in the Twentieth Century*. Clarendon Press, Oxford.
- Hansard Society for Parliamentary Government (1990) *The Report of the Hansard Commission on Women at the Top*. Hansard Society, London.
- Harley, S. και F.S. Lee (1997) 'Research Selectivity, Managerialism, and the Academic Labour Process: The Future of Non-mainstream Economics in U.K. Universities', *Human Relations*, Vol. 50, No. 11:

1426-60.

- Holloway, J. (1998) 'Dignity's Revolt', στο J. Holloway και E. Pelaez (επιμ.) *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*. Pluto Press, London & Sterling, VA: 159-98.
- Home, S. (1989) 'ArtStrike 1990-1993' στο S. Home (επιμ.) *ArtStrike Handbook*. Sabotage Editions, London: 3-4. Αναδημοσιεύτηκε στο *Art/Anti-Art* που κυκλοφόρησε μαζί με το *Here and Now*, No.10, 1990. Here and Now, Glasgow & Leeds: iv-v.
- Johnes, J. και J. Taylor (1990) *Performance indicators in higher education*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham.
- Johnson, R.J. (1996) 'Managing How Academics Manage', στο R.E. Cuthbert (επιμ.) *Working in Higher Education*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham: 101-118.
- Καφφέντζις, Τζ. (1975) 'Να γκρεμίσουμε τη σκάλα της κοινωνικής ανόδου: τα πανεπιστήμια σε κρίση', περιλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση.
- Kogan, M. (1988) 'Managerialism in higher education', στο D. Lawson (επιμ.) *The Education Reform Act: Choice and Control*. Hodder & Stoughton, London.
- Kirkpatrick, I. και M. Martinez Lucio (1995a) 'Introduction: The politics of quality in the public sector', στο I. Kirkpatrick and M. Martinez Lucio (επιμ.) *The Politics of Quality in the Public Sector: The Management of Change*. Routledge, London & New York: 1-15.
- Kirkpatrick, I. και M. Martinez Lucio (1995b) 'The uses of "quality" in the British government's reform of the public sector', στο I. Kirkpatrick and M. Martinez Lucio (επιμ.) *The Politics of Quality in the Public Sector: The Management of Change*. Routledge, London & New York: 16-43.
- Lee, F.S. και S. Harley (1998) 'Peer Review, The Research Assessment Exercise and the Demise of Non-Mainstream Economics', *Capital & Class* 66 (Φθινόπωρο): 23-51.
- MacLeod, D. (1988) 'Take the money, but check the source', *Guardian Weekly*, (24 Μαΐου): 13.
- Marglin, S. (1974) 'What do bosses do? The Origins and Functions of Hierarchy in Capitalist Production' *Review of Radical Political Economics*, Vol.6, Καλοκαίρι. Επίσης στο A. Gorz (επιμ.) (1976) *The Division of Labour: The Labour Process and Class Struggle in Modern Capitalism*. Harvester, Brighton.
- Μαρξ, Κ. (1975) *Οικονομικά και Φιλοσοφικά χειρόγραφα*, Γλάρος, Αθήνα.
- Metzger, G. (1974) απόσπασμα από τον κατάλογο *Art Into Society/Society Into Art*. ICA, London. Αναδημοσιεύθηκε με τίτλο 'Art Strike 1977-1980', στο S. Home (επιμ.) (1989) *Art Strike Handbook*. Sabotage Editions, London: 2-3.
- Miller, H. (1991) 'Academics and their Labour Process' στο C. Smith, D. Knights και H. Willmott (επιμ.) *White-Collar Work: the Non-Manual Labour Process*. Macmillan, London: 109-38.
- Miller, H. (1995a) *The Management of Change in Universities. Universities, State and Economy in Australia, Canada and the United Kingdom*. Society for Research into Higher Education, Buckingham.
- Miller, H. (1995b) 'States, Economies and the Changing Labour Process of Academics: Australia, Canada and the United Kingdom', στο J. Smyth (επιμ.) *Academic Work: the Changing Labour Process in Higher Education*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham: 40-59.
- Newson, J. και H. Buchbinder (1988) *The University Means Business. Universities, Corporations and Academic Work*. Garamond Press, Toronto.
- Όβετζ, Ρ. (1996) 'Μετατρέποντας την αντίσταση σε εξέγερση: Φοιτητικά κινήματα και επιχειρηματοποίηση των πανεπιστημίων', περιλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση.
- Office for National Statistics (1997) *New Earnings Survey*. ONS, London.
- Office for National Statistics (1999) *Labour Force Survey*. ONS, London.

- Panzieri, R. (1976) 'Surplus value and planning: notes on the reading of "Capital"', in Conference of Socialist Economists, *The Labour Process & Class Strategies*, Μπροσούρα no.1, stage 1/CSE, London.
- Pollitt, C. (1993) *Managerialism and the Public Services: Cuts or Cultural Change in the 1990s?* 2nd edition, Blackwell, Oxford.
- Rendel, M. (1980) 'How many women academics 1912-76?', στο R. Deem (επιμ.) *Schooling for Women's Work*. Routledge, London: 142-61.
- Rendel, M. (1984) 'Women academics in the seventies', στο S. Acker και D. Warren-Piper (επιμ.) *Is Higher Education Fair to Women?*. Society for Research into Higher Education & Nelson, Guildford: 163-79.
- Roberts, C. (1999) 'Possible bias due to panel membership in the 1996 Research Assessment Exercise', στην ιστοσελίδα <http://www.medicine.man.ac.uk/epidem/biostats/raepanel.rtf>
- Singh, S. (1997) *Fermat's Last Theorem*. Fourth Estate, London.
- Slaughter, S. και L. Leslie (1997) *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*. John Hopkins University Press, Baltimore & London.
- Smyth, J. (1995) 'Introduction' στο J. Smyth (επιμ.) *Academic Work: The Changing Labour Process in Higher Education*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham: 1-16.
- Swain, H. (1999a) 'Jobs insecurity spreads', *Times Higher Education Supplement* (10 Δεκεμβρίου): 3.
- Swain, H. (1999b) 'Lecturers seek £1bn increase', *Times Higher Education Supplement* (24/31 Δεκεμβρίου): 32.
- Thomson, A. (1999) 'RAE faces axe in DTI review', *Times Higher Education Supplement* (29.10.99): 1.
- Thompson, E.P. (1970) (επιμ.) *Warwick University Ltd: Industry, Management and the Universities*. Penguin, Harmondsworth.
- Tronti, M. (1973) 'Social Capital', *Telos*, 17 (Φθινόπωρο): 98-121. Αρχικός τίτλος 'Il Piano del capitale', στο *Quaderni Rossi* 3, 1963: 44-73; και ξανατυπωμένο (1966, 1971) στο Mario Tronti, *Operai e Capitale*. Einaudi, Turin: 267-311.
- Trow, M. (1994) 'Managerialism and the academic profession: the case of England', *Higher Education Policy*, Vol.7, No.2: 11- 18.
- Universities Statistical Record (1992) *Staff Analysis Nos S28203, S28332, S28388, S28638, S28639, S28640*. USR, Cheltenham.
- Veblen, T. (1918) *The higher learning in America: a memorandum on the conduct of universities by business men*. New York. Επανεκδόθηκε το 1954, Academic Reprints, Stanford CA.
- Whiston, T.G. και R.L. Geiger (1992) (επιμ.) *Research and Higher Education: The United Kingdom and the United States*. Society for Research into Higher Education & Open University Press, Buckingham.
- Willmott, H. (1995) 'Managing the Academics: Commodification and Control in the Development of University Education in the U.K.', *Human Relations*, Vol.48, No. 9: 993-1027.